

TÜRKSOY YAYINLARI NO: 5

ISBN - 975-7213-04-7

96.06.Y.0297.5

BAŞKURT HALK DESTANI

URAL BATIR

Yard. Doç. Dr. Metin ERGUN - Gaynislâm İBRAHİMOV

GEN MATBAACILIK • ANKARA - 1996

Tel : 229 31 08 - 230 03 37

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	IV-VII
GİRİŞ	1-14
BAŞKURT TÜRKÇESİ ve TÜRKİYE TÜRKÇESİ URAL BATIR DESTANI.....	15-351
KİRİL HARFLERİYLE URAL BATIR DESTANI.....	352-527

BAŞ HÜZ

Türk Mäzäniyäte häm Sängättäre Urtaq İdarahınıñ (TÜRKSOY) general dikeksiyahı bularaq Türk kulturahını, sängätene, tarixını üsterew häm Türk telendä höyläşewse xalıqtarızñ tarixi qomartqılarını tanıtıw niyäte menän tor-moşqa aşırılğan yañı ber xezmätte täqdim itew uñay menän şatlıǵıbızǵı urtaqlaşabız.

TÜRKSOY bıl yañı sıǵarğan äzäbi mirası menän Başqorttarızñ tärän tarixı esenän böğöngäsä kilep yetkän “Ural Batır” éposınıñ türk telendä höyläşewse däwlättärzä tanıwına häm äsarzeñ ğilmi xezmätkärzär ösön sıǵanaq sıfatında qullanılıwına mömkinselek biräsäk.

Oşo köngä tiklem basılğan äzärzär kewek, “Ural Batır” éposınıñ da bik zur qızıǵınıw tıwzırasaǵını ömöt itäbez.

“Ural Batır” éposınıñ tamırı Başqorttarızñ tarixi are-naǵa sıqtıǵı waqıtqa niqezlänä. Éposta Başqorttarızñ yäşäǵän yerzäreneñ, bıl yerzärze uratqan Ural tawzarınıñ, kükteñ häm yänlelärzeñ yaratılıwı, islamiyättän aldaǵı inanıştarǵa kürä täbiğätteñ qotsallıǵı anlatıla. Épostıñ qahramanı Ural Batır keşelärgä doşman bulğan bötön yawızlıqtarǵa qarşı tiñhez köräşewse, şul uq waqıtta ülemhezlekte ézläwse lä. Huñında telägenä ireşkän batır, ülemhezlekteñ täbiğät tarafında bulıwınıñ dörösöräk bulır tip, awızındaǵı yänle hıwzı tirä-yaqqa säsep täbiğätte ülemhez yahağan.

SUNUŞ

Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) Genel Müdürlüğü; Türk kültürünü, sanatını, tarihini, kültür ve sanat ürünlerini, tarihi mirası ve değerlerini araştırmak, korumak, Türk Cumhuriyetleri arasında kültür ve sanat ilişkilerini geliştirmek ve ortak faaliyetler düzenlemek, tanıtıcı yayınlar yapmak amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerden bir yenisini daha Türk kültürünün hizmetine sunmaktan sevinç duymaktadır.

TÜRKSOY bu yeni hizmetiyle; Başkurtların köklü tarihi içinden günümüze kopup gelen “Ural Batır Destanı”nın Türk Dili Konuşan Ülkelerde tanınmasını ve eserin araştırmacılar için kaynak niteliğinde olmasını amaç edinmiştir.

Daha önce yayınladığımız eserler gibi “Ural Batır Destanı”nın da büyük ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

“Ural Batır Destanı”nın kökleri Başkurtlar’ın tarih sahnesine çıktıkları zamana dayanmaktadır. Destan’da; Başkurtlar’ın yaşadığı toprakların, o toprakları çevreleyen Ural Dağlarının, göğün ve canlıların yaratılışı, İslam öncesi inanışlarına göre doğanın kutsallığı anlatılmaktadır. Destanın kahramanı Ural Batır; insanlara musallat olan bütün kötülöklere karşı amansız bir mücadele verirken, aynı zamanda ölümsüzlüğün de arayışı içindedir. Sonunda amacına ulaşan kahraman, ölümsüzlüğün doğaya ait olmasının daha doğru olacağını düşünmüş, ağzındaki hayatsuyunu püskürtüp doğanın ölümsüz olmasını sağlamıştır. Benzer anlatımlarıyla bu destandaki olaylar diğer Türk destanlarıyla büyük bir yakınlık göstermektedir.

TÜRKSOY - ın general direktsiyası artaban da Türk xalıktarına xas bulğan başqa épostarız la baştırırw ösön éşenä dawam itäsak.

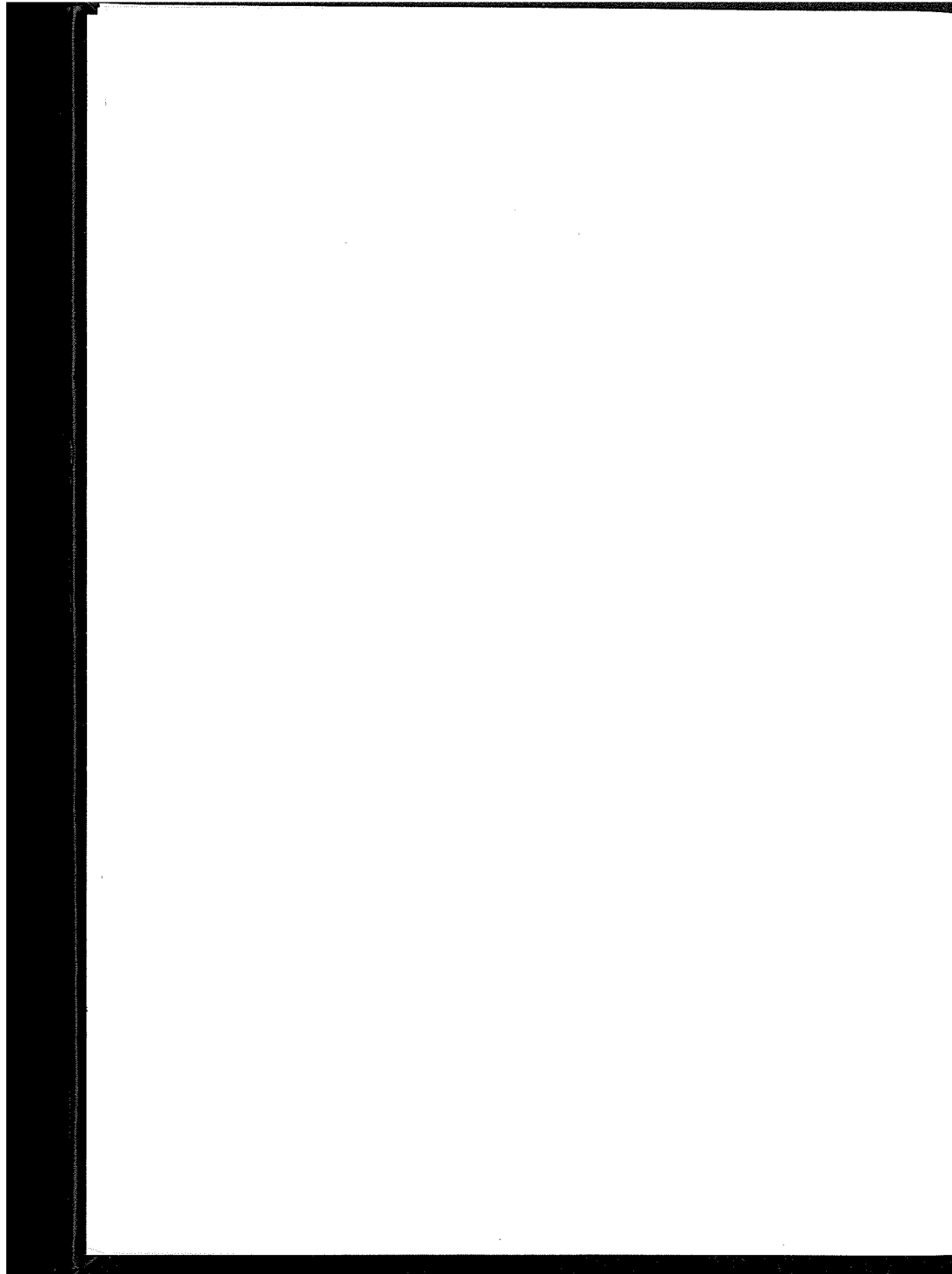
“Ural Batır” éposınıñ äzerlänewendä zur xezmättär kürhätkän Ğaynislam İbrahimovqa häm Filologiya fändäre kandidatı Dotsent Metin Ergunğa zur rähmätebezze bel-deräbez.

Polad BÜLBÜLOĞLU
TÜRKSOY-ın general direktorı
Azərbaycan Respublikasının
Məzaniət Ministri

TÜRKSOY Genel Müdürlüğü Türk dünyasının ortak değerleri olan diğer destanların da yayınlanması için çalışmalarına devam edecektir.

“Ural Batır Destanı”nın hazırlanmasında büyük emeği geçen Gaynislâm İBRAHİMOV ve Yard. Doç. Dr. Metin ERGUN’e ortaya koydukları bu güzel eser için teşekkür ederiz.

Polad BÜLBÜLOĞLU
TÜRKSOY Genel Müdürü
Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanı

BAŞKURT DESTAN GELENEĞİ VE URAL BATIR

Başkurtlar, halk edebiyatı mahsülleri bakımından oldukça zengin bir Türk boyudur. Bu halk edebiyatı mahsülleri içinde de destanların ayrı bir yeri vardır. Ural Batır, Akbuzat, Alpamışa, İzevkey Menen Morazım, Küsek Bey, Karas Menen Akşa, Akhak Kola, Kara Yurğa, Kunır Buğa, Zoyatülek Menen Hıvhlıv, Kuzyıkürpes Menen Moyanhılv, Zöhre Menen Aldar, Buzyığit, Omorzak Batır ve Bayık-Ayazar ilk akla gelen Başkurt destanlarıdır.

Halk edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi destanlarda da gerçek hayattan tasvirler mevcuttur. Kaynağı büyük ölçüde mitoloji olan destanlarda hayatı genel olarak fantastik planda tasvir karakteri olsa da, yakın dönemlerde oluşmuş olan eserlerde realist tasvir, realist karakter ön plâna çıkmıştır. Bu noktadan bakıldığında Başkurt destanları da aynı özelliği göstermekte ve iki ana gruba ayrılmaktadır:

- 1) Kahramanlık destanları,
- 2) Sosyal Hayatla ilgili destanlar

Kahramanlık destanlarının büyük bir bölümü mitoloji kaynaklıdır. Başkurtlar'ın kâinatın, yeryüzünün, gökyüzünün, gökcisimlerinin ve bütün canlıların yaratılmasıyla, şekillenmesiyle ilgili mitolojik inançları, telâkkileri bu destanlarda sıkça görülür; hatta bazı destanlarda olay örgüsü bütünüyle bu inançlarla ilgilidir. Bu gruba Ural Batır, Akbuzat, Alpamışa, İzevkey Menen Morazım, Küsek Bey ve Karas Menen Akşa gibi destanlar girer.

İkinci gruptaki destanlar ise adı üzerinde daha ziyâde sosyal hayatla ilgili metinlerdir ve bu grubun ana teması

aşktır. Bu tür destanlarda aşkla birlikte kahramanlık motifleri de gözlenir. İkinci gruba Akhak Kola, Kara Yurğa, Kunır Buğa, Zoyatüle Menen Hıvhlıv, Zöhre Menen Aldar ve Buzyeğit gibi destanlar girer. Elbette; her destanı, bu şekilde kesin çizgilerle belli bir grubun içine koymak kolay değildir. Her iki temanın içiçe olduğu destanlar da vardır. Bu tür destanları gruplandırmak için hangi temanın ağırlık kazandığına, sonuca gidilirken hangi konunun vurgulandığına bakılmalıdır. Eğer kahramanlık macerası ve mitolojik inançlar ön plânda tutulmuşsa destanı birinci gruba, bu na karşılık aşk, aile problemleri, hayvanlar ve hayvanlarla insanların ilişkileri öne çıkarılmışsa ikinci gruba dahil edebiliriz.

Başkurt destanları üzerindeki ilk çalışmalar, XVIII. yüzyılda başlar. XVIII. yüzyılın sonlarında Güney Urallarda araştırmalar yapan Rus âlimi Lepehin, diğer mahsullerle birlikte destanlar da derlemiş ve derlediği bu destan parçalarını seyahatnâmelerinde yayımlamıştır. Lepehin'in seyahatnâmelerinde destan anlatıcıları olan "yırsı" ve "sesen"ler hakkında da bilgiler yer almıştır.

Başkurt destanlarını ilmî olarak ilk yayımlayan Timofey Belyaev'dir. Belyaev, adı ne yazıkki bugün bilinmeyen Başkurt bir "Kuraycı"nın derlediği "Kuzıykürpes Menen Bayanhılv" destanını 1809 yılında Rusça'ya tercüme eder ve 1812 yılında da Kazan Üniversitesi Basımevi'nde bastırır. Belyaev, kitabın girişinde destanın ikinci kısmını da tercüme etmeye başladığını yazmıştır. Tahminler son yıllarda Leningrad kütüphanesinde bulunan "Aldar Menen Zöhre" destanının el yazması üzerinde yoğunlaşsa da Belyaev'in bahsettiği destanın ikinci kısmının hangi destan olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Meşhur Rus âlimi V.İ. Dal', 1833-1841 yılları arasında Irımbur (Orenburg) vilâyetinde bulunur. Dal' devlet hizmetinin yanında burada bulunduğu süre içinde Başkurt folkloruyla da ilgilenir ve 1843 yılında "Moskvit-yanin" dergisinde "Başkirkaya Rusalka" adıyla "Zayatülek Menen Hıvhlıv" destanını Rusça olarak yayımlar. Destanın önsözünde Dal', Dim boyu Başkurtlarının tarihi, gelenek ve görenekleriyle ilgili efsaneler hakkında da bilgiler verir.

L. Suhodol'skiy, "Zayatülek Menen Hıvhlıv" destanını derleyip Rusça'ya tercüme eder ve 1858 yılında "Vestnik Russkogo Geografiçeskago Obşçestva" dergisinde yayımlar. Suhodol'skiy'in bu tercümesini meşhur türkolog Potanin, 1892 yılında yayımladığı "Doç Moryav Stepnom Epose" eserinde değerlendirir ve destanı diğer Türk boylarındaki varyantlarıyla mukayese eder.

XIX. yüzyılın sonuyla XX. yüzyılın başlarında Başkurt folkloru üzerinde en çok mesai harcayanlardan biri A. G. Bessonov'dur. Başkurt Türkçesi'ni çok iyi bilen Bessonov, uzun yıllar boyunca Öfö, Perm ve Irımbur vilayetlerinin köylerinde folklor derlemesi yapmıştır. Bessonov'un derlediği folklor ürünleri içinde destanlar da vardır. Bunlardan "Alpamışa Menen Barsınhılv" destanını Bessonov, Rusça'ya tercüme etmiştir. Fakat bu tercümesi ne yazıkki Bessonov'un ölümünden sonra ancak 1941 yılında "Başkirske Narodnie Skazki" adlı kitabın içinde yayımlanabilmiştir.

XIX. yüzyılın sonundan itibaren Başkurt alimleri de Başkurt folkloruyla ilgilenmeye başlarlar. Başkurt âlimleri köy-köy, oba-oba dolaşarak folklor derlemesi yaparlar. Derledikleri mahsüller içinde destanlar da vardır. Möhem-metselim Ömötbayev, bu alimlerden biridir. Ömötbayev,

1897 yılında Kazan'da çıkan "Yadkar" adlı kitabına "İzevkey Menen Morazım" destanının bir bölümünü koyar. Yine Selimgerey Soltanov, Samar'da yayımlanmakta olan "Samarskaya Gazeta"nın 1902 yılının 83. sayısında "Zayatülek Menen Hıvhlıv" destanını Rusça'ya tercüme edip yayımlar. Bu destanın bir başka varyantını 1909 yılında Asılıkül boyunda dolaştığı sırada çevre köylerden gelen "kuraysı"lardan derlemiş ve bu derlemesini bir yıl sonra Öfö'de "Zayatülek Bilen Suvsılıv" adıyla yayımlanmıştır. Fazıl Tuykin, 1915 yılında Öfö'de çıkan "Nardugan" adlı şiir kitabına "İzivkey Menen Morazım" destanının bir bölümünü "Boronço Başkort Yırı Morazım" adıyla almıştır. Feyzi Veliyev, 1916 yılında "Añ" dergisinin 14. sayısında "Cik Mergen" destanını yayımlar.

XX. yüzyıl başlarında Başkurt destanları üzerinde çalışanların başında kendisi de bir "sesen" olan Möhemmetşa Buranğolov gelir. Möhemmetşa sesen, 1910 yılında İrımbur vilâyeti, Etkol ilçesi, İdris köyünün meşhur "kuraysı"sı Gabit sesenden ve Balakay Etkol köyünün kuraysısı Hamit sesenden "Ural Batır" destanını derlemiştir. Daha önce 1907 yılında Buranğolov, güney Başkurdistan'dan "Akhak Kola" ve "Kuñır Buğa" destanlarını derlemiştir. On yıl sonra 1917 yılında Köyörgazi ilçesi Babalar köyünün seseni Fâtiâtulla Bikkucin'den "Ak buzat" destanını derlemiştir.

Sovyetler Birliği kurulup Başkurdistan Otonom bölge olarak belirlendikten sonra "Megarif Halık Komissariati" bünyesinde halk kültürünü derleme ve araştırma bölümü kurulur; hemen arkasından 1922 yılında da Başkurt kültürünü ve medeniyetini öğrenme cemiyeti kurulur. Kurulan bu cemiyetin azaları hemen derleme faaliyetlerine girerler ve derledikleri malzemeleri cemiyetin

yayın organı olan "Başkurt Aymağı" dergisiyle "Yangı Yul" ve "Sesen" dergilerinde yayımlarlar. Bu dergilerde yayımlanan mahsullerin içinde destanlar da vardır. G. Vildanov, H. Gabitov, S. Miras, G. Devletşin, M. Bahtiyarov ve Z. Navşirvan gibi âlimlerden oluşan "Cemiyet"in folklor araştırmacıları, folklor mahsüllerini belli bir metod ve programla derleyip incelemişlerdir. Folklor derleyicileri için de kılavuz ve metod kitapları yayımlamışlardır. Cemiyet, 30'lu yıllarda büyük derleme seyahatleri düzenlemiş, adeta Başkurdistan'ın bütün köylerinden folklor materyali toplamışlardır. Bu ilmî seyahatlerin yanında köy öğretmenleri gibi amatör derlemecilerin yaptıkları derlemelerle de Cemiyet'in folklor arşivi gelişmiştir. Bu arada cemiyet üyelerinden Möhemmetşa Buranğolov, Ahmet İslamğolov, Hadim Kanzaferov ve Ali Karnay, Gaynan Emiri, G. Sâlem gibi yazarlar derledikleri destanları "Oktyabr" ve "Kızıl Başkordostan" dergilerinde yayımlamaya devam etmişlerdir.

1954 yılından itibaren Başkurt folklor materyalleri "Başkort Halık İcadı" adıyla külliyat halinde yayımlanmaya başlar. Üç ciltlik bu külliyatta destanlarda yayımlanmıştır.

1956 yılında Başkort Devlet Üniversitesi açılır. Üniversitenin açılmasıyla birlikte folklor mahsüllerini derleme çalışmaları daha da hızlanır. 1958 yılından itibaren üniversitenin öğrencileri de derleme seyahatına çıkarlar. Derlenen bu materyaller arasında destanlar da vardır.

Aynı şekilde SSR İlimler Akademisi'nin Başkurdistan bölümünün bünyesinde kurulan Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü de Başkurdistan'da folklor derleme çalışmalarına katılır. Enstitü elemanları sadece Başkurdistan'da folklor derlemesi yapmakla kalmayıp, Kurgan, Şilebi, Perm, Sverdlovsk, İrimbur, Kuybişev ve Saratov bölgelerinde

yaşayan Başkurtlardan da derlemeler yaparlar. İçinde çok sayıda destanın da yer aldığı bu derlemeler, Enstitü'nün folklor arşivindedir. Daha sonraki yıllarda Başkurt destanları üzerinde yapılan birçok ilmi çalışma bu arşivdeki destan derlemelerine dayanılarak yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Kirey Mergen'in "Başkort Halkının Epik Komartıkları" (Öfö, 1961) adlı eseridir. Mergen'in bu çalışmasında Başkurt destanları konusu, doğuşu, kahramanları vb. bakımlardan ele alınarak incelenmiştir. Yine A.İ. Harisov da "Başkort Halkının Ezebi Mirasi, XVIII-XIX. Bıvattar" (Öfö, 1965) adlı çalışmasının destan bölümünü hazırlarken bu arşivden istifade etmiştir.

1962 yılında Öfö'de Kuziykürpes Menen Mayanhı-lıv" destanı adına bir kongre düzenlenir. Kongreye Sovyetler Birliği'nin her tarafından alimler katılır. Kongrede sunulan tebliğler, Ufa'da 1963 yılında "Narodniy Epos Kuziy-Kürpes; Mayan-Hılu" adıyla yayımlanır.

1972 yılında Başkurt folklor materyalleri külliyyat halinde yayımlanmaya başlanır. "Başkort Halık İcadı" adlı 18 ciltlik bu külliyyatın ilk üç cildi Başkurt destanlarına ayrılmıştır.

1995 yılında Başkurt folklor külliyyatı yeniden yayımlanmaya başlanır. 36 cilt olarak plânlanan ve henüz birinci cildi yayımlanan bu külliyyatın üçüncü ve dördüncü ciltleri destanlara ayrılmıştır.

M. Burangulov, Ğ. Salem, Ğ. Amantay, A. Harisov ve K. Mergen gibi Başkurt alimlerinin başlattığı Başkurt destanlarını derleme ve inceleme çalışmaları, onlardan sonra Başkurdistan Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün elemanları M. Sagitov, M. Minhacetdinov, F. Nazırşına, M. Mambetov ve A. Süleymanov gibi alimlerin gayretle-

riyle devam ettirilmiş, bugün de onların talebeleri olan B. Bayımov, R. Sultangareya ve Ğ. Hüseyinova tarafından sürdürülmektedir (1).

Başkurt destanlarını anlatanlar, onları nesilden nesile aktaranlar sesenlerdir. Ozanlar gibi sesenler de halkın ictimai, siyasî hayatında mühim rol oynarlar. Halkı düşünme karşı örgütleyip, savaşa çağırırlar. Uruklar arasındaki her türlü problemi çözen, aradaki dostluğu ve kardeşliği pekiştiren sesendir. Halkın bilicisidir; her müşkili çözer, ona danışılmadan hiçbir şey yapılmaz; onun sözünden çıkılmaz; o gelmeden meclis, düğün, eğlence kurulmaz, başlamaz; halkı iyiliğe, dostluğa çağırır; alkışladığını yüceltir, kargadığını batırır. Bir sesen, seseni şöyle tarif eder:

Yamanlıktı yaklamas,
Doşman hatirin haklamas,
Yakşıklıktı höyer ul,
İldin zarın höyler ul,
Yavğa sakırıp önder ul. (2)

Bütün bu özellikleriyle sesen, eski ozan tipinin Başkurtlar arasındaki devamı niteliğindedir.

Eski sesenler hakkında tarihi bilgiler, yok denecek kadar azdır. Bilinenler daha ziyade efsanevi hayatlarıdır. Adı bilinen ilk sesen Habrav'dır. Habrav sesen Kazak, Karakalpak, Kırım ve Nogay Türkleri tarafından da Sıpira,

-
- 1) Başkurt destanlarıyla ilgili yayınlar elbette burada belirttiklerimizden oldukça fazladır. Biz temel bazı çalışmaları vermekle yetindik. Daha geniş bilgi için "Başkurt Halk İcadı", adlı külliyyatın 1. cildine (Öfö, 1972-7-29) bakılabilir.
 - 2) Başkurt Halk İcadı, 1. Cilt, Öfö, 1954, 65).

Sıpra, Supura veya Yıprav adıyla bilinir ve bütün bu Türk boylarının ortak bir ozanıdır. Habrav sesenden sonra yine efsanevi hayatı bilinen bir başka sesen Yirense'dir. Yirense sesen de yukarıda adı geçen Türk boyları arasında Cirenşe adıyla bilinir. Habrav ve Yirense sesenlerin ne zaman ve nerede yaşadıkları belli değildir.

Efsanevi bilgilerden de olsa ne zaman yaşadığı bilinen ilk sesen Kobağış'tur. Kobağış sesen, XVI. yüzyılın ortalarında yaşamıştır ve "Ming" uruğunun sesenidir. Kobağış'tan sonra adı bilinen sesen XVIII. yüzyılda yaşayan Karas'tır. Karas sesenin hayatı etrafında "Karas Menen Karahakal" ve "Karas Menen Akşa" hikâyeleri teşekkül etmiştir. XVIII. yüzyıl sesenlerinden biri de Mahmut sesen'dir. Mahmut sesenle ilgili olarak anlatılan efsanelerden hareketle onun Uçalı ilçesinin Avişkül ve Yavgül yaylalarında yaşadığı tahmin edilmektedir. O aynı zamanda çok iyi bir "kuraysı" imiş.

XVIII. yüzyılın en ünlü seseni Bayık'tır. Bayık'ın hayatı diğer sesenlere göre daha iyi bilinmektedir. Onun ünü İdil-Ural boyundan taşıp bütün Türkistan'a yayılmıştır. Diğer Türk boylarının sesenleriyle atışmalara katılmıştır. Bunlar arasında özellikle Kazak Türkleri'nin meşhur Cıravı Bukar'la yaptığı atışma çok sevilmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarında doğup Tilev vilayetinin Yangı Balapan köyünde yaşayan İsmöhemmet Mirzakayev (1781-1878) de devrinin ünlü sesenlerindendir. Kendisinden "Ural Batır" destanı derlenen Ğabit sesen (1856-1921), İsmöhemmet sesenin çırağıdır.

XX. yüzyıl başlarında yaşayan Ğabit ve Hamit sesenlerle (Baymak ilçesi) Sabiryen Möhemmetkolov, Tahir ve Hayrulla İşmurzin sesenler (Böryen ilçesi) devir-

rk
ne
/i-
da
ne
gı
/l.
se-
da
as
eri
de
an
ve
yı
'ın
un
tır.
tır.
avı
nin
ka-
lır.
sen
nit
ov,
vir-

lerinin ünlü sesenleridir. Bunlar aynı zamanda çok iyi Kuraysıdırlar.

Başkurt sesenleri elbette bu kadar değildir. Biz burada daha ziyade ünlü sesenleri vermeye çalıştık. Hem bizim adlarını verdiğimiz sesenler hakkında daha geniş bilgi sahibi olmak, hem de diğer sesenleri tanımak için M. Buranğolav'ın henüz yayımlanmamış eseri olan "Başkort Halk Poeziyahı" (İlimler Akademisi Arşivi F.3.op.12/445) adlı çalışmasına bakılabilir.

Ural Batır destanı, 1910 yılında Irımbur (Orenburg) vilayeti, İtkül ilçesi İdris köyünden Ğabit sesen'den ve Bekekey İtkül köyünden Hamit sesenden folklor derleyicisi Muhammetşa Buranğolov (1888-1966) tarafından derlenmiştir. Buranğolov'un derlediği metin, Başkurdistan İlimler Akademisi arşivinde F. 3.op.12/233 numarada kayıtlıdır. Destanı yazıya aktarırken Muhammetşa Buranğolov, dil özelliklerini mümkün olduğunca korumaya çalışmıştır.

Ural Batır destanı ilk olarak Ehnef Harisov ile Bayezit Bıkbay tarafından neşre hazırlanmış ve 1968 yılında "Ağızil" dergisinin 8. sayısında yayımlanmıştır.

Ural Batır, Başkurtlar'ın mitolojik inançlarını, görüşlerini ve o dönem insanının hayallerini anlatan şiir şeklinde bir mirastır. Destandaki olaylar Ural Dağı, Ağızil, Nöğöş, Yayık, Hakmar nehirleriyle Şülgen gölü etrafında geçer.

Destan üç kuşağın hayat hikayesidir. Yenbirzi atayla Yenbike ananın, onların oğulları Şülgen ile Ural'ın ve Ural'ın çocukları İzil, Hakmar, Nöğöş ve Yayık'ın hayat hikayeleri.

Destan Yenbirzi atayla Yenbike ananın ve yurtlarının tasviriyle başlar. Yenbirzi ata ve Yenbike ana dört tarafı denizle çevrili olan ve başka hiç kimsenin olmadığı bir ülkede yaşamaktadır. Onlar buraya nereden ve ne zaman geldiklerini, ata yurtlarının neresi olduğunu bilmezler. Avladıkları hayvanların etini yiyip kanını içerek karınlarını doyururlar. Onların Şülgen ve Ural adında iki oğulları olur. Şülgen kötü karakterlidir, Ural ise iyi. Şülgen yasakları çiğneyerek babasıyla anasının avladıkları hayvanların kanlarını doldurdukları küpten içer. Babası buna çok kızar ve Şülgen'i dövmeye başlar. Ural, babasına karşı çıkar. Kahramanlar aralarında ölüm üzerine tartışır. Yenbirzi ata, ölümün yaşayan her canlı için dolayısıyla insanlar için de var olduğunu; insanların ancak çoğalarak ebediliği sağladığını; ölümsüzlüğü veren şeyin Katil padişahın yurdundaki hayatsuyu olduğunu söyler. Bunun üzerine Ural ile Şülgen hayatsuyunu bulup ölümü öldürmek için Katil padişahın ülkesine doğru yola çıkarlar. Yolda bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar onlara padişahın ülkesine giden kolay ve zor iki yol olduğunu söyler. Kolay yoldan Şülgen, zor yoldan Ural gider. Ural, yolda birçok canavarı, ejderhayı yenerek Katil padişahın yurduna varır. Katil padişahı yenip, sihirli dayağını alır ve halkı hürriyetine kavuşturur. Padişahın kızıyla evlenir. Ondan Yayık adında bir oğlu olan Ural, Katil Padişah'ın elinden ayrılarak gidip Kahkaha Padişahın oğlu Zerkumu kurtarır ve Padişahın kızı Gölöstan ile evlenir. Şülgen ise devler padişahı Ezreke'nin hilesine kanar. Ezreke Padişahla Kahkaha padişahın ve Kahkahanın oğlu Zerkum'un hilesine kanarak Akbozadı ve Polat kılıcı almak üzere Gökler ve kuşlar Padişahı Samrav'ın ülkesine gider. Samrav'ın kızı Humay, Şülgen'i ve Zerkum'u zindana atar.

Ural, hayat suyunu bulmak için Humay'ın yurduna gider. Humay, Ural'dan devin elinde tutsak olan kızkardeşini getirmesini ister. Ural, devi yenerek Ayhılv'ı getirir. Humay da ona akbozadı ve polat kılıcı hediye eder. Şülgen'le Ural, Samrav Padişahın yurdunda buluşurlar, Şülgen kardeşini kıskanır, onu öldürmek ister. Humay'ın koyduğu şartı Şülgen geçemez; Ural ise geçer. Bunun üzerine Samrav Padişah, kızı Humay'ı, akbozadı ve elmas polat kılıcı Ural'a vermeye razı olur.

Şülgen, kardeşinden üstün olmak için onu kandırıp elindeki sihirli dayağı alır. Sihirli dayağın etkisiyle Şülgen, fırtına çıkartıp halkı yok etmeye çalışır. Ural, kardeşi Şülgen'i ve Zerkum'u yakalamak için Ezreke padişahın yurduna gider. Orada devleri öldürüp cesetlerinden dağlar yapar. Ezreke Padişahı öldürüp dağa çevirir. Su içinde kendi gittiği yol da dağ haline gelir. Ural yıllarca bu savaştan dönmemiş, bulduğu devi öldürüp dağ haline getirmiştir. Ural'ın Katil Padişah'ın kızıdan doğan Yayık adlı oğluyla Gölöstan'dan doğan Nöğös, Humay'dan doğan İzil adlı üç oğlu ve Şülgen'in Ayhılv'dan doğan Hakmar adlı oğlu büyüüp at binecek çağa gelirler. Çocuklar, annelerinden Ural'ın yerini öğrenirler ve yardım etmek için onun yanına gelirler. Dört oğlan Ural'ın devlerle savaşında ona yardımcı olurlar. Şülgen ile Ural savaşa tutuşurlar. Şülgen, Ural'dan af diler. Ural da affeder. Şülgen'in olduğu yer göle dönüşür.

Devleri öldürüp insanlara huzur getirdikten sonra Ural, hayat suyunu içmek için yola çıkar. Bu sırada bir ihtiyar gelip dünya nizamının böyle kurulduğunu, canlı olan herşeyin öleceğini bu yüzden hayat suyunu içmemelerini söyler. Ural da hayat suyunu içmeyip dağlara serper.

Suyla dağlardaki otlar, ağaçlar yeşerir. Şülgen, ölümün yok olmadığını anlayınca bütün devleri ve yılanları gölüne toplayarak insanlara su vermeyip savaş açar. Bunun üzerine Ural gelip Şülgen gölünü yutar. Ural'ın yuttuğu yılan ve çıyanlar onun ciğerini, bağrını keser. Ural, dayanamayıp yere yıkılır. Ölmeden önce oğullarına ve bütün halkına nasihatlar da bulunur. Ural öldükten sonra onun gömüldüğü dağa insanlar akın akın gelip yerleşirler. Zamanla bu yurdun suyu insanlara ve hayvanlara yetmez olur. Korkularından gidip Şülgen gölünden de su içemezler. Bunun üzerine İzil, Hakmar, Yayık ve Nöğöş kılıçlarıyla devlerin vücutlarından oluşan dağları keserler ve dört ırmak meydana getirirler. Halk bu ırmaklara dört oğlanın adını vermiştir.

Ural Batır, destanı kısaca bu şekildedir.

Ural Batır destanı, iki kahramanın veya iki toplumun çatışmasını anlatmaz. O, tamamiyle mitoloji dünyasında geçer. Kahramanları, değerleri, yaşanan yerler tamamıyla mitolojiktir. Ural'ın babasının adı "Yenbirzi" dir; Yani "Can verdi"; anası ise "Yenbike", yani "Can ana" dır. Ural'ın savaştığı düşmanlar devler, ejderhalar ve cinlerdir. Devleri ve ejderhaları yenince halk onu tanrı olarak kabul eder. Yedigen yıldızı, Akbozadı tutmak için gökyüzüne giden Ezreke Padişahın bahadırıdır; Yılkı, Akbozatın neslinden türemiştir; Öküzlerin boynuzlarının eğri, tırnaklarının ise yarık olması öküzlerin atasının Ural'la yaptığı savaş yüzündendir. Ural dağı Ural Batır'ın vücudundan meydana gelmiştir. Ural'ın kemikleri altın, gümüş gibi madenlere, kanı ise petrole dönüşmüştür. Ural'ın öldürdüğü devler de çeşitli dağlara döner. Ural'ın kardeşi Şülgen, Şülgen gölüne dönüşmüştür. İzil, Hakmar, Nöğöş ve Yayık

nehirleri Ural'ın olağanüstü özelliklere sahip hanımlarından doğan oğullarının kılıçları ile meydana gelmiştir.

Ural Batır ile kardeşi Şülgen yurtlarından ölümü bulup öldürmek için ayrılırlar. Ural gittiği her yerde ölüme meydan okur. Canlıları ölümden kurtarmak için hayat suyunu arar. Hayat suyunu Huma kuşunun yardımıyla bulur. Fakat o sırada gelen bir ihtiyarın sözleriyle hayat suyunu içmeyip dağlara serper. Bu yüzden Ural'lar bugün yemyeşilmiş.

Ural Batır destanında kahramanlar don değiştirme özelliğine sahiptir. Ural'ın karısı Huma kuş donuna girebilmektedir. Aynı şekilde Ezreke'nin oğlu Zerkum yılan veya Balık donuna, Ayhılıv kuş donuna, Ural'ın kardeşi Şülgen ise devler diyarında ejderha donuna girebilmektedir.

Ural Batır destanı, Akbuzat destanıyla bir daire meydana getirir. Akbuzat destanının kahramanı Hevben, Ural Batırla oğullarının bitiremedikleri mücadelelerini, savaşlarını yapmaya çalışır. Kötü dev, cinlerin ve ejderhaların su altı dünyalarını ve onların padişahı Şülgen'i tarumar eder. Ural Batır'ın devler tarafından çalınan Akbozadı ile Elmas Kılıcını almak için Hevben su altı padişahlığına gider. Orada Şülgen'in kızı Nerkes'le karşılaşır ve onunla evlenir. Akbozat ile Elmas Kılıcı aldıktan sonra Şülgen'in ülkesini yok eder. Daha sonra Hevben, halka zülüm eden Mesem Han'la beylerine karşı savaşır. Han'ı yendikten sonra, Han'ın emriyle kanatları kırılan Huma kuşunu ve esir yedi bahadırı kurtarır. Yedi bahadırı yedi uruğa bey yapar.

Elinizdeki neşirde Ural Batır destanı, 1972 yılında yayınlanmaya başlanan "Başkort Halık İcatı" serisinin 1. cildinden alınmıştır. Bu eserdeki Ural Batır destanı ise

Möhemmetşâ Buranğolov'un 1910 yılındaki derlemesine dayanmaktadır.

Bizleri bu eserin hazırlanması için teşvik eden, TÜRKSÖY Genel Müdür Yardımcısı Ziya Yılmaz'ın ve Prof. Dr. Ahmet Süleymanov'a teşekkür ederiz.

Yard. Doç. Dr. Metin Ergun
Gaynislâm İbrahimov

Latin Harfleriyle
Başkurt Türkçesi
ve
Türkiye Türkçesi
Ural Batır Destanı

URAL BATIR

**YÄNBİRZE QART MENÄN YÄNBİKÄ QARSIQ
BULĖANI, ÖLKÄN ULDARI ŞÜLGÄNDEN ATA
HÜZEN TOTMAĞANI, ÄSÄ HÜZE YOQMAĞANI;
SAMRAW QIZI HOMAYZIN AQQOŞ BULIP TOTOL-
ĖANI, YÄNÄ QOTOLĖANI.**

Boron-boron borondan,
Keşe-mazar bulmağan,
Kilep ayaq basmağan,
(Ul tirälä qoro yer
Barlığın his kem belmäĖan),
Dürt yağın diñgez uratqan
Bulgan, ti, ber urın.
Unda bulĖan, ti, boron
Yänbirze tigän qart, menän
Yänbikä tigän ber qarsıq,
Qayza barha, ularĖa
Ul urında yul asıq.
Bıl qart menän bıl qarsıq
Qayzan bında kilewen,
Ata-äsä, yer-hıwı
Qayza torop qalıwın
Üzzäre lä onotqan, ti.
İkäwzän-ikäw şul yerzä
Başlap Ėümer itkän, ti,

URAL BATIR

YENBİRZİ ATAYLA YENBIKE ANANIN OLDUĞU,
BÜYÜK OĞULLARI ŞÜLGEN'İN ATA SÖZÜNÜ TUTMA-
DIĞI, ANA SÖZÜNÜ DİNLEMEDİĞİ SAMRAV KIZI
HUMAY'IN AKKUŞ OLUP TUTULDUĞU VE KURTUL-
DUĞU...

"Öncelerin öncesinde,
Kişioğlunun olmadığı
Gelip ayak basmadığı
(O taraflarda kuru yerin
Varlığını hiç kimsenin bilmediği),
Dört tarafını deniz sarmış
Varmış, de, bir yer.
Orada varmış, de, eskiden
Yenbirzi adlı atayla
Yenbike adlı bir ana.
Nereye gitseler, onlara
Orada yol açık.
Bu atayla bu ana
Buraya nereden geldiklerini,
Ata-ana Yurdunun⁽¹⁾
Nerede olduğunu (kaldığını)
Kendileri de unutmuş, de.
İkisi birlikte o yerde
Yaşayıp gitmişler, de.

1) Yer-suyunun

Tora-bara ul ikaw
 İke ullı bulgandar:
 Şülgän bulğan oloho,
 Ural bulğan kesehe;
 Bütän keşe kürmayensä,
 Tik yaşägän dürtäwhe.
 Donya - mazar yıymağan,
 Qasıq-ayaq totmağan,
 Qazan asıp, ut yağıp,
 Ular donya kötmägan.
 Awırıw - hızlaw kürmägan,
 Ülem barın belmägan,
 Barlıq nämägä ülem-
 Üzebez, tip hanağan.
 Hunarza at menmägan,
 Qulğa hazaq totmağan:
 Menärenä-arışlandı.
 Balığına-surtandı,
 Qoşga söygän şönarzı.
 Qan hurırğa hölöktö
 Uz iştäre yahağan.
 Bik borondan bulğanmı,
 Yänbirze üze qılğanmı,
 Bara-tora şul yerzä
 Yola bulıp kitkänme,-
 Yırtqıs yänlek tottonihä,
 Yänlek irkäk buldınıhä,
 İne-bisäle ikawhe

Zamanla onlar,
İki oğullu olmuşlar:
Şülgen imiş büyüğü,
Ural imiş küçüğü;
Başka kimse olmayınca
Yalnız yaşamış dördü.
Mal-mülk yığmamış,
Kap-kacak tutmamış,
Kazanı asıp ateş yakarak
Onlar hayat geçirmemiş.
Ağrı -sızı görmemiş,
Ölümün varlığını bilmemiş,
Bütün herşeye ölüm-
Özümüz diye düşünmüş.
Avda at binmemiş
Koluna sadak tutmamış;
Binek olarak arslanı
Balığına turnabalığını
Kuşa uçurmuş doğanı
Kan sormaya sülüğü
Öz dostları yapmış.
Çok önceden mi olmuş,
Yenbirzi kendisi mi yapmış,
Bir süre sonra orada.
Töre mi olup kalmış-
Yırtıcı hayvan yakalayınca,
Hayvan erkek olunca
Karı-koca ikisi

Başın säynäp aşğan,
Sülgän menän Uralğa,
Ete menän arıslanğa,
Şoñqar menän surtanğa
Bütän hanın taşlağan;
Yırtqıs yänlekte totha,
Yänlek orğası bulha,
İrle-bisä ikäwhe
Yörägene haylağan.
Ülän yemşär yän totha,
Qara hölök qazağan,
Hölögönän hurzırıp,
Qandı hıwhın yahağan.
Bala üsep yetkänse,
Üze yänlek totqansı,
Baş-yöräkte aşawzan,
Hıwhınğa qan esewzän
Ulandarın tıyğandar,
His yaramay, tigändär.
Ay üsähen kön üsep,
Balaları is belep,
Şülgänenä un ike,
Uralına un tulıp,
Berehe, arıslan menäm, tip,
Berehe, şoñqar söyäm, tip
Mazahına teygän huñ,
İke ulına Yänbirze
Töşöndöröp birgän, ti.

Başını çiğneyip yemiş,
Şülgen ile Ural'a
İti ile arslana
Doğan ile balığa
Bütün gövdesini bırakmış;
Yırtıcı hayvan yakaladıysa
Hayvan dişi olsa,
Karı-koca ikisi
Yüreğini seçmişler.
Otçul hayvan yakaladıysa,
Kara sülük takmış,
Sülükle kanı sordurup;
Kanı içecek yapmış.
Oğlan büyüüp yetinceye dek,
Kendisi avlanıncaya dek,
Baş-yürek yemekten
Susayınca kan içmekten
Oğullarını menetmişler.
"Yasak" demişler.
Aylar, günler geçerken,
Çocukları büyüüp,
Şülgen'i onikisini
Ural'ı onunu doldurup
Biri arslana bineyim, deyip
Biri doğan uçurayım, deyip
Uğraşıp dururlarken
İki oğluna Yenbirzi,
Anlatıvermiş, de:

-İkegez zä balamhız,
Küzebezzeñ qaramhız,
Teşär sağığız ütmägän,
Bıwınığız qatmağan;
Qulğa suqmar totorğa,
Qoşqa şoñqar söyörgä,
Äle arıslan menergä.
Mizgelegez yetmägän.
Min ni birhäm, aşagız,
Min quşqandı eşlägez;
Künegergä hıbayğa-
Ana, bolan menegez,
Sıyırısqıñ tubına
Yağılbayzı söyögöz;
Hıwhahağız uyında,
Ana, aq hıw esegez,
Qabırsaqqa tultırğan
Qandan awız tartığız,-
Tip bılarğa tağı la
Yola öyrätep quyğan, ti.
Qan ésewzän balaların
Tağı ber qat tıyğan, ti.

Berzän-ber kön yetkändä,
Qart menän qarsıq ikäw
Aw awlarğa kitkändä,

-İkiniz de çocuklarımsınız,
Göz bebeğimsiniz,
Ağzınızda süt kokusu gitmedi⁽²⁾
Gücünüz henüz yetmedi,
Kolunuza sopa almaya,
Kuşa doğan uçurmaya
Daha arslan binmeye
Çağınız yetmedi.
Ben ne veririm yiyiniz,
Benim söylediğimi yapınız;
At yerine çapmaya,
İşte, geyiğe bininiz.
Sığırcığın yuvasına
Yağılбай kuşunu atınız.
Susasanız oyunda,
İşte, ak su içiniz.
Küpte dolu duran
Kandan uzak durunuz-
Deyip bunlara daha da
Adet öğretmiş, de.
Kan içmeyi oğullarına
Bir kez daha yasaklamış, de.

Günlerden bir gün gelince
Atayla ana ikisi
Avlanmaya gidince

2) Diş çıkarma çağınız geçmedi.

Şülgän, Ural ikäwläp
 Torlaqta awlaq qalğanda,
 Ataları kitkän huñ,
 Baytaq waqıt ütkän huñ,
 İki bala höyläşep,
 Aşawzan hüz asqan da,-
 Şülgän uylap torğan da,
 Qan esewzän atahı
 Nıq tıyğanın belhä lä,
 Ésä kürmän, tihä lä,
 Şülgän, Uraldı dimläp,
 Oşolay tip äytkän, ti:
 - Yände qıyıp hunarlaw
 Qomarlı eş bulmaha,
 Hıwhağanda qan esew
 Tämle nämä bulmaha,
 Atam yoqo qaldırıp
 Kön dä ikäw qañğırıp.
 Ayaq-qulin taldırıp,
 Bezze öyzä qaldırıp,
 Yörömäs ine hunar tip.
 Ural, äyzä, bulmaha,
 Qabırsaqtı asayıq,
 Här berenän az - aqlap,
 Berär tamsı ésäyek,-
 Qandıñ tämen beläyek.

URAL:

- Atam hüzzen totamın-

Şülgen'le Ural ikisi
Evde yalnız kalınca
Ataları gittikten sonra,
Bir hayli vakit geçtikten sonra,
İki çocuk konuşup
Yemekten söz açmış da-
Şülgen düşünüp durmuş da,
Kan içiştten atasının,
Menettiğini bilse de,
Sakın içmeyin demişse de,
Şülgen, Ural'ı kandırıp
Şöyle söylemiş, de:
-Can kıyıp avlanmak
Güzel iş olmasa,
Susayınca kan içmek
Tatlı bir şey olmasa
Atamlar uykularını terkedip
Her gün aptallaşıp,
Kolunu - ayağını yorup
Bizi evde bırakıp
Gitmez idi, av deyip
Ural, haydi, olmazsa
Küpü açalım,
Her birinden az az,
Birer damla içelim,-
Kanın tadını bilelim.

URAL:

- Babamın sözünü tutacağım-

Min ul qandı yotmamın.
Yeget bulıp üsmäyensä,
Töp yolını belmäyensä,
İl gızep ber yörömäyensä,
Isınlap ta donyala
Ülem yuğın kürmäyensä,
Suqmar alıp qulıma,
His ber yände huqmamın,
Hölök hurğan qandı min
Qabirsaqtan yotmamın.

ŞÜLGÄN:

-Keşene yeñer Ülemdeñ
Bında kilep sıqmasın,
Bezze kilep tapmasın
Atam höyläp birze bit;
Barı yängä bez-Ülem,
Tip tağı la äytte bit!
İnde nızän örkäheñ,
Qan ésewzän qurqahıñ?

URAL:

-Tilberklektä, tizlektä,
Köslölöktä, zurlıqta,
Tüzemlektä, haqlıqta,
Hızgerlektä-köndöz zä,
Töndä yoqlap yatqanda-
Arıslan, bolan, qaplanı,
Ayıwı, tağı bütäne-
Ular bezzän kämme ni?

Ben o kanı içmeyeceğim.
Yiğit olup büyümeyince,
Tam töreyi öğrenmeyince,
Yurt gezip görmeyince,
Gerçekten de dünyada,
Ölümün yokluğunu görmeyince,
Sopa alıp koluma,
Hiçbir cana kıymayacağım
Sülüğün sorduğu kanı ben
Küpten içmeyeceğim.

ŞÜLGEN:

-İnsanı yener, ölümün,
Buraya gelemeyeceğini,
Gelip bizi bulamayacağını
Babam söyledi ya;
Bütün cana biz - Ölüm,
Deyip, daha da söyledi ya!
Şimdi neden ürküyorsun,
Kan içmekten korkuyorsun?

URAL:

Çeviklikte, tezlikte,
Güçlülükte, büyüklükte,
Dayanıklıkta, ihtiyatta
Uyanıklıkta - gündüz de,
Gece de uyuyup yatanda-
Arslan, geyik, kaplanı,
Ayıyı ve diğerlerini-
Onlar bizden eksik mi ne?

Taşqa huğılıp toyağı,
Ülän törtölöp ayağı
His ber saqta aqhamay;
Yäyge eşelä ös halmay,
İraşqıla tun keymäy;
Beräy yängä uqtalha,
Ber zä suqmar yökmämäy;
Qoşqa şoñqar söyörgä,
Surtan arbap balıqqa,
Ét höslätep yänlekkä,
Şoñgar, étkä, arıslanğa,
Ömöt bäyläp surtanğa,
Hunarında intekmäy;
Teş-tırnağı-qorallı,
Üz qulında teläge,
Ber zä talmay beläge,
His azamay yöräge,
Yäşäp kilgän qaplanı,
Yulbarısı, arıslanı
Şulay batır bulha la,
Barınıñ qoton alha la,
Ayağın bäyläp alğan huñ,
Muyınına bısaq halğan huñ,
İke küze yäşlänep,
Yöräge huğa tügelme?
Atam bezgä höylägän,
Bez äle his kürmägän,
Bezzen yerzä bulmağan,

Taşa kısıp toynağı,
Ota dolaşıp ayağı,
Hiç bir zaman aksamadan
Yaz sıcağında üstünü çıkarmadan,
Kış soğuşunda kürk giymeden;
Bir cana saldırısa,
Bir sopa dahi taşımadan,
Kuşa doğan uçurmaya
Turnabalığı kapılıp balığa,
İt saldırıp, canavara,
Doğan köpeğe, arslana,
Ümit bağlayıp balığa,
Avda eziyet çekmeden;
Dişi - tırnağı, silahı,
Kendi elinde dileği,
Hiç yorulmadan bileği,
Hiç korkmadan yüreği,
Yaşayıp gelen kaplanı,
Yolbarsı, arslanı,
Nice bahadır olsa da,
Herkesin ödünü alsa da,
Ayağını bağladıktan sonra,
Boynuna bıçak saldıktan sonra,
İki gözü yaşarıp
Kalbi çarpar, değil mi?
Babamın bize söylediği,
Bizim hiç görmediğimiz,
Bizim yerde olmayan,

Yawız ülem - keşe, tip
Uylamayzar, tiheñme?
Sabağına - surtanı,
Yomranına - köžäne,
Quyanına - tölköhö,-
Barıhın tezep uylahañ:
Köshözönä - köslöhö
Ülem bula tügelme?
Ülemdän qurqıp yaldımğa
Sumıp yatğan balıqtıñ,
Qayala sır - sır kileşep
Örköp osqan qoş - qorttoñ
Totop, başın säynägän,
Yörägen yarıp aşagan;
Köshöz hanap barıhın,
Awlap qomarın asqan,
Yamandarzın yamanı,
Şul yolını tabıwsı,
Yeržä ülem säsewse -
Oşo tirälä bez dürtäw
Bulabız huñ tügelme?
Ülemdeñ iñ yawızı,
Barı yände qıyıwsı,
Tip, barıhı uylaşıp,
Bezze Ülem hanaşıp;
Suqmar itep tırnağın,
Şoñqar itep yörägen,

Kötü ölüm - insan, deyip
Düşünmezler, der misin?
Çamcağına - turnabalığını,
Sincabına - kokarcayı,
Tavşanına - tilkiyi -
Hepsini dizip düşünsen:
Güçsüzüne - güçlüsü,
Ölüm olur değil mi?
Ölümden korkup dipte
Sinip yatan balığın,
Ölümden korkup balığın,
Kayalarda çağrışıp ötüşen
Ürküp uçan kuşun-kurdun,
Tutup, başını çiğnemiş,
Yüreğini yarıp yemiş;
Güçsüz sayıp hepsini,
Avlayıp, iştahını açmış
Kötülerin kötüsü,
Bu adeti bulan
Yere ölümü saçan -
Burada biz dördümüz,
Oluyoruz değil mi?
Ölümün en kötüsü,
Bütün canları kıyıcı,
Deyip, hepsi düşünüp,
Bizi ölüm sayışıp;
Sopa yapıp tırnağını,
Doğan yapıp yüreğini,

Bötähe bergä tuplanıp,
Bergä kilep uqtalıp,
Bezzeñ öşkä taşlanha, -
Atayım bezgä höylägän,
Bez äle his kürmägän
Ülem şunda bezzeñ dä
Küz aldında bulmaşmı? -
Tigän hüzzə işetkäs,
Şülgän ber az uylağan,
Şulay ɤa ul üz hüzen
Uğa qarap quymağan, -
Qabırsaqtan az - azlap
Qandı hemerep éskän, ti,
Atahına äytmäskä
Uraldan hüz alğan, ti.

Küp yän totop hunarzan
Ata - äsähe qaytqan, ti.
Yola buyınsa, kümäkläp,
Tabın qorop dürtäwläp,
Barı yände botarlap,
Bılar aşqa ultırğan,
Aşağanda uylanıp,
Ural bılay tigän, ti:
- Atay, bına bı yände -
Qasıp, hinän, boşha la,

Hepsi birlikte toplanıp,
Bir araya gelip kalkıp,
Bizim üzerimize saldırırsa, -
Babamın bize söylediği,
Bizim daha görmediğimiz,
Ölüm, o zaman bizim de,
Göz önümüzde olmaz mı? -(3)
Diye, sözü duyunca,
Şülgen bir az düşünmüş,
Böylece o öz sözünü,
Ona bakıp bırakmamış,-
Küpten az az,
Kanı emip içmiş, de,
Atasına söylememeye,
Ural'dan söz almış, de.

Çok can avlayıp avdan,
Atası, anası dönmüş, de.
Adet üzre, toplanıp,
Toplanıp dördü,
Bütün avları parçalayıp,
Bunlar yemeğe oturmuş.
Yerken düşünüp,
Ural, şöyle demiş, de:
- Baba, işte bu canı,-
Kaçıp, senden saklansa da,

3) Bize de gelmiş olmaz mı?

Yän ayamay qasha la,
His qotqarmay totqanhıñ,
Muyınına bısaq halğanhıñ.
Bezze şulay beräy yän
Kilep ézläp tapmaşmı?
Bezgä lä bısaq halmaşmı?

YÄNBİRZE:

- Könö bötör här yängä
Bez üleme bulabız;
Qayza ğına qasha la,
Qaya, şırğa boşha la,
Bez ularzı tababız,
Boğazına bısaq halabız.
Keşene totop aşarlıq,
Uğa bısaq halırlıq
Bında ber yän tıwmağan,
Bezze totop huyırlıq
Ülem bında bulmağan.
Boron bez tıwğan yerzä,
Atayzar torğan yerzä
Ülem bula torğaynı:
Bik kübehe yäştän ük
Yatıp ülä torğaynı.
Unda deyew kilgän huñ,
Küp keşene ültrep,
Deyew aşap kitkän huñ;
Yerzeñ östön hıw qaplap

Ne kadar kaçsa da,
Kaçırmayıp tutmuşsun,
Boynuna bıçak çalmışsın.
Bizi böyle bir can,
Gelip arayıp bulmaz mı?
Bize de bıçak çalmaz mı?

YENBİRZİ:

Eceli gelen her cana,
Biz ölümü oluruz;
Nereye kaçsa da,
Kayaya, ormana saklansa da,
Biz onları buluruz.
Boğazına bıçak çalarız.
İnsanı tutup yiyecek,
Ona bıçak çalacak,
Burada bir can doğmamış,
Bizi tutup kesecek
Ölüm, burada olmamış.
Eskiden bizim doğduğumuz yerde,
Atalarımızın durduğu yerde,
Ölüm orada dururdu:
Pek çoğu gençiken,
Yatıp ölürdü.
Oraya dev geldikten sonra
Çok kişiyi öldürüp.
Dev yiyip gittikten sonra;
Yerin üstünü su kaplayıp,

Qoro yere bötkän huñ;
Qasqan - boşqan keşelär
Ul tiränän kitkän huñ
Ülemgä iş qalmanı,
Éşlärgä eş bulmanı.
Qasqan keşe barzır, tip,
Küräheñ, uylap tormanı:
Äsäñ menän bez qasıp
Kitkände ul kürmäne.
Bında keşe bulmağan,
Beräw ayaq basmağan,
Şuğa Ülem bıl yerze
Kilep ezläp tapmağan.
Bez kilgandä, bında äle
Yänlektär zä az ine,
Yere lä yünle kipmägän,
Vaq - vaq küllek, haç ine.

URAL:

- Atay, Ülemde ézlähäñ,
Unı tabıp bulamı?
Tap kilterep totqan huñ
Başına yetep bulamı?

YÄNBİRZE:

- Ülem tigän yawız ul,
Küzgä his tä kürenmäy,

Kuru toprak bittikten sonra;
Kaçıp - saklanan kişiler
Oradan gittikten sonra,
Ölüme eş kalmadı,
İşlemeye iş bulmadı.
Kaçan kişi vardır, deyip,
Görüyorsun, düşünmedi:
Anan ile bizim kaçıp,
Gittiğimizi o görmedi.
Burada insan olmamış,
Kimse ayak basmamış,
Bunun için Ölüm bu yeri,
Gelip arayıp bulamamış.
Biz geldiğimizde, burada
Avlar da az idi.
Yer daha tam kurumamış,
Küçük küçük gölcük, bataklık.

URAL:

- Ata , ölümü arasan,
Onu bulmak mümkün mü?
Denk getirip tutunca,
Başına yetişmek olur mu?⁽⁴⁾

YENBİRZİ:

- Ölüm denen kötü şey,
Hiç göze görünmez,

4) Başını kesmek mümkün mü?

Kilgäne his belenmäy
Yäşäy torğan yanwar ul.
Uğa tik ber sara bar:
Deyew batşa yerendä,
Äytälar, ber şişma bar,
Şunan hıw éshä keşe,
His tä ülmäy yäşäy, ti,
Ülemgä bireşmäy, ti, -

tip Ülem turahında höylägän dä, aşap böt käs,
qabırsaqtarızı kilterep, qan ésergä bulğan. Yänbirze qart,
qabırsaqtarızın büşkärgänen kürep, ulandarınan qandı
kem éskänen qısıp horay başlağan. Şülgän, beräw zä
ésmäne, tip aldağan. Yänbirze qart, huyıl tayaq alıp,
balaların almaş - tilmäş hıptırırğa totonğan. Ural şunda
la ağahın qızğanıp, äytmäy seräşhä lä, Şülgän
tüzmägän, üz gäyeben höyläp birgän. Yänbirze qart tağı
la östöp huqqılay başlağas, Ural atahının qulınan barıp
totqan da, bılay tigän, ti:

- Ata qayım, uylası,
Qulındağı huyılğa
Küz yügertep qarası:
Bıl huyıl da yäş bulğan;
Qabığınan ärselgän,
Oso-başı yänselgän,
Bökhän, şartlap hınırzay
Qıw tayaqqa äwerelgän.
Hin kışmästän boronda,
Üskänendä urmanda,

Gelişi hiç bilinmez.
Yaşayan bir canavar o.⁽⁵⁾
Ona yalnız bir çare var:
Dev padişahın ülkesinde.
Derler, bir bulak var,
Ondan su içse kişi,
Hiç ölmez, yaşar, de.
Ölüme dayanır, de. -

Deyip ölüm hakkında söylemiş de, doyunca küpleri getirip kan içmek istemiş. Yenbirzi ata, küplerin eksildiğini görüp, oğullarına kanı kimin içtiğini sormaya başlamış. Şülgen, kimse içmedi, deyip onu aldatmış. Yenbirzi ata eline kalın bir sopa alıp, oğullarını sırayla dövmeye başlamış. Ural yine ağabeyini acıyıp söylememişse de, Şülgen dayanamayıp kendi hatasını söylemiş. Yenbirzi ata, daha da sert vurmaya başlayınca Ural, babasının kolundan tutmuş da, şöyle demiş, de:

- Babacığım, düşün
Elindeki sopaya
Göz atıp bak:
Bu sopada genç olmuş;
Kabuğundan ayrılmış,
Ucu - başı dağılmış,
Büksen, çatlayıp kırılacak
Kuru dayağa dönmüş.
Sen kesmeden önce de,
Yetişende ormanda,

5) Ebedî bir canavar o.

Yeläs yeldä yalırzap,
Yapraqtarı yelberzäp,
Torğan ağas bulğandır;
Bal qorttarı, qoştarı
Almaş - tilmäş qunğandır;
Qoştar qunıp hayrağan,
Oya qorop yäşägän -
Botoqtarın haylağan
Aşıl ağas bulğandır;
İmsäk imgän balalay,
Tamırzarın tarbaytıp,
Yer dımını imgänder.
Tamırınan aqtarğas,
Botağını botağas, -
Balğañ bulğan taşınday,
Qaşqa söyör şöñqarzay,
Balıq totor surtanday,
Qan hurıwsı hölöktäy,
Yänlek awlar kösöktäy,-
Huqqıñ bulğan tügelme?
Mañlay tireñ hıpırıp,
Küp yıl gümer uzzırıp,
Yer östöndä tapmağan,
Töşön kürep belmägän,
Yörägeñ his tatmağan
Ülem tigän yawızdıñ,-
Tağı huqhañ balañdı,
Üz torlağıñ ésendä,

Hafif yelde salınıp,
Yaprakları titreyip
Duran ağaç olmuştur.
Bal arıları, kuşlar
[Ona] Sırayla konmuştu.
Kuşlar konup sayramış,
Yuva kurup yaşamış.
Budakları seçilen,
[Büyük] Öz ağaç olmuş;
Emzik emen bebek gibi,
Damarlarını açıp,
Yer suyunu emmiştir.
Damarından koparınca,
Budağını budayınca,
Çekiç olmuş, taş gibi, -
Kuşa uçar, doğan gibi,
Balık avlar, turnabalığı gibi,
Kan emer, sülük gibi,
Av avlar, köpek gibi, -
Sopan olmuş değil mi?
Alın terini silip,
Çok yıl ömür geçirip.
Yer yüzünde görmediğin,
Rengini görüp bilmediğin,
Kalbinin hiç tatmadığı,
Ölüm denen kötünün, -
Daha vurursan oğluna,
Öz yuvan içinde,

Balalarıñ östöndä,-
Köshözzärgä köslönän,
Balalarğa atanan
Kilgänene kürergä
Äzerländeñ tügelme?
Bögön ağamdı ülderhän,
İrtän mine ülderhän,
Yañgız torop qalğan huñ,
Qartlıq basıp alğan huñ,
Bököräyep, tatarğap,
Arıslanıña menä almay,
Hunarıña sığa almay,
Şoñqarıñdı söyä almay,
Ularğa yem birä almay;
Arıslanıñ da, kösök tä,
Şoñqarıñ da, hölök tä, -
Barıñ asqa tilmerep,
Küzenä qan hawzırıp,
As zarıqqan arıslanıñ
Bäyzä torop ujarıp
Asıwınan uqtalıp,
Bileñ bögöp, üzeñde
Botoñ botsa botarlap
Bırağıtha ber saqta,
Ülem tigän yawızdı
Qarşılarğa torlaqta,
Atay, tura kilmäşme?-

Çocuklarının üstünde, -
Güçsüzlere güçlüden
Çocuklara babadan
Geldiğini görmeye
Hazırlandın değil mi?
Bugün ağabeyimi öldürsen,
Yarın beni öldürsen,
Yalnız kaldıktan sonra,
İhtiyarlık geldikten sonra
Yaşlanıp kamburlaşıp,
Arslanına binemeyince,
Avına çıkamayınca,
Doğanını uçuramayınca
Onlara yem veremeyince;
Arslanın da, köpeğin de,
Doğanın da, sülük de, -
Hepsi açlığa dayanamayıp,
Gözlerine kan bürüyüp,
Açlıktan kıvranan arslanın,
Bağda durup bağırıp,
Kızgınlığından fırlayıp,
Belini büküp, kendini
Budunu parçalayıp,
Koysa, bir ara
Ölüm denen zalimi
Karşılamaya yuvada,
Baba, öyle olmaz mı? -

tiğän hüzen işetkäs, Yänbirze qart Şülgände tuq-
mawzan tuqtağan. “Ülemdeñ küzgä kürenmäy kilewe lä
bar; şul Ülem kilgänder, mine şul qotortalır; şulay ға
Ülemde beräyhe kürmäy bulmaş, yänlek, qoş - qortto
yıyırıp horaşırğa käräk”, tip uylağan da şularzı saqır-
ğan, ti.

Ural, yıyılğan yänlekkä, qoş-qortqa qarap, bılay
tiğän ti:

- Ülem tiğän yawızdıñ
Törön hanap beläyek,
Köslö köshözzö yeyğän
Yolanı bez özäyek.
Arabızzan, hanahaq
Här nögärze qarahaq:
Qan da ésmäy, it yeymäy,
Beräwzeñ yaşen qoymay, -
Qaynıhı tamır aşap,
Qaynıhı ülän yemşäp
Haman gümer itkänen,
Yırtqıstarğa yem ösön
Balahın ürsetkänen
Barıgızza beläler.
Ularğa ülem yat tügel,
Qan hurğan, it yeyğän-
Berehe lä dus tügel.
Yırtqıslıqtı bötöräyek,
Yañgız qalğan Ülemde
Bergä ézläp üleräyek,-
Tiğän hüzgä yırtqıstar,

Diye sözünü iştirince, Yenbirzi ata, Şülgen'i dövmekten vazgeçmiş: "Ölümün göze görünmeden gelmesi de mümkün; şu ölüm gelmiştir, beni o kışkırtıyor; böyle ölümü biri göremeyince; geyik, kuş ve kurdu toplayıp sormak gerek, diye düşünmüş de onları çağırmış, de.

Ural, toplanan hayvanlara, kuşa ve kurda bakıp, şöyle demiş, de:

- Ölüm denen kötünün,
Şeklini öğrenip bilelim.
Güçlünün güçsüzü yediği
Adeti biz öğrenelim.
Aramızdan, saysak,
Her nefere baksak:
Kan da içmez, et yemez,
Kimsenin yaşını akıtmaz, -
Kimisi damar yiyip,
Kimisi ot yiyip
Hâlâ ömür sürdüğünü
Canavarlara yem için
Yavrusunu yetiştirdiğini
Hepiniz de bilirsiniz.
Onlara ölüm yad değil,
Kan içen, et yiyen -
Hiç birisi de dost değil.
Canavarlığı bitirelim
Yalnız kalan ölümü
Birlikte arayıp öldürelim, -
Şeklindeki söze canavarlar,

Ularğa quşılıp Şülgän dä,-
Barıhı qarşı kilgän, ti,
Törlö hüzzär bulğan, ti.

QOZĞON:

-Min Ülemde tabıwzan
Ber zä qurqıp tormayım,
Ämmä totop birewgä
His qasan da künmäyem.
Qart bulham da, bıl eştän
Min ber üzem baş tartam,
Tağı östöp şunu äytäm:
Kösö yetkän köshözgä
His hunarlıq qılmaha;
Äsänän tıwğan beräw zä
Bıl donyala ülmähä;
Yer uttarı, ağastar
Zañına buyhonmaha;
Üz mizgele yetkändä,
Közgö qıraw töşkändä,
Yäşellek his bötmähä,-
Unan bezgä ni fazya?
Quyan hımaq, här yänlek
Yılğa ike - ös tüllähä;
Töndä yöröp, yäşelden
Barıhın da utlaha;
Bütän yändär qañgırıp,
Aşarına tapmaha;

Onlara katılıp Şülgen de, -
Hepsi karşı çıkmış, de.
Türlü sözler söylemiş, de.

KUZGUN:

- Ben ölümü bulmaktan
Kesinlikle korkmuyorum.
Ama yakalayıp vermeye
Asla razı olmam.
İhtiyar olsam da, bu işten
Tek başıma vazgeçiyorum.
Ayrıca şunu da söylüyeyim:
Gücü yeten güçsüzü
Hiç avlamasa,
Anadan doğan hiçkimse de,
Bu dünyada ölmese,
Yer otları, ağaçlar
Kanuna bağlı olmasa;
Mevsimi gelende,
Güz kırağı düşende,
Yeşillik hiç bitmese,
Ondan bize ne fayda?
Tavşan gibi her hayvan,
Yılda iki - üç kez ürese,
Gece gezip yeşilin
Hepsini de otlasa;
Başka hayvanlar şaşkınlaşıp,
Yiyecek bulamasa;

Öyör - öyör tun bulıp,
 Qaz, öyräge, aqqoşo,
 Şıbır - şıbır qoyonop,
 Hıw östönö qaplaha;
 Gümerem buşqa uza, tip,
 Yarım buşqa tuza, tip
 His ber yılğa aqmaha;
 Yerzä şunday yola, tip:
 Qoyonorzar, éserzär-
 Bezgä tıñğı birmäştär,-
 Tip, şişməläär sıqmaha,
 Yerzäge hıw tonsoha,-
 Şul saqta bez nişlärbez?
 Yemde qayzan ézlärbez?
 Hıwzı qayzan éserbez?
 Başım halıp, yaw asıp,
 Kúp sağında talpınıp,
 Aslıq, tarlıq kürhäm dä,
 Kúp zarıgıp yöröhäm dä,
 Min qan ésmäy, it yeymäy,
 Üläkhäneñ küz mayın
 Ös köndä ber soqomay,
 His donyala tora almam,-
 Ülemde ézläp tabırğa
 Min hüzemde birä almam.

HAYISQAN:

- Ülemdän qurqır yän bulha,

Grup grup toplanıp,
Kazı, ördeği, akkuşu
Şıpır - şıpır yıkanıp,
Su üstünü kaplasa;
Ömrüm boşa geçiyor, deyip
Yarım boşa tozuyor, deyip
Hiç bir nehir akmasa,
Yerde töre böyle deyip:
Yıkanırlar, içerler -
Bize rahat vermezler -
Deyip, pınarlar kaynamasa,
Yerdeki su kurusa, -
O zaman biz neyleriz?
Yiyeceği nereden buluruz?
Suyu nereden içeriz?
Başım koyup, savaş açıp,
Uzun süre çırpınıp
Açlık, kıtlık görmesen de,
Çok yorulup gezsem de,
Ben kan içmeden, et yemeden
Ölünün göz yağını,
Üç günde bir kazmadan
Asla dünyada duramam, -
Ölümü arayıp bulmaya,
Ben söz veremem.

SAKSAĞAN:

Ölümden korkar can olsa

Qotolorğa yul ézlär,
Tül yäyergä uylaha,
İlde gızep yay ézlär...

Hayısqan äytkän hüzzärze
Yulbarıs ta, qaplan da,
Büre, burhıq, arıslan da,
Tipkes-yırtqıs qoştar za,
Qarpır balıq - surtan da, -
Bötä yırtqıs xup kürgän.
Ülän yemşär xaywandar,
Torna, öyräk, qır qazzar,
Tuğazaq menän sel, qorzar,
Bala sıǵarıp, tül yäyep,
Balaları qoş bulıp,
Üzaldına osqansı,
Yäy mızgele uzǵansı,
Şır urmanlıq ézlärgä,
Baymanlıqta tüllärgä,-
Tip barıhı uylağan.
Qoralayı, bolanı,
Qızıl sikä quyanı,
Ayaǵına mahayıp,
Ber awız hüž äytmägän.
Turǵay, maysıl, sıyırısıq,
Sävkä, qarǵa, buž säpsek,
Mır - mazarzı aşıǵas,
Hüž äytergä oyalğan.

Kurtulmaya yol arar,
Çoğalmayı düşünse,
Yurdu gezip eş arar...

Hayışkan'ın söylediği sözleri,
Pars da, kaplan da,
Kurt, porsuk, arslan da,
Yırtıcı - vurucu kuşlar da
Hareketli balık, turna balığı da
Bütün yırtıcılar desteklemiş.
Ot yiyen hayvanlar,
Turna, ördek, kır kazları
Keklikle yaban horozu, kayın tavuğu;
Yavru çıkarıp, çoğalıp,
Yavruları kuş olup,
Öz başlarına uçana dek,
Yaz mevsimi geçene dek,
Koyu orman aramaya,
Rahatlıkta, bollukta çoğalmaya,-
Deyip hepsi düşünmüş.
Dağ keçisi, geyiği
Kızıl sakallı tavşanı,
Ayağına güvenip,
Bir ağız söz söylememiş.
Serçe, baştankara, sığırcık
Hamaz, karga, taşkuşu,
Bör - böceği yiyip,
Söz söylemeye utanmış.

Käkük tağı: “Oyam yuq,
Balam tiğan qayğım yuq;
Bala - bawırım, tigändär,
Bala ösön köyğändär
Ni telähä - miñä şul”, -
Tip urtağa halğan, ti.
Barıhı törlüsä höyläp,
Törlöhö törlü uylap,
His berlekkä kilmäyensä,
Qırqa ber uy äytmäyensä,
Tarqalıšta qalğan, ti...

Qart bınan huñ hiskängän;
Yañğız awğa sıdırğa
Bınan arı şiklängän.
... Berzän - ber kön dürtäwläp,
Bılar awğa kitkän, ti.
Küp yerzärze ütkan, ti;
Küp yän alıp, şatlanıp,
Awzan bılar qaytqan, ti.
Awlap alğan qoştarzıñ
Arahında ber aqqoş,
Ayaqtarın bälägäs,
Başın qırğıp taşlarğa
Babay bısaq qayrağas,
Qanlı yäşen tükkän, ti.
Üz zarını äytkän, ti:
- İl kürergä sıqtım min,

Guguk ise "Yuvam yok"
Yavrum diye kaygım yok,
Yavru - bağrım diyenler,
Yavru için yananlar,
Ne isterse - bana da o [gerek],
Deyip ortaya koymuş de.
Hepsi türlüce söyleyip,
Herbiri farklı düşünüp,
Bir karara gelmeyince
Kesin bir fikir söylemeyince,
Ayrılıkta kalınmış, de.

İhtiyar bunun üzerine endişelenmiş;
Yalnız ava çıkmaya,
Bundan böyle tereddüt etmiş.
... Günlerden bir gün dördü birden,
Bunlar ava gitmiş, de.
Çok yerleri geçmiş, de.
Çok can alıp, şatlanıp,
Avdan, bunlar dönmüş, de.
Avladıkları kuşların
Arasında bir akkuş,
Ayaklarını bağlayıp,
Başını kesip koparmaya,
Dede bıçak bileyince,
Kanlı gözyaşını dökmüş, de,
Öz şikâyetini söylemiş, de.
- El görmeye çıktım, ben,

Yer qoşanan tügelmen,-
 Yäşäy torğan ilem bar,
 İlhez yetem tügelmen.
 Yerzä his kem tiwmastan,
 Beräw ayaq basmastan.
 Quş bulırğa yär ézläp,
 Yerzä his kem tapmağas,
 Bütän yändän haylarğa
 Beräwheñ tiñ kürmägäs,-
 Kükkä osop yär ézläp,
 Ayzı, Qoyaştı küzläp,
 Üzenä yär haylağan,
 İkehen dä arbağan,
 Bar qoştarğa baş bulğan,
 Samraw atlı atam bar.
 (İke balahı bulğan,
 Balahı la üze lä
 His awırıw kürmägän,
 His beräwhe ülmägän.)
 Äle lä batşa atayım;
 Yebäregez hez mine,
 Üz ilemä qaytayım.
 Mine bülep aşap ta,
 Säynäp mine yotop ta
 Bariber aş bulmamın,
 His aş bulıp heñmämen:
 Yänşişmännän hıw alıp,
 Äsäm tänem yıwzırğan.

Yer kuşlarından değilim,-
Yaşadığım elim var,
Elsiz, yetim değilim.
Yeryüzünde kimseler doğmadan
Bir kişi bile ayak basmazdan,
Eş olmaya yar izleyip,
Yerde kimseyi bulamayınca,
Başka canlılardan seçmeye,
Birisini denk, görmeyince, -
Göğe uçup, yar arayıp,
Ayı, güneşi gözleyip,
Özüne yar seçen,
İkisini de büyüleyen,
Bütün kuşlara baş olan,
Samrav adlı babam var.
(İki yavrusu olmuş
Yavrusu da, kendisi de,
Hiç hastalık görmemiş,
Hiç biri ölmemiş).
Şimdi de Padişah babam;
Gönderin siz beni,
Öz elime döneyim.
Beni parçalayıp yiyip de,
Çiğneyip beni yutup da,
Nasıl olsa yemek olmam,
Asla yemek olup sinmem;
Hayat pınarından su alıp,
Anam tenimi yıkamış.

(Üz nurına huğarğan
 Barıǵızǵa bildäle
 Qoyaş tigän äsäm bar.)
 Yebäregez hez mine,
 Atam barıber tabır ul,
 Kilep yawlap alır ul.
 Samraw tigän batşanıñ
 Hoday tigän qızımın;
 Altın säsem tarqaham,
 Nurğa ilde kümämen:
 Köndöz yergä nur hibäm,
 Kisen ayğa nur biräm.
 Yebäregez hez mine,
 İlemä min qaytayım;
 Yänşışmäneñ hıw yulın
 Hezgä äytep kitäyem,-

tigän hüzzä işetkäs, Yänbirze qart menän Yänbikä
 qarsıq uldarına kăñäş itkändär. Şülgän Hoday qošto
 aşaw yaǵında, Ural qotqarıw yaǵında bulıp, ızǵış kitkän.
 Ural qošto Şülgängä birmäy tartıp alğan da sitkäräk iltep
 quyğan. “Qayǵırma, xäzer tamaqlanam da üzeñde ata -
 äsäñä iltep tapşıram!”- tip ataları yanına kilep ultırğan.
 Bılar aşarğa ultırğas, qoş haw qanatın helkkän,- ös
 qawırhını töşkän; şularzı hınğan qanatınan sıqqan qanğa
 buyap, yergä taşlağan ikän - ös aqqoş kilep, qızǵı
 kütärep alıp kitkän. Yänbirze qarttar Yänşışmäneñ yulın
 horaşa almay qalıwzalarına ükenğan.

Qart şunda uq Şülgän menän Uralğa, qoştar qarap
 osqan yaqqa taban küz yazmay kitergä, arttarınan

(Öz nuruna suvaran,
Hepinize belli olan,
Güneş adlı anam var).
Gönderiniz siz beni,
Babam nasıl olsa bulur,
Gelip savaşıp alır.
Samrav adlı padişahın,
Huma adlı kızımı;
Altın saçımı tarasam,
Eli nura garkederim;
Gündüz yere nur saçarım,
Geceleyin aya nur veririm.
Bırakınız siz beni,
Elime ben döneyim,
Hayat pınarının su yolunu,
Size söyleyip gideyim, -

Denilen sözü işitince, Yenbirzi Dede ile Yenbike Nine oğullarına danışmışlar. Şülgen, Huma kuşu yeme taraftarı, Ural kurtarma taraftarı olup tartışmışlar. Ural kuşu Şülgen'e vermeyip almış da bir kenara götürüp koymuş. "Üzülme, şimdi yemeğimi yiyeyim de seni anana - babana götürüp veririm!" - diyerek babalarının yanına gelip oturmuş. Bunlar yemeğe oturunca kuş sağlam kanadını çırpmış, - üç tüyü düşmüş; bunları kırık kanadından çıkan kana boyayıp, yere bırakmış - üç akkuş gelip kızı kaldırıp götürmüş. Yenbirzi ihtiyarlar, hayat pınarının yolunu soramadıklarına üzülmüşler.

İhtiyar, bunun üzerine Şülgen ile Ural'a kuşların uçtukları yöne doğru göz kırpmadan gitmeyi, arkalarından takip

küzätep barıp, Yänşısmäneñ urının tabırğa, ägär yulda
Ülem osraha, başın qırqır alıp qaytırğa quşqan. İke ulın
ike arıslanğa menderep ozatqan, ti.

**URALDIÑ QATIL BATŞANI QIYRATIP DAN
ALĞANI; XALIQTİ İREKKÄ SIĞARĞANI.**

Ural, Şülgän ikäwläp,
Kön-tönön, ay-yıl hanap,
Taw artılıp, hıw kisep,
Qara urmandar ütep,
Haman alğa kitkän, ti;
Bara torğas, ber zaman
Ber yılğanıñ sitendä,
Ber zur ağas töböndä,
Zur tayağı qulında
Aq haqallı ber qartqa
Bılar barıp yetkän, ti,
Barıp säläm birgän, ti.
Qart ta qarşı alğan, ti,
Yul başını bılarzıñ
Qart horaşıp belgän, ti.
Üz uyzarın bılar za
Qartqa höyläp birgän, ti.
Qart uylanıp torğan da,
Haqalını hıpırıp
Bılarğa küz yörötöp,
İki yuldı kürhätep,

edip varıp hayat pınarının yerini bulmayı, eğer yolda Ölüm rastlarsa başını kesip getirmeyi emretmiş. İki oğlunu iki arslana bindirip göndermiş, de.

URAL'IN KATİL PADİŞAHI YENİP ŞÖHRET ALDIĞI; HALKI HÜRRİYETE KAVUŞTURDUĞU

Ural, Şülgen ikisi,
Gece - gündüz, ay - yıl sayıp,
Dağ aşıp, su geçip,
Kara ormanlar geçip,
Daha da ileriye gitmiş, de;
Giderken, bir ara,
Bir ırmağın yakasında,
Bir büyük ağaç dibinde,
Uzun âsası elinde,
Ak sakallı bir ihtiyara,
Bunlar varıp ulaşmışlar, de.
Varıp selâmı vermiş, de.
İhtiyar da selam almış, de;
Yollarını bunların,
İhtiyar sorup öğrenmiş, de.
Öz niyetlerini bunlar da,
İhtiyara söylemiş, de.
İhtiyar düşünüp kalmış da,
Sakalını sıvazlayıp,
Bunlara bakıp,
İki yol gösterip

Bılay tiyep äytkän, ti:
 -Bına hezgä ike yul:
 Hulğa kithän, yul buyı-
 Uyın - kölkö tön buyı,
 Qayğı - étlek kürmäyensä,
 Barlıgın da belmäyensä,
 Răxăt yăşăy baymanda:
 Büre - harıq yalanda,
 Tölkö - tawıq urmanda
 Bergä yăşăp, duş bulıp,
 Samraw qoşqa baş éyep
 Qan da ésmäy, it yeymäy,
 His Ülemgä yul quymay
 Yăşăp kilgän ber il bar,
 Yaqşılıqqa yaqşılıq
 Qıla torğan yola bar.
 Uñğa kithän, tön buyı-
 İlław - hıqtaw yıl buyı:
 Yawızlıqta dan alğan,
 Batşahınan, başqahınan
 Qayğı, étlek kürewse,
 Qanlı yăşen tügewse
 Qatil batşa ile bar;
 Taw-taw keşe höyäge,
 Qanğa batqan yere bar...
 Qarttan bını işetkäs,
 Yuldar serene beleşkäs,
 Ural, Şülgän ikäwhe

Şöyle deyip söylemiş, de:
- İşte size iki yol:
Sola gitsen yol boyu -
Oyun - eğlence gece boyu,
Kaygı - ızdırıp görmeden,
Varlığını da bilmeden,
Rahat yaşar bollukta.
Kurt, koyun kırdı,
Tilki, tavuk ormanda,
Birlikte yaşayıp, dost olup
Samrav kuşa baş eğip,
Kan içmeyen, et de yemeyen
Hiç ölüme yol vermeyen
Yaşayıp gelen bir el var;
İyiliğe iyilik,
Yapma adeti var.
Sağa gitsen, gece boyu -
Ağlama - sızlama yıl boyu;
Kötülükte nam salan
Padişahından, başkasından
Kaygı - ızdırıp görücü,
Kanlı yaşını dökücü
Katil padişah eli var;
Dağ gibi insan kemiği,
Kana batan yeri var...
İhtiyardan bunu duyunca,
Yolların sırrını bilince,
Ural, Şülgen ikisi,

Şunan şıbağa totoşqan,
Yul bülergä uylaşqan,
Üz arahı höyläşkän
Hulğa kitew - Uralğa
Uñğa kitew - Şülgängä
Şıbağalı yul bulğan.
Şülgän bığa künmägän,
Min uzaman äle, tip,
Min baramın hulğa, tip,
Üzenä huldı haylağan,
Üz tiğänse dawlağan.
Ural künğan uñ yaqqa,
Şülgän kitkän hul yaqqa.

Ural uñğa kitkän huñ,
Ozon yulğa töşkän huñ,
Küp hıwzarzı kiskän, ti,
Küp tawzarzı aşqan, ti;
Bara torğas, ber tawzıñ
İteğenä yetkän, ti.
Büre talap, özgölöp,
Hırzay qanğa tuzğanday-
Telgelängän arqahı,
Ayırılğan yekähe;
Süplek tipkän tayıqtay,
Qul-ayağı yarılğan;
Tamır aşap, yer qazıp,
Ayız-bite qarayğan;

Bunun üzerine kura çekmişler.
Yol paylaşmayı düşünüp,
Öz aralarında konuşmuşlar:
Sola gitmek Ural'a
Sağa gitmek Şülgen'e
Kura yolu olmuş.
Şülgen buna razı olmamış.
Ben daha büyüğüm deyip,
Ben gideceğim sola deyip,
Kendine solu seçmiş,
Öz isteğini iddia etmiş.
Ural razı olmuş, sağ tarafa,
Şülgen gitmiş sol tarafa.

Ural sağa gittikten sonra,
Uzun yola düştükten sonra,
Çok suları geçmiş, de.
Çok dağları aşmış, de;
Giderken bir dağın,
Eteğine varmış, de.
Kurt dalayıp parcalayıp,
Kızıl kana boyanmış gibi -
Delik - deşik sırtı,
Ayrılmış ensesi;
Çöplük eşen tavuk gibi,
Eli - ayağı yanılmış;
Kök yiyip, yer kazıp,
Ağzı yüzü kararmış;

Qıraw huqqan üländay,
Yözö - töşö harğayğan;
Sutlap yunğan ağastay,
Baltır ite huliğan;
Bire uñalğan ağastay,
Yelek başı surayğan
Ber qarsıqqa harışqan;
Köngä yanğan tändären,
Şırt qaplağan sästären,
Huplap yunğan ağastay
Baltır ite, belägen,
Awza tuyğan qıyğırzay,
Käpäyep torğan kükrägen,
Quğa aşa yılmıdap
Torğan küldäy küzzären,
Bal qortonday ıqtımat
Neskä hılıw bildären,-
Oyalıpmı, qurqıpmı,-
Qarsıqqa ışıqlanıp mataşqan
Ber hılıw qızıqayğa
Ural barıp tap bulğan.
Ural yaqın barğan, ti,
“Qurqmağız, - tip äytkän, ti,-
Min kilämen yıraqtan,
Üzem tıwğan torlaqtan,
Bala inem kitkändä,
Küp ildärze ütkändä;
Min keşeğä teymäymen,

Kırağı vurmuş ot gibi,
Eli - yüzü sararmış;
Soyulup, yonulan ağaç gibi,
Baldır eti kurumuş;
Yeniden yeşeren ağaç gibi,
Kemik başı çıkan,
Kocakarı gibi kırışmış;
Güneşte yanan vücudu
Yapağı kaplayan saçları
Yarı soyulmuş ağaç gibi,
Baldır eti, bileği,
Ayda doğmuş laçın gibi,
Kabarıp duran göğsü,
Kamış ötesinde parlayıp
Duran göl gibi gözleri,
Bal arısı gibi ince,
İnce nazik belleri, -
Utanıp mı, korkup mu, -
Kocakarı kılığına
Bir güzel kıza
Ural varıp rastlamış.
Ural yanına yaklaşmış, de,
"Korkmayın" diye söylemiş, de -
Ben geliyorum, uzaktan,
Öz doğduğum yuvadan,
Çocuktum çıktığımda
Çok elleri geçtiğimde;
Ben insana değmem

Unıñ qanın qoymaymın;
 Ülem tigän yawızdı
 Ülterergä uylaymın;
 Äyza, yaqın kilegez,
 İl xäldären höylägez", -
 Tigäs, bılar yılmayğan,
 Urınınan quzğalğan.
 Tuzğan sästären äbey
 Qolağına qıstırıp,
 Urınınan quzğalıp,
 Ber az küzen zıraytıp,
 Azıraq buyın turaytıp,
 Bılay tiyep äytkän, ti:
 -Yıraq ildän ikänheñ,
 İzge uyza kilgänheñ;
 Ay yegetem, belhän hin,
 Bezzeñ ildä bulhañ hin,
 Qatil batşanıñ qılğan
 Éştärene kürhän hin;
 Awırıw - hızlaw kürmäyensä,
 Ülem başqa kilmäyensä,
 Qatın - qızızı, ir - attı,
 Ayırmaştan yaş-qarttı,
 Qul - ayağın bāylätep,
 Arıwzırın haylatıp,
 Yıl da ber qat yıyzıra,
 Harayına aldıra;
 Qızı haylay yegeten,

Onun kanını dökmem;
Ölüm denen kötüyü,
Öldürmeye niyetliyim;
Haydi, yaklaşınız,
İl halini söyleyiniz", -
Deyince, bunlar gülümsemiş,
Yerlerinden kalkmışlar.
Dağılan saçlarını kocakarı,
Kulağına kısıtırıp,
Yerinden kalkıp,
Bir az gözünü açıp,
Azıcık boyunu doğrultup,
Şöyle söylemiş, de:
- Uzak ülkedensin,
İyi niyetle gelmişsin;
Ah yiğitim, bilsen sen,
Bizim elde olsan sen,
Katil padişahın yaptığı
İşleri görsen sen;
Ağrı - sızı görmeden,
Ölüm başa gelmeden,
Kadın - kızı, erkekleri,
Ayırmadan genç - ihtiyarı
Kolunu - ayağını bağlatıp,
İyilerini seçtirip
Yılda bir toplatır,
Sarayına aldırır;
Kızı ayırır yiğitini,

Üze haylay qız - qırqın,
Qalğandarın tağı la
Yarandarı qarayzar,
Üzzärenä haylayzar;
Bütändären ayamay,
Qanlı yaşkä qaramay,
Terelätä, haw köyğä
Qızın külgä haldıra,
İren utqa yandıra;
Atahı ösön, üze ösön,
Yarandarı dan ösön,
Üze tıwğan könö ösön,
Yıl da ber qat täñre ösön
Qanlı qorban uzzıra.
Bına min dä un bala
Kürgän äsä donyala.
Dürtehen haylap aldılar,
Bişehen hıwğa haldılar.
Qartım, yöräge hızlağas,
Tuğız bala yuğalğas,
Qarap torop tüzmäne,
Nişlärene hizmäne:
Yän asıwzan uqtalıp,
Balaların qızğanıp,
Ber yaranğa intıldı,-
Meskenkäyem şul köndö,
Küz aldında ükhetep,
Tereläy yergä kümelde.

Kendisi seçer kızını - kadını,
Kalanlarını da,
Askerleri bakarlar
Özlerine ayırırlar;
Diğerlerini acımadan
Kanlı gözyaşlarına bakmadan,
Canlı, sağ olsa da
Kızını göle attırır,
Erkeğini ateşe yandırır;
Babası için, özü için,
Askerlerin şanı için,
Doğduğu gün için,
Yılda bir kere tanrı için,
Kanlı kurban kestirir.
İşte ben de on çocuk,
Görmüş ana (-yım) dünyada.
Dördünü seçip aldılar,
Beşini suya attılar.
Kocamın, yüreği yanıp,
Dokuz çocuk yok olunca,
Durup dayanamadı,
Ne yapacağını bilemedi:
Can acısından şaşırıp,
Çocuklarına üzülüp
Bir askere saldırdı,-
Garibanım o günü,
Göz önümde bağırıp,
Diri olarak yere gömüldü.

Kinyä balam qalğaynı,
Ber yaranı kilgäyne;
Alam üzen, tigäyne;
Bala bawır bulğanğa,
Alıp qastım urmanğa.
Mindäy balalı äsä,
İr - yegettär küp bında,
Barıhı la, qan ilap,
Yöröy qasıp urmanda.
Yeget, izge ikänheñ,
Yaqşı uyza kilgänheñ,
Arı barma, qayt kire,
Qanlı yergä kilgänheñ,
Yawız ilgä kilgänheñ.
- Hıwzar kışep, taw aşıp,
Küp yıl buyı kilgänmen,
Küp yuldarzı uzğanmın;
Küz yaşergän Ülemde
Ézläp bında, tapmaham,
Başın sabıp özmähäm,
Äytkänemä yetmähäm,
Unı yerzän yıymaham,
Ural bulıp yörömämen!-
Tigän hüzen äytkän dä,
Haw bulğız tigän dä,
Arıslanına mengän dä,
Qatil batşa yortona
Ural qarap kitkän, ti;

Sonuncu çocuğum kalmıştı,
Bir asker gelmişti,
Alayım onu demişti.
Çocuk ciğer olunca,
Alıp kaçtım ormana.
Benim gibi çocuklu ana,
Er - yiğitler çok burada,
Hepsi de kan ağlayıp,
Gezer, kaçıp ormanda.
Yiğit, iyimişsin,
İyi niyetle gelmişsin,
İleriye gitme, dön geri,
Kanlı yere gelmişsin,
Kötü ele gelmişsin,
- Sular geçip, dağ aşip
Yıllar boyu gelmekteyim,
Çok yolları geçtim;
Göz yaşartan ölümü
Arayıp burada, bulmazsam,
Başını kesip koparmazsam,
Dediklerimi yapamazsam,
Onu ortadan kaldırmazsam,
Ural'ım diye gezmem ben! -
Diye sözünü söylemiş de -
Hoşçakalın demiş de,
Aslanına binmiş de,
Katil padişah yurduna
Ural, doğru gitmiş, de;

Ber nisä kön ütkän, ti,
Şunday yergä yetkän, ti:
Ber äsänän tıwğanday,
Ber töş keyem keygändäy,
Barıhı la şäp - şärä
Törköm xalıq yıyılğan,
Allı-artlı tezelgän,
İrzär, qızzar ayırılıp,
Uram - uram quyılğan.
Yarandarı törtköläp,
Tigezhezen tigezläp,
Qamsılap ta huqqılap
Yöröhä lä, hüz äytmäy,
Tel dä qıbrızata almay
Torğan xalıqqa barğan,
Mayzanğa bıl küz halğan,
Bıl törkömdän sittäräk,
Un biş azım qırzaraq,
Küzen - başın şämärtep,
Yöräktären hıqtatıp;
Balaları qurqışıp,
İmlap qına höyläşep,
Qayğırışıp, ilaşıp
Torğan ata - äsälär
Yanına barıp tuqtağan,
Xäl - äxwälen horağan,
Üz telägen höylägän.
Ural hüzzen barıhı

Bir nice gün geçmiş de,
şöyle bir yere varmış, de;
Bir anadan doğmuş gibi,
Bir renk elbise giymiş gibi,
Hepsi de ırıl - ıplak,
Kalabalık halk yığılmış,
Ard - arda dizilmış,
Erkekler, kızlar ayrılıp,
Saf saf dizilmış.
Askerler itip kakıp,
Düz olmayanı düzleyip
Kamılayıp, vurup,
Gezse de, ses çıkartmadan,
Dil bile oynatamadan
Duran halka varmış.
Meydana bu; göz atmış.
Bu gruptan ayrı,
Onbeş adım ötede,
Gözünü - başını yaşartıp,
Yüreklerini hıkırtıp
Çocukları korkuşup,
Sessizce konuşup,
Kaygılanıp, ağlaşıp,
Bekleyen ata - analar
Yanına varıp durmuş,
Hal - ahvallerini sormuş,
Öz niyetini söylemiş.
Ural'ın sözünü hepsi,

Yotonoşop tıñlağan,
Arahınan ber qartı
Oşolay tip höyläğan:
-Yeget, hineñ tös - başıñ,
Aptıraşlı qaraşıñ,
Arıslan menep kileşeñ
Sit bulırzay kürenä.
Bezzeñ ildä batşa bar,
Yaranınan türä bar;
Bına bıl xalıq ésendä
Törlö ırwızan keşe bar.
Här yıl batşa tıwğan kön
Ata - äsähe xaqı ösön,
Batşa tıwğas, hıw alıp
Yıwğan qoyoho ösön
Qorban birer yola bar.
Batşanıñ tıw bizäge,-
Qara qozğon qoşo bar,
Şul qoştarızı yıl hayın
Hıylay torğan könö bar
Ana, yeget, kürämheñ,
Ul qoştarızı belämheñ,
Kilep tawğa qunğandar,
Yem bulırın belğändär.
Qoyoğa qızzar halğan huñ,
Qızzar unda ülgän huñ,
Barıhın alıp qoyonan
Qozğondarğa taşlayzar,

Yutkunuşup dinlemiş,
Aralarından bir ihtiyar
Şöyle söylemiş:
- Yiğit, senin kılığın - kıyafetin
Şaşkın bakışın,
Arslana binip gelişin,
Yabancıymışsın gibi görünüyor.
Bizim elde padişah var,
Askeriyle komutanı var;
İşte bu halk içinde,
Türlü uruktan kişi var.
Her yıl padişah, doğduğu gün,
Ata - anasının hakkı için,
Padişah doğunca, su alınıp
Yıkandığı kuyusu için
Kurban verme adeti var.
Padişahın tuğ bezeği,
Kara kuzgun kuşu var.
Bu kuşları her yıl,
Ziyafet çektiği günü var.
İşte, yiğit görüyor musun,
O kuşları bilir misin,
Gelip dağa konmuşlar,
Yem olduğunu bilmişler.
Kuyuya kızları attıktan sonra,
Kızlar orada öldükten sonra,
Hepsini alıp kuyudan,
Kuzgunlara atarlar,

Ular şunda aşayzar.
 Bınaw böyle yeğettär
 Här ırwzan kilgänder, -
 Batşa qızı yıl hayın
 Tawza haylay beräwheñ;
 Unan qala batşa üze
 Qoldar haylay harayğa;
 Unan torop qalğanı-
 Täñre ösön qorbanğa, -
 Tip höyläp tä bötmäğän,
 Zarın äytep yetmägän:
 Altın täxet östöndä
 Batşa qızı ultırğan,
 Dürt yağınan dürt qolo
 Täxetene kütärgän,
 Başmalatıp artınan,
 Ber yaranı éyärgän,
 Bınıhı üze artınan
 Qalğandarın éyärtkän
 Kilep yetkäs, ti bılar:
 "Tigez, yaqşı toroğoz,
 Batşa qızı kilä bit,
 Yaqtı yözlü bulıǵız", -
 Tip beräwhe äytkän, ti.
 Saftı bozop torğandı
 Qamsı menän huqqan, ti.
 Batşa qızı şul saqta
 Kilep yetkän mayzanğa;

Onlar, orada yerler.
Burada bağılı yiğitler,
Her uruktan gelmişler, -
Padişah kızı her yıl,
Önce seçer birini;
Ondan sonra padişah özü,
Kul seçer saraya;
Ondan artıp kalanı -
Tanrı için kurbana, -
Deyip sözünü de bitirememiş,
Derdini tam söyleyememiş:
Altın taht üstünde,
Padişah kızı oturmuş,
Dört yanından dört köle,
Tahtını kaldırmış,
Dizilip arkasından,
Bir askeri gelmiş
Bu da kendi arkasından
Kalanlarını takip ettirmiş.
Gelince de, bunlar:
"Doğru - düzgün durunuz,
Padişah kızı geliyor.
Güler yüzlü olunuz", -
Diye biri söylemiş, de.
Safı bozup duranı,
Kamçıyla vurmuş, de.
Padişah kızı o sırada,
Gelip ulaşmış meydana;

Ural da rät basmağan,
 Barıp torğan inğayğa;
 Batşa qızı, aralap,
 Bar yegette haylağan,
 Arahınan oqşarzay
 Ber yeget tä tapmağan.
 Azaq sıktä, yaqınlap,
 Uralğa kilep yetkän, ti,
 Tuqtap torop şul yerzä
 Uralğa küz tekkän, ti;
 Qulına alıp ber alma,
 Uğa büläk itkän, ti.
 Batşa qızı mayzanda
 Başqa haylap tormağan,
 Uraldı alıp barırğa
 Ber yaranğa ımlağan.
 Qız täxetkä ultırğan,
 Tağı qoldan kütärtep,
 Harayına yullağan.
 “Batşa qızı höyzö bit,
 Batşa keyäwe buldı bit!”-
 Tip, barıhı şaw kilep,
 Yarandarı ğıw kilep,
 Xalıqtı sitkä tarqatıp,
 “Äyzä harayğa, yeget,
 Batşa qızı kötä”, - tip,
 Uralğa yola añlatıp,
 Ber yaranı şul saqta

Ural da geri durmamış,
Varıp durmuş sırada;
Padişah kızı, dolaşıp,
Her yiğide bakmış
Aralarından beğeneceği,
Bir yiğit de bulamamış.
Sona doğru yaklaşıp
Ural'ın hizasına gelmiş, de,
Durup beklemiş, orada,
Ural'a göz dikmiş, de:
Eline alıp bir elma,
Ona hediye etmiş, de.
Padişah kızı meydanda,
Başka birini seçmemiş
Ural'ı alıp götürmeyi,
Bir askere buyurmuş
Kız tahta oturmuş.
Yine köleye taşıtıp,
Sarayına yollanmış.
"Padişah kızı sevdi artık,
Padişah güveyi oldu artık", -
Deyip herkes bağırışıp,
Askerleri sevinip, bağırıp
Halkı kenara itip,
"Haydi, saraya yiğit,
Padişah kızı bekliyor", deyip
Ural'a adeti anlatıp,
Bir askeri o sırada,

Yul başlarğa bulğan, ti,
Keyäw buldıñ bezgä, tip,
Arqahınan höyğän, ti.
Ural bığa künmägän,
Harayğa ul kitmägän.
“Min yolanı belmäyem,
Êş azağın küräyem,
Azaq barham, barırmın,
Qızqı ézläp tabırmın”, -
Tiyep Ural äytkän, ti,
Yarandarzıñ hüzzären
Şulay kire qaqqan, ti;
Ä tegelär qorsayıp,
Qızğa äytä kitkän, ti.
Küp tä vaqıt ütmägän,
Mayzanda şaw-şıw bötmägän,
Alğasqılar yul başlap,
Dürt batırın éyärtep,
Qoldan täxet kütärtep;
Buralanğan döyäläy,
Qanhırağan ayıwzay,
Küzenä qan hawzırıp,
Küz qabağın toyzorop,
Ujar säsep, mat qurıp,
Qaban susqa yelkäle,
Fildäy yıwan baltırılı,
Qızım tulğan habalay,
İmänes yıwan qorhaqlı,

Yol göstermek istemiş, de,
Güveyi oldun bize, deyip,
Arkasından sıvazlamış, da.
Ural, buna razı olmamış,
Saraya o, gitmemiş.
"Ben adeti bilmiyorum,
İşin sonunu göreyim,
Sonra gelirsem, gelirim,
Kızı arayıp bulurum", -
Deyip Ural söylemiş, de,
Askerlerin sözlerini,
Böyle geri çevirmiş, de;
Ve onlar (askerler) şaşırıp,
Kıza söylemeye gitmiş, de.
Çok da vakit geçmemiş,
Meydanda gürültü - patırtı bitmemiş,
Öncüler yol gösterip,
Dört bahadırını izletip,
Kölelere taht taşıtıp;
Kızgın deve gibi,
Yaralanmış ayı gibi,
Gözüne kan bürüyüp,
Göz kapağını doyurup,
Kudurmuşcasına geçip,
Domuz enseli,
Fil gibi kalın baldırlı,
Kımız dolu kap gibi
Korkunç büyük karınlı,

Ujarınan xalıqtıñ
 Başın yergä éyzerep,
 Qatil batşa kilgän, ti,
 Barıhın da aralap,
 İr-qol haylap ütkän, ti.
 Bınıhı harayğa barır, tip,
 Bınıhı qorbanğa bulır, tip,
 Qol haylawın bötkän, ti,
 Qız haylawğa küskän, ti.
 Qızzar haylap yörögändä,
 Ber hılıwğa yetkändä,
 Ber yaranın saqırtıp:
 - Teşen qara, - tigän, ti.
 Alhıw yözön qaplağan
 Qulın qızdıñ alğan, ti;
 Kükräktären qapşağan,
 Bilen totop qarağan,-
 Harayğa bıl yarar, tip,
 Bütänen üzegez qarañ, tip,
 Arıwzarın haylağız,
 Kärägensä alğız.-
 Tiyp batşa äytkän, ti.
 Yarandarğa quşqan, ti.-
 Qalğandarı äsämdeñ,
 Mine yıwğan qoyomdoñ
 Qorbanına qalır, tip
 Azaq hüzen äytkän, ti.
 Asıwlanıp, şul saqta

Sinirinden halkın,
Başını yere eğdirip,
Katil padişah gelmiş, de,
Hepsini de dolaşıp,
Erkek - kul seçmiş, de.
Bu saraya gider deyip,
Bu kurban olur, deyip,
Kul seçimini bitirmiş, de.
Kız seçmeye geçmiş, de.
Kızları ayırıp seçerken,
Bir güzelin yanına gelende
Bir askerini çağırıp:
- Dişine bak, "demmiş, de.
Pembe yüzünü kapattığı,
Kolunu kızın tutmuş de;
Göğüslerini okşamış,
Belini tutup bakmış, -
Saraya bu yarar, deyip,
Diğerlerine özünüz bakın, deyip,
Güzellerini seçiniz,
Gerektiğince alınız, -
Deyip Padişah söylemiş, de.
Askerlere emretmiş, de, -
Kalanları anamın,
Beni yıkayan kuyumun,
Kurbanlığına kalır, deyip
Son sözünü söylemiş, de.
Kızarak, o anda,

Qızı kilep yetkän, ti,
 Ural yanına ütkän, ti,
 Üpkä hüzen äytkän, ti:
 - Yeget, hine haylanım,
 Harayıma barmanıñ,
 Alma birep ımlanım,
 Mine tiñgä almanıñ;
 Kire qaqtıñ hüzemde,
 Bötä qoldar aldında
 Qara itteñ yözümdö,-
 Tigän hüzze işetkäs,
 Batşa töşkän täxettän:
 -Qayhı ırw yegettän
 Mineñ qızım xurlanğan?-
 Tip Uralğa kilgän, ti,
 Tökörök säsep awızğan
 Hüzen höyläp kitkän, ti:
 - Éy, yeget, hin zatımdı,
 Qatil batşa atımdı,
 Keşe tügel, bıl ildä-
 Min biläğän här yerzä-
 Qoşo - qorto, barı la,
 İşetep tä, küreptä,
 Gürendäge ülek tä,
 Añlağanın beläheñ!
 Qızım äytkäs, barmayınsa,
 Nimä uylap torahıñ?
 Niñä yolam bozahıñ,

Kızı gelip yetmiş, de,
Ural'ın yanına geçmiş, de,
Öfkeli sözünü söylemiş de:
- Yiğit, seni seçtim.
Sarayıma gelmedin,
Elma verip belirledim
Beni denk görmedin
Geri çevirdin sözümü,
Bütün kullar önünde,
Kara çıkardın yüzümü, -
Diye sözü ıstınca,
Padişah inmiş, tahttan:
- Hangi uruğun yiğidinden,
Benim kızım horlanmış? -
Deyip Ural'a gelmiş, de,
Tükrük saçıp ağzından,
Söylemeye devam etmiş, de:
- Ey, yiğit, sen zatımı,
Katil padişah adımı,
Sadece insan değil, bu elde, -
Benim bildiğim her yerde, -
Kuşu, kurdu, hepsi de,
İşitip de, görüp de,
Mezardaki ölünün de,
Bildiğini bilirsin!
Kızım söyleyince gitmeyip, de,
Ne düşünüp duruyorsun?
Niye adetimi bozarsın,

Barmay vaqıt huzahıñ?
 -Batşa tigän nāmāne,
 Keşe huyır yolını
 İşetep tä, kürep tä,
 Nisä yıldar yöröp tä,
 His ber yerzä kürmänem,
 Barlığın da belmänem.
 Min yat yola belmänem.
 Ülem tigän yawızdı
 Ülterergä ézläyem.
 Yolanan da qurqmayım,
 Ülemdän dä örkämäyem,
 Keşe tügel, qoşto la,
 Ülem kilä qaldınıhä,
 Unı birep Ülemqä
 Qul qawşırıp tormamın!
 Bına, qarap torayım,
 Bar yolañdı küräyem,
 Azaq sıktä üz uyım
 Hiñä äytep kitäyem,-
 Tigän hüzzə işetkäs,
 Uraldıñ töptö sit keşe
 İkänlegene belgäs,
 Yarandar za, batırzar,
 Batşa yaqlı qart - qorolar,
 Batşa qızın Uraldan
 (Uğa qızızı birewzän,

Gitmeyip vakit geçirirsin?
- Padişah denen şeyi
İnsan öldüren adeti,
İşitip de, görüp de,
Nice yıllar gezip de,
Hiç bir yerde görmedim,
Varlığını da bilmedim
Ben yad adet bilmiyorum,
Ölüm denen düşmanı
Öldürmek için arıyorum
Adetinden de korkmuyorum,
Ölümden de ürkmüyorum,
Sadece insana değil, kuşa da
Ölüm gelmek isterse,
Gelip elini uzatsa
Onu verip ölüme
El ovuşturup duramam!
Tamam, bakayım,
Bütün adeti göreyim,
Sonunda öz fikrimi,
Sana söyleyip gideyim, -
Denilen sözü duyunca,
Ural'ın tam yabancı biri,
Olduğunu öğrenince,
Askerlerle bahadırlar,
Padişahın yanındaki kocalar,
Padişah kızını Ural'dan
(Ona kızı vermekten,

Unı keyäw qılıwzan)
 Barihi la könläşkän.
 Batşa bıǵa şaşqan, ti:
 -Bınday tintäk haylama,
 Küzeñ yuqqa taldırıp,
 Yuq keşegä qarama,
 Qaytsı, balam, qayt, äyzä,
 Harayıña kit äyzä,-
 Tip qızına äytkän, ti.-
 Qorbandarızı totmaǵız,
 Qızın hıwǵa halıǵız,
 İren utqa atıǵız.
 Bıl yegette bıǵawlap,
 Mineñ yaǵa ozatıǵız, - tip,
 Dürt batırǵa quşqan, ti.
 Üze, täxetkä ultırıp,
 Başqarıwızı kötkän, ti.
 Yarandarı qızzarızı,
 Qulı böyle irzärze,-
 Qızın hıwǵa taşlarǵa,
 İren utqa taşlarǵa
 Quzǵalışa başlaǵas,
 Xalıq sır - sıw ilaşqas,
 Ural ırǵıp sıqqan, ti,
 Oşo hüzen äytkän, ti:
 - Min kürenmäş Ülemde
 Yuq itergä sıqqanmın;
 Qan ésewse batşanan,

Onu güveyi yapmaktan)
Hepsi de vazgeçmiş
Padişah buna şaşmış, de:
- Bunun gibi deliyi seçme,
Gözünü boşluğa dikip,
Olmayan kişiye bakma,
Dön, yavrum, dön, haydi,
Sarayına git haydi, -
Deyip kızına söylemiş, de.
Kurbanları tutmayın,
Kızını suya salın,
Erkeğini ateşe atın.
Bu yiğiti bağlayıp,
Benim yanıma getirin, - deyip,
Dört bahadıra, emretmiş, de.
Kendisi, tahta oturup,
Başlamasını beklemiş, de
Askerleri kızları
Kolları bağlı erkekleri,
Kızını suya atmaya,
Erkeğini ateşe atmaya,
Hareket etmeye başlayınca, [Çalışınca]
Halk hüngür hüngür ağlayınca,
Ural fırlayıp çıkmış, de,
Şu sözünü söylemiş, de:
- Ben görünmez ölümü
Yok etmeye çıkmışım;
Kan içici padişahтан,

Keşe aşar deyewzän
Bar keşene qotqarıw,
Yänşişmännän hıw alıp,
Ülgändärze tereltew
Ösön tıwğan batırmın.
Xalıq ilap torğanın
Küz aldında kürgändä,
Yände alır yawız Ülem
Keşeğä qulın halğanda,
İrmen tigän in-batır
Şıp-şım qarap torormo?
Yawızdarğa yul quyıp,
Batır qurqıp qalır mı?
Kit, yarandar, artaban,
Töş, zur batşa, arbanan,
Qoldar qulın sisegez,
Qızzar qulın sisegez!

Batşa bını işetkäs,
Qızarınğan, bürtenğan,
Qısqrınğan, yekergän,
Batırzarına qarap:
- Ülem ézläp yöröhä,
Qanğa hıwhap tilmerhä,
Kürhätegez Ülemde,
Tanıtıñız ilemde! - tip,
Qatı farman birgän, ti.
Täne yöntäs ayıwzay,

İnsan yiyen devden,
Bütün insanları kurtarmak,
Hayat pınarından su alıp,
Ölenleri diriltmek,
İçin doğan bahadırım.
Halkın ağlayıp durduğunu
Göz önünde görende,
Can alan kötü ölüm
İnsana el uzatanda
Erim diyen yiğit,
Sessizce bakıp durur mu?
Kötülere yol verip
Bahadır korkup kalır mı?
Gidin, askerler, uzaklaşın,
İn, güçlü padişah, tahtından,
Kölelerin kolunu çözün
Kızların kolunu çözün!

Padişah bunu işitince,
Kızarıp bozarmış,
Bağırır, çağırır,
Bahadırlarına bakıp:
- Ölümü arayıp geziyorsa,
Kana susayıp eziyet çekiyorsa,
Gösteriniz ölümü,
Tanıtınız elimi! " deyip,
Katı ferman vermiş, de.
Vücudu kılı ayı gibi,

Üzzäre zur deyewzäy
 Dürt batırı kilgän, ti,
 - Alıştanmı, tartıştanmı?-
 Hayla berze, - tigän, ti.
 - Äräм bulıp quymağız,
 Täwzä şunu uylağız.
 Üzegezän köslöräk
 Beräy xaywan haylağız,-
 Tigäs, bılar kölgän, ti.
 - Ay-hay batır ikänheñ!-
 Tip, batşa la, barı la,
 Mısqıl itep quyğan, ti.
 Qatil batşa asıwzan
 Ni äytergä belmäyensä,
 Uylap - nitep tormayınsa:
 - Qanhırağan ikän bıl,
 Yänherägän ikän bıl,
 Harayımdı kütärgän
 Ügezemde kiltereñ:
 Ügez qılır qılıqtı,
 Hez batırzar, tik toroñ,-
 Tigän hüzze iştetkäs,
 Barı xalıq qurqqan, ti,
 Uraldı bik qızğanıp,
 Äräм bula yeget, tip
 Xalıq küz yäş tükkän, ti.
 Atahına yalbarıp,
 Qızı la kilep yetkän, ti.

Özleri güçlü dev gibi,
Dört bahadırı gelmiş, de.
- Güreşle mi, savaşıla mı,
Seç birini, - demiş, de.
- Heder olup gitmeyiniz,
Önce şunu düşününüz.
Özünüzden güçlüce
Bir hayvan seçiniz, -
Deyince, bunlar gülmüş, de.
- Vay vay bahadırmışsın! -
Deyip padişah da, hepsi de,
Hakaret etmişler, de.
Katil padişah, sinirinden
Ne söyleyeceğini bilemeyip,
Düşünüp - taşınmadan:
- Kana susamış, bu,
Cansıramış, bu,
Sarayımı taşıyan
Öküzümü getirin:
Öküz bilir, yapacağını,
Siz bahadırlar, karışmayın, -
Denilen sözü işitince,
Bütün halk korkmuş, de,
Ural'a pek acıyıp,
Heder olacak, yiğit, deyip
Halk gözyaşını dökmüş, de
Babasına yalvarıp,
Kızı da gelmiş, de.

- Ataqaıym, quysäle,
 Yuqqa äräm itmäle,
 "Keyäw hayla üzeñ", tip
 Miñä birgän hüzeñ bar.
 Bıl yegette haylanım,
 Keyäwem tip uylanım,
 Höyläşergä yegetteñ
 His yayına quymanıñ.
 Ataqaıym, quysäle,
 Yuqqa äräm itmäle!-
 Tiyp qızı äythä lä,
 Qanlı yäşen tükhä lä,
 Qızı hüzen almağan,
 Qız yayına quymağan.
 Yerze tırnap, ükerep,
 Şılağayın ağızıp,
 Tawzay ügez kilgän, ti.
 Ural aldına kilep,
 Basıp qarap torgan da,
 Muyının azıraq borğan da:
 -Yeget, yergä atmamın,
 Serep, tuzan bulğansı,
 Yelgä osop tuzğansı,
 Mögözömdä qaqlarmın,-
 Tip Uralğa äytkän, ti.

- Min dä äräm itergä,
 Ügez, hine tırışmam,

- Babacığım, bağışla,
Boşuna, yok etme,
"Güveyi seç özün", deyip
Bana verdiğin sözün var.
Bu yiğiti seçtim,
Kocam diye düşündüm,
Söyleşmeye yiğitin,
Hiç isteğini yapmadın.
Babacığım, bağışla,
Boşuna yok etme! -
Deyip kızı söylese de,
Kanlı yaşını dökse de,
Kızının sözünü dinlememiş,
Kızın isteğini yapmamış.
Yeri eşip, böğürüp,
Salyasını akıtıp,
Dağ gibi öküz gelmiş, de.
Ural'ın önüne gelip,
Durup, bakıp durmuş, da,
Boynuzunu biraz burmuş da:
- Yiğit, yere atmayacağım,
Çürüyüp toz olmaktansa,
Yele savrulup tozmaktansa
Boynuzumda kuruturum, -
Deyip, Ural'a söylemiş, de.

- Ben de yok etmeye,
Öküz, seni istemem,

Yafalanıp, kös tügep,
 Hineñ menän sayqaşmam.
 Donyala hin keşenän
 Köslö yuğın tanırhıñ,-
 Üzeñ tügel, toqomoñ menän
 Keşeğä qol bulırhıñ!-
 Tigän hüzgä bıl ügez
 Asıwlanıp ıntılğan,
 Mögözönä alırğa
 Uralğa ul uqtalğan.
 Ural batır ügezze
 Mögözönän alğan, ti.
 Tırışqan, ti, ügez zä,
 Işanha la mögözgä,
 Isqınlamay Uraldan,
 Tubıgınan batqan, ti:
 Köşörgänep tırışqas,
 Awızınan ügezzeñ
 Qap-qara qan aqqan, ti;
 Öskü teşe töşkän, ti;
 Ügez xälhezlängän, ti,
 Säsäp, älherägän, ti,
 Bını kürep Qatil dä,
 Yarandarı, barı la
 Aptırawğa qalğan, ti.
 Ural hüzənän kitmäğän,
 Ügezze äräm itmäğän:
 Şaqarıp ike mögözözö,

Eziyet çekip, güç sarfedip,
Seninle güreşmem.
Dünyada sen kişiden
Güçlü olmadığını bilirsin, -
Yalnız özün değil, neslinle,
İnsana kul olursun! -
Denilen söze bu öküz,
Kızıp atılmış.
Boynuzuna almaya
Ural'a, o saldırmış.
Ural Batır, öküzü,
Boynuzundan tutmuş, de.
Çabalamış, de, öküz de,
Güvenmişse de boynuza,
Kurtulamayıp Ural'dan,
Dizinece batmış, de.
Bütün gücüyle vuruşunca,
Ağzından öküzün,
Kap - kara kan akmış, de;
Üst dişi düşmüş, de,
Öküz halsizleşmiş, de,
Sersemleyip, sendelemiş, de.
Bunu görüp Katil de,
Askerleri, hepsi de,
Şaşarıp kalmış, de.
Ural, sözünden dönmemiş,
Öküzü öldürmemiş:
Sarıp tutup iki boynuzu,

Batqan yerzän ügezze
Kütärep alıp quyğan, ti.
Ügezzen dürt toyağı
Urtalayğa yarılıp,
Arahına qom tulıp
Hırzay qanğa tuzğan, ti.

URAL:

- Qulım teygän mögözön
Käkeräygän köyönsä,
Teşen töşkän awızın
Öskö teşen üsmäysä,
Ayırılğan toyağın
His tä berekmäyensä,
Üzen tügel, balañ da
Mäñge qalır şul köysä.
Keşe kösön kürzen hin,
Xälhezlegeñ beldeñ hin,
Keşegä mögöz sayqama,
Yeñermen tip, ayqanma!

QATIL:

- Ber tabandan uqtal! - tip,
Dürt batırğa ımlağan.
Batırzarı kilgän, ti,
- Yäneñ sıqha qulımda,
Täneñ qayza taşlayım?
Soyorğotqansı ülmähäñ,
Qayhı ilgä söyäyem? -
Tip ber batır Uralğa,

Battığı yerden öküzü
Çıkarıp koymuş, de.
Öküzün dört tırnağı,
Ortasından yarıp,
Arasına kum dolup
Her yanı kana batmış, de.

URAL:

Kolum değen boynuzun
Bükülmüş halde,
Dişin düşmüş ağzın,
Üst (azı) dişin büyümeyince,
Ayrılan tırnağın,
Asla bir araya gelmeyince
Sadece özün değil, yavrun da
Sonsuza değin kalır, böylece,
İnsan gücünü gördün sen,
Güçsüzlüğünü bildin sen,
İnsana boynuz sallama,
Yenerim deyip, heveslenme!

KATİL:

- Hep birlikte saldırın! - deyip,
Dört bahadıra emretmiş.
Bahadırları gelmiş, de,
- Canın çıksa kolumda,
Cesedini nereye atayım?
Savurana dek ölmezsen,
Hangi ele savurayım? -
Deyip bir bahadır Ural'a,

Alıp hüzen äytkān, ti.
Ural bınan qurqmağan,
Dürt batırğa qarşı torop,
Alğa taban atlağan.

- Dürtegez zä kilegez,
Ülem ézläp yörögän
Batır kösön belegez;
Qulığızza yän birhäm,
Arıslanıma biregez;
Kösögöz yethä taşlarğa,
Yänşişmäğä söyögöz.
İnde hez zä äytegez:
Mineñ qulğa töşhägez,
Kübäläktäy oshağız,
Qayza qaray söyäyem?
Deyewzärze qıyratıp,
Yänşişmänän hıw alıp,
Kire hezgä kilgändä,
Hezze ézläp yörögändä,
On - talqanday itegezze,
Kübäläktäy yänegezze
Qayhı yerzän tabayım?-
Tigäs Ural kölgändär,
- Kösoñ yethä atırğa,
Hırttı yergä halırğa,
Batşa menän yarandarzıñ
Aldına qaray taşlarhıñ,-

Alp sözünü söylemiş, de.
Ural bundan korkmamış,
Dört bahadıra karşı durup,
Öne doğru yürümüş.

- Dördünüz de geliniz,
Ölümü arayıp gezen,
Bahadırın gücünü tanıyınız;
Kolunuzda can versem,
Arslanıma veriniz;
Gücünüz yetse atmaya,
Hayat pınarına fırlatınız.
Şimdi siz de söyleyiniz:
Benim koluma düşseniz,
Kelebek gibi uçsanız,
Nereye doğru fırlatayım?
Devleri bozguna uğratıp,
Hayat pınarından su alıp,
Geri, size geldiğimde,
Sizi arayıp gezende,
Un gibi etinizi,
Kelebek gibi canınızı,
Nereden bulurum? -
Deyince Ural, gülmüşler,
- Gücün yeterse atmaya,
Sırtı yere çalmaya,
Padişah ile askerlerin
Önlerine doğru atarsın, -

Tip mısqıllap quyğandar.
Dürte berzän uqtalıp,
Yäbeşkän, ti, batırğa.
Ural totop berehen,
Olaqtırğan batşağa,
Qalğan ösöhön ber yulı-
Yarandarı aldına.
Yer helkengändäy bulğan,
Yarandar za, batşa la,
Olaqtırğan batır za
On - talqanğa qalğan, ti,
Küzžän ğayep bulğan, ti,
Qan ilağan äsälar,
Hıqtap torğan atalar,
Qulı böyle balalar,-
Barıhı la kürgän, ti,

Yabırılıp Uraldıñ
Barıhı yanına kilgän, ti.
Ural harayğa bargan, ti,
Bar xalıqtı yıyğan, ti,
Qasqan - boşqan - barına
Üz yortona qaytırğa
Ural farman birgän, ti.
Aranan baş haylatıp,
Üze kitmäk bulğan, ti.
Xalıqtar yıyın qorğan,
Ural urtala bulğan.
Xalıq ésendä iñ qartı

Deyip alay etmişler
Dördü birden saldırıp,
Yapışmışlar, de, bahadıra
Ural, tutup birisini,
Fırlatmış, padişaha,
Kalan üçünü birlikte,
Askerlerin önüne.
Yer sallanır gibi olmuş,
Askerler de, padişah da,
Fırlatılan bahadır da
Un haline gelmiş, de.
Gözden kaybolmuş, de.
Kan ağlayan analar,
Hıçkırıp duran babalar,
Kolu bağlı çocuklar, -
Hepsi de görmüş, de,

Toplanıp, atılıp Ural'ın
Hepsi yanına gelmiş, de.
Ural saraya gitmiş, de,
Bütün halkı toplamış, de,
Kaçıp - saklanan hepsine
Öz yuvasına dönmeye
Ural ferman vermiş, de.
İçlerinden baş seçtirip,
Kendisi gitmek istemiş, de.
Halk kurultay kurmuş,
Ural ortada durmuş.
Halk içinden en yaşlısı

Deyip alay etmişler
Dördü birden saldırıp,
Yapışmışlar, de, bahadıra
Ural, tutup birisini,
Fırlatmış, padişaha,
Kalan üçünü birlikte,
Askerlerin önüne.
Yer sallanır gibi olmuş,
Askerler de, padişah da,
Fırlatılan bahadır da
Un haline gelmiş, de.
Gözden kaybolmuş, de.
Kan ağlayan analar,
Hıçkırıp duran babalar,
Kolu bağlı çocuklar, -
Hepsi de görmüş, de,

Toplanıp, atılıp Ural'ın
Hepsi yanına gelmiş, de.
Ural saraya gitmiş, de,
Bütün halkı toplamış, de,
Kaçıp - saklanan hepsine
Öz yuvasına dönmeye
Ural ferman vermiş, de.
İçlerinden baş seçtirip,
Kendisi gitmek istemiş, de.
Halk kurultay kurmuş,
Ural ortada durmuş.
Halk içinden en yaşlısı

Bılay tiyep äytkän, ti:
- Yeget tä yeget ikänheñ;
Yeget, batır ikänheñ;
Yörägeñä tayanıp,
Belägeñde hızğanıp,
Bezzäyzärze qızğanıp
Kilgän batır ikänheñ,
Yeñep yatır ikänheñ!
Batşa asıwın quptarğan,
Hiñä qarşı öskörgän,
Şul ayqanlı bezzärze
Şatlı azat ittergän
Batşa qızı buldı bit,
Ul säbäpse buldı bit.
Hine höyöp şawlaştı,
Atahı menän dawlaştı;
Batşa qızın al, yeget,
Bında torop qal, yeget!-
Tigän hüzze işetkäs,
Barıhı la dimläşkäs,
Ural almaq bulğan, ti,
Qızdı alıp tuy yahap,
Ber az qalmaq bulğan, ti.

URALDIN ZÄRQUMDI ÜLEMDÄN ALIP QAL-
ĞANI, UNIN MENÄN ATAHİ QÄHQÄHÄ BATŞAĞA
BARĞANI, SER HARAYIN ASGANI, GÖLÖSTANDI
ÜZENÄ ALĞANI

Ber nisä kön bulğan huñ,

Şöyle deyip söylemiş, de:
- Yiğitlerin yiğitiymişsin
Yiğit, kahramanmışsın;
Yüreğine dayanıp,
Bileğine güvenip,
Biz gibilere acıyıp
Gelen, bahadırmışsın!
Yenip dururmuşsun!
Padişahın öfkesini kaldıran,
Sana karşı kışkırtan,
Bu yüzden bizleri,
Mutlu azat ettiren
Padişah kızı oldu ya.
O sebep oldu ya.
Seni sevip haykırdı,
Babasıyla tartıştı;
Padişah kızını al, yiğit,
Burada kal, yiğit! -
Denilen sözü işitince,
Hepsi de teklif edince,
Ural (kızı) alacak olmuş, de,
Kızı alıp düğün yapıp,
Biraz kalacak olmuş, de.

URAL'IN ZERKUM'U ÖLÜMDEN KURTARDIĞI, ONUN-
LA BABASI KAHKAHA PADİŞAHA GİTTİĞİ, SIR SARA-
YINI AÇTIĞI, GÖLÖSTAN'I KENDİNE ALDIĞI.

Bir nice gün geçtikten sonra

Qızın tıy ızğan huñ,
Ural tağı kitkän, ti,
Küp hıwzarzı kiskän, ti;
Bara torğas, ber yerzä,
Ber qaya taw bitendä,
Uypat - saya ésendä
Arıslaninan töşöp,
Yal itergä yatqanda,
Yılan ıslağan tawış
Qolağına salınğan;
Irğıp torop urıninan,
Tirä - yağına qaranğan.
Yıraq tügel, yaqında,
Ber qulqınıñ yanında:
Beyekleşen qarahañ,-
Arıslan aş kürenmäs,
Ozonloğan ülsähäñ,-
Yöz azımda tükälmäs,
Ğälämät ber zur yılan
Qulqı ésenän hözöp,
Totop alğan ber bolan.
Ay, ayqaşa, ti, bılar,
Hay, sayqaşa, ti, bılar.
Azaq siktä tüzälmäy,
Yılanğa qarşı toralmay,
Säsäp, yıılğan bolan,
Art hanınan bolandıñ
Şunduq qapqan, ti, yılan.

Kızın düğünü bittikten sonra,
Ural yine gitmiş, de,
Çok suları geçmiş, de;
Giderken bir yerde,
Bir kaya - dağ yanında,
Bir vadi içinde
Arslanından inip
Dinlenmek için yattığında,
Yılan fısıltısı sesi,
Kulağına gelmiş;
Fırlayıp kalkıp yerinden,
Etrafına bakmış.
Uzak değil, yakında,
Bir koruluğun yanında;
Kalınlığına baksan,
Arslandan görünmez.
Uzunluğunu ölçsen, -
Yüz adımda tükenmez,
Alamet bir büyük yılan
Ağaç içinden sürünüp,
Tutup almış bir geyik.
Vay, vuruşuyor, de, bunlar,
Hay, çaykalanıyor, de bunlar;
Sonunda dayanamayıp
Yılana karşı duramayıp,
Sendeleyip, yığılmış geyik,
Arka tarafından geyiğin,
Hemen kapmış, de, yılan.

Ural bargan yügerep;
Yılan qoyroğon bolğap
Dulay, ti, ağas hındırıp,
Uraldı la yotorğa
Qoyroq menän huqqan, ti,
Ural urap yılandıñ
Qoyroğonan totqan, ti,
“Yebär hin bolandı!” - tip,
Yılanğa Ural äytkān, ti.
Yılan ber hüz aytmägän,
Bolandıñ ul art hanın
Säynägän dä säynägän.
Tırışqan, ti, bıl yılan
Üz telägen itergä,
Bolandı yotop bötörgä
Tırısha la, bulmağan:
Zur mögözzä tuqtağan;
Qoyroğon menän şaqarğan,
Unda la mögöz hınmağan;
Yergä huqqan bolandı,-
Mögözgä ber ni bulmağan.
Bara - tora yılandıñ
His täqäte qalmağan:
Yotha, mögöz yebärmäy,
Qışha, kire tibälmäy;
Aptırağan, alyığan,
His tä éşe sıqmağas,
Başqa sara qalmağas,

Ural varmış, koşup;
Yılan kuyruğunu bulayıp,
Dolar, de, ağacı kırıp;
Ural'ı da yutmaya
Kuyrukla vurdu, de,
Ural, dolayıp yılanın,
Kuyruğundan tutmuş, de,
"Bırak sen geyiği". " deyip,
Yılana Ural söylemiş, de,
Yılan bir söz söylememiş,
Geyiğin o arka yanını,
Çiğnemiş de çiğnemiş.
Uğraşmış, de, bu yılan
Öz dileğini yapmaya,
Geyiği yutup bitirmeye
Çalışmışsa da olmamış:
Büyük boynuzda durmuş;
Kuyruğu ile vurmuş,
Öyle de boynuz kırılmamış;
Yere çalmış, geyiği, -
Boynuza bir şey olmamış.
Gide - gide yılanın
Hiç takatı kalmamış:
Yutsa, boynuz göndermez,
Sıkıştırırsa, geri çıkaramaz;
Usanmış, bıkmış,
Hiçbir işi olmayınca,
Başka çare kalmayınca,

Yılan, başın säkäytep,
 Uralğa qarap yalbarğan:
 -Ay, yegetim, yarzam it,
 Şul bulmahın ülemem,
 Qähqähäneñ ulımın,
 Zärqum tigän yegetmen,
 Yarzamıña qarıwğa
 Min dä yarzam itermen.
 Yulımda yuldaş bul tihäñ,
 Yulıña bergä kitermen;
 Iny - märyen horahañ,
 Harayıma barırhıñ,
 Telägänsä alırhıñ,
 Qunaq bulıp qalırhıñ-
 Tigän hüzze işetkäs,
 Ural bılay tigän, ti:
 - His tä qarıw qılmağan,
 Ber keşegä teymägän,
 Qan ésmästäy bolandı,
 İt yeymästäy bolandı,
 Mineñ doşman Ülemgä
 Asmarlanıñ baxırzı.
 Miñä höylä serene,
 Miñä äyt hin barını,
 Miñä büläk kărăkmäy,
 Miñä haray kărăkmäy.
 Min sıqqanmın ilemdän
 Qotqarırğa keşene,

Yılan, başını kaldırıp,
Ural'a bakıp yalvarmış:
- Ey yiğitim, yardım et,
Şu olmasın ölümüm,
Kahkaha'nın oğluyum,
Zerkum denilen yiğitim,
Yardıma karşı da
Ben de yardım ederim.
Yolumda yoldaş ol desen,
Yoluna birlikte giderim;
İnci-mercan istesen,
Sarayıma varırsın,
Dilediğince alırsın,
Konak olup kalırsın, -
Denen sözü işitince,
Ural şöyle demiş, de:
- Hiç birşey yapmayan
Kimseye dokunmayan,
Kan içmeyen geyiği,
Et yemeyen geyiği,
Benim düşmanım ölüme,
Düçar ettin garibanı.
Bana söyle sırnı,
Bana söyle sen hepsini,
Bana hediye gerekmez,
Bana saray gerekmez.
Ben çıkmışım elimden
Kurtarmaya insanı,

Gayephez bolan işene
Yawız doşman Ülemdän.

ZÄRQUM:

- Ay, yegetim, äytäyem,
Bar seremde höyläyem:
Bezğä yağın ber yerzä,
Qoştar torğan zur ildä,
Samraw tigän batşa bar.
Şu batşanıñ Qoyaştan
Tıwıp töşkän qızı bar.
Min horanım - birmäne,
Hin yılan, tip, qızı la
Mine tartıp kilmäne.
Min atama yalındım,
Könön - kisen yalbarzım,
Atay, şunı al, tinem,
His bulmaha ilenä
Utlı yawıñ as, tinem.
"Böğün awğa sıq, - tine,
Yılan tunıñ key, - tine;
Un ike tarbaq mögözlö
Bolan tabıp yey, - tine;
Şunı yothañ, donyala
Törlö töşkä kererheñ,
Xäwef belmäy yörörhöñ;
Keşelarzeñ hılıwı,
Ber ir - yeget bulırhıñ;
Qoş ilenä barırhıñ,

Suçsuz geyik gibisini
Kötü düşman ölümden.

ZERKUM:

- Ey yiğitim, söyleyeyim,
Bütün sırrımı söyleyeyim:
Bize yakın bir yerde,
Kuşlar yaşayan büyük elde,
Samrav adlı padişah var.
O Padişahın Güneşten
Doğmuş kızı var.
Ben istedim - vermedi,
Sen yılansın deyip, kızı da
Beni sevip gelmedi.
Ben babamı razı etmeye çalıştım,
Gece - gündüz yalvardım,
Baba, şunu al, dedim,
Hiç olmazsa eline,
Askerle saldır, dedim.
"Bugün ava çık, dedi.
Yılan donunu giy, dedi;
On iki çatal boynuzlu,
Geyik bulup ye, dedi;
Onu yutsan, dünyada
Türlü renge girersin,
Korku bilmez gezersin;
İnsanların güzeli,
Bir erkek olursun;
Kuş eline varırsın,

Samrawzıñ ber qızın
Üzeñ haylap alıñıñ”, -
Tiğäs, awğa sıqqaynım,
Bolandı la yotqaynım;
İnde xälem qalmanı;
Awızıma kiplängän
Mögözö his hınmanı,
Telägänem bulmanı.
Yeğet, mine xur itmä;
Ber izgelek it, yeget,
Miñä yarzım it, yeget.
Atama bergä barayıq,
Ni telähäñ - alayıq,
Atamdan baylıq horama,-
Donyala hılıw qız birer,
Unıhına la aldanma,
Haray tulı mal birer,
Unıhına la aldanma,
Inyı - märyen - barıñın
Atam tüger aldıña,-
Unıhına la aldanma!
Azaq siktä atayım:
“Inyı - märyen höymägän,
Baylıqqa baş éymägän,
Ay, hılıw qız, timägän,
Bıl donyala yöröp tä,
İşetep tä, kürep tä
His beräwze tapmanım,

Samrav'ın tek kızını,
Kendin seçip alırsın", -
Deyince ava çıkmıştım,
Geyiği de yutmuştum;
Şimdi halim kalmadı:
Ağzıma takılan
Boynuzu bir türlü kırılmadı,
Dileğim olmadı.
Yiğit, beni rezil etme,
Bir iyilik yap, yiğit,
Bana yardım et, yiğit;
Babama birlikte gidelim,
Ne dilerse - alalım,
Babamdan zenginlik sorma, -
Dünyaca güzel kız verir,
Ona da aldanma,
Saray dolusu mal verir,
Ona da aldanma,
İnci - mercan - hepsini
Babam döker önüne, -
Ona da aldanma!
En sonunda babam:
"İnci - mercan sevmeyen,
Zenginliğe baş eğmeyen,
Vay, güzel kız demeyen.
Bu dünyada gezip de,
İşitip de, görüp de
Hiç kimseye rastlamadım,

Birer nāmām qalmanı,
 İnde üzeñä tuqtanım.
 Yeget, äytse telägeñ,
 Zur eşeñä bülägem”, -
 Tiyer hiñä atayım.
 Aldan äytep quyayım:
 Ajdaha tunıñ hal, tirheñ,
 Qoş teleñde sıǵarıp,
 Awızıma bir tirheñ,
 Atam hine qurqıtır,
 Taşqa tököröp kürhäter,
 Taştı hıwzay qaynatır.
 Ägär tawǵa tökörhä,
 Tawı irep, hıw bulır,
 Aǵıp barı şul saqta,
 Ber üzängä yıyılır,
 Oso-sige kürenmäs
 Yaltırağan küñ bulır.
 Unıhınan da qurqma hin,
 Haman telen hora hin.
 Atam telen üpkän huñ,-
 Küñele yomşap kitkän huñ,
 Ni horahañ büläkkä tip,
 Hiñä qarap äytkän huñ:
 “Ber zur ildä batşanıñ
 Yaqsılıqqa yaqsılıq
 Qılır eşen beläheñ,
 Üz höyğäneñ ni bulha,

Verecek şeyim kalmadı,
Şimdi sana döndüm.
Yiğit, söyle dileğini,
Güç işine talibim", -
Der sana babam.
Önceden sana söyleyip koyayım:
Ejderha donunu çıkart, dersin,
Kuş dilini çıkarıp,
Ağızma ver dersin.
Babam seni korkutur,
Taşa tükürüp gösterir,
Taşı su gibi kaynatır.
Eğer dağa tükürse,
Dağ eriyip, su olur,
Akıp, hepsi o anda,
Bir vadiye yığılır,
Ucu - başı görünmez
Parıldayan göl olur.
Ondan da korkma sen,
Yine dilini iste sen.
Babam dilini öptükten sonra, -
Gönlü yumuşadıktan sonra,
Ne istersin hediyeyle deyin,
Sana bakıp söyledikten sonra:
"Bir büyük elde padişahın
İyiliğe iyilik
Yaptığını bilirsin,
Öz sevdiğin neyse

Şunı miñä biräheñ,"
Tigäs, ınyı başlı tayağın
Bırhä, unı alırhıñ.
Ul tayaqtıñ danı şul:
Hıwğa töşhän, batmaşhıñ,
Utqa inhän, yanmaşhıñ;
Kürenmäskä telähän
His ber yän dä kürälmäs,
Doşman hine ézlähä,
Ber qasan da tabalmas,-
Tiyep zärqum yalbarğas,
Ural mögözzö hındırğan,
Yılan, bolandı yotqas,
Şunduq ber yeget bulğan.

Uylamaştan - nitmäştän,
Hüzärä lä bötmäştän,
Bır hızğırw işetkän,
Zärqumdıñ yözö şul saq
Ağarınıp, buz bulğan.
Ural: "Ni?" - tip horağan,
Zärqum ber ni äytmägän,
Unan seren yäşergän.
"Atam belde seremde,
Min höylägän uyımdı;
Bıl yegettän yazlıqham,
Bını yotmay yebärhäm,
Atam yöräge taşır,

Onu bana verirsin", -
Deyince, inci başlı dayağını
Verirse, onu alırsın.
O dayağın şanı şu:
Suya düşsen, batmazsın,
Ateşe girsen, yanmazsın;
Görünmezlik dilesen,
Hiçbir canlı da göremez,
Düşman seni arasa,
Hiçbir zaman bulamaz, -
Deyip Zerkum yalvarınca,
Ural boynuzu kırmış,
Yılan, geyiği yutunca,
Hemen bir yiğit olmuş.

Düşünmeden - taşınmadan,
Sözleri de bitmeden,
Bir ıslık duymuş,
Zerkum'un yüzü o an
Ağarıp, bomboz olmuş,
Ural: "Ne?" diye sormuş,
Zerkum bir şey söylememiş.
Ondan sırrını saklamış.
"Babam bildi sırrımı,
Söylediğim fikrimi;
Bu yiğide acısam
Bunu yutmayıp göndersem,
Babamın yüreği kabarr,

Asıwınan mine asır;
Yotorğa kös alalmam,
Qoyroğomdo boğalaq
Tağı la min qılalmam.
Atama iltep tapşırham,
Ayağına baş orham,
Az - maz yaza alırmın.
Üzem işän qalırmin..."-
Tiğän uyzı uylağan.
Tik Uralğa äytmäğän,
Atam ézlätä ikän, tip,
Ul Uraldı aldağan.
- Äyzä, yeget, barayıq,
Bezzä qunaq bulayıq,
Atayımdan büläkkä
Min äytkände harayıq,-
Tip Uraldı öndäğän,
Harayına dimläğän.
"Yılan ilene küräyem,
Bar serene beläyem,
Yaqşılıqqa yamanlıq
Bula ikän donyala,
Bergä barıp küräyem.
Yeget hüze ber bulır,
Alğa alğan uy bulır,
Tartınmaysa barayım.
Ülem yeñer yöräkteñ,
Unı yığır beläkteñ

Sinirinden beni asar;
Yutmaya güç alamam,
Kuyruğumu boğalak (boğum halkası)
Daha ben yapamam.
Babama götürüp versem,
Ayağına baş sürsem,
Az-maz düzeltebilirim,
Özüm sağ kalırım... "-
Diye fikirlenmiş.
Fakat Ural'a söylememiş.
Babam arıyormuş, deyip
O Ural'ı aldatmış.
- Haydi yiğit, gidelim,
Bizde konuk olalım,
Babamdan hediye, -
Söylediklerimi isteyelim, -
Deyip Ural'a seslenmiş.
Sarayına çağırmış.
"Yılan elini göreyim,
Bütün sırnı bileyim,
İyiliğe kötülük
Olurmuş, dünyada
Birlikte gidip göreyim.
Yiğit sözü bir olur,
İleri gören fikir olur,
Çekinmeden varayım.
Ölümü yener, yüreğin,
Onu yıkar, bileğin.

Batırlığın hınayım," -
Tip Ural uylağan,
Bariw yulın haylağan.
- Haw bulham, kire kilermen,
Hineñ menän bulırmin;
Kilmähäm, ozaq kötmäsheñ,
Sittä gümer itmäsheñ,-
Tösäwelläp yulıñdan,
İlgä qayıp kiterheñ,
Minän säläm äyterheñ, - tip
Arıslanına aytkän, ti,
Mañlayınan üpkän, ti,
Şunda quyıp kitkän, ti.

Bergä kitkän, ti, bılar
Küp yer ütkän, ti, bılar.
Kükkä olğaşqan zur tawzay
Qara kürgän aldında
Näjägäyzäy yaltırağan
Ut uynay, ti, yanında.
Kük tomandar qaplağan,
Ut hörömö börkölğän
Nämä kürgäs yulında,
Ural: "Ni?" -tip horağan.
"Harayzı haqlağan,
Taw tügel ul, yılan", - tip
Zärqum uğa añlatqan.
Barıp yetkän, ti, bılar,

Bahadırılığını deneyeyim", -
Deyip Ural düşünmüş,
Gidecek yolunu seçmiş.
- Sağ olsam, geri gelirim,
Seninle olurum;
Gelmezsem, fazla beklemezsin,
Dışarda ömür geçirmezsin, -
Geldiğin yolundan,
Eline dönüp gidersin,
Benden selâm söylersin, - deyip
Arslanına söylemiş, de,
Alnından öpmüş, de,
Orada bırakıp gitmiş, de.

Birlikte gitmiş, de, bunlar,
Çok yer geçmiş, de, bunlar.
Göğe ulaşan büyük dağ gibi
Karartı görmüş önünde,
Ayna gibi ışıldayan
Ateş oynuyor, de, yanında.
Gök dumanlar kaplamış,
Ateş kurumu sıçramış
Bir şey görünce yolunda,
Ural: Bu ne? diye sormuş.
"Sarayları koruyan,
Dağ değil o, yılan", deyip
Zerkum ona anlatmış.
Ulaşıp varmışlar, de, bunlar,

Şunda kürgän, ti, Ural:
 Timer qoyma yanında
 Uralıp üz yayına
 Tuğız başlı ber yılan-
 Haqsı ikänen belgän.
 Zärqum başlap bargan, ti,
 Tuğız başlı yılanğa:
 - Asqıs kilter! - tigän, ti.
 Yılan şıjlap hızğırğan,
 Taw - taş awğanday bulğan,
 Ber saq tawış quzğalğan:
 Altısar başlı dürt yılan
 Asqıs höyräy ikän, ti,
 Şul asqıstıñ tawışı
 Şunday şawlay ikän, ti.
 Şul zur asqıstı alıp,
 Harayzı asqan, ti, barıp
 - Äyzä, yeget, inä tor,
 Min atama barayım,
 Bında alıp kiläyem,-
 Tiyep Zärqum kitkän, ti,
 Uraldı şunda yapqan, ti.
 Ber saq haray tirähe:
 Érehe - vağı, törlöhö-
 Yılan kilep tulğan, ti;
 Törlö hüzzär bulğan, ti,
 Ural tıñlap torğan, ti.
 Un ber başlı ber yılan:

Orada görmüş, de, Ural:
Demir kale yanında
Dolanıp kendi kendine,
Dokuz başlı bir yılan-
Bekçi olduğunu öğrenmiş.
Zerkum önden gitmiş, de,
Dokuz başlı yılana.
- Anahtar getir!" demiş, de.
Yılan ısıklık çalmış.
Dağ-taş devrilecek gibi olmuş,
Bir ara ses fazlaşmış:
Altışar başlı dört yılan
Anahtar sürürmüş, de,
Bu anahtarın sesi
Böyle şangırdıyormuş, de,
Bu büyük anahtarı alıp,
Sarayı açmış, de, varıp.
- Haydi yiğit, gide dur,
Ben babama varayım,
Buraya alıp geleyim,-
Deyip Zerkum gitmiş, de,
Ural'ı oraya kapatmış, de.
Bir zaman saray etrafı:
İrili-ufaklı, türlü
Yılan gelip dolmuş, de;
Türlü sözler olmuş, de,
Ural dinleyip durmuş, de:
Onbir başlı bir yılan:

- Sirat miñä aşarğa-
 Un ikense baş yaharğa
 Batşağa iñ yaqın ber
 Vázirenän bulırğa.
 Tuğız başlı ber yılan:
 -Yuq, bıl keşe batşanıñ
 Seren aldı ulınan,
 Vägäzä aldı qulınan;
 Bını batşa yä üze,
 Yä bulmaha min yotam;
 Batşabızın bar seren
 Üz başımda min totam.
 Batşa unı aşamas,
 Ulin yaqlap qotqarğas,
 Aşaha la, baş üsmäs.
 Yuqqa yıyılıp tormağız,
 Imhınışıp yörömägez,
 Hezgä teymäs - kötmägez,-
 Tigäs, barıhı taralğan.
 Tuğız başlı zur yılan
 Şul tirälä uranğan:
 Qapqağa yaqın kilgän, ti,
 Ber qız töslö bulğan, ti,
 Ural yanına inep,
 Arbamaqsı bulğan, ti,
 Uralğa qul huzğan, ti.
 Ural qulın qısqan, ti,
 Barmaqtarı osonan

- Sıra bende yemeye,
Onikinci baş yapmaya,
Padişaha en yakın bir
Veziri olmaya.
Dokuz başlı bir yılan:
- Hayır, bu kişi padişahın
Sırrını, öğrendi oğlundan,
Vade aldı elinden;
Bunu padişahın ya kendisi,
Ya olmazsa ben yutayım;
Padişahımızın bütün sırrını
Öz başımda ben tutmaktayım.
Padişah onu yemez,
Oğlunu koruyup, kurtardığından
Yese de baş büyümez.
Boşuna toplanıp durmayın,
Umutlanıp dolaşmayın.
Size kalmaz-beklemeyin,-
Deyince hepsi dağılmış.
Dokuz başlı büyük yılan
O civarda bükülmüş:
Kapıya yaklaşmış, de,
Bir kız kılığına girmiş, de,
Ural'ın yanına gelip,
Büyülemek istemiş, de,
Ural'a el uzatmış, de.
Ural elini sıkmış, de,
Parmakları ucundan

Qanı bäreп sıqqan, ti;
 Yılan tüzmäy qısıwzan
 Ut börkmäk bulğan, ti;
 Ural säsep ğäyräten,
 Boğazınan alğan, ti.
 - Hin bit serze belewse,
 Keşe aşap yatıwsı,
 Baş üsterep yöröwse,
 Qähqähäneñ bar seren,
 Başın haqlap torowsı,-
 Tigän hüzze işetkäs,
 Aptırawza qalğan, ti:
 - Ay, täñrem ikänheñ,
 Min bını his belmänem,
 Keşeheñ tip uylanım.
 Şuğa baya batşağa:
 "Ulıñ serze keşegä,
 Bezgä doşman işegä
 Höyläy, batşam, tigäynem,"-
 Tiyeр, yılan Uraldın
 Ayağına yıǵılğan,
 Bil ortalay hıǵılğan.
 Yeskänepme, hiżepme,
 Kүp tä ütmäy bil yılan:
 - Yuq, yuq, täñrem tügel hin-
 Keşe yese añqını-
 Isın keşe ikänheñ!
 Batşa ulın höylätep,

Kanı çıkıp akmış, de;
Yılan dayanamayınca sıkmaya,
Ateş püskürmeye kalkmış, de;
Ural toplayıp gayretini,
Boğazından yakalamış, de.
- Sen de sırrı biliyorsun,
İnsan yiyip yatan,
Kafa büyütüp gezen,
Kahkaha'nın bütün sırrını,
Başını koruyucu,-
Denilen sözü işitince,
Şaşkına dönmüş, de:
- Ay Tanrımışsın,
Ben bunu hiç bilmiyordum,
İnsansın diye düşündüm.
Onun için padişaha:
"Oğlun sırrı insana,
Bize düşman olana,
Söylüyor, Padişahım demiştin",-
Deyip yılan Ural'ın
Ayağına kapanmış,
Beli ortasından bükülmüş.
Koklayıp mı, sezip mi,
Çok geçmeden bu yılan:
- Yok, yok Tanrım değilsin-
İnsan kokusu geldi-
Gerçek insanmışsın!
Padişah oğlunu konuşturup,

Bötä serze belgänheñ,
 Serze añlap kilgänheñ,-
 Tiye p ırğıp torğan, ti,
 Awız asıp, ajğırıp,
 Utın börkmäk bulğan, ti.
 Ural qurqıp tormağan,
 Başına ber orğan, ti,-
 Ber başınan siltırıp,
 Yergä asqıs qoyolğan,
 Higez baştan tağı la
 Hiqez batır bar bulğan.
 - Barıbız za keşe inek,
 İlebezzä ir inek,
 Yılan bezze aşanı,-
 Uzenä baş yahanı;
 Yar yılandıñ yörägen-
 Altın asqıs tabırhıñ,
 Ser harayın asırhıñ,
 Telägäneñ alırhıñ,-
 Tip tegelär äytkän, ti.
 Ural yörägen yarğan, ti,-
 Ser harayın asqan, ti:
 Inı menän bizängän,
 Yebäk menän uranğan,
 Yözö-başı harğayğan
 Ber hılıw qız kürengän;
 Qız yanında - ber işek,
 Şunı barıp asqan, ti;

Bütün sırrı öğrenmişsin,
Sırrı bilip gelmişsin,-
Deyip zıplamaya başlamış, de,
Ağız açıp, bağırıp
Ateş püskürecek olmuş, de.
Ural korkup durmamış,
Başına bir vurmuş, de,-
Bir başından şaldirayıp,
Yere anahtar düşmüş,
Sekiz baştan daha da
Sekiz bahadır var olmuş
- Hepimiz de insandık,
Elimizde er idik,
Yılan bizi yedi,-
Özüne baş yaptı.
Yar, yılanın yüreğini-
Altın anahtar bulursun,
Sır sarayını açarsın,
Dilediğini alırsın,-
Deyip onlar söylemiş, de.
Ural yüreğini yarmış, de,-
Sır sarayını açmış, de.
İnci ile süslenmiş,
İpek ile örtünmüş,
Yüzü-başı sararmış
Bir güzel kız görünmüş;
Kız yanında-bir eşik,
Onu varıp açmış, de;

Ber täxetteñ yanında
 Inyı tayaq kürgän, ti.
 - Alsı, yeget, tayaqtı, -tip-
 Teqe keşelär äytkän, ti.
 Şul saq haray işegen
 Ber aq yılan asqan, ti,
 Zähärzären säskän, ti:
 - Bıl kem bında inewse,
 His keşegä teymästäy
 Tayağımdı alıwsı? - tip
 Yılan kilep Uralğa,
 Yotayım tip, uqtalğa,
 Ural totop alğan, ti,
 Yergä urap halğan, ti,
 Oşo hüzzä äytkän, ti:
 - Keşe yuyır Ülemde
 Ézläp sıqqan batırmın,
 Ülem yaqlı beräwze
 Yerzä imen quymamın;
 Atım Ural bulğanda,
 Zatım keşenän bulıp,
 Bıl donyağa tıwğanda,
 Keşeğa yarzam itermen,
 İlem bayman itermen,
 Keşegä doşman bulğandıñ
 Barın tar - mar itermen.
 Batşa bulhañ, bir farman:
 Bötä yılan yıylhın,

Bir tahtın yanında
İnci dayak görmüş, de.
- Al, yiğit dayağı, -deyip,-
O insanlar söylemiş, de.
O sırada saray eşiğini
Bir ak yılan açmış, de.
Zehirlerini saçmış, de:
- Bu kim, buraya giren,
Hiçbir insanın dokunamayacağı,
Dayağımı alan? -deyip
Yılan gelip Ural'a
Yutayım diye saldırınca,
Ural, kavrayıp tutmuş, de,
Yere vurup çalmış, de,
Şu sözü söylemiş, de:
- İnsanı yok eden ölümü,
Aramaya çıkan bahadırım,
Ölüm tarafı, birini,
Yerde sağ bırakmam;
Adım Ural olanda,
Zatım insandan olup,
Bu dünyaya doğanda,
İnsana yardım ederim,
Ülkemi zengin ederim,
İnsana düşman olanın,
Hepsini torumar ederim!-
Padişah olsan, ver ferman:
Bütün yılan toplansın,

Keşe yeyğän baştarı
 Barı yergä éyelhen,-
 Barın turap bötörmön,
 Kire keşe itermen.
 Yawız Ülem yuldaşı,
 Bötä yılan -yawızdı,-
 Barın tar-mar itermen!-
 Tigän hüzen işetkäs,
 Batırlığın hınağas,
 Yılan da buy birgän, ti.
 - Tayağım kitkäs qulımdan-
 Kösöm hindä, -tigän, ti.
 Batşa farman birgän, ti:
 Bar yılandı yıyğän, ti;
 Keşe aşap üşkändeñ
 Başın Ural qırqqan, ti,-
 Baştan keşelär sıqqan, ti. ..
 Bar harayzı astırğan,
 Zindandağı totgondoñ
 Barıhın da qotqargan.
 - Xäzەر ulıñdı tap, - tigän,
 Ézläp alıp kil! - tigän.

Xalıq irekkä sıqqan, ti,
 Bikle yatqan hılıw qız-
 Ul da bergä sıqqan, ti;
 Barıhı la kilgän, ti,
 Uraldı hırıp alğan, ti:

İnsan yiyen başları
Hepsi yere eğilsin,-
Hepsini parçalayıp bitiririm,
Yeniden insan yaparım.
Kötü ölüm yoldaşı,
Bütün yılan-çıyanı
Hepsini torumar ederim!-
Denilen sözü işitince,
Bahadırılığını deneyince,
Yılan da baş eğmiş, de.
- Dayağım gidince elimden-
Gücüm sende, -demiş, de.
Padişah ferman vermiş, de:
Bütün yılanları toplamış, de;
İnsan yiyip büyüyenin
Başını Ural kesmiş, de,-
Baştan insanlar çıkmış, de.
Bütün sarayı açtırmış,
Zindandaki esirlerin
Hepsini de kurtarmış.
- Şimdi oğlunu bul -demiş,
Arayıp bulup gel! - demiş.

Halk hürriyete çıkmış, de,
Tutsak yatan güzel kız-
O da birlikte çıkmış, de;
Hepsi de gelmiş, de,
Ural'ı çevrelemiş de:

- Tānre birmäs yarzamdı
 Bezgä, yeget, qazrın,
 İp qaplağan yawızdın
 Utlı yawın aqtarzın.
 İnde, yeget, nişläyek,
 Nindäy büläk biräyek?
 Tānre tihäk, keşeheñ,
 Ni tip äytep zurlayıq?
 - His ber zurlıq kārākmäy;
 İl batırı şul bulır-
 Keşe höyör ir bulır.
 Hezzeñ şatlıq - mineke,
 Mineñ şatlıq - hezzeke.
 İldeñ barın yıyayıq,
 Kümäkläp tuy qılayıq,
 Arağızzan beräwze
 Başlıq haylap quyayıq.
 Yılanğa qarşı küp yaw asqan,
 Küp yıl buyı huğışqan,
 Alğır tigän ir bulğan,-
 Şunu başlıq qılğan, ti.
 Alğır qart qorzasının,
 Toğro ber yuldaşının
 Qızı qalğan - Gölöstan,-
 Qahqähälä qol bulğan.
 Harayzağı tap bulğan
 Oşo qızızı dimläşep,
 Uralğa birmäk bulğandar.

- Tanrı vermeyen yardımı,
Bize yiğit, sen yaptın,
Ülkeyi saran kötünün,
Ateşli askerini yendin
Şimdi yiğit, ne edelim?
Nasıl bir hediye verelim?
Tanrı desek, insansın,
Ne deyip de yüceltelim?
-Hiç bir yüceltme gerekmez;
El bahadırı bu olur-
İnsan sever er olur.
Sizin şatlığınız, benimki.
Benim şatlığım, seninki.
Elin hepsini toplayalım,
Toplanıp düğün yapalım,
Aranızdan birinizi,
Baş seçip koyalım.
Yılana karşı çok hücum eden
Yıllar boyu savaşıyor,
Alğır ihtiyar er varmış,-
Onu baş yapmış, de.
Alğır kart akranının,
Doğru bir yoldaşının
Kızı kalmış -Gölöstan,-
Kahkaha'da kul olan.
Sarayda rastlanan
Bu kızı nişanlayıp,
Ural'a verecek olmuşlar.

Ural xalıqtıñ uyzarın-
Qızız alır tuyzarın
Ber az huñlatmaq bulğan;
Äzraqäne yeñgänse,
Tuyız tuqtatmaq bulğan.
Arala iñ ölkäne,
Donyanı küp kürgäne:
- Här yıl gümer ber batır
İle ösön yaratır.
Bıwın - bıwın üter ul,
Kiläsäk bıwın yeter ul,
Hineñ danıñ qalha la,
Qulda ğäyrät bötör ul.
İr böthä lä, il bötmäs,
İl batır - batırzan,
Batır irzär tıwır ul;
Atanan kürep, uq yunıp,
Ölkändän kürep, yaw qıwıp,
İl ésendä üşer ul,
Utın - hıwın kiser ul.
Batırzan batır tıwğanda,
Atahınday bulğanda,
Ber bıwın tip hanalğan
İldä gümer üter ul.
Batır atanan qot yöygän,
Matur äsänän höt imgän,-
Hiñä tiñdäş bulır qız,
Batırğa äsä bulır qız,-

Ural halkın düşüncesini-
Kızı alacağı düğününü
Bir az geciktirmek istemiş.
Ezreke'yi yenene kadar
Düğünü durdurmak istemiş.
Aralarında en büyüğü,
Dünyayı çok göreni:
- Her yıl ömür, bir kahramanı
Eli için yaratır.
Nesilden nesile geçecek,
Gelecek nesile yetecek,
Senin şanın kalsa da,
Kolda gayret bitecek,
Er bitse de, el bitmez,
El bahadırı -bahadırdan
Bahadır erden doğacak;
Babadan görüp, ok yontup,
Atalardan görüp savaşıp,
El içinde yetişecek,
Ateşi-suyu geçecek,
Bahadırdan bahadır doğanda,
Babasınca olanda,
Bir nesil diye sayılmış.
Elde yaşayacak.
Bahadır babadan kut al,
Güzel anadan süt emmiş,-
Sana denk olur kız,-
Bahadira ana olur kız,-

Tığäs, Ural tıñlağan:
Gölöstandı alğan, ti,
Ber olo tuy qılğan, ti.
Bergä qunaq bulğan, ti

ŞULGÄNDEN DEYEW BATŞAHI ÄZRÄQÄ
XÄYLÄHENÄ ÉLÄKKÄNE, ÄZRÄQÄ MÄKEREN
ÜTÄRGÄ SAMRAW BATŞA İLENÄ BARGANI,
HOMAY UNI HARAY ASTINA YAPQANI.

Uñdan kitkän Şülgän dä
Tağı osrap ber qartqa,
Ni ézläwen bıl yaqta.
Kilgän saqta yulında
Osrağanın ber qartqa,-
Barın höyläp birgäs tä,
Bıl qart tağı Şülgängä,
Ser yäşermäy, és tartmay,
Bılay tiyep äytkän, ti:
- Hin osrağan ul babay -
Mineñ qustım bulır ul,
Mineñ menän ber ildä
Tıwıp - üskän ine ul.
Unıñ yözö xäzer zä-
Ap-aq haqal, sal qarttır,
Saq yänene asırarzay,
Üze qaqşaw, yabıqtır.
Bına mine küräheñ,-
Ber yegettäy tiyerheñ,-

Deyince, Ural dinlemiş:
Gölöstan'ı almış, de,
Bir büyük düşün yapmış, de.
Birlikte konuk olmuş, de.

ŞÜLGEN'İN DEVLER PADİŞAHI EZREKE'NİN Hİ-
LESİNE KANDIĞI, EZREKE'NİN HİLESİNİ YAPMAK İÇİN
SAMRAV PADİŞAHI'N ÜLKESİNE GİTTİĞİ, HUMA'NİN
ONU SARAYIN ALTINA KAPATTIĞI

Sağdan giden Şülgen de,
O da rastlamış, bir ihtiyara,
Ne aradığını bu yanda,
Gelirken yolunda
Rastladığını bir ihtiyara,
Hepsini, söyleyiverince,
Bu ihtiyar da Şülgen'e,
Sır saklamadan, iç çekmeden,
Şöyle deyip söylemiş de:
- Senin rastladığın o dede-
Benim kardeşim olur o,
Benimle bir elde,
Doğup-büyümüştü o.
Onun yüzü şimdi de-
Ap-ak sakallı, ak saçlı ihtiyardır,
Güç-belâ kendini besler gibi,
Özü yorgun, zayıftır.
İşte beni görüyorsun,-
Bir yiğit gibi dersin,

Unı "qustım" tigängä,
 Bıl qart alday tiyerheñ.
 Unıñ sere şul, yeget,-
 Şunı yaqşı bel, yeget:
 Bezzeñ ildä bar keşe lä-
 Ölkäne yänä yaşe lä-
 Barıhı la tuğanday,
 Ber äsänän tıwğanday;
 İlde talap yörömäskä,
 Keşe qanın qoymaşqa;
 Artıq qalta tekämäskä,
 İl inyihın yäşerep,
 Yergä kümep quymaşqa;
 Tapqan - tayanğan barı
 His ayırım bulmaşqa;
 Köslönökö - bayman, tip,
 Eşerze sit kürmäskä;
 Qızğa äsä bulğandı
 Xur äsä, tip kämhetep,
 Balaların hıwğa atıp,
 Unday yola qılmaşqa,-
 Tigän ildeñ antı bar.
 Qustım şunı totmanı,
 Köösö yetkän yändärzeñ
 Barın qırzı, tuqmanı,
 Qıyrattı, aşanı:
 Ülem tigän yawızğa
 Duş doşmanın tabırğa

Onu "kardeşim" deyince,
Bu ihtiyar aldatıyor dersin.
Onun sırası şudur, yiğit,-
Bunu iyi öğren, yiğit:
Bizim elde bütün insanlar-
İhtiyarı da genci de-
Hepsi de kardeş gibi,
Bir anadan doğmuş gibi;
Ülkeyi soymamaya,
İnsan kanını dökmemeye;
Fazla servet toplamamaya,
El incisini saklayıp,
Yere gömüp koymamaya;
Bulup-buluşturduğu herşeyi
Hiç saklayıp ayırmamaya;
Güçlünüdür-servet deyip
Fakiri ezmemeye;
Kıza ana olanı
Rezil ana, deyip küçümseyip
Çocuklarını suya atıp,
Öyle adet yapmamaya,-
Diye elin andı var.
Kardeşim bunu tutmadı,
Gücü yettiği canlıların
Hepsini öldürdü, dövdü,
Kırdı, yedi:
Ölüm denen kötüye
Dost, düşmanını bulma,

İldä küp qan qoyorğa,
Yola taba başlanı.
Şuğa unı bıl ildän,
Tıwıp - üskän yerenän
Bötähe lä berlektä
Sitkä qıwıp taşlanı.
Xäzər ildän yıraқта
Üze yaşay tarlıқта,
Gümere ütä zarlıқта;
Şuğa unıñ tös - başın
Ülem, qartlıq qaplanı,-
Tiyep, bıl qart höylägäs,
Şülgän eşte añlağan,
Şul ilde barıp kürergä,
Ni barını belergä
Qarttan yulın horağan;
Qart yaşermäy höylägän.

Ay kitkän, ti, yıl kitkän,
Küp yılğa, tawzar ütkän,
Qayza uğa tön bulha,
Şunda yatıp yoqlağan.
Barıp sıqqan ber yergä,
Osrağan ber külgä,
Siten quğa uratqan,
Tomboyoqtar yaprayıp,
Tik ağastay, säskä atqan;
Hazmıt tügel, qırsın töp,

Elde çok kan dökme
Adeti yerleşmeye başladı.
Bu yüzden onu bu elden,
Doğup-büyüdüğü yerinden
Herkes birlikte
Dışarı kovup çıkardı.
Şimdi elden uzakta.
Özü yaşıyor, darlıkta
Ömrü geçiyor, ızdırapta;
Bundan onun üstünü-başını,
Ölüm, ihtiyarlık kapladı,-
Deyip, bu ihtiyar söyleyince,
Şülgen işi anlamış,
Bu ülkeyi varıp görmek için,
Ne olduğunu bilmek için
İhtiyardan yolunu sormuş;
İhtiyar saklamayıp söylemiş.

Ay gitmiş, de, yıl gitmiş,
Çok nehir, dağlar geçmiş,
Nerede gece olsa,
Orada yatıp uyumuş.
Varıp çıkmış bir yere,
Rastlamış bir göle,
Etrafını kuğular sarmış,
Nilüferler büyüyüp,
Tik ağacı gibi çiçek açmış;
Tümsek değil, meyilli dip,

Öyräk, aqqoş, qır qazı
Yözöp yöröy - şunday küp.
Küldä yatqan balığı,
Yaltüş, sabaq, surtanı
Berğa yözöp uynayzar,
Ber - berehenä teymäyzär.
Bını kürgäs, tuqtağan,
Arışlan qılını alıp,
Mäskäw yahamaq bulğan,
Balıq awlanmaq bulğan,
Mäskäwenä hap ézläp,
Quyı tallıqqa qarap,
Atlap alğa kitkändä,
Tal töbönä yetkändä:
Talda hayrap ultırğan
Handuğastı quşarlap,
Abersendär tezelgän;
Yağılbay ға qarsığa,
Tağı turğay kürengän.
Taw bitenä küz halha,-
Quy - hariq ta, büre lä,
Atäs, tawıq, tölkö lä
Ber tirägä yıyılğan...
Şülgän kürep, tugtağan,
Qart hüzene islägän;
“Taw batşağa barayım,
Haray seren beläyem,
Qaytıwza yul ıñgayı

Xäbär itep alğaynıñ-
Zur qayğığa qalğaynıñ.
Batşam, sara ézläyek,
Qul qawşırıp tormayıq;
Beräy keşe tabayıq,
Samraw qoştoñ Aqbuzın
Keşe aş alayıq,
His bulmaha - urlayıq.

- Aqbuzattı alırğa,
Uğa éyär halırğa,
Ya bulmaha, ul attı
Bıl donyanan yuyırğa
Yete deyew yebärzem.
Küktä torğan buz attıñ
Urının üzem kügäzzem.
Ular barıp bastırzı,
Tota almağas yaqşılap,
At ularğa kilmäne,
Deyewzärem ğärlektän
Kire ilemä inmäne:
Küktä qaldı xur bulıp,
“Yetegän” tigän isemdä
Mäñge qaldı ut bulıp
His bulmaha harı atın
Alayım, tip uylanım.
Ayzan tıwğan qızı bar,-
Şunu urlap qaranım.

Haber almıştık.
Büyük kaygıya düşmüştük.
Padişahım çare bulalım,
El bağlayıp durmayalım;
Bir kişi bulalım,
Samrav kuşun Akbozat'ını
İnsan yardımıyla alalım,
Hiç olmazsa - çalalım.

- Akbozat'ı almaya,
Ona eyer takmaya
Ya olmazsa, o atı
Bu dünyadan kaldırmaya.
Yedi dev gönderdim.
Gökte duran boz atın
Yerini kendim gösterdim.
Onlar gidip çıktı,
Tutamayınca iyice,
At onlara gelmedi,
Devlerim utancından
Geri elime dönmedi:
Gökte kaldı, rezil olup,
"Yedigen" denen isimde
Ebedi kaldı, yıldız olup.
Hiç olmazsa sarı atını
Alayım, diye düşündüm.
Aydan doğan kızı var,-
Onu çalıp baktım.

Qızı totqon bulha la,
Atı büläk bulha la,-
Ul at haman kilmäne,
His telägem bulmanı.
Xäzer bezgä şul käräk:
Keşe bulğan ir käräk,
Qoyaş qızı Hodayı
Arbay alır ir bulhın,
Bıl donyala ber bulhın,
Qız, yaratıp yegette,
Aqbuş menän bulattı
Büläk iterzäy bulhın.
Buş at mener ir taphaq,
Qız telähä, qız birep,
Mal telähä, mal birep,
Baş bulam tip imhınha,
Beräy ilgä baş qılıp,
Ul yegette arbahaq-
Bez Uraldı yeñerbeş,
Yer östöndä keşenän
His ber tarlıq kürmäbez,
Telägänebez iterbez,
Barın qulda totorboz!-
Tigän huñ Äzräqä,
Zärqum alğa sıqqan da,
Batşağa baş éyyän dä,
Min Uraldın ağahın
Alıp kildem tigän, ti,

Kızı tutsak olsa da,
Atı hediye olsa da,-
O at hâlâ gelmedi,
Hiç dileğim olmadı.
Şimdi bize o gerek:
İnsan olan er gerek,
Güneş kızı Huma'ı
Etkileyecek er olsun,
Bu dünyada bir olsun,
Kız, sevip yiğidi,
Akboz ile polatı
Hediye eder olsun.
Boz at binecek er bulsak,
Kız isterse kız verip,
Mal dilerse, mal verip,
Baş olmak isterse
Bir ele baş kılıp,
O yiğidi etkilesek-
Biz Ural'ı yeneriz,
Yeryüzünde insandan,
Hiç bir zorluk görmeyiz,
İstedüğimizi yaparız,
Hepsini elde tutarız!-
Dedikten sonra Ezreke,
Zerkum öne çıkmış da,
Padişaha baş eğmiş de,
Ben Ural'ın ağabeyini,
Alıp geldim demiş, de,

Üz xəylähen añlatıp,
Tezep höyläp birgän, ti.
Barıhı la şatlanğan,
Zärqum batşa aldında
Maqtaw alıp, danlanğan.

Şülgän harayğa ingäs,
Äzräqä urın kürhätkän,
Bik yüpätläp, olpatlap,
Taq yanına ultırtqan,
Zärqumdı ul - ulım, tip,
Qähqähäne - duşım, tip
Aldap - yoldap tanıtqan.
Ni telähä, şu äzer,-
Zur qunaqtay hıylatqan,
Bar baylığın kürhätkän;
Haray qızzarın yıyıp,
Hılıwzarın küzlätkän.
Törköm - törköm qızzarı -
Barıhı haylap quyğanday,
Küzeñ yawın alırzay,
Kürgändär tañ qalırzay.
Kümäk qız urtahında:
Buz taştar arahında
Ayırım börtök inıylay,
Küktä balqıp yämlängän
Yondozzarzıñ ayınday;
Hılıwzarzıñ bitendä

Öz hilesini anlatıp,
Sırayla söyleyivermiş, de.
Hepsi de sevinmiş,
Zerkum padişah önünde
Övgü alıp, şanlanmış.

Şülgen saraya girince,
Ezreke yer göstermiş,
Çok azizleyip, hürmetleyip
Taht yanına oturtmuş,
Zerkum'u o-oğlum, diye,
Kahkaha'yı - dostum diye,
Aldatıp-kandırıp tanıtmış.
Ne isterse, o hazır, -
Aziz konuk gibi ağırlatmış,
Bütün zenginliğini göstermiş;
Saray kızlarını toplayıp,
Güzellerini göstermiş.
Grup-grup kızları-
Hepsi seçilip konulmuş gibi-
Göz kamaştırır gibi,
Görenler şaşkınlaşır gibi.
Kız kümesi ortasında:
Boz taşlar arasında
Ayrı parça inci gibi,
Gökte balkıyıp ışıldayan,
Yıldızların ayı gibi;
Güzellerin yüzünde

Ayırım torğan miñendäy,
 Tiphäñ - tuğay ülänen
 Yämläp torğan gölöndäy-
 Hılıwzarzıñ hılıwı
 Ayhılıwzı kürgäs tä,
 Şülgän küzen tekägän,
 Tüzemlegen yuğaltıp,
 Zärqumğa bını höylägän.
 Zärqum unı heñlem, tip,
 Keyäw itäm hine, tip,
 Şülgände ul aldağan,
 Şülgän bığa yän atqan;
 Atama xäzer äytäm, tip,
 Zärqum unı yıwatqan.
 Äzräqä eşte añlağan,
 Alap halıp Qot tawğa
 Bar deyewze yıynağan.
 Ayhılıwzı saqırıp,
 Awlaq yergä aldırıp,
 Urlanğan qız ikänen
 Şülgängä his äytmäskä,
 Harayzan sıǵıp yörömäskä,
 Min äytkände totmahañ,
 Başıñ özöp aşarmin,
 Kāwzāñ utqa taşlarmin
 Tigän hüzen añlatqan,
 Ayhılıwzı qurqıtqan.
 Danlı tuyın qorğan huñ,

Belirip duran beni gibi,
Kır-kıraç otunu,
Güzelleştiren gül gibi-
Güzellerin güzeli,
Ayhılıv'ı görünce de,
Şülgen gözünü dikmiş,
Sabrını tüketip,
Zerkum'a bunu söylemiş.
Zerkum onu kızkardeşim, deyip,
Güveyi edeyim seni, deyip,
Şülgen'i o aldatmış,
Şülgen buna can atmış;
Babama şimdi söylerim, deyip,
Zerkum onu teselli etmiş.
Ezreke işi anlamış,
Tebrik edip Kot Dağına,
Bütün devleri toplamış.
Ayhılıv'ı çağırıp,
Tenha yere aldırıp,
Çalınan kız olduğunu
Şülgen'e hiç söylememeye,
Saraydan çıkıp gezmemeye,
Benim söylediğimi tutmazsan,
Başını koparıp yerim,
Gövdeni ateşe atarım
Deyip sözünü anlatmış,
Ayhılıv'ı korkutmuş.
Şanlı düğünü yaptıktan sonra,

Şülgän keyäw bulğan huñ,
Qız ɹa hılıw bulğanğa,
Yegette lä höygängä,
Şülgän şuğa mawıǵıp
Bıl harayğa yotolğan,
Böta éşe onotolğan...

Berzän - ber kön Äzräqä
Zärqum menän Şülgängä
Samraw batşanıñ qızın,
Bulat qılıs, Aqbuzın
Ala torğan yulını,
Aqbuzatqa mengän ir,
Bulat qılıs totqan ir-
Bötä donya yözöndä
İñ ɹur batır bulıwzı,
Barın baş éyzerewze
Tezep höyläp añlatqan,
Törlö yaqlap samalap
Qul tamırını tartqan.
Şülgän bını añlaqas,
Homayzı il maqtağas,
Yawza qalha, azağı
Deyew ɹä biräm tigäs,
Şülgängä barmaq bulğan, ti,
Homayzı almaq bulğan, ti.
Zärqum, Şülgän ikäwhe
Üz-ara höyläşep,

Şülgen güveyi olduktan sonra,
Kız da güzel olunca,
Yiğiti de sevince,
Şülgen buna sevinip,
Bu saraya yutulmuş,
Bütün işi unutmuş...

Günlerden bir gün Ezreke,
Zerkum ile Şülgen'e
Samrav Padişahının kızını,
Polat kılıç, Akbozatını
Alınabilecek yolunu,
Akbozat'a binen er,
Polat kılıç tutan er-
Bütün dünya yüzünde
En güçlü bahadır olacağını,
Herkesi baş eğdireceğini,
Sırayla söyleyip anlatmış,
Çeşitli yönlerden anlatıp,
Heveslendirip, dikkatini çekmiş
Şülgen bunu anlatınca,
Huma'yı el övünce,
Savaşa varsa, sonu
Dev de vereyim deyince,
Şülgen varacak olmuş,de,
Huma'yı alacak olmuş,de.
Zerkum, Şülgen ikisi
Aralarında konuşup,

Ber deyewgä mengäşep,
 Samraw batşa ilenä
 İkäw bergä kitkän, ti,
 Küz asıp, küz yomğansı
 Barır yergä yetkän, ti.
 Bılar deyewzän töşkändär,
 Şunda känäş qorğandar.
 Hüz iñgayı kilgändä,
 Zärqum höyläp kitkän dä,
 Ural turında hüz asıp,
 Bılay tiyep äytkän, ti:
 - Bınan bik yıraq tügel
 Ajdaha - yılan ile bar,
 Qähqähä tigän batşa bar,
 Şul batşanıñ qulında
 Yawğa qarşı ut bulır,
 Telägändä - hıw bulır,
 Yel - dawıldar quptarır
 Ber xiqmätle tayaq bar.
 Añğarmastan - nitmästän,
 Beräwhe lä kötmästän,
 Ber batır ir kilgän dä,
 Uralpmılır, nisekter,
 Şul tayqtı alğan da-
 Batşahın da hörgän, ti,
 Bötä ilen alğan, ti;
 Ural batır bulam min, tip,
 Üze batşa bulğan, ti,-

Bir deve binişip
Samrav Padişahın ülkesine
İkisi birlikte gitmiş,de,
Göz açıp, yumuncaya dek
Varacakları yere varmışlar,de
Bunlar devden inmişler,
Orada meclis kurmuşlar,
Söz sırası gelince,
Zerkum söylemiş, de,
Ural hakkında söz açıp ,
Şöyle deyip söylemiş, de:
- Buradan pek uzak değil
Ejderha- yılan ülkesi var,
Kahkaha denilen padişah var,
O padişahın elinde
Düşmana karşı ateş olur,
Dileyende- su olur,
Yel-fırtına koparır
Bir hikmetli dayak var
Birden- beklenilmeden
Hiç biri de beklemeden,
Bir bahadır er gelmiş,de,
Çalıp mıdır, ne yapıptır,
O dayağı almış da-
Padişahını da sürmüş de,
Bütün yurdunu almış, de,-
Ural Bahadır'ım, deyip,
Kendisi padişah olmuş,de,-

Tiyeq Zärqum Şülgängä
Barın höyläp birgän, ti.
Şülgän Ural hawlıgına
Ber yağınan şatlanğan;
Ural östön bulır, tip,
“Min yörönöm, il gizzem,
İldä batır tanıldım,”-
Tiyeq, Ural maqtanır,
İlgä qaytqas höyläner,
Barına yaqşı kürener,
Tiyeq Şülgän Uraldan,
Ber yağınan, könläşkän.
Aqbuzatqa mengändä,
Bulat qulda bulğanda,
Ber ni qarşı kilmäs, - tip,
Zärqum, Şülgän höyläşkän.
“Zärqum, bergä kilhä lä,
Serzäs bulıp yöröhä lä,
Homayzı Şülgän alır za,
Aqbuzatqa mener zä,
Qulğa bulat totor za
Bezzän östön bulır, tip,
Ul da éstän könläşkän.
Şülgän menän ber bulayım,
Batırlıgın hınayım,
Yä ültäreq Uraldı,
Tayağımdı alayım,
Telägemde qılayım

Deyip Zerkum, Şülgen'e
Hepsini söyleyip vermiş,de.
Şülgen, Ural'ın sağlığına
Bir yandan sevinmiş;
Ural üstün olur, deyip,
"Ben yürüdüm, el gezdim,
Yurtta bahadır tanındım,-
Deyip Ural övünür,
Yurda dönünce söylenir,
Hepsine iyi görünür,
Deyip Şülgen Ural'dan,
Bir yandan kıskanmış.
Akbozat'a binince ,
Polat elde olunca,
Birşey karşı duramaz,- deyip,
Zerkum, Şülgen konuşmuş
"Zerkum, birlikte gelse de,
Sırdaş olup yürüse de,
Huma'yı Şülgen alır da,
Akbozat'a biner de
Elde polat tutar da
Bizden üstün olur, deyip
O da içinden kıskanmış.
Şülgen ile birlikte olayım,
Bahadırlığını sinayayım,
Ya öldürüp Ural'ı,
Dayağımı alayım,
Dileğimi yapayım,

Barınan üs alayım,"-
 Tiyeṗ Zärqum uylağan;
 Şuğa maqtap tayaqtı
 Şülgängä ul höyläğan.
 Bılar kilep qalğandar,
 Harayğa küz halğandar,
 Haray aldı tup-tulı,
 Ap-aq qoştar kürgändär.
 Qoş tubınan beräwhe,
 Bıl ikäwze kürgän dä,
 Sitkä ayırılıp sıqqan,
 Qoş tubına qarata
 Oran birgändäy bulğan,-
 Küz asıp, küz yomğansı
 Barlıq qoştar taralğan.
 Ayırılğan yañğız qoş
 Bılarğa küz halğan, ti,
 Küzätepme torğan, ti;
 Bılar yaqın barğan, ti
 Homayzı atap horağas,
 Öyzä yuq ul, tiğän, ti.
 Bılar horaşıp bötmäğän,
 Ozaq waqıt ütmäğän,
 Qoş tuptarı barıhı
 Qoş tundarın halğan da
 Hılıw qızğa äylängän.
 Şülgän barıhın küzläğän,
 Ayırıwsa beräwhen

Hepsinden öç alayım ,-
Deyip Zerkum düşünmüş;
Bundan övüp dayağı
Şülgen'e o, söylemiş.
Bunlar gelip kalmışlar,
Saraya göz atmışlar,
Saray önünü dop dolu
Ap- ak kuşlar görmüşler.
Kuş sürüsünden biri,
Bu ikisini görmüş de,
Kenara ayrılıp çıkmış,
Kuş sürüsüne doğru
Uran vermiş gibi olmuş,-
Göz açıp, yumuncaya dek
Bütün kuşlar dağılmış.
Ayrılan yalnız kuş
Bunlara göz atmış,de,
Gözetip durmuş,de;
Bunlar yaklaşmış,de,
Huma'yı adıyla sorunca,
Evde yok o, demiş,de.
Bunlar sormayı bitirmeden,
Uzun süre geçmeden .
Kuş sürüsünün hepsi
Kuş donlarını çıkarmış da
Güzel kıza dönmüş.
Şülgen hepsini gözlemiş,
Özellikle birine

Ni tiyergä belmäğän:
 Üze üsep, il gızep
 Bınday hılıw kürmäğän!
 Yözö ayzay balqığan,
 Kükräktäre qabarıp,
 Hılıw bulıp qalqığan.
 Tirä-yağı, bar qız ға,
 Haray aldı, bar yer ға
 Şul hılıwzan yäm alğan,
 Barı şunan yänlängän
 Hımaq töslö toyolğan;
 Äyterheñ dä, bar donya
 Uğa qarap éyelgän,-
 Homay tigän oşolor,
 Tiyep éstän uylağan.
 Qızzar serze birmäğän,
 Şıklängänen qızzarzıñ
 Bıl ikäw ға hizmäğän;
 Aralağı yañğızı,
 Alğa sıgıp ber üze,
 Küs başlığı-inäläy,
 Qunaq kötkän éyäläy:
 - İl aralap yörögänhegez,
 Homay qızızı belgänhegez,
 Uğa, töbäp kilgänhegez,-
 Äyzä, harayğa ütegez,
 Homay qaytır-kötögöz,-
 Tip bılarzı öndäğän;

Ne diyeceğini bilememiş:
Büyürken,(yurt) gezerken
Böyle güzel görmemiş!
Yüzü ay gibi balkıyan,
Göğüsleri kabarıp,
Güzel olup kalan
Sağı-Solu, hep kızlar da,
Saray önünde her yer de,
Bu güzelden güzellik almış,
Hepsi ondan canlanmış,
Gibi hissedilmiş;
Dersinki bütün dünya,
Ona doğru eğilmiş,-
Huma denilen budur,
Deyip içinden düşünmüş,
Kızlar sır vermemiş,
Şüphelendiğini kızların
Bu ikisi de sezmemiş;
Aradaki yalnızı
Öne çıkıp bir kendisi,
Sürünün başı- ana gibi,
Konuk bekleyen sahip gibi:
- Yurt gezip yürüyensiniz,
Huma kızı bilensiniz,-
Onu hedefleyip gelensiniz,-
Haydi, saraya giriniz,
Huma döner- bekleyin,-
Deyip bunlara seslenmiş;

Haray işegen asıp,
Qunaqtarızı ımlağan;
Bılar hüz quzğatmağan
Homay üzər tanıتماğan,
Bılar harayğa inğan, ti,
Zur qunaqtay kăpăyep,
Türgä taban uzgan, ti.
Az-maz ip-hip itkäs tä,
Harayızı toman basıp,
Bılarızın huşı qasıp,
Harayza şaw-şıw qubıp,
İke urtağa yarılıp,
Şülgän, Zärqum ikehe
Yer astına osqan, ti,
Yamğa qolap töşkän, ti.
Tirä-yaqtı härmägäs,
Ber-berene tapmağas
Bılarza qurqıw tıwğan, ti.
İkehe lä iş yığas,
Arılı-birle yörögöläp,
Tirä-yaqtı qarmalap,
His ser belmäy alyağas,
Şülgän aptırap ultırğan.
Zärqum uylap tormağan,
Ber yılanğa äylänep,
Yarıq- mazar yuqmı, tip,
Sığırğa yul ézläğän.

Saray kapısını açıp,
Konakları almış;
Bunlar söz söylememiş,
Huma kendini tanıtmamış,
Bunlar saraya girmiş de,
Ağır konuk gibi kibirlenip,
Töre doğru geçmiş,de.
Biraz vakit geçince de,
Sarayı duman basıp,
Bunların huşu kaçıp,
Sarayda hay-küy kopup,
İki parçaya yarılıp,
Şülgen, Zerkum ikisi
Yer altına uçmuş, de,
Zindana doğru düşmüş de.
Sağı-solu yoklayınca,
Birbirlerini bulamayınca
Bunlarda korku doğmuş,de.
İkisi de kendine gelince,
Oraya-buraya yürüyüp,
Etrafı yoklayıp,
Hiçbir şey anlamayıp şaşırınca
Şülgen şaşırıp oturmuş.
Zerkum düşünmemiş,
Bir yılanı dönüşüp,
Yarık-delik yok mu, deyip,
Çıkmaya yol aramış.

Homay belgän bıl serze,
 Saqırıp alğan ber qızızı;
 Yamdı hıwzan bastırğan,
 Halqın hıwızı taştırğan,
 Zärqumdı hıwza yözzöröp,
 Aptırawğa qaldırğan.
 Zärqum köşöl bulğan, ti,
 Hıwza yözöp yörögän, ti.
 Homay bını başqarğas,
 Şülgän yanına barğan, ti,
 Hüzzen äytä halğan, ti:
 - Qarañğığa osqan huñ,
 Küñeleñ qurgıw aldımı?
 Miñä bısaq qayrağan
 Sağıñ alğa kildeme?
 Qurqıwıma-qurgıwıñ
 Qarıw bulhın, yegetem;
 Qan kösägän, yaş tülkän,
 Küptär başına yetkän,
 Qan ésergä uqталған
 Uşal yörägeñ böthön,
 Bäğerle yöräk üşhen.
 Yöräk mayıñ irehen,
 Bötä yände üzendäy
 Höyör ber küñel tıwhın;
 Qızğanıwsan yaş yöräk
 Uyıña başsı bulhın.
 Şuğa saqlı bıl yerzä,

Huma anlamış, bu sırrı ,
Çağırıp almış, bir kızı;
Çukuru suyla doldurtmuş,
Soğuk suyu taştırmış,
Zerkumu suda yüzdürüp.
Şaşkınlıkta bırakmış.
Zerkum su faresi olmuş, de,
Su da yüzüp gezmiş, de.
Huma bunu yapınca,
Şülgen'in yanına gitmiş,de,
Sözünü söylemeye başlamış,de:
-Karanlığa uçtuktan sonra,
Gönlünü korku aldı mı?
Bana bıçak bileyen,
Anın gözönüne geldi mi?
Korkuma- korkun
Yardımcı olsun,yiğitim;
Kan güden,yaş döken,
Çok kişinin başını alan,
Kan içmeye niyetlenen
Öfkeli yüreğin bitsin,
Yumuşak yürek büyüsün.
Yürek yağın erisin,
Bütün canlıyı kendin gibi
Seven bir gönül doğsun;
Merhametli genç yürek
Düşüncene baş olsun.
O zamana kadar bu yerde,

Tere köyö şul gürzä
 Başın qañgırıp yathın.
 Üzenä yuldaş haylarlıq,
 Yaqşı yuldı tabırlıq
 İldä danı qalırlıq
 Yañı keşe bulırhın,
 Yaqşığa yuldaş bılırhın,
 Yılandarzan qasırhın,
 Unı doşman belerheñ,-
 Tigän hüzen äytkän dä
 Hoday sıgıp kitkän, ti.

URALDİŇ HOMAY HARAYINA BARĞANI;
 YÄNŞİŞMÄ HIWIN TABIW ÖSÖN HOMAY QUYĞAN
 ŞARTTI ÜTÄP, UNIŇ HEŇLEHE AYHILIWZI TABIP ALIP
 KILGÄNE.

Ber qız yügerep kilgän, ti,
 Beräw kilde, tigän, ti,
 Hoday şunduq tanığan:
 Ul kilgän Ural bulğan.
 Tik Uralğa äytmägän,
 Ural, qızı kürhä lä,
 Homayzır tip belmägän.
 Hoday yaqınlağan huñ,
 Ural küzen halğan, ti:
 Unıñ usma şälkemdäy,
 Yensegene qaplarzay,
 Käytän menän bızälgän

Diri olarak bu mezarda,
Başını sallayıp yat.
Kendine yoldaş seçebilecek
İyi yolu bulabilecek
Yurtta şanı kalabilecek
Yeni kişi olursun,
İyiye yoldaş olursun,
Yılanlardan kaçarsın,
Onu düşman bilirsin,-
Denilen sözü söylemiş,de
Huma çıkıp gitmiş,de

URAL'IN HUMA'NIN SARAYINA GİTTİĞİ; HAYAT
PINARI SUYUNU BULMAK İÇİN HUMA'NIN KOYDUĞU
ŞARTI GEÇİP ,ONUN KIZKARDEŞİ AYHİLİVİ BULUP
ALIP GELDİĞİ

Bir kız koşup gelmiş,de,
Biri geldi, demiş.de.
Huma hemen tanımış:
O gelen Uralmış.
Yalnız Ural'a söylememiş,
Ural, kızı görse de,
Huma olduğunu bilmemiş
Huma yaklaştıktan sonra,
Ural bakmış, de:
Onun avuç içi gibi
Ensesini kaplar gibi
Sırmayla bezenen

Säs tolomo halınğan;
 Ozon kepege ütä
 Qara küze tekälğan;
 Uynap torğan qıyğas qaş
 Küz östöndä yılmayğan;
 Tärtäyeşkän qalqıw tüş
 Küz aldında tulqınğan;
 Bal qortonday nāzek bil
 Borğolanıp uynağan;
 Güyä, küptānge tanışı,
 Kömöştäy saf tawışlı;
 Uynap-kölöp hüz quşqan
 Qızı kürgäs, Ural da
 Ni äytergä belmägän;
 Üze kürgän-Homay tip,
 Uyına la almağan.
 Bıl qız ozaq tormağan,
 Uraldı üz artınan
 Harayına ımlağan.
 Ural harayğa ingäs,
 İşänlek-hawlıq horaşqas,
 Yänä qayza bulğanın,
 Yulda nızär kürgänen,
 Barın tezep höylägäs,
 Uralğa küz taşlağan,
 Bılay tip hüz başlağan,
 - Yä, yegetem, tös - başıñ
 Alış ildän kürenä,

Saç örgüsü salınmış;
Uzun kirpiği ötesinde,
Kara gözü dikilmiş;
Oynayıp duran yay kaş,
Göz üstünde gülümsemiş;
Titreyen kabarık göğüs,
Göz önünde dalgalanmış;
Bal arısı gibi ince bel
Kıvranıp oynamış;
Güya, çoktandır tanışı,
Gümüş gibi saf sesli;
Oynayıp-gülüp söz söyleyen
Kızı görünce, Ural da
Ne diyeceğini bilememiş,
Gördüğünü- Huma deyip,
Aklına da getirmemiş.
Bu kız çok durmamış,
Ural'ı kendi arkasından,
Sarayına çağırmış.
Ural saraya girince,
Hal-hatır sorup,
Yine nerede olduğunu,
Yolda neler gördüğünü
Hepsini sırayla söyleyip,
Ural'a göz atmış,
Şöyle deyip söze başlamış:
Ey yiğitim kılık -kıyafetin,
Uzak yurttan görünüyor,

Bezzeñ yaqqa kilewzän
Telägeñ barlıq belenä.
Hüzeñ höylä, tıñlayım,
Quldän kilhä, yomoşoña
Yarzamsıñdan bulayım.

URAL:

- Üzem yäp-yäş bulham da,
Biş il barın beldem min:
Berehendä üzem tıwzım,
İkehen yöröp kürzem min,
Qalğan tağı ikäwheñ
Kürergä tip sıqtım min.
Qayza ğına barhañ da,
Kemde genä kürhän dä,
Berehe üzen baş, tiä,
İkensehe baş éyä,
Köslö köshözönä éyä,
Telägänsä qan qoya.
İseme bar donyala,
Üze küzgä kürenmäs;
Beräw uğa kär qılmaş;
Ayağı-qulı his unıñ
Balga totop yonsomas;
Arıslan menep hunarza
Üze yänlek yullamaş;
Üz telägen tabırğa
Ber zä yuldaş ézlämäs -
Şunday yawız Ülem bar,

Bizim tarafa gelişten,
Dileğin olduğu bilinmekte.
Sözünü söyle dinleyeyim,
Elden gelse, işine,
Yardımcı olayım.

URAL:

- Özüm gep-genç olsam da,
Beş yurt varlığını bildim ben:
Birisinde kendim doğdum,
İkisini gezip gördüm ben,
Kalan daha ikisini ,
Görmeye çıktım ben.
Nereye gitsen de,
Kimi görsen de,
Birisi kendini baş, demekte,
İkincisi baş eğmekte,
Güçlü güçsüzü eğmekte,
Diledigince kan dökmekte.
Adı olan dünyada,
Kendisi göze görünmez;
Kimse onu rahatsız edemez,
Ayağı-kolu hiç onun
Çekiç tutup yorulmaz;
Arslan binip avda
Kendisi hayvan aramaz;
Öz dileğini bulmaya
Hiç yoldaş aramaz-
Şöyle kötü Ölüm var,

Şunan alır qonom bar;
Şunu tabıp ültərep,
İl qotqarır uyım bar.
Hunarlağan sağımda
Qulğa töşkən ber qoştan;
Hezzen ildä Ülemdän
Qotolorğa yul bar, tip,
İşetkəynem min yaştän.

HOMAY:

-Bıl donyala ülmäskä
Qara yergä kermäşka-
Mineñ ildä bulmäğän,
Üzen beräw kürmäğän,
Deyew batşa biläğän
Yänşişmäneñ hıwı bar.
Ünı barıp alırğa,
Hiñä yarzam birergä
Telägeñ bar qılırğa
Mineñ hiñä şartım bar.
Qayza bulha barırhıñ,
Üzeñ uylap belerheñ;
Yılan ilen ütkän ir,
Üñdan halğa sıqqan ir,
Üzeñ yulın tabırhıñ.
Mineñ ildä bulmağan,
İşetep tä kürmäğän,
Bötä donya qoş töşön

Ondan alınacak öcüm var;
Onu bulup öldürüp,
Yurt kurtarır fikrim var.
Avlandığım zamanda
Ele düşen bir kuştan;
Sizin yurttan ölümünden
Kurtulmaya yol, çare var, diye,
İşitmiştim ben, genç iken.

HUMA:

- Bu dünyada ölmezlik
Kara yere girmezlik-
Benim yurdumda olmamış,
Özünü kimsenin görmediği,
Dev padişahın tuttuğu,
Hayat pınarının suyu var.
Onu varıp almaya
Sana yardım etmeye
Dileğini yapmaya
Benim sana şartım var.
Nerede olsa varırsın,
Özün düşünüp bilirsin;
Yılan elini geçen er,
Sağdan sola çıkan er,
Özün yolunu bulursun.
Benim yurdumda olmayan,
İşitip de görmeyen
Bütün dünyanın kuş rengini,

Üz östöndä bizägän
Ber qoş ézläp taphañ hin,
Şunı tabıp qaythañ hin,
Minän yarzam kürerheñ,
Şışmännän hıw alırhıñ,
Telägäneñ tabırhıñ

URAL:

-Min alıştan, il yöröp,
Yaman-yaqsını kürep,
Ülemde tabıp ülterep,
Qotqarırga keşene,
Tındırırğa barını
Uylap sıqqan batırmin.
Hiñä qoşoñ tabayım,
Üzeñdän yarzam alayım,
Bülägeña şart itep,
Min dä ber hüñ äytäyem:
Altın teyär yögöm yuq,
Inyı tağır kemem yuq,
Yaqsınan bütän beräwzän
Yullay torğan dawım yuq.
İl telägen alırğa,
İlde bayman qılırğa,
Ülemgä qarşı barırğa,
Unı tar-mar itergä;
Seräşep yaw asqanda,

Kendi üstünde bezeyen
Bir kuşu arayıp bulsan sen,
Onu bulup dönsen sen,
Benden yardım görürsün,
Pınardan su alırsın,
Dileğini bulursun.

URAL:

- Ben uzaktan, el gezip,
İyi-kötüyü görüp,
Ölümü bulup öldürüp,
Kurtarmaya insanı,
Rahatlatmaya hepsini,
Düşünüp, çıkan bahadırım,
Sana kuşunu bulayım,
Senden yardım alayım,
Hediye şart edip,
Ben de bir söz söyleyeyim,
Altın yükler yüküm yok,
İnci takar kimsem yok,
İyilikten başka fikrim yok;
Ölümden başka kimseden
Güdülecek davam yok.
El dileğini almaya,
Yurdu zenginleştirmeye,
Ölüme karşı varmaya,
Onu torumar etmeye,
İnatlaşıp savaş açanda,

Ülem yulım başqanda,
Qan ilağan keşeneñ
Küz yaşene hörtörzäy,
Miñä yuldaş bulırzay,
Yawza, qorzaş bulırzay
Büläk bir, tip horayım
Ul bülägeñ ni bulır-
Äytse, belep kitäyem.

HOMAY:

-Utqa töşhä, yanmaştay,
Hıwğa töşhä, batmaştay,
Yel dä qıwıp yetmästäy,
Tawzan-taştan örkmästäy,
İr-yegettän bütände
Üzenä tiñ kürmästäy;
Tiphä, taw-taş sorğotop,
Sapha, diñgez yanırzay,
Awırlıqta-tarlıqta
Hiñä yuldaş bulırzay,
Küktä tıwıp, küktä üškän,
Yerza toqom yäymägän,
Äzraqäneñ deyewe
Meñ yıl qıwıp totmağan,
Äsäyemdän birelgän,
Üzem höyğän yegetkä
Birä torğan bülägem.
Aqbuğ tolpar biräyem.

Ölüm yolumu basanda,
Kan ağlayan kişinin,
Göz yaşını silecek,
Bana yoldaş olacak.
Savaşta arkadaş olacak
Hediye ver, diye soruyorum
O hediyen ne olur,
Söyle, öğrenip gideyim.

HUMA:

- Ateşe düşse,yanmayan
Suya düşse batmayan
Yel bile yetişemeyen
Dağdan taştan ürkmeyen
Er-yiğitten başkasını
Özüne denk görmeyen
Tepse, dağı-taşı deviren,
Koşsa deniz yaranan
Zorlukta-darlıkta
Sana yoldaş olabilecek
Gökte doğup, gökte büyüyen,
Yerde nesli olmayan
Ezreke'nin devî'(nin)
Bin yıl kovup yakalayamadığı,
Anamdan verilen
Sevdiğim yiğite
Vereceğim hediyem
Akboz tulparı vereyim.

Yözön his tut almasıy,
His beräw kâr qılmasıy,
Utga qarşı-ut bulır,
Hıwğa qarşı-hıw bulır,
Yen-deyewzeñ barıhın
Ülemendäy qurqıtır,
Quy-harıqtay örkötör
Bulat qılıs biräyem,-
Tigäs Ural küngän, ti,
Qız telägen ézlärgä
Sığıp kitmäk bulğan, ti.
Ural qunaq bulğan, ti,
Ber nisä kön torğan, ti;
Hoday üzen äytmägän,
Şülgän bikle timägän,
Ural tağı hizmägän.
Ural torğan, ti, tañ menän,
Biten yıwğan, ti, hıw menän,
Ber tabanda ultırıp,
Tamaqlanğan, ti, qız menän.
Ural yulğa sıqqan, ti,
Tayağın at itkän, ti,
Bik küp köndär kitkän, ti.
Bara torğas, ber saqta
Taw uratqan ber yaqta:
Hayısqan da, qozğon da
Yän barlığın hizmägän,
His ber keşe bulmağan,

Yüzünü hiç pas kaplamayan,
Hiç kimsenin güç yetiremediği
Ateşe karşı-ateş olur,
Suya karşı su olur,
Cin-devlerin hepsini
Ölümü gibi korkutur,
Koç-koyun gibi ürkütür,
Polat kılıcı vereyim,-
Deyince Ural razı olmuş,de,
Kızın isteğini aramaya,
Çıkıp gitmek istemiş, de.
Ural konuk olmuş de,
Bir nice gün kalmış, de;
Huma kendini söylememiş,
Şülgen esir dememiş,
Ural da sezmemiş,
Ural kalkmış, de, tan ile,
Yüzünü yıkamış de, su ile,
Bir sofrada oturup,
Yemek yemişler de, kız ile.
Ural yola çıkmış, de,
Sopasını at etmiş, de,
Günlerce gitmiş, de.
Giderken bir ara
Dağla çevrili bir yerde,
Saksağanın da kuzgunun da
Can varlığını sezmediği,
Hiç bir kişinin olmadığı,

Deyew-yen dä ul yergä
Kilep ayaq başmağan,
Ürkäs-ürkäs qayahı,
Törlö ağas éyähe,
Başına küzeñ halhañ,
Yuğarı toror bolottan,
Bötä yämde üzendä
Haqlar élek-élektän-
Şunday ber taw kürgän, ti;
Bolot yanıp, ürmäläp,
Taw başına mengän, ti.
Tirä yaqqa küz halıp,
Ozaq qarap torğan, ti;
Alıstan küzgä salınğan,
Yondozzay bulıp sağılğan
Ber yaqtılıq kürgän, ti,
Şuğa taşqap kitkän, ti.
Barıp yetep qaraha,
Äyländerep küz halha:
Taş urınına kömöştän
Site, töbö bizälgän,
Buyındağı säskä lä
Qatı yelgä borsolmay,
Şazralanıp östäre,
Küz sağılır töstäre,
Yel dä teyep tulqınmay,
Qoyaş nuri töşkändä,
Yem-yem itkän inıylay

Devin-cinin de o yere
Gelip ayak basmadığı,
Sivri-sivri kayası,
Türlü ağaç, iyesi,
Başına göz atsan,
Yukarı durur buluttan,
Bütün güzelliği özünde,
Saklar çok eskiden,-
Böyle bir dağ görmüş,de;
Bulut yarıp, tırmanıp
Dağ başına çıkmış de
Sağa-sola göz atıp,
Uzun süre bakmış, de:
Uzaktan göze görünen,
Yıldız gibi parlayan,
Bir aydınlık görmüş, de,
Ona doğru gitmiş, de,
Varıp baksa,
Dönüp dolaşıp göz gezdirse:
Taş yerine gümüşten
Kıyısı köşesi süslenmiş,
Boyundaki çiçek de,
Sert yele savrulmaz,
Çillenip üstleri
Göz kamaştırır, renkleri,
Yel de değse dalgalanmıyor,
Güneş nuru düşende,
Işıl ışıl ışıldayan inci gibi,

Ber hılıw kül kürgän, ti.
Oşo külden östöndä
Tiräläy qoş yıynalğan,
Bötä töskä bızälğan
Ber hılıw qoş yözgänen
Ural ayıra kürgän, ti.
Qoş hizmästän, şul yerzä
Qoş yanına barğan, ti.
Tösön-başın qarağan,
Tayağı menän arbağan.
Hoday äytken qoş bıl tip,
Ural şunduq uylağan.
Qoş Uraldan şıklänmäy,
Osorğa la uqtalmay,
Uğa qaray kilgän, ti;
Ural, yola belmägäs,
Qoşqa tura uqtalgas,
Qoş Uraldan hiskängän,
Osmaq bulıp intılğan,
Ural barıp totqan huñ,
Totop qulğa alğan huñ,
Tağı taptı doşman, tip,
Qoş qayğınp uylanğan.
Ural, qoşto kütärep,
Qırğa sıǵıp barǵanda,
Telägem buldı tigändä,
Qoşo telgä kilgän dä:
-Ay, yeget, hin tuqta äle,

Bir güzel göl görmüş, de.
Bu gölün üstünde
Çevresine kuş yığılan
Bütün renklerle bezenen
Bir güzel kuş yüzdüğünü
Ural açıkça görmüş, de.,
Kuş sezmeden, o yere,
Kuş yanına varmış, de.
Onun kılığına bakmış,
Dayağı ile etkilemiş.
Huma'yın dediği kuş bu deyip,
Ural hemen düşünmüş,
Kuş Uraldan şüphelenmez,
Uçmaya da kalkmaz,
Ona doğru gelmiş de;
Ural adet bilmeyince,
Kuşa doğru yönelince,
Kuş Uraldan ürkmüş,
Uçmağa kalkmış,
Ural varıp tuttuktan sonra,
Tutup ele aldıktan sonra,
Yine buldu düşman deyip,
Kuş kaygılanıp düşünmüş.
Ural, kuşu alıp,
Kıra çıkıp varanda,
Dileğim oldu diyende,
Kuşu dile gelmiş de:
- Ey yiğit, sen dur şimdi

Miñä ısının äyt äle:
 Deyewme hin, yenme hin?-
 Tigän hüzze işetkäs,
 Qoş keşeläy höyläşkäs,
 Ural tañğa qalğan, ti.
 Ber az barğas, ber yerzä
 Şışmä buyı tuğayza;
 Qoştıñ zätin, kemlegen
 Ural horay başlağan.
 Qoştı ber az uylanıp,
 Üzaldına höylänep,
 Tekläp qarap torgan da:
 -Küzeñ yomop, kürmäy tor,
 Qulıñ alıp qanattan,
 His yeremdän totmay tor,-
 Tigäs, Ural uylangan:
 "Bıl qoş osha, artınan
 Qarsığa bulıp qıwırhıñ,
 Hıwğa sumha, artınan
 Surtan bulıp sumırhıñ",-
 Tip tayaqqa ımlağan,
 Qoş äytkände tıñlağan.
 -Yeğet, küzeñ as inde,-
 Äyter hüzene äyt inde,-
 Tigäs, Ural qaraha;
 Quñır hılıw, qıyğas qaş,
 Äyäk-bite uyılğan,
 Hul biteneñ urtañı

Bana doğrusunu söyle haydi,
Dev misin, cin misin?-
Denilen sözü işitince,
Kuş insan gibi konuşunca,
Ural şaşırıp kalmış de,
Biraz gidince , bir yerde,
Pınar boyu ormanda;
Kuşun zatın kimliğini
Ural sormaya başlamış .
Kuş da biraz düşünüp,
Kendi kendine konuşup,
Dik dik bakıp durmuş da:
- Gözünü yum, bakma,
Elini çekip kanattan,
Hiç bir yerimden tutma,-
Deyince Ural düşünmüş:
"Bu kuş uçsa, ardından,
Şahin olup kovalarsın,
Suya dalsa, ardından,
Turna balığı olup sunarsın",-
Deyip dayağa emretmiş,
Kuşun söylediğini dinlemiş.
- Yiğit, gözünü aç şimdi
Söyler sözünü söyle şimdi,-
Deyince,Ural baksın:
Esmer güzeli, yay kaş,
Çenesi-yüzü oyulan
Sol yüzünün ortası

Kūz qaralay miñlängän;
 Yürmä-yürmä işelep,
 İke yağlap-sikäläp
 Tamsı göldäy yelberär,
 İñ başınan halınır
 Ozon säsen maturlap,
 Ösmä yahap töşörgän;
 Ozon kerpektäre aşā
 Qara küzen yılmayıp;
 Bit uymahın uynatıp,
 Köläs yözön köldöröp,
 Dertläp torğan kükragen
 Uralğaraq ıqlatıp,
 Höyläp kitkän şulay tip;
 -Ay yegetem, hin bılay
 Kilep nisek yulıqtıñ?
 Bında kilep sıgırğa
 Ni bälägä tarıqtıñ?
 Ay, yegetem, bel şunu:
 Qarap kölgän yözömdä,
 Äytep torğan hüzem dä-
 Ser sisew ul, yegetem.
 Bığa saqlı min bılay
 Hindäy yeget kürmänem,
 Deyew kilmäs urınga
 Hin kiler tip belmänem.
 Hıwza balıq bulırzay
 Küktä yondoş bulırzay

Gözkarası gibi benlenen;
İçin için giren
İki toplanıp -örülüp
Tomurcuk gül gibi dalgalanan,
Ta tepesinden salınan
Uzun saçını güzelleştirip,
Büyütüp salmış.
Uzun kirpiklerinin ötesine
Kara gözünü gülümsetip,
Gamzesini oynatıp,
Güleç yüzünü güldürüp,
Dertlenip duran göğsünü,
Ural'a doğru yöneltip,
Söylenmeye başlamış şöyle deyip:
- Ey yiğitim, sen böyle,
Gelip, nasıl çıktın?
Buraya gelip çıkarken
Ne belaya düştün?
Ey yiğitim, bil şunu:
Bakıp gülen yüzüm de,
Söylediğim sözüm de-
Sır açacak yiğitim.
Bu zamana dek ben böyle
Senin gibi yiğit görmedim,
Dev gelmez yere
Sen gelirsin diye bilmedim.
Suda balık olur gibi,
Gökte yıldız olur gibi,

Qulda kösöm bar ine,
Kiter yulım bar ine.
Hine kürgäs, bar uyım,-
Yel taratqan bolottay,
Qasa torğan bar yulım,-
Yügerep bötkän huqmaqtaı,
Küz aldımnan kittelär,
Yuyılışıp böttölär.
Min ber saqta qız inem,
İrkä üskän buz inem,-
Deyew mine urlanı,
Keyäwgä birep zurlanı
Keyäwem yeget-ir ine,
Bergä ozaq tormanı:
Kötmägändä yuğaldı,
Yörägemde qayğı aldı.
Deyewzärzän qastım min;
İlgä qaytham, atama,
Bötä twğan ilemä
Yaw kiler tip qurqtım min.
Deyew kilep alır, tip,
Tağı qayğı halır, tip,
His donyala bulmağan,
Keşe töşön belmägän
Ber qoş bulıp ostom min;
His ber keşe tapmaslıq,
Kilep ayaq basmaslıq
Oşo külgä töştöm min,-

Elimde gücüm vardı,
Gidecek yolum vardı.
Seni görünce bütün düşüncem,-
Yel dağıtan bulut gibi,
Kaçacak bütün yolum,-
Koşulup biten ince yol gibi
Göz önümden gittiler.
Silinişip bittiler.
Ben bir zamanlar kız idim,
Şımarık büyümüş, yüzlüydüm,
Dev beni çaldı,
Kocaya verip zorladı.
Kocam yiğit er idi,
Birlikte çok durmadı:
Birden kayboldu,
Yüreğimi kaygı aldı.
Devlerden kaçtım ben;
Elime dönsem, babama,
Bütün doğduğum elime
Düşman gelir diye korktum ben.
Dev gelip alır, deyip,
Daha da kaygı salar, deyip,
Hiç dünyada olmayan,
İnsanın şeklini bilmeyen,
Bir kuş olup uçtum ben;
Hiç kimsenin bulamayacağı,
Gelip ayak basamayacağı,
Bu göle indim, ben,-

Tiğän hüzen işetkäs,
 Qızın seren töşöngäs,
 Ural uyn höylägän,
 Tik ber qızğa qoş ézläp
 Sıqqan uyn äytmägän.
 “Yulımdan, axır, uñmanım:
 Ézläp kilgän qoşomdo
 Bıl küldä lä tapmanım”, -
 Tiyp Ural uylağan:
 Tağı an kitergä
 Moratına yetergä
 Qızğa yarzam itergä
 Telägänen höylägän:
 -Yeget, tıñla, hüzemde,
 Asıq kürzeñ yözömdö,
 Ayhılıw tigän atım bar,
 İlde totqan atam bar,
 Kükten Ayı-äsäm bar,
 Höygänemä birerzäy
 Harısay tigän atım bar,-
 Hıw telähän, bıw tabır,
 Yawza yuldaşın bulır,
 Yeget, hüzem tıñlası,
 Hüzem qırın halması:
 Hin ézlägän ul qošto
 Bıl tiränän tapmashın.
 Atayım il gizgän ul,
 Kük yözöndä osqan ul,

Denilen sözünü işitince,
Kızın sırrını anlayınca;
Ural fikrini söylemiş,
Yalnızca bir kız için kuş aramaya
Çıktığı fikrini söylememiş.
"Yolumdan sonunda onmadım:
Aradığım kuşumu
Bu gölde de bulamadım,-
Deyip Ural düşünmüş:
Daha öteye gitme,
Muradına erme,
Kıza yardım etme
Dileğini de söylemiş:
- Yiğit dinle, sözümü,
Açık gördün yüzümü,
Ayhılv denilen adım var,
Yurt tutan babam var,
Göğün Ayı-anam var,
Sevdiğime verecek
Hansay denilen atım var,-
Su istesen, buhar bulur,
Savaşta yoldaşın olur,
Yiğit, sözümü dinle,
Sözümü yabana atma:
Sen aradığın o kuşu
Bu civarda bulamazsın.
Babam el gezmiş o,
Gökyüzünde uçmuş o,

Bötä yerzä bulğan ul,
 Bar qoştarzı kürgän ul.
 Atayımdan horayıq-
 Bezzeñ ilgä barayıq,
 Hin teläğän ul qošto
 Şunda tabıp alayıq;
 Mine deyewzän qotqarhañ,
 Teläğäneñ birer atayım.
 Bezzen ilde xup kürhäñ,
 Mine üzeña tiñ kürhäñ,
 Äyza bergä barayıq,
 İkäw bergä bulayıq,
 Bergä gümer höräyek.
 -Ayhılıw qız, hılıw qız,
 Bülägeñde almayım,
 İleña min barmayım,
 Unda torop qalmayım.
 Isınlap ta qoş bulhañ,
 Qızğa yuny äylänhäñ,
 Hine alıp qaytayım.
 Üzem belgän harayğa
 Hine iltep biräyem.
 Unda bargas höylärheñ,
 Üz telägeñ äyterheñ;
 Telähäñ, qoş bulırhıñ,
 Telähäñ, qız bulırhıñ;
 Hine ular xurlaha,
 Teläğäneñde birmähä,

Bütün yerde olmuş o,
Bütün kuşları görmüş o,
Babamdan soralım-
Bizim yurda varalım,
Senin istediğin o kuşu
Ora bulup alalım;
Beni devden kurtarırsan,
İstedliğini, verir babam.
Bizim eli güzel görürsen,
Beni kendine denk görürsen,
Haydi, birlikte gidelim,
İkimiz beraber olalım,
Birlikte ömür sürelim.
- Ey güzel kız, güzel kız,
Hediyeni almayayım.
Yurduna ben varmayayım,
Orda oturup kalmıyayım.
Gerçekten de kuş olsan,
Kıza kasten dönüşsen,
Seni alıp döneyim,
Bildğim saraya,
Seni götürüp vereyim.
Oraya varınca söylersin,
Öz dileğini söylersin;
Dilersen, kuş olursun,
Dilersen, kız olursun
Seni onlar horlarsa,
Dileğini vermezse

Ul saq hine yaqlarmin,
Üz ileña iltermen,-
Ural şulay tigän, ti.
Qız ға bığa küngän, ti,
Yaqşılığın Uraldıñ
Tel töbönän belgän, ti.
Qız, qoş tunın keygän dä
Bergä kitmäk bulğan, ti.
Tege tayaqqa mengändär,
Yulğa sıgıp kitkändär,
Tawzar aşıp ütkändär
Küz asıp, küz yomğansı
Bılar qayıp yetkändär.
Qızzar qarşı kilgändär,
Qoşto barı qosaqlap,
“Ayhılıw!”-tip alğandar.
Ural bını işetkäs,
Aptırağan, tañ qalğan.
Ayhılıw qoş tunın halğan,
-Ayzä, yeget, keräyek,
Hineñ qaytqan harayıñ-
Mineñ qaytır harayım,
İkehe lä ber ikän,-
Tip Uralğa äytkän, ti.
Ural tağı nığıraq
Xayran bulıp qalğan, ti.

O zaman seni korurum,
Öz eline götürürüm,-
Ural böyle demiş, de.
Kız da buna razı olmuş de,
İyiliğini Ural'ın
Dil dibinden bilmiş de⁽⁶⁾.
Kız kuş donunu giymiş de,
Birlikte gidecek olmuş de,
O dayağa binmişler,
Yola çıkıp gitmişler,
Dağlar açıp geçmişler,
Göz açıp göz yumuncaya
Bunlar dönüp varmışlar.
Kızlar karşılaşmışlar,
Kuşu hepsi kucaklayıp,
"Ayhılv" deyip almışlar.
Ural bunu işitince,
Şaşırılmış, hayret etmiş.
Alhılv kuş donunu çıkarmış,
- Haydi yiğit girelim,
Senin döndüğün sarayın-
Benim dönecek sarayım,
İkisi de aynıymış,-
Deyip Ural'a söylemiş, de.
Ural daha da çok
Şaşırp kalmış, de.

6) Tam olarak anlamış, de.

- Hay, yegetem, yegetem,
 Batır-alıp ikänheñ,
 Min horağan qoşomdo
 Deyewzän alıp kilgänheñ,-
 Tigäs Ural aptırap,
 Bötä serze höylägän.
 - Unı alğan ul küldä
 Deyew-mazar kürmänem,
 Barğan-yörögän yulımda
 His awırlıq toymanım.
 Unda nisek ikänen,
 Qoş tunında yörögänen
 Qayzan ulay beldeñ hin,
 Miñä: ézlä, tineñ hin?-
 Tiyp Ural horoğan.
 -Deyew nisek belmäne,
 Kitkäneñde kürmäne?-
 Tip, Homay Ayhılıwğa
 Aptırawlı hüz quşgas,
 Ayhılıw şunda hizğän, ti,
 Apahınıñ yañılış
 Uylağanın belgän, ti,
 Deyewzärzän üzeneñ
 Qasıp küldä yatqanın,
 Ural barıp şul küldän
 Unı ézläp tapqanın,-
 Barın tezep höylägän.
 Atahınıñ harayınan

- Vay yiğitim, yiğitim,
Bahadır-alpmışsın,
Benim istediğim kuşumu
Devden alıp getirmişsin,
Deyince Ural şaşırıp,
Bütün sırrı söylemiş.
- Onu aldığım o gölde,
Dev falan görmedim,
Yürüyüp gezdiğim yolumda
Hiç ağırlık duymadım,
Orada nasıl olduğunu,
Kuş donunda gezdiğini,
Nereden öyle bildin sen?
Bana: Ara, dedin sen?
Deyip Ural sormuş.
- Dev nasıl anlamadı.
Gittiğini görmedi?
Deyip Huma, Ayhılv'a
Şaşırtıcı söz söyleyince
Ayhılv o zaman sezmiş,de,
Abıasının yanlışı
Düşündüğünü bilmiş ,de.
Devlerden kendisinin,
Kaçıp gölde yattığını,
Ural varıp o gölden,
Onu arayıp bulduğunu,-
Hepsini sıralayıp söylemiş.
Babasının sarayından

Unı beräw belmäğän.
 Homay bını işetkäs,
 Uraldan ser tartmağan:
 Üze Homay ikänen,
 Uraldı yaqşı belgänen
 Barın höyläp añlatqan.
 Homay şunda atahın
 Bülmahenä saqırtqan.
 Samraw kilep ingän dä
 Ayhılıwğa küreşkän;
 Küz yaş tügep qızınan
 Bötä xälen horaşqan.
 Ayhılıw atahına
 Xälen höyläp tanıtqan.
 Samraw tıñlap torğan da,
 Serze añlap belgän dä,
 Urtağa halıp üz uyn,
 Qaldırmayınsa töyön:
 -Ayhılıwzıñ qaytqanın,
 Deyewzärzän qasqanın,
 Beräwgä la äytmägez,
 Xäzergä ser totoğoz;
 Deyew belhä, yaw asır,
 His uylamaş, il başır;
 Ayhılıw za yonsoğan,
 Küp qayğınan borsolğan,
 Asähen dä hağınğan.
 Ayğa barhın qunaqqa,
 Bayman taphın awlaqta,
 Saqırırız käräktä,-

Onu kimse bilmemiş.
Huma bunu işitince,
Ural'dan sır saklamamış:
Kendisinin Huma olduğunu,
Ural'ı iyi bildiğini,
Hepsini söyleyip anlatmış.
Huma o zaman babasını
Odasına çağdırtmış.
Samrav gelip girmiş de
Ayhılv'a görüşmüş;
Gözyaşı döküp kızından
Bütün halini soruşmuş.
Ayhılv babasına,
Halini söyleyip tanıtmış.
Samrav dinleyip durmuş da,
Sırrı anlayıp öğrenmiş de,
Söyleyip öz fikrini,
Çözemeyince düğümü:
-Ayhılv'ın döndüğünü,
Devlerden kaçtığını,
Kimseye söylemeyiniz,
Şimdilik sır tutunuz;
Dev bilse, savaş açar,
Hiç düşünmez, yurdu basar;
Ayhılv da yorulmuş,
Çok kaygıdan yıpranmış.
Anasını da özlemiş.
Aya varsın konukluğa,
Huzur bulsun, sakinlikte,
Çağırınız,gerektiğinde,-

Tiyep hüzen äytkān, ti.
Atahınıñ hüzenä
Qızarı la küngäñ, ti.

Harayza yal itkäs tä,
Ber nisä kön ütkäs tä,
Atahı menän apahı
Asähenän birelgän
Ayhlıwızın büläge-
Harı atın saqırtgan,
Ayhlıwızı ber töndä
Bılar ayğa ozatqan.

**QIZI HOMAYZI, AQBUZATIN, BULAT QILISIN
URALGA BİRERGÄ SAMRAW BATŞANIÑ RİZA
BULĖANI; URALDİÑ ŞÜLGÄN MENÄN OSRAŞQA-
NI, AĖAHINIÑ YAWİZ UYLI KEŞE BULIP SIQQANI;
HOMAY YIYĖAN MAYZANDA ŞÜLGÄNDEN XUR
BULĖANI, URALDİÑ XALIQTİ XAYRAN QILĖANI.**

Ber nisä kön Ural da
Bäsle qunaq bulĖan da,
Berzän-ber kön tañ menän
Yoqohonan torĖan da,
Homayzı saqırıp alĖan, ti,
Äyteren äytä halĖan, ti:
- Min äle bik yäs saqta,
Atam hine atqanda,
Barıbız za hunar tip,
Hine hırıp alĖanda,

Deyip sözünü söylemiş, de.
Babasının sözüne
Kızları da razı olmuş,de.

Sarayda dinlenmiş de,
Bir nice gün geçmiş de,
Babası ile ablası
Anasından verilen
Ayhılv'ın hediyesi-
Sarı atını çağırılmış,
Ayhılv'ı bir gecede
Bunlar aya göndermiş

KIZI HUMAYI, AK BOZATINI, POLAT KILICINI
URAL'A VERMEYE SAMRAV PADİŞAHININ RAZI OL-
DUĞU; URAL'IN ŞÜLGEN İLE KARŞILAŞTIĞI AĞABE-
YİNİN KÖTÜ DÜŞÜNCELİ BİRİ OLUP ÇIKTIĞI;
HUMA'NIN TOPLADIĞI MEYDANDA ŞÜLGEN'İN REZİL
OLDUĞU, URAL'IN HALKI ŞAŞIRTTIĞI

Bir nice gün Ural da
İtibarlı konuk olmuş da,
Günlerden bir gün tan ile
Uykusundan uyanmış da
Huma'ı çağırılmış, da,
Söyleceyeğini söylemiş,de:
- Ben daha çok gençken
Babam seni vurduğunda
Hepimiz de av deyip,
Seni sarıp, alanda,

Muyınıña ırmay halğanda,-
 Yäneñ alqımğa kilğändä,
 Isınlap ta belepme,
 Yän asıwzan qurgıpmı,
 Hin teleña kilgäyneñ,
 Qotolorğa Ülemdän
 Yänşışmä bar tigäyneñ,
 Hinän şunu işetkäs,
 Ülemde taphaq, totorga,
 İldän başın yuyırğa,
 Şışmännän hıw alırğa,
 Mänge yäşähen donya, tip,
 İlgä hıwın birergä
 Tiğän uyğa kilgäyneñ,
 İkäw yulğa sıqqaynıq.
 Küp yer kitep, ser belgäs,
 Yuldı ikäw bülğäyneñ,
 Yul buyında ni barın
 Horaşıp ta belgäyneñ.
 Ağam kitte hul yaqqa,
 Min taypılıp uñ yaqqa,
 Ayırılıp kitkäyneñ.
 Küp yıl yörönöm, il kürzern,
 Äytkän hüzeñ onontmay,
 Hezzen ilgä boroldom,-
 İleñ aşu uzmanım,
 Barmayım, tip tormanım,
 Harayığız aldında

Boynuna ip salanda, -
Canın gırtlığına gelende,
Gerçekten de bilerek mi
Can açısından korkarak mı
Sen dile gelmiştin,
Kurtulmak için ölümden,
Hayat pınarı var demiştin.
Senden bunu duyunca,
Ölümü bulup tutmaya,
Yurttan başını atmaya
Pınardan su almaya
Ebedi yaşasın dünya deyip,
Yurda suyunu vermeye
Denilen düşünceye gelmiştik.
İkimiz yola çıkmıştık.
Çok yer gidip, sır öğrenince,
Yolu ikimiz bölmüştük,
Yol boyunca ne olduğunu
Soruşup da bilmıştık.
Ağabeyim gitti sol yana,
Ben gittim sağ yana,
Ayrılp gitmiştik.
Yıllar boyu dolaştım, çok el gördüm,
Söylediğin sözü unutmadan,
Sizin yurda buruldum,-
Yurdundan öteye gitmedim
Gitmeyeceğim deyip durmadım,
Sarayınız önüne

Arıslanımdı bəylənəm.
 Harayıña ingəndə,
 Uyım höyləp ütkəndə,
 Arala hüç kitkəndə,
 Üç bawırın, əzlərgə
 Miñə yomoş quşqanda,
 Hin ber bülək äytkäyneñ.
 Min əzləgän Ülemdän,
 Hin äytkäyneñ teleñdän,
 Qotolorğa yul tabıp
 Min birermen, tigäyneñ,
 Azaq hüzeñ äyt, hılıw,
 Ni äyterheñ, - kötäyem,
 Min işetep kitäyem,-
 Tigän hüzen işetkäs,
 Atahına barğan, ti,
 Yäşermäyensä ber nize,
 Tezep äytep halğan, ti.
 -Höyhäñ, qızım, barırhın,
 Aqbuzatın birerheñ;
 Yaqtı donya yözöndä
 Rəxät tororhoñ, balam,
 Uralday uq batırğa
 Äsä bulurhın, balam.
 Ural batır xaqına
 Şülgände lä sıǵar hin,

Arslanımı bağladım.
Sarayına girende,
Niyetimi söyleyende
Aramızda konuşanda
Öz bağrını⁽⁷⁾ aramaya,
Bana görev verende,
Sen bir armağan demiştin,
Benim aradığım ölümden,
Sen söylemiştin dilinden,
Kurtulmaya yol bulup,
Ben veririm, demiştim,
Son sözünü söyle, güzel,
Ne söylersen- beklileyim,
Ben duyup gideyim,-
Dediği sözünü işitince,
Babasına varmış, de,
Saklamayıp bir şeyi,
Söyleyip vermiş de,
- Seviyorsan, kızım, gidersin,
Akbozat'ını verirsin,
Aydınlık dünya yüzünde
Rahat yaşarsın, yavrum,
Ural gibi bahadıra,
Ana olursun, yavrum.
Ural Batır hakkına
Şülgen'i de çıkar sen,

7) Kardeşini

Bötä ilde saqır hin,
Batır irze tuyla hin,
His beräw zä qalmahın-
Barın yıyp hıyla hin,-
Tiğän hüzen tıñlağan,
Atahı uyn añlağan,
Şülgände lä sıgarğan,
Bötä ilde yıynağan,
Alqındırıp hıylağan.

Şülgän, Ural ikäwhe
Beren-bere tabışqas,
Kötmägändä osraşqas,
İke tuğan şatlığın,
Yulda kürgän barıhın
Ural tezep höyläğan.
Şülgän tıñlap ultırğan,
Barın uylap uzzırğan:
“Ural bılay dan alha,
Atama danlı qaytha,
Batır bulıp maqtalır,
Bar eştä lä ös bulır,
Mineñ hüzzär as qalır,”-
Tip, ésenän könläşkän.
Şuğa kürä Uralğa
Bar serene sismägän,
(Äzraqälä bulğanın,
Bında niñä kilgänen,-

Bütün eli çağır sen,
Bahadır erle evlen sen,
Hiç kimse de kalmasın-
Hepsini toplayıp ağırla sen,-
Denilen sözünü dinlemiş,
Babasının fikrini anlamış,
Şülgen'i de çıkarmış,
Bütün eli toplamış,
Coşturup ağırlamış.

Şülgen, Ural ikisi
Birbirini bulunca,
Birden karşılaşınca,
İki kardeş sevincini
Yolda gören herkes
Ural sırayla söylemiş,
Şülgen dinleyip oturmuş,
Hepsini düşünüp geçirmiş:
"Ural böyle şöhret olsa,
Babama şöhretli dönse,
Bahadır olup övülür,
Bütün işlerde üstün olur,
Benim sözüm altta kalır" -
Deyip, içinden kıskanmış.
Buna göre Ural'a
Bütün sırnı açmamış,
Ezreke'de olduğunu
Buraya neden geldiğini,

Berehen dä äytmäğän).
Ul Uraldı ülterep,
Üze danlı ir bulıp,
Homayzı la üze alıp;
Aqbuzaatqa atlanıp,
Bulat qılıs qullanıp,
Dan alıwzı uylağan.
Şülgän asıwlı bulğanın,
Här saq halqın yörögänen,
Unıñ şomo barlığın
Ural zurğa quymağan:
"Tik yabıwlı yatqanğa
Uñayhızğa qalğanğa," -
Tiyep kenä uylağan.

Ber saq Ural Şülgänden,
Qomhanlıp, qaş töyöp
Ultrğanın kürğan dä:
-Batır irgä arısta,
İkaw bergä mengaşep,
Ber-berene küzläşep,
Küläğäläy yörörzär,
Başmalatıp kilerzär,
Almaşlap tap bulırzär.
Batır bulğan ir-yeget
Yeñmäs nämä bulırmı?
Batırın tigän ir-yeget
Yawızğa yul quyırmı?
Utqa qarşı hıw bulır ul,

Hiçbirini söylememiş).
O Ural'ı öldürüp,
Özü şöhretli er olup,
Humayı da kendisi alıp;
Akbozat'a binip,
Polat kılıç kullanıp,
Şan almayı düşünmüş,
Şülgen'in kızgın olduğunu,
Her zaman kayıtsız dolaştığını,
Onun sıkıntısı olduğunu
Ural önemsememiş,
"Yalnız tutsak yatmasından
Çaresiz kalmasından",-
Diyedir diye düşünmüş.

Bir ara Ural Şülgen'in
Durgunlaşıp, kaş çatıp,
Oturduğunu görmüş de:
- Bahadır erle arslanı
İkisi birlikte binişip
Birbirine bakışıp,
Gölge gibi gezerler,
Nöbetleşerek yürürler.
Bahadır olan er-yiğit
Yenemeyeceği şey olur mu?
Bahadırım diyen er-yiğit
Düşmana yol verir mi?
Ateşe karşı su olur;

Yawğa qarşı taw bulır;
 Üzenä tügel, barına
 Awırılıqta yul bulır;
 Batırzan il tarıqmas,
 Batır his ber zarıqmas,
 Yaqşılıqtan yalıqmas,
 Yawzan da his talıqmas.
 Kükkä mener başqışız,
 Yerze asır asqışız,
 Yaqşınan éskäne-hıw bulır,-
 Yamandan éskäne-ıw bulır,-
 Tigän Ural Şülgängä.
 Hoday, haman ısanmay,
 Isın sergä töşönmäy,
 Ağay-éne ikäwzeñ
 Qılanışın küzätkän.
 Almaş-tilmäş ular menän
 Hoday här saq höyläşkän,
 Bar yolahın ularzıñ
 Hoday töpsöp horaşqan.
 Uraldı Hoday kürgäs tä,
 Batırılığın belgäs tä,
 Yaqşılığın hizgäs tä,
 Uğa küñel bāyläğän,
 Ul Uraldı haylağan.
 Şülgän qomhow yörögängä,
 Haman şige bulğanğa;
 İke tuğan höyläşep,
 İkäw-ara serläşep

Savaşı karşı dağ olur,
(Yalnız) kendine değil, herkese,
Zorlukta yol olur;
Bahadırdan el üzülmaz,
Bahadır hiç zorlanmaz,
İyilikten bıkmaz,
Savaştan da hiç yorulmaz.
Göge çıkar merdivensiz,
Yeri açar anahtarsız,
İyiden içtiği - su olur,
Kötüden içtiği ağı olur,-
Demiş, Ural Şülgen'e.
Huma, hâlâ inanmadan,
Gerçek sırsı düşünmeden,
Ağabey - kardeş ikisinin
Tarzlarına gözetmiş.
Sırayla onlarla
Huma sürekli söyleşmiş,
Bütün adetini onların
Huma sorup öğrenmiş.
Ural'ı Huma görünce de,
Bahadırlığını bilince,
İyiliğini sezince,
Ona gönül bağlamış,
O Ural'ı seçmiş.
Şülgen'in durgunluğuna,
Hâlâ şüphelenmesine;
İki kardeş söyleşip;
İkisi aralarında sırlaşıp

Ultrğanda, Şülganden
Hıtıq yözön kürgängä,
Homay unan şıklängän.
Ural yatha yoqlarğa,
Biş kön totoş yoqlağas,
Şülgändän qız, şıklängäs,
Qızzar quyğan haqlarğa.
Şülgän yatqan ber yaqta,
Ayırım-langan torlaqta;
Şülgän uyı sıqmağan;
Homay his yul quymağan.

ŞÜLGÄN:

-Hin küp yerzä bulğanhıñ,
Bik küp nämä kürgänheñ,
Batır bulıp, dan alıp,
İnde bında kilgänheñ,
Samrawzıñ ilenä
Kilep ayaq başqanhıñ,
İnde nimä uylayhıñ?
Bezzeñ teläk oşonda
İkänen asıq belmäyheñ
Samrawğa yaw asayıq,
Aqbazatın alayıq,
Berebez tayaq totayıq,
Berebez Aqbuz menäyek,
Böta ildä baş bulıp,

Oturduğunda Şülgen'in
Soğuk yüzünü görende,
Huma, ondan şüphelenmiş.
Ural yatsa uyumaya,
Beş gün kalkmadan uyuyunca,
Şülgen'den, kız, şüphelenmiş,
Kızları almış, korumaya,
Şülgen yatmış bir tarafta,
Ayrılmış bir yuvada;
Şülgen'in düşüncesi olmamış:
Huma, hiç yol vermemiş.

ŞÜLGEN:

- Sen çok yerde olmuşsun,
Pek çok şey görmüşsün,
Bahadır olup, şan alıp,
Şimdi buraya gelmişsin,
Samrav'ın yurduna
Gelip ayak basmışsın,
Şimdi ne düşünüyorsun?
Bizim dileğin burada
Olduğunu açık bilmiyorsun.
Samrav'a savaş açalım,
Akbozat'ını alalım,
Birimiz dayak tutalım,
Birimiz Akbozata binelim;
Bütün elde baş olup,

Barhını mat qurıp,
Köslö batşa bulayıq.
Hin tayağın bir miñä,-
Oşo ilde qırayım,
Samraw qoştıñ qızını
Üzemä tartıp alayım,
Aqbuzatın menäyem;
Min bit tuğan ağayıñ,
Min dä danlı bulayım!

URAL:

-Bılar his tä keşegä
Ber yawızlıq itmäğän,
Ültrep, qan qoymağan,
Keşegä doşman bulmağan.
Bez ikäwläp barayıq,
Deyew ilen alayıq,
Unda totqon bulğandıñ
Barına yul asayıq.
Qız alırğa uylahañ,
Aqbuzatın haylahañ,
Qızı höyhä, qızın al,
Büläk ithä, - Buzın al.
Qız alam, tip yaw asıp,
Ülemgä bez yul quyıp,
Ber zä yuqqa qan qoyop,
Yawız isem taqmayıq;
Qan qoyowsı danı alıp,

Hepsini tutup yenip
Güçlü padişah olalım.
Sen dayağını ver bana,-
Bu yurdu kırayım,
Samrav kuşun kızını
Özüme çekip alayım,
Akbozatına bineyim;
Ben senin öz ağabeyim,
Ben de şöhretli olayım!.

URAL:

- Bunlar hiç bir insana
Bir kötülük etmemiş,
Öldürüp, kan dökmemiş,
İnsana düşman olmamış,
Biz ikimiz gidelim,
Dev ülkesini alalım,
Orada esir olanın,
Hepsine yol açalım.
Kız almayı düşünsen,
Akbozat'ını istesen,
Kızı severse, kızını al,
Hediye ederse, Boz'unu al.
Kız alayım diye savaş açıp
Ölüme biz yol verip,
Hiç yoktan kan döküp,
Kötü isim almayalım;
Kan dökücü şöhretini alıp,

İlgä yaman qaytmayıq.
Äzräqäne yeñayek,
Şışmānān hıw alayıq,
Ülgängä yān biräyek,
Keşelärze donyala
Ülmäs yändär qılayıq,-
Tigäs, Şülgän uylağan
Törlö yuldar haylağan.

Berzān-ber kön awlaqta,
Homay bulğan torlaqta,
Şülgän barğan yanına,
Qulın halğan yawrınına.
Şunda hüzen asqan, ti,
Höyöw uyın äytkān, ti.
-Donyalağı donyala
Qayttı, tineñ hin üzeñ;
Arabızza yaman uy,
Qanğa batır yaman tuy
Arabızza bulmas ul,
Tip uylayım min üzem,
Hiñä äytäm bıl hüzem:
Duşlıqqa küñel berekkān,
Ayırılmaştay yerekkān,
Bez zä ildä zur batır,
Yörägebez sınıqqan.
Hin tıñlahañ, äytäyem,
Ber serem bar, höyläyem,

Yurda kötü dönmeyelim.
Ezreke'yi yenelim,
Pınardan su alalım,
Ölene can verelim,
İnsanları dünyada
Ölmez canlar kılalım,-
Deyince Şülgen düşünmüş,
Çeşitli yollar aramış.

Günlerden bir gün تنها yerde,
Huma'yın yaşadığı evde,
Şülgen varmış yanına,
Elini koymuş omuzuna,
Orada sözünü açmış de,
Sevdiğini söylemiş, de,
- Dünyadaki dünyada
Döndü, dedin sen kendin;
Aramızda kötü düşünce,
Kana batar, kötü düğün
Aramızda olmaz o
Diye düşünüyorum ben kendim,
Sana söyleyeyim bu sözümü:
Dostluğa gönül bağlanmış
Ayrılamaz gibi alışmış,
Bizde elimizde zor bahadırız,
Kalbimiz ısınmış.
Dinlersen, söyleyeyim,
Bir sıırım var, söyleyeyim,

Tel östöndä tel quymay,
Yawabırndı kötäyem.
İnde hüzem almahañ,
Asıq yawap birmähäñ,
Üz yarağım küräyem,
Üz yulımda bulayım.
Harayıña kilgäs tä,
Küz aldımda kürgäs tä,
Küñelemde arbanıñ,
Küzeñ miñä halmanıñ.
Mine ällä tanıpmı,
Ujarımdı iskä alıp,
Şuğa minän qurqıpmı,
Ällä mine hınapmı,-
Qarañğığa bikläneñ.
Höyläşkän huñ, höyöpmö,
Ällä Ural kilepme,
Qarañğınan sığarzıñ,
Harayıña saqırzıñ.
Asıq yözön kürgäs tä,
Barın xəzər onottom;
Hindäy hılıw bulmaş, tip;
Ézläp his kem tapmaş, tip;
Miñä qulın bererme,
Üze höyöp kilerme?-
Tip küñelem yelkettem;
Telähäñ, bergä bulayım,
Höyhäñ, hine alayım,

Dil üstüne dil koymadan,
Cevabını bekliyeim.
Şimdi sözümü almazsan,
Açık cevap vermezsen,
Kendi çareme bakayım,
Öz yoluma gideyim.
Sarayına gelince,
Göz önümde görünce,
Gönlümü etkiledin,
Gözünü bana salmadın.
Beni yoksa tanıyıp mı,
Acarlığımı bilip,
Bundan korkup mu,
Yoksa beni sınayıp mı,-
Karanlığa kilitledin.
Söyleştikten sonra, sevip mi,
Yoksa, Ural gelip mi,
Karanlıktan çıkardın,
Sarayına çağırdın.
Açık yüzünü görünce de,
Herşeyi şimdi unuttum;
Senin gibi güzel olmaz, deyip,
Arayıp hiçkimse bulamaz, deyip;
Bana elini verir mi,
Kendisi sevip gelir mi?
Deyip gönlümden geçirdim;
İstersen, birlikte olalım,
Seversen, seni alayım,

Qarıwlaşhañ, tağı la
Üz uyımdı qılayım.

HOMAY:

-Yeget, hüzen tıñlanım,
Ês sereñde añlanım,
Şulayzır tip uylanım;
Min ber batşa qızımın,
Qızzarınıñ zurımın.
Yeget, uyıñ uy bulhın,
Ber zur mayzan qorayım,
Batırlıǵıñ hınayım,
Şunda danıñ küräyem.
Buz atım bar yıraқта,
Ăsăm birgān büläkkä,
Mayzanıma şul kiler,
Batır bulhañ, ul beler.
Mayzanımda buz attı
Qulıña alıp menälhän,
Êyäreneñ qaşınan
Bulat qılısın alalhañ,
Şunday batır bulalhañ,-
Buzım büläk qılayım;
Atama äytep tuy yahap,
Üzeña yär bulayım,-
Tip yawabın birgān, ti.
Şülgān bıǵa küngān, ti.
Homay mayzan yıyǵan, ti,

Karşı olursan da,
Öz fikrimi yapayım.

HUMA:

-Yiğit, sözünü dinledim,
İç sırnı anladım,
Şöyle deyip düşündüm;
Ben bir padişah kızıyım,
Kızlarının büyüğüyüm.
Yiğit istediğin olsun,
Bir büyük meydan kurayım,
Bahadırlığını sinayayım,
Orada şanını göreyim,
Boz atım var uzakta,
Anam vermiş hediye,
Meydanıma o gelir,
Bahadır olsun, o bilir,
Meydanımda boz atı
Eline alıp binebilersen,
Eyerinin üstünden
Polat kılıcını alabilersen,
Öyle bahadır olabilersen,-
Boz'umu hediye edeyim;
Babama söyleyip düğün yapıp
Sana yar olayım,-
Deyip cevabını vermiş, de,
Şülgen buna razı olmuş,de.
Huma meydan toplamış,de,

Aqbuzın saqırğan, ti.
Kük kükräp, şaw kilep,
Yerzä dawıl quptarıp,
Taw-taş, qaya aqtarıp,
Bötä yängä şom halıp;
Yondoş hımaq atılıp,
Aqbuz tolpar atlığıp,
Küktän kilep töşkän, ti.
Hoday hılıw aldına
Kilep, başın éygän, ti.
Aqbuz şunda tuqtağan,
Bötä mayzan hoqlanğan:
Hirtına éyär halınğan, ti,
Éyäreneñ başına
Almas qılıs tağılğan;
Éyäreneñ qaşı altın,
Yügäneneñ başı altın;
Qolağın bezzäy qazağan,
Yalın qızgay tarağan;
Başkünäktäy tanawlı,
Harımhaqtay aşawlı;
Qarsığa tüş, tar böyör,
Yeñel, tekä toyaqlı;
Quyan küzle, baqır küz,
Qışır yılan tamaqlı;
Urayı quş, yañağı as,
Muyındarı ber qolas,
Qıyğır, börköt qabaqlı;

Akbozunu çağırmış,de.
Gök gürleyip gürültü gelip,
Yerde fırtına kopartıp,
Dağ-taş, kaya fırlatıp,
Bütün canlılara korku salıp;
Yıldız gibi atılıp,
Akboz tulpar atlayıp,
Gökten gelip inmiş, de,
Huma güzel önüne
Gelip, başını eğmiş,de.
Akboz orada durmuş,
Bütün meydan hayran kalmış:
Sırtına eyer konulmuş,de,
Eyerinin başına
Elmas kılıç takılmış;
Eyerinin kaşı altın;
Dizginin başı altın;
Kulağını biz gibi delmiş,
Yelesini kız gibi taramış;
Tuluk gibi burunlu,
Sarımsak gibi vahşi
Şahin göğüs, dar boğazlı,
Yenil, yüksek toynaklı;
Tavşan gözlü, bakır göz,
Kısır yılan boğazlı;
Tepesi kuş, çenesi aç,
Boyunları bir kulaç,
Kıygır, kartal gözlü;

Tekä başıp, baş taşlap,
Yılğır atlap bışqırır;
Qolaqtarın qaysılap,
Alan-yolan qaranır:
Alğır büre küzendäy,
Küz bäbägen sılatır;
Awızlıq säynäp, yarhıwzan
Awızların küpseter;
Yelhä, qoştay yelpenep,
Artında sañ uynatır;
Osrağan ber keşene
Xayran iter, uylatır,-
Bına oşonday Aqbuz ul,
Küz kürmäğan yat buz ul.

Höyöp alğas Aqbuzın,
Homay äytkän xaq hüzen:
-Küktä torzoñ yondozzay,
Batır kötöp, zanğıp.
Keşe qanı bulmağan
Batırzarzı ırğıtp;
Min haylağan batırzıñ
Berehen hanğa almağan,
Üzeñ haylap batırñ,
Miñä tabıp birmäneñ.
Bına kilde batırzar,
Hine kötöp yatırzar.
Batırlıgın haylapmı,

Dik basıp, baş fırlatıp,
Hızla atlayıp,kişner;
Kulaklarını kısıp,
Sağa-sola bakınır:
Alıcı kurt gözü gibi,
Göz bebeğini kızartır;
Gemini çiğneyip, öfkeden
Ağzını köpürtür;
Yelse,kuş gibi yelpilenip,
Ardında toz oynatır;
Karşılaştığı herkesi
Şaşırtır, düşündürür,-
İşte bunun gibi Akboz o,
Göz görmeyen yad boz o.

Sevip alınca Akbozunu,
Huma söylemiş hak sözünü:
- Gökte durdun yıldız gibi,
Bahadır bekleyip yorulup.
İnsan kanı olmayan
Bahadırları fırlatıp;
Benim seçtiğim bahadırın,
Birisini de hesaba almadın
Kendin seçip bahadırını
Bana bulup vermedin.
İşte geldi bahadırlar,
Seni bekleyip duruyorlar.
Bahadırlığını seçip mi,

Maturlığın haylapmı,
Berehen üzeñ alahıñ
Üzeñä yuldaş qılahıñ,-
Hiñä iptäş ir bulır,
Miñä höyğän yär bulır

-Matur miñä dan bulmaş,
Östömdä yörör yän bulmaş.
Şawlap bolot qalqqanda,
Qoyon-dawıl sıqqanda,
Küktä qoş ta osa alır,
Qamğaq osha, yar tabıp,
Uza yeldän başa alır.
Min sapqanda -yel qubır,
Taş ta yatıp tüzälmäs,
Hiw tulqınır-qaynaşır,
Hiwza balıq yözälmäs.
Qaf tawına tiphäm min,
On-talqanday ıwalır,
Tirä-yaqta yän bulha,
Berehe qalmay qıyralır.
Éyäremdeñ qaşında
Bulat-almas qılısım
(Küp yıl unı huğarğan-
Üz yanında qoyaşım),
Bötä donya irerlek
Utqa halhañ,-iremäs,
Donyalağı bar ilgä

Güzelliğini seçip mi,
Birisini kendin alırsın,
Özüne yoldaş kılarısın,-
Sana arkadaş er olur,
Beni seven yar olur,

- Güzel bana şan olmaz,
Üstümde yürür, can olmaz,
Gürleyip bulut kalkanda,
Kasırga fırtına çıkanda,
Gökte kuş da uçabilir,
Hızla uça, yar bulup,
Geçip yelden korunabilir.
Ben sıçrayanda-yel kopar,
Taş da yatıp dayanamaz,
Su dalgalanır-kaynaşır,
Suda balık yüzemez.
Kaf dağına tepsem ben,
Un gibi ufalanır,
Sağda-solda canlı olsa,
Hiçbirisi kalmaz yok olur.
Eyerimin kaşında,
Polat-elmas kılıcım,
(Yıllar boyu onu sulamış,
Öz yanında güneşim)
Bütün dünyanın eriyeyeceği,
Ateşe koysan, erimez,
Dünyadaki bütün ele,

Yözö teyep tuparmas,
 Yetmeş batman ayırlıq
 Kütärep kükkä söymäğän,
 Ös barmağı osonda
 Töşörmäyse totmağan
 Keşe-batır ir bulmas,
 Qılıs heltäp sabalmas.
 Şunday batır bulmaha,
 Miñä yuldaş bulalmas,
 Min sapqanda, ul batır
 Mindä ultırıp tüzälmäs.
 Batır bulam, tiğän ir,
 Mine alam, tiğän ir,
 Köşön şulay hınahın,
 Unan mine menergä
 Baznat itep uylahın,-
 Aqbuz şulay tiğän huñ,
 Barı eşte belgän huñ,
 Taw bitenä barğandar,
 Yetmeş batman awırlıq
 Ber zur taştı tapqandar,
 Quptarığa bulğandar.
 Ay tartqandar, ti, bılar,
 Yıl tartqandar, ti, bılar,-
 Taş urından qupmağan;
 Köş-xäldäre yetmäğän.
 Hornay Şülgängä qarap:
 -Alıp taşla! -tiğän, ti;

Yüzü değse körleşmez.
Yetmiş batman ağırlık,
Kaldırıp göğsüne atmayan,
Üç parmağı ucunda,
Düşürmeden tutmayan,
Kişi-bahadır er olmaz,
Kılıç çalıp kesemez.
Böyle bahadır olmazsa,
Bana yoldaş olamaz,
Ben koşanda, o bahadır,
Üstüme oturup dayanamaz.
Bahadır olacağım, diyen er,
Beni alacağım, diyen er,
Gücünü böyle sınısın,
Sonra beni binmeye
Emin olup düşünsün,-
Akboz böyle dedikten sonra,
Hepsi anladıktan sonra,
Dağ eteğine varmışlar.
Yetmiş batman ağırlıkta,
Bir büyük taşı bulmuşlar,
Sökmek istemişler.
Ay boyu çekmişler, de, bunlar,
Yıl boyu çekmişler, de bunlar,-
Taş yerinden kopmamış:
Güç-kuvvetleri yetmemiş.
Huma Şülgen'e bakıp:
- Alıp at! demiş de;

Şülgän barıp uqtalğan,
Tirä-yaqlap härmänğän,
Quptarırga serängän,
Kösörgänep mataşqan,
Kösön halıp ayqaşqan,
Başqan yerzä tubıqtan
Şülgän yergä batqan, ti.
Ay ayqaşqan ti, Şülgän,
Yıl ayqaşqan, ti, Şülgän,-
Taşı his quzğalmağan,
Şülgän, säsäp, alyğan,
Kütärälmäy taşlağan.
Hoday Uralğa qarap:
-Kütärep qara! -tiğän, ti.
Ural taşqa barğan, ti,
Ağahı xurğa qalğanğa
Ural asıwlanğan, ti,
Yozroqlap huqqan, ti,-
Taş tägäräp kithän, ti.
Şunan alğan qulına,
Taştı atqan hawağa,-
Taş kitkän, ti, atılıp,
Kürer küzzän yuğalıp.
Barıhı kükkä baqqan, ti,
Taş töşörön kötkän, ti.
İrtä ine, töş bulğan,
Töş tä awıp, kis bulğan,-
Küktä tawış sawlağan,

Şülgen varıp tutmuş,
Sağını solunu oynayıp,
Koparmaya çalışmış,
Güç verip denemiş,
Gücünü sarfedip uğraşmış,
Bastığı yerde dizine dek.
Şülgen yere batmış de.
Ay uğraşmış, de, Şülgen,
Yıl uğraşmış ,de Şülgen,-
Taşı hiç oynamamış,
Şülgen yorulup bitmiş,
Kaldıramayınca bırakmış,
Huma Ural'a bakıp:
- Kaldırıp gör! demiş, de,
Ural taş varmış, de,
Ağabeyinin rezil olmasına,
Ural kızmış, de,
Yumruklayıp vurmuş,de,-
Taş yuvarlanıp gitmiş,de.
Sonra almış eline,
Taşı atmış havaya,
Taş gitmiş,de fırlayıp,
Göz önünden kaybolup.
Hepsi göğe bakmış, de,
Taşın düşmesini beklemiş, de.
Sabah idi, öğle olmuş,
Öğle de geçip gece olmuş,-
Gökte ses gürüldemiş,

Taş kilgände kürgängä.
Töshä, vayran bulğanğa,
Bötä qoş-qort ilğan.
“Zinhar, yergä töşmähen, tip,
İlde xarap itmähen”, -
Tiyep barı Uraldan
Yalbarışıp horağan.
Hiñar qulın huzğan, ti,-
Ural taştı totqan, ti;
“Qayhı yaqta Äzräqä?” -
Tip horaşıp alğan, ti;
Äzräqäneñ ilenä
Ural taştı atqan, ti.
Bötähe lä qaraşqan,
Aptıraşıp uylaşqan,
Qayza barıp töşör, tip,
Üz-arahı höyläşkän.
Buz at kilep, şunan huñ,
Uralğa baş éygän, ti,
Min hineke, batır, tip,
Uğa buyın birgän, ti.
Samraw batşa şul saqta
Üze kilep sıqqan, ti,
Uralğa qul birän, ti,
Keyäwem bul, tiğän, ti.

Bötä ilde yığandar,
Bılar zur tuy qorğandar,

Taşın geldiğini görmüşler.
Düşse, felaket olacağından
Bütün kuş-kurt ağlamış.
"Asla yere düşmesin" deyip,
Eli harap etmesin",-
Deyip hepsi Ural'dan
Yalvarıp istemiş.
Tek kolunu uzatmış, de,-
Ural taşı tutmuş de;
"Hangi tarafta Ezreke?"-
Deyip sormuş, de;
Ezreke'nin yurduna
Ural taşı atmış, de.
Hepsi de bakışıp,
Şaşırıp düşünmüş
Nereye varıp düşer deyip,
Aralarında konuşmuşlar.
Bozat gelip,bundan sonra,
Ural'a baş eğmiş,de,
Ben seninim, bahadır deyip,
Ona boyun vermiş, de.
Samrav padişah o sırada,
Özü gelip çıkmış, de,
Ural'a el uzatmış, de,
Güveyim ol, demiş, de.

Bütün eli yığmışlar,
Bunlar büyük düğün kurmuşlar,

İl batırı bul hin, tip,
 Uralğa dan birgändär.
 Şülgän bını kürgän huñ,
 Ural zur dan alğan huñ,
 Şülgän bığa tüzmäğän,
 Ésenän bik hızlanğan.
 Ural unı qızganğan,
 Ayhılıwızı dimlärgä,
 Şülgängä unı berergä
 Hoday, Ural uylaşqan,
 Samrawğa añlatıp,
 Ösäw-ara höyläşkän.
 Ayhılıwızı qaytarıp,
 Tağı ilde saqırıp,
 Ayhılıwızı berergä
 Şülgängä tuy yaharğa
 Samraw ға küngän, ti;
 Başqarayıq bıl tuyızı,
 Aman bulır, tiğan, ti.
 Hoday tuyı barğanda,
 Uyn-kölkö bulğanda,
 Yer teträp kitkän, ti,
 Barı aptırıp kitkän, ti.
 Törlö uyğa sumğandar,
 Bıl ni bulır, tigändär,-
 Qarahalar: kük yözön
 Qıp-qızıl ut alğan, ti:
 Barıhı la kükkä qarap,

El bahadını ol sen, deyip,
Ural'a şan vermişler.
Şülgen bunu gördükten sonra,
Ural büyük şöhret aldıktan sonra,
Şülgen buna dayanamamış,
İçinden çok tasalanmış.
Ural ona acımış,
Ayhılv'ı nişanlamaya,
Şülgen'e onu vermeye
Huma, Ural düşünmüş,
Samrav'a anlatıp,
Üçü aralarında konuşmuş.
Ahlıv'ı döndürüp,
Yine halkı çağırtıp,
Ahlıv'ı vermeye.
Şülgen'e düğün yapmaya,
Samrav da razı olmuş,de;
Yapalım bu düğünü,
Güzel olur, demiş, de.
Huma'yın düğünü olanda,
Oyun eğlence olanda,
Yer titreyip gitmiş,de.
Hepsi şaşırıp kalmış,de.
Çeşitli fikirler yürütmüşler,
Bu ne olur demişler,-
Baksalar: gökyüzünü,
Kıp kızıl ateş almış, de;
Hepsi de göğe bakıp,

Aptırawğa qalğan, ti.
 His kem bını añlamay,
 Ni tip äytergä belmäy,
 Şulay alyıp torğanda,
 Deyew mikän bıl, tiyep
 Barıhı şomğa qalğanda,
 Küktän sır-sıw, ilawlap,
 Nizer töşöp kilä, ti,
 Barı qarap tora, ti.
 Qara köygän yalqındı,
 Küktäge ut-tulgındı
 Totop alğan, ti, Ural.
 Qarağan, ti, bılar:
 Ayhılıw qız bulğan, ti,
 Qayıp kilgän sağında
 Yalqın sırmay alğan, ti,
 Ut ésendä qalğan, ti.
 -Hawağa taş atqanın
 Qarap torzom küktän min,
 Taştı buyğa atqanın
 Yänä kürzem küptän, min.
 Ul taş diñgez, aşğa,
 Sorgap kitte yıraqqa,
 Äzraqäneñ ilenä
 Barıp töştö ber saqta.
 Yerze yarzı urtağa,
 Yalqın sıqtı hawağa;
 Yalqın mine yalmanı,

Şaşkınlıkta kalmış, de.
Hiç kimse bunu anlamadan,
Ne söyleyeceğini bilmeden,
Böyle bakıp dururken,
Dev midir bu deyip,
Hepsi korkuda kalanda
Gökten hüngür hüngür ağlayıp,
Birşey inip gelir, de,
Hepsi bakıp kalır, de.
Kara yanmış ateşi,
Gökteki ateş dalgasını
Tutup almış,de, Ural.
Bakmışlar,de bunlar:
Ayhıllıvı kızmış bu, de,
Dönüp gelirken,
Ateş sarıp almış, de,
Ateş içinde kalmış de.
- Havaya taş attığını,
Bakıp durdum, gökten ben,
Taşı yukarıya attığını,
Yine gördüm çoktan ben,
O taş deniz ötesine,
Uçup gitti uzağa,
Ezreke'nin eline
Varıp düştü bir ara.
Yeri yardı ortadan
Kıvılcım çıktı havaya,
Ateş beni yaktı,

His täqätem qalmanı,-
Huşım kitep yığıldım.
Saq-saq yıyıp huşımdı,
Bılay taban boroldom,-
Tigändän huñ Ayhılıw
Barıhı bığa tañ qalğan;
Äzräqägä şaw haldı,
Tip, Samraw şatlanğan.
Şülgän bıñı belgän, ti,
Serene töşöngän, ti:
Äzräqäneñ Şülgängä,
Qızım ul, tip, käläşkä
Birgän qızı Ayhılıw
İkänene hizgän, ti.
Deyew, qızım, tigäne
Üz qızım, tip birgäne
Barıhı la buş ikän,-
Tiyep Şülgän uylağan.
Deyew mine yaptı, tip,
Min dä unan qastım, tip,
Şülgän barın aldağan,
Ayhılıw bığa ısanğan.
Homay kürgäs Şülgände,
Yılan menän kilgände,
Üzen yılan, alam, tip
Här saq horap yörögände
Homay belgäs, hişkängän,
Homay bıñan şiklängän.

Hiç takatim kalmadı,-
Huşum gidip yığıldım.
Zar zor toplayıp huşumu,
Buraya doğru buruldum,-
Dedikten sonra Ayhılv
Hepsi buna şaşırmış;
Ezreke'ye korku saldı,
Deyip Samrav sevinmiş,
Şülgen bunu bilmiş, de:
Sırrını anlamış, de,
Ezreke'nin Şülgen'e
Kızım o, deyip eşliğe
Verdiği kızı Ayhılv
Olduğunu sezmiş de.
Devin kızım demesi,
Öz kızım, deyip vermesi,
Hepsi de boşmuş,-
Deyip Şülgen düşünmüş.
Dev beni tutsak etti deyip
Ben de ondan kaçtım deyip,
Şülgen hepsini aldatmış,
Ayhıvl, buna inanmış.
Huma görünce Şülgen'i
Yılan ile gelende,
Özünü yılan, alıyorum, deyip,
Her zaman sorup gezdiğini
Huma bilince kuşkulananmış,
Huma bundan şüphelenmiş.

İke batır keyäwem
İl östöndä terägem
Bulır, tiyep, Samraw
Üz ésenän şatlanğan.

**SERLE TAYAQ YARZAMI MENÄN TUFAN
KÜTAREP, ŞÜLGÄNDEN XALIQTİ QIRIRĞA MA-
TAŞQANI; ZÄRQUM MENÄN İKÄWLÄP DEYEW
BATŞAHI ÄZRÄQÄĞÄ QASQANI; URALDİN
ÄZRÄQÄNE, BAŞQA DEYEWZÄRZE TURAQLAĞA-
NI, ŞULAR YEMTEGENÄN TAWZAR YAHAĞANI**

Harayğa Homay qaytqas,
Zärqum yanına töşkäs,
Şülgän bınan şomlanğan
Zärqum serze asır, tip,
Miñä bälä tağır, tip;
Nisek bulha, yul tabıp,
Ural tayağın alıp,
Barhın hıwzan bastırıp,
Qıran-yaran itergä;
Aqbuzatqa menergä,
Homayzı la alırğa,
Äzräqäğä kitergä,-
Tiyep, Şülgän uylağan.
Şul urında Uralğa
Bılay tip ul höylägän;
-Min dä ber dan tabayım,
Äzräqäğä barayım,

İki bahadır güveyim,
Yurt üstünde direğim,
Olur deyip Samrav,
Kendi içinden sevinmez.

SİHİRLİ DAYAĞIN YARDIMIYLA TUFAN
ÇAKIRTIP, ŞÜLGEN'İN HALKI YOK ETMEYE ÇALIŞTIĞI;
ZERKUM İLE İKİSİ BİRLİKTE DEVLER PADİŞAHI
EZREKE'YE KAÇTIĞI; URAL'IN EZREKE'Yİ VE BAŞKA
DEVLERİ DOĞRADIĞI, ONLARIN CESETLERİNDEN
DAĞLAR YAPTIĞI

Saraya Huma dönünce
Zerkum yanına inince,
Şülgen bundan şüphelenmiş;
Zerkum sırrı açar, deyip,
Bana belâ takar deyip,
Nasıl olsa, yol bulup,
Ural'ın dayağını alıp
Hepsini suyla bastırıp, (su altında bırakıp),
Akran -yaran yapmaya,
Akbozat'a binmeye,
Huma'yı da almaya,
Ezreke'ye de gitmeye,-
Deyip, Şülgen düşünmüş,
O yerde Ural'a
Şöyle deyip söylemiş:
- Ben de bir şan bulayım,
Ezreke'ye varayım,

İlen basıp alayım,-
Tip, tayağın horağan.
-İkâw bergä barayıq,-
Bergä yöröp qarayıq,-
Tigän Ural Şülgängä,
Şülgän bığa künmägän,
Ural tayaqtı birgän.
Hoday yamdan sıqqansı
Zärqum menän höylaşep,
Bötä serze belgänse,
Şülgän tayaq alğas ta,
Hoday la kötmäyse,
Ayhılıwı, kürmäyse,
Samrawğa aytmäyse,
Ber yaq qırğa sıqqan da,
Tayaqtı ber huqqan da,
Banhın hıwzan baştırğan,
Bötähen dä şul saqta
Häläkätkä qaldırğan.
Zärqum bını kürgäs tä,
Zur ber balıq bulğan da,
Yanına barğan Hoday
Şul urında qarpığan.
Zärqum qızın qarpığas,
Küktä Qoyaş totolğan,
Bını Aqbuz beldegän,
Aqbuz daryağa sumğan,
Darya görlep qaynağan.

Yurdunu basıp alayım,-
Deyip dayağını sormuş,
- İkimiz birlikte gidelim,
Birlikte gezip bakalım,-
Demiş Ural Şülgen'e,
Şülgen buna razı olmamış,
Ural dayağı vermiş.
Huma çukurdan çıkıncaya kadar
Zerkum ile konuşup,
Bütün sırrı öğrenene kadar
Şülgen dayağı almış da,
Humaı da beklemeden,
Ayhılıv'ı görmeden,
Samrav'a söylemeden,
Bir kenara çıkmış da,
Dayağı bir vurmuş da,
Hepsini su altında bırakmış,
Hepsini de o zaman,
Kıyamette bırakmış.
Zerkum bunu görmüş de,
Büyük bir balık olmuş da,
Yanına gelen Huma'ı
Orada yakalamış.
Zerkum kızını yakalayınca,
Gökte Güneş tutulmuş,
Bunu Akboza bildirmiş,
Akboz deryaya dalmış,
Derya gürleyip kaynamış.

Homayzıñ da yuqlıǵın
 Barıhı la añlaǵan.
 Aqbuz daryanı bıwǵas,
 Zärqumǵa yul bulmagas,
 Homayzı ul yebärgän,
 Zärqum üze totolmay
 Qasa halıp ölgörgän.
 Homay kire qaytqan huñ
 Bötä serze äytkän huñ
 Ural eşte añlaǵan,
 Doşman buldı aǵam, tip,
 Üz ésenän uylaǵan.
 Börkkän hıwı qoraǵas,
 Zärqum barıp quşılǵas,
 Aqbuzatqa qarşı
 Tayaq kösö yetmägäs,
 Zärqum, Şülgän kitkän, ti,
 Äzräqäǵä yetkän, ti,
 Bötä serze äytkän, ti.
 Äzräqä bik qayǵırǵan,
 Deyewzären yıyzırǵan,
 Harayǵa haq quyzırǵan.
 Qähqähä menän Şülgände,
 Zärqum, dürt-biş deyewze
 Ğäsqärenä baş qılǵan.
 Küktä qoştar osmaşlıq,
 Yerzä keşe yörömäslek,
 Yerze hıw menän qaplarǵa,

Humain yokluğunu
Hepsi de anlamış.
Akboz deryayı kapatınca,
Zerkuma yol kalmayınca,
Huma'ı o bırakmış,
Zerkum kendisi tutulmadan,
Kaçmayı başarmış.
Huma geri döndükten sonra,
Bütün sırrı söyledikten sonra,
Ural işi anlamış,
Düşman oldu ağabeyim, deyip,
İçinden düşünmüş.
Püsküren suyu durunca
Zerkum varıp katılınca
Akbozat'a karşı
Dayak gücü yetmeyince,
Zerkum, Şülgen gitmiş, de,
Ezreke'ye ulaşmış, de,
Bütün sırrı söylemiş de,
Ezreke çok kaygılanmış,
Devlerini yığdırmış.
Saraya koruma koydurmuş.
Kahkaha ile Şülgeni,
Zerkum dört beş devlik
Askerine baş yapmış.
Gökte kuşların uçamayacağı,
Yerde insanın yürüyemeyeceği,
Yeri bir su ile kaplamaya,

Kükte ut menän yalmarğa,
Bar deyewgä boyorğan.
Berzän - ber kön bar yerzä
Kük-kümgäk hıw erkelgän,
Kük yözöndä qıp-qızıl
Yalqınlı ut börkölgän.
Küktä qoş-qort osalmay,
Yerzä ber yän toralmay,
Aptırağan, alyğan;
Qoşo-qorto, yänlege
Yılan batşa yerendä
Barı bergä yıylğan,
Uralğa kilep yalbarğan.
Ural qawşap qalmağan,
Yerze başqan hıwzan da,
Kük qaplağan uttan da
Ber zä qurqıp tornağan,-
Menep alğan Buzatın,
Qulına totqan bulatın,
Deyewärgä qarşı ul
Qanlı huğış, yaw asgan.

Ay huğışqan, ti, Ural,
Yıl huğışqan, ti, Ural,
Utqa ötörgä birmäğän,-
Qayıq yahap bar keşe,
Hıwğa batıp ülmäğän.
Ural ayawlız huğışıp,
Deyewzärze qırğan, ti,-

Göğü ateşle dağlamaya
Bütün devlere buyurmuş,
Günlerden bir gün her yerde,
Göm gök su akmış,
Gök yüzünde kıp kızıl
Pırıltılı ateş püskürmüş.
Gökte kuş kurt uçamayıp,
Yerde hiç bir can duramayıp,
Şaşırmış bunalmış;
Kuşu kurtu, hayvanı,
Yılan padişah yerinde
Hepsi bir araya toplanmış,
Ural'a gelip yalvarmış.
Ural şaşırp kalmamış,
Yeri basan sudan da
Gök kaplayan ateşten de
Hiç de korkmamış,-
Binip aldığı Bozatına,
Eline tutmuş polatını
Devlere karşı o
Kanlı vuruş, savaş açmış.

Ay boyu savaşmış, de, Ural,
Yıl boyu savaşmış,de, Ural,
Ateşe yakmaya vermemiş,-
Kayık yapıp herkes,
Suya batıp ölmemiş.
Ural acımasız savaşıp,
Devleri, kırmış de;

Şul saqlı ular ülgän, ti,-
Kiñ diñgezzeñ östöndä
Taw barlıqqa kilgän, ti.
Aqbuz hıwızı yırğan, ti,
Yulı qalqıp qalğan, ti;
Ural yarğan yuldarzan
Xalıq éyäreپ barğan, ti.
Kön huğışqan, ti, Ural,
Tön huğışqan, ti, Ural,
Qatı yawı barğanda,
Deyewzarze qırğanda,
Azräqäqä tap bulıp,
İkäwhe qarşı torop,
Qılısqa-qılıs kilep,
Huğışqandar, ti, bılar,
Alışqandar, ti, bılar.
Äzräqä sabıp qarağan;
Ut ta börköp qarağan;
Uraldı ul sapqanda,
Kük kükräp torğan, ti;
Uralğa ut börkkändä,
Hıwzar qaynap torğan, ti,
Yerzär teträp torğan, ti.
Ural qawşap qalmağan,
Huşınan da taymağan,-
Bulatını alğan da,
Azräqane özä sapqan da,
Turaqlağan, ontağan,
Qılısı diñgezgä sumğan,

Onlar çokca ölmüş, de,
Geniş denizin üstünde,
Dağ meydana gelmiş, de.
Akboz suyu yarmış, de,
(Arkasında) Yolu oluşup kalmış de;
Ural'ın yardığı yollardan
Halk izleyip varmış de.
Gündüz savaşmış,de, Ural,
Gece savaşmış, de, Ural.
Çetin savaş olurken,
Devleri kırarken,
Ezreke'ye rastlayıp,
İkisi karşılıklı durup,
Kılıca kılıç çekip,
Savaşmışlar, de, bunlar,
Vuruşmuşlar, de, bunlar.
Ezreke çapıp bakmış,
Ateş de püskürtüp bakmış;
Ural'a o vuranda
Gök gürleyip durmuş, de;
Ural'a ateş püskürtende,
Sular kaynayıp durmuş, de,
Yerler sarsılıp durmuş de,
Ural ürküp kalmamış,
Kendini de kaybetmemiş,-
Polatını almış da,
Ezreke'yi kesip çalmış, da,
Doğramış, parçalamış,
Kılıcı denize düşmüş,

Yer helkengändäy bulğan:
Äzraqa yänhez yıılğan,
İmänes zur käwzahe
Hiwı urtalay bülğan;
Xalıqqa menep yörörgä,
Yäyräp xäl yıyrğa
Zur ber yaman taw bulğan.
Ural alğa sapqan, ti,
Atı diñgez yarğan, ti;
Aqbuz barğan urında
Hiw almaşlıq yul bulıp,
Zur taw qalqa barğan, ti;
Hiw ésenän bar xalıq
Şunda sığa barğan, ti.

**URALDİŇ QATIL BATŞA QIZINAN TIWĞAN
YAYIQ ATLI, GÖLÖSTANDAN-NÖĞÖŞ, HOMAY-
ZAN-İZEL ATLI ÖS ULI, ŞÜLGÄNDEN AY QIZI
ÄYHİLİWZAN TIWĞAN HAQMAR ATLI ULI URALĞA
KİLGÄNE, OLO BATIRĞA TOĞRO YULDAŞ BULIP,
YAWZA TAŞILLI QULDAŞ BULIP, YAWIZ
YÄNDÄRZE YENGÄNE; URAL MENÄN ŞÜLGÄNDEN
YASQIŞIP ALIŞQANI.**

Ural küp yıl huğışqan,
Küp deyewzärze qırğan,
Küp taw barlıqqa kilän;
Ural yawğa sıqqanda
Yañı tiwğan balalar
At menerzäy ir bulğan.

Yer sallanır gibi olmuş:
Ezreke cansız yığılmış,
Korkunç büyük vücudu,
Suyu ortadan bölmüş;
Halkın çıkıp gezmesi
Rahatlayıp dinlenmesi için
Büyük bir Yaman dağı olmuş, ⁽⁷⁾
Ural ileriye çapmış de,
Atı denizi yarmış, de;
Su akmazlık yol olup,
Büyük dağ oluşmuş de;
Su içindeki bütün halk,
Oraya çıkıp varmış, de.

URAL'IN KATİL PADİŞAH'IN KIZINDAN DOĞAN
YAYIK ADLI, GÖLÖSTAN'DAN NÖGÖŞ, HUMAY'DAN
İDİL ADLI ÜÇ OĞLU, ŞÜLGEN'İN AY KIZI AYHİLİV'DAN
DOĞAN HAKMAR ADLI OĞLUNUN URAL'A GELDİĞİ,
ULU BAHADIRA DOĞRU YOLDAŞ OLUP, SAVAŞTA
USTA DESTEKÇİ OLUP KÖTÜ CANLILARI YENDİĞİ;
URAL İLE ŞÜLGEN'İN TUTUŞUP SAVAŞTIĞI

Ural yıllarca savaşırmış,
Çok devleri kırmış,
Çok dağ meydana gelmiş;
Ural savaşa çıkanda
Yeni doğan çocuklar
At binecek er olmuş.

7) Yaman Tav: Güney Başkurdistan'da 1638 metre yüksekliğindeki bir dağ.

Ural barğan yer buylap,
Hızılıp yatqan taw buylap
Yaqşı tolpar atlanğan
Yaw batırzay qorallı
Dürt yaş batır kilgän, ti;
Ular artınsa dürtäw
Qalısmaysı yelgän, ti,
Kilep säläm birgändär.

BERENSEHE:

- Qatil başta qızınan
Hinän tıwğan ulıñmın;
Higez yäştäş at mendem,
İl aralap küp yörönöm,
Ber yerzä ber qan kürzem
Üze yergä heñmäyzer,
Üzen qozğon ésmäyzer;
Yırtqıs, qozğon yıyılıp,
Kön dä kilep yeskäyzer.
Äsämä qayıp höylänem,
Bar serene horanım;
Äsäm miñä äytmäne,
Ultırıp ükhöp ilanı,
Ni äytergä belmänem,
Aptıranım, alyınım,
Serenä töşönmänem.
İl aralap küp yörönöm,
Küp keşelärze kürzem,
Yäşen-qartın osrattım,

Ural gittiği yeri boylayıp,
Uzanıp yatan dağı boylayıp
İyi tołpara atlayan
Savaş bahadırı gibi silahlı
Dört genç bahadır gelmiş, de;
Onların ardınca dördü
Kalmayıp koşmuş, de,
Gelip selâm vermişler.

BİRİNCİSİ:

- Katil Padişah kızından
Senden doğan oğlunum;
Sekiz yaşında at bindim,
Yurt gezip çok dolaştım,
Bir yerde bir kan gördüm,-
Kan yere sinmiyor,
Kanı kuzgun içmiyor;
Canavar, kuzgun toplanıp,
Her gün gelip kokluyorlar.
Anama dönüp söyledim,
Bütün sırrını sordum;
Anam bana söylemedi,
Oturup hüngür hüngür ağladı.
Ne diyeceğimi bilemedim,
Şaşırdım, bunaldım,
Sırrını anlamadım.
Yurt aralayıp çok gezdim,
Çok insanlar gördüm,
Genciyle yaşlısıyla karşılaştım.

Qan turahında horaştım.
 Berehe asıq äytmäne,
 Bılay tiyep höyläne:
 “Atañ bezgä täñreläy
 Yarzam itte, balaqay,
 Atañ xaqın haqlaybız,
 Äsän xäteren haqlaybız.
 Hin-atañdan qot yığan,
 Hin-äsäñdän höt imgän,
 Ularğa urtaq bala hin,
 Bezgä dana bala hin.
 Asäñdän ütep, balağa
 Urtaq seren äytmäbez:
 Atañ qäzere xaqına
 Äsäñä ant itkänbez.
 Bar, balaqay, qayt, bala,
 Äsäñdän horap kür, dana,
 Asäñ äythä bar seren,
 Üzeñ uylap bel, bala”, -
 Tigäs qayttım öyömä
 Tağı baqtım äsämä
 Äsäm his tä äytmäne,
 Minän seren yälläne.
 Min ultırıp ilanım,-
 Ul haman da äytmäne,
 Urın halıp yatqırzı,
 Yoqlarğa bäpläne.
 Min dä hüzən tıñlanım,

Kan hakkında sordum.
Birisi de açık söylemedi,
Böyle deyip söyledi:
"Baban bize Tanrı gibi,
Yardım etti, evlat.
Babanın hakkını koruyoruz.
Ananın hatırını koruyoruz.
Sen-babandan kut alan,
Sen-anandan süt emen,
Onlara ortak çocuksun.
Bizlere şan çocuksun.
Anandan geçip evlada
Ortak sırrını söylemeyiz:
Babanın hürmeti hakkı için,
Anana ant etmişiz.
Var yavrucak, dön, evlat,
Anandan sorup öğren,
Anan söylerse bütün sırrını,
Özün düşünüp bil evlat", -
Deyince döndüm evime,
Yine baktım anama,
Anam asla söylemedi,
Benden sırrını gizledi.
Ben oturup ağladım,-
O yine de söylemedi,
Yatak serip yatırdı,
Uyutmaya çalıştı
Ben de sözünü dinledim,

Min yoqlağan bulayım,
Ni höylär, tip uylanım.
Mine yoqlay tipmeler,
Ällä onotopmolor,-
Äsäm ükhöp ilanı,-
Başın basıp uylandı,
Oşolay tip höylände:
“Uralım kitte-yuğaldı,
Qabat qaytıp kilmäyzer;
Ulı yette-at mende,
Unı atahı belmäyzer.
Atahınday tıwğandır,
Yöräge quş bulğandır.
Yawız atam qandarı
Äle şıñmäy yatalır,
Bala, kürep qayta la,
Horaşıp qañğırtalar.
İnde nisek itäyem,
Äytmäy nisek tüzäyem?
Äythäm, serze beler ul,
Atahını ézlär ul,
Başın sitkä azzırır,
Mine yañğız qaldırır”, -
Tip, äsäyem zarlanğas,
Min da torzom, tañ atqas.
Qan yanına barzım min,
Qandı urap yörönöm min:
“Éy hez qandar-qan ikän,

Ben uyumuş olayım, (uyumuş gibi yapayım)
Ne söyler, deyip düşündüm.
Beni uyuyor deyip mi,
Yoksa unutup mudur,-
Anam hıçkırıp ağladı,-
Başını tutup düşündü,
Şöyle deyip söylendi:
"Uralım gitti-yok oldu,
Belki dönüp gelmeyecek;
Oğlu büyüdü-at bindi,
Onu babası bilmiyordur.
Babası gibi doğmuştur,
Kalbi çatal olmuştur.
Kötü babamın kanları
Hâlâ kurumayıp yatıyor,
Çocuk görüp döndü de,
Soruşup şaşıyor,
Şimdi nasıl yapayım,
Söylemeden nasıl durayım?
Söylesem, sırrı öğrenir o,
Babasını arar o,
Azıp kaybolur,
Beni yalnız bırakır",-
Deyip anam sızlanınca,
Ben de kalktım, tan atınca,
Kanın yanına vardım ben,
Kan etrafında dolandım ben
Hey siz kanlar-kanmışsınız;

Atam qoyğan qan ikän;
Atam Ural kilgändä,
Yaw asqandar hez ikän,
Batır qulı teygängä
Hıwınmaymı qanığız?
Qanığız bısraq bulğanğa.
Qozğon da ésmäy, yer yotmay,
Küpsep yata qanığız,
Yonsop yata yänegez”,-
Tigän hüzem äytkäyнем,
Qanlı bıl küл qaynanı;
Qan külenän sittäräk
Ber aq taşqa säsrägäs,
Qan qıymılday başlanı,
Serze höyläy başlanı:
“Olo babañ Qatildeñ
Qollap alğan dürt batır,
Babañ quşqas, yaw astıq,
Yawız qanğa olğastıq;
Yer zä ésmäy qanıbız,
Kön kiptermäy qanıbız,
Qozğondarzan horaybız,
Ular za ésmäy qanıbız,
Özgölänä yänebez.
Ural ataña bar äle,
Bezzeñ zarzı äyt äle:
Sara taphın, terelthen,
Üzeñä yuldaş balırlıq

Babamın döküttüğü kanmışsınız;
Babam Ural gelende,
Savaş açanlar sizmişsiniz,
Bahadır eli değdiğinden
Soğumuyor mu kanınız?
Kanınız pis olduğundan
Kuzgun da içmiyor, yer de yutmuyor,
Köpürüp yattıyor kanınız,
Yorulup yattıyor canınız", -
Diye sözümü söyledim,
Bu kanlı, göl kaynadı;
Kan gölünden kenardaki
Bir ak taşta sıçrayınca,
Kan kımıldamaya başladı,
Sırrı söylemeye başladı:
"Büyük baban Katil'in
Kul aldığı dört bahadır,
Deden emredince savaş açtık,
Kötü kana dönüştük;
Yer de içmiyor kanımızı,
Güneş de kurutmuyor kanımızı,
Kuzgunlardan istiyoruz,
Onlar da içmiyor kanımızı,
Parçalandı, canımız.
Ural babana git haydi,
Bizim derdimizi söyle haydi:
Çare bulsun, diriltsin,
Özüne yoldaş olacak,

Yawğa sabır ir ithen",
Tiğäs, serze beldem min,
Äsämä höyläp birzem min.
Asäm uylap torzo la,
Tawğa qaray barzı la,
Qozğondarzı yıyız la,
Ber qozğondo ożattı,
Här kön sıǵıp küzätte.
Ber talay kön uzğas ta,
Qozgono kilde şaw menän,
Awızı tulı hıw menän.
Äsam qanğa tökörттö,-
Barhın da tereltte.
Dürt batırğa qarata:
"Atamda xur bulhağız,
Unan étlek kürhägez,
Uralğa duş bulhağız,
Atayımdıñ duştarın
Donyanan yuq itegez;
Ulım menän Uraldı
Ézläy bergä kitegez,
Barıp säläm äytegez..."

Dürt batırzı éyärtep,
Atam-Ural ikän, tip.
Ural ulı - Yayıq, tip,
Hiñä yuldaş bulayıq, tip,
Alıştan ézläp kildem min,
Hiñä yarzam itergä

Savaşır er etsin",-
Deyince, sırrı öğrendim ben,
Anama söyleyiverdim ben.
Anam düşünüp durdu da
Dağa doğru gitti de,
Kuzgunları topladı da,
Bir kuzgunu gönderdi,
Her gün çıkıp gözledi.
Bir nice gün geçince de,
Kuzgunu geldi gürültüyle,
Ağız dolu su ile.
Anam kana tükürttü,-
Hepsini de diriltti.
Dört bahadıra bakıp:
"Babamdan rezil olsanız,
Ondan küstahlık görseniz,
Ural'a dost olsanız,
Babamın dostlarını,
Dünyadan yok ediniz;
Oğlum ile Ural'ı
Aramaya beraber gidiniz,
Varıp selam veriniz..."

Dört bahadırı alıp,
Babam- Ural'mış deyip,
Ural oğlu-Yayık deyip,
Sana yoldaş olalım, deyip,
Uzaktan arayıp geldim ben,
Sana yardım etmeye

Bilem biştän bıwzım min,
Hineñ yuldı qıwzım min.

İKENSEHE:

-Mineñ äsäm-Gölöstan,
Min altığa yetkända,
Yılan, Şülgän alıstan,
İlde talay kilgändä,
Bar keşeneñ qoto osop,
İldän qasıp kitkändä,
Äsäm hine uylağan,
Şul qayğınan qalğığan.
Ayağına başalmay,
Urınında yatqanda,
İldä yılan yaw astı,
Bötä yerze hıw bastı.
Balahına, qartına
Qayıq yahap barıhına
Barın teyöp qayıqqa,
Yañgız üzem yaw astım.
Yawza ilde birmägäs
Hıwza beräw batmağas,
Üzem yäş her balalay
Küzzarenä sağılğas,
Zärqum kilep tuqtaldı,
Qılıs alıp uqtaldı.
Min dä qarap tormanım,
Balahınan qalmanım;
Qılıs alıp ayqaştım,

Belimi beş defa bağladım ben,
Senin yolunu göttüm ben.

İKİNCİSİ:

- Benim anam-Gölöstan,
Ben altı yaşıma vardığımda,
Yılan, Şülgen uzaktan,
Eli talana geldiğinde,
Herkes korkup,
Elden kaçıp gidende,
Anam seni düşünmüş,
Bu kaygıyla oturmuş.
Ayağına basamayıp,
Yerinde yatarken,
Yurtta yılan savaş açtı,
Bütün yeri su bastı.
Gencine, yaşlısına
Kayık yapıp hepsine
Hepsini koyup kayığa,
Yalnız özüm savaştım.
Savaşta yurdu vermeyince,
Suda kimse batmayınca,
Kendim genç bir çocuk gibi,
Gözlerine ilişince,
Zerkum gelip durdu,
Kılıç alıp saldırdı.
Ben de bakıp durmadım,
Çocuk gibi durmadım:
Kılıç alıp vuruştum,

Uğa his kös birmänem,
 Ul huqqanda yığılma,
 Batırzarzay sayqaştım.
 Zärqum bik ujarlanğas,
 Unı yaqlap deyewzar
 Tağı östälöp uqtalğas,
 Unda la kös birmänem
 Deyewen dä, Zärqumdı la
 Bıwın-bıwın turanım.
 Xälhezlängän köyütorop,
 Äsäm kilep qul haldı,
 Yäşländerep küzzären
 Bılay tiyep höylände:
 "Atañ-Ural batırım,
 Unan tıwğan Nögöşöm,
 Batır bulıp tıwğanhıñ,
 Atağa quldaş bulğanhıñ.
 Men talparğa hin, balam,
 Ataña yuldaş bul, balam!" -
 Tiyp äsäm höyzö lä,
 Tolpar totop birze lä
 Miñä yuldı öyrätte,
 Mine yawğa ozatti.

ÖSÖNSÖHÖ:

-Mineñ äsäm-Hornayzır,
 Kön dä kükkä menä lä
 Nimäneler tıñlayzır.
 "Ay Uralım, nişläyheñ?

Ona hiç güç (üstünlük) vermedim;
O vuranda düşmeden
Bahadırlarca savaştım.
Zerkum pek acarlaşınca,
Onu koruyup devler,
Yine üçleşip saldırınca,
Onda da üstünlük vermedim,
Devini de, Zerkum'u da
Parça parça doğradım.
Halsizliğime rağmen kalkıp,
Anam gelip el saldı,
Yaşlandırıp gözlerini,
Şöyle deyip konuştu:
"Baban- Ural bahadırım,
Ondan doğan Nöggöş'üm,
Bahadır olarak doğmuşsun,
Babana yardımcı olmuşsun.
Bin tolpara, sen oğlum,
Babana yoldaş ol, oğlum!"-
Deyip anam sevdi de,
Tolpar tutup verdi de
Bana yolu öğretti,
Beni savaşa gönderdi.
ÜÇÜNCÜSÜ :
- Benim anam-Humadır,
Her gün göğe çıkar da,
Birşeyler dinler.
" Ey Ural'ım ne yapıyorsun?

Min yanamin, belmäyheñ.
 Deyew-yendär tuplandı,
 Barı bergä yoplandı,-
 İl qaplağan diñgezze
 Nisek yözöp sıǵırhıñ?
 Qan dulağan deyewze
 Nisek yeñep sıǵırhıñ?”-
 Tip, ah orop yalbarı,
 Uzaldına zarlandı.
 Miñä tekläp torzo la,
 Ber körhönöp aldı la:
 “Balam, irtäräk tıwhañsı,
 At menerlek bulhañsı,
 Küp yıl yawza yonsoğan
 Ataña teräk bulhañsı”, -
 Tiyp mine bāplāyzer,
 Üze hıqtap ilayzır;
 Mine bala tipmeler,
 Ber zä seren äytmäyzer.
 Töndä ikāw yata inek,
 Berāw işekkä huqtı,
 İşek selpärämä kilde
 Öygä ber deyew kerze,
 Asäyemä qul huzı.
 “İlgä qıran halğandıñ,
 İlde tar-mar qılğandıñ,
 Taş attırıp qaya tawğa,
 Deyewgä ut halğandıñ

Ben yanıyorum, bilmiyorsun.
Devler-cinler toplandı,
Hepsi birlikte gruplaştı,-
Yurdu kaplayan denizi,
Nasıl yüzüp çıkarsın?
Kan isteyen devi,
Nasıl yenip çıkarsın?"-
Deyip ah edip yalvardı,
Kendi kendine sızlandı.
Bana bakıp durdu da,
Bir oflayıp aldı da:
"Yavrum, erken doğsaydın,
Ata binecek olsaydın,
Yıllardır savaşta yorulan
Babana destek olsaydın",-
Deyip beni avuttu,
Kendisi hıçkırıp ağladı;
Beni çocuk deyip mi,
Hiç sırrını söylemedi.
Gece ikimiz yatıyorduk,
Birisi kapıya vurdu,
Kapı paramparça oldu,-
Eve bir dev girdi,
Anama el uzattı.
"Yurda kıran salmıştın
Yurdu tarumar etmiştin,
Taş attırıp kayaya dağa,
Deve ateş atmıştın

Yän höyğane Homaymı?
 Uralğa buz at birep,
 Taw yarızırğan Homaymı?
 Bulat qılıs tottorop,
 Bar dayewze, qırzırıp,
 Bayman tapqan Homaymı?
 Xäzer başıñ kişämen,
 Kisep qanıñ ésämen;
 Käuwräñ utqa atamın,
 Başıñ taşlap Uralğa,
 Unı halıp qayğığa
 Yartı kösön alamın”,-
 Tip, äsäma uqtaldı.
 Mine kürgäs, tuqtaldı:
 “Ural qotonan tıwğan
 Batır bala tügelme?”-
 Tiyp, üze höylände;
 Asäm ber hüz äytälmäy,
 Şomğa qalıp uylandı,
 Yäşländerep küzzären,
 Bigeräk mine qızğandı.
 Üzem bala timänem,
 His ni uylap tormanım,
 Deyewgä min taşlandım,-
 Ber başınan ut säste,
 Ber başınan ıw säste.
 Ul ber aldı, min-aldım,
 Östönä menep atlandım.

Canların sevdiği Huma mı?
Ural'a boz at verip,
Dağ yarıran Huma mı?
Polat kılıç tutturup,
Bütün devleri öldürtüp,
Rahata kavuşan Huma mı?
Şimdi başını keseceğim,
Kesip kanını içeceğim;
Gövdeni ateşe atacağım,
Başını atıp Ural'a
Onu salıp kaygıya
Yarı gücünü alacağım",-
Deyip anama saldırdı.
Beni görünce durdu:
"Ural kutundan doğan,
Bahadır çocuk değil mi?"-
Deyip söylendi;
Anam, bir söz diyemeyip,
Korkup düşündü,
Yaşlandırıp gözlerini,
Buna çok acıdı.
Kendimi çocuk demedim,
Hiç bir şey düşünüp durmadım,
Deve, ben atıldım,-
Bir başından ateş saçtı,
Bir başından zehir saçtı.
O bir vurdu, ben vurdum,
Üstüne atlayıp bindim.

Qulımda huqqı yuq ine;
 Tas yalaŋas qul ine;
 Şulay zä kös birmänem.
 Deyewgä yul quymanım,
 Tubarlata başlanım.
 Qışıp aldım muyınınan,
 Qan börköttöm awızınan,
 Tağı östöp ber huqtım,-
 Albırlanı, qaqşanı,
 Başır xäle qalmanı.
 Tağı intılıp ber huqtım,-
 Taw qolatqanday ittem.
 Deyew yatıp yän birze,
 Haray ése qan tuldı;
 Äsäm bildän qan kışep,
 Hıwhanıñ, tip, hıw birze,
 Yözönä şatlıq tuldı.
 "Batırzan batır tıwğanhıñ,
 Atañday batır bulğanhıñ;
 Käwzäñ bala bulha la,
 Yörägeñ yäş bulha la,
 İnde üşep yetkänheñ,
 Atañ yañgız tilmerä,
 Awır köndär kiserä;
 Atañ yañgız bulmahın,
 Doşman yawı yeñmähen,
 Bar atanä, yuldaş bul,
 Yawğa sabır quldaş bul,"-

Elimde vuracak birşey yoktu,
Yalnızca çıplak kolum idi;
Böyle de güç (üstünlük) vermedim,
Deve yol vermedim,
Dövmeye başladım.
Kısıp aldım boynundan,
Kan püskürttüm ağzından,
Yine üç defa daha vurdum,-
Sersemledi, takati kalmadı,
Duracak hali kalmadı.
Yine atılıp vurdum,-
Dağ devirmiş gibi ettim.
Dev yatıp can verdi,
Saray içi kanla doldu;
Anam belince kanı geçip
Susadın,deyip,su verdi,
Yüzüne şatlık doldu.
"Bahadırdan bahadır doğmuşsun,
Baban gibi bahadır olmuşsun;
Gövden çocuk olsa da,
Yüreğin genç olsa da,
Artık büyüyüp gitmişsin.
Baban yalnız çile çekiyor,
Ağır günler geçiriyor;
Baban yalnız olmasın,
Düşman savaşı kazanmasın,
Git babana, yoldaş ol,
Savaşa girip yandaş ol",-

Tip, äsäm dimläğan,
Atahını ézläğan
İzel tiğan ulıñ min,
Hiñä töbäp kildem min.

DÜRTENSEHE:

-Mineñ äsäm - Ayhılıw,
Atam Şülgän bulğandır,
Şülgän hiñä tuğandır,
Deyewzär menän kitkänder,
Azaq küp qan qoyğandır;
Yaşığığa doşman bulğandır,
Äsäm barıp xur bulğan,
Qayğıhınan harı alğan.
Äsäm ozaq tüzmäne,
Mine saqırıp yanına
Bılay tiyep höyläne:
"Qarañğı tön yaqtırtqan
Ayzan tiwğan bala inem,
Asäm höyğän dana inem;
Şülgände keyäw itkängä
Äsam ber yöz qaplanı:
Qayğı başı yözönö,
Miñdär başı bitene.
Kön dä yözö üzgärä,
Nun känep, xurlana;
Élek köndäş bulha la,
Qoyaştan ul nurlana.

Deyip anam buyurdu,
Babasını arayan
İdil denen oğlun ben,
Sana doğru geldim ben.

DÖRDÜNCÜSÜ:

- Benim anam Ayhılv,
Babam Şülgen'dir,
Şülgen sana kardeştir,
Devler ile gitmiştir,
Sonra çok kan dökmüştür;
İyiye düşman olmuştur,
Anam gidip horlanmış,
Kaygısından sararmış.
Anam çok dayanamadı,
Beni çağırıp yanına
Şöyle deyip söyledi:
"Kara geceyi aydınlatan,
Aydan doğan çocuktum;
Anamın sevdiği yavruydu;
Şülgen'i güveyi edince
Anam bir yüzünü kapattı:
Kaygı bastı yüzüne,
Benler bastı betine.
Her gün yüzü değişir,
Nuru azalıp horlanır;
Eskiden arkadaş olsa da,
Güneşten o,nurlanır.

Atayım da xurlandı,
Şülgängä birep aldandı,
Qayğıhınan kitepme,-
Xäzer küzzän yuğaldı.
Keyäwgä tiğän bülägem-
Hanı tolpar biräyem;
Balam, atga men, tine,
İzel menän kit, tine.
Ural atañ yulınan,
Balam, yawğa sap, tine,
Haqmar batır bul, tine,
His ayamay sap, tine,
Atañdı ézläp tap”, - tine.

Dürt yegetteñ bil hüzen
Ural batır işetkäs,
Balaları üskänen,
Batır bulıp yetkänen
Üz küze menän kürgäs,
Ural batır qıwanğan;
Çayräte tağı artıp,
Aqbuzatqa atlanğan
Barı köstö tuplağan,
Törlö yaqtan batırzar
Deyewgä yaw başlağan.
Ay huğışqan, ti, bılar,
Yıl huğışqan, ti, bılar.
Qatı yawzıñ berehendä

Babam da horlandı,
Şülgen'e verip aldandı,
Kaygısından mı gidip,
Şimdi gözden kayboldu.
Güveyiye denilen hediye-
Sarı tolparı vereyim;
Oğlum, ata bin,dedi,
İdil ile git, dedi.
Ural babanın yolundan,
Oğlum, savaşa koş, dedi,
Hakmar bahadır ol, dedi,
Hiç durmadan koş, dedi,
Babanı arayıp bul",-dedi.

Dört yiğitin bu sözünü
Ural bahadır işitince,
Çocuklarının büyüdüğünü,
Bahadır olup yetiştiğini,
Öz gözüyle görünce,
Ural bahadır kıvanmış;
Gayreti daha da artıp,
Akbozat'a binmiş,
Bütün gücünü toplamış,
Çeşitli yandan bahadırlar,
Devle savaşa başlamış.
Ay boyu savaşmış, de, bunlar,
Yıl boyu savaşmış, de bunlar.
Zor savaşın birinde,

Qähqähäne qolatqan-
Diñgez yarıp, dulatqan,
Ası tawış sıǵartqan,
Kük kükrätep, olatqan,
Käwzähen öyöp, diñgezzä
Taǵı ber taw yahatqan.
Tılsımlı Şülgän diñgeze
Qap Urtalay bıwılǵan,
Hıwza yözgän deyewzär
İke yaqqa bülengän.
Şülgän yüngä kilmäğän,
Ni eşlärgä belmäğän,
Üz yaǵında qalǵandıñ;
Barını yıynağan;
Ural taǵı yul sapqan,
Deyewzärgä yaw asqan.

Qatı yawzar barǵanda,
Küktä uttar börkölöp,
Diñgez hıwı érkelep,
Hıwzar qaynap torǵanda,
Şülgän, Ural ikäwhe
Ber-berehenä tap bulǵan.
İkäw-ara yaqsışıp,
Törlö yaqlap alısqan.
Tayaǵı menän Uralǵa
Şülgän yaman uqtalǵan-
Utqa ötmäkse bulǵan,

Kahkaha'yı yıkmış-
Deniz yarıp, bağirtmiş,
Feryat ettirmiş,
Gök gürletip ulutmuş,
Gövdesini toplayıp, denizde
Bir dağ daha yapmış.
Tılsımlı Şülgen denizi,
Tam ortasından bölünmüş.
Suda yüzen devler,
İki tarafa bölünmüş.
Şülgen akıllanmamış,
Ne yapacağını bilememiş,
Kendi yanında kalanların,
Hepsini toplamış;
Ural daha ileri gitmiş,
Devlere savaş açmış.

Çetin savaş olurken,
Gökte ateş bürleyip,
Deniz suyu taşıp,
Sular kaynarken
Şülgen, Ural ikisi
Birbiriyle denk gelmiş.
İkisi birbiriyle tutuşup,
Çeşitli şekilde vuruşmuş.
Dayağı ile Ural'a
Şülgen yaman saldırmış-
Ateşe yakmak istemiş,

Başına yetmäkse bulğan.
Ural his tayşanmağan,
Bulat qılısın alıp,
Qatı aybarın halıp,
Serle tayaqqa sapqan,-
Tayaq kitkän säsräp,
Küktä tawış-kükräp,
Diñgez bötöp, kül bulğan,
Hıwhız qalıp deyewzär,
Käre kitep xur bulğan.
Ural totqan Şülgände,
Aqbuzatı, uldan
Qırgan deyew, bütände.
Qara kösö menän Şülgän
Uralğa kâr qılmağan,
Alışa la, tüzälmäy,
Şunda yergä golağan.
Haqmar kilep Şülgängä
Qılıs menän uqtalğan;
Ural tıyğas, Haqmarza
Sapmayınsa, tuqtalğan.
Ural, xalıqtı yığan,
Şülgände urtağa quyğan.

-Yäştän yawız üsteñ hin,
Urlap qan da ésteñ hin-
Atam hüzen totmanıñ,
Yawızlıqqa ıqlanıñ,

Başını almak istemiş(öldürmek istemiş).
Ural hiç kıpırdamamış,
Polat kılıcını alıp,
Bütün gücünü verip,
Sihirli dayağa vurmuş,-
Dayak gitmiş, sıçrayıp,
Gökte ses-gürleyip,
Deniz bitip, göl olmuş,
Susuz kalıp devler,
Güçsüzleşip rezil olmuş.
Ural yakalamış, Şülgen'i
Akbozadı, oğulları
Öldürmüş dev ,diğerlerini.
Kara gücü ile Şülgen
Ural'a dayanamamış,
Vuruşsa da dayanamayıp,
Orada yere yıkılmış.
Hakmar gelip Şülgen'e
Kılıç ile saldırmış.
Ural karşı çıkınca Hakmar da
Vurmayıp durmuş.
Ural, halkı toplamış,
Şülgen'i ortaya koymuş.

Küçüklükten kötü büyüdün sen,
Çalıp kan da içtin sen-
Babamın sözünü tutmadın,
Kötülüğe yöneldin,

Yaqsılıqtı taşlaniñ.
Qanda yözzöñ yawıñ menän,
İl qaplanıñ hıwıñ menän,
İl ürtäneñ utıñ menän.
Deyewzärze dus itteñ,
Keşelärze üs itteñ;
Yawızlığın at itteñ,
Yörägeñde taş itteñ,
Atam yözön yat itteñ,
Asäm hötön ıw itteñ.
Yulda yuldaş buldım min,
Yawza quldaş tinem min;
Qız haylanıñ-buy quyzım,
At haylanıñ-yay quyzım;
Dan ézlärgä teäneñ-
Telägeña yul quyzım.
Qulıña tayaq tottorzom,-
Yaqsılıqtan küz yomdoñ,
Qan qoyorğa ıntıldıñ;
İlde utta qaldırzın,
Küpte hıwğa batırzın,
Deyewzärgä buy birep,
Deyewzärgä aldanıp,
Keşe qanı tükterzeñ.
Höttäy taça beräwzeñ.
Küz qaralay ikäwzeñ.
Beren dimläp birzerzem,
Yörägeñ aq bulır, tip,

İyiliği terkettin.
Kanda yüzdün savaşınla,
Yurt kapladın suyunla,
Yurt yaktın ateşinle.
Devleri dost edindin
İnsanları düşman;
Kötülüğünü ad,
Yüreğini taş ettin,
Babamın yüzünü yad ettin,
Anamın sütünü ağı ettin.
Yolda yoldaş oldum ben,
Savaşta yandaş dedim ben;
Kız seçtin- kabul ettim,
At seçtin - izin verdim;
şan bulmayı diledin-
Dileğine yol verdim .
Koluna dayak tutuşturdum,-
İyilikten göz yumdun,
Kan dökmeyi düşündün;
Eli ateşte bıraktın,
Çoğunu suya batırdın,
Devlere izin verip,
Devlere kanıp,
İnsan kanı döktürdün.
Süt gibi temiz birinin-
Göz karası gibi ikisinin,
Birini nişanlayıp verdirdim,
Yüreğin ak olur, deyip,

Hine maqtap höyzörzöm.
 Hin hüzeñdä tormanıñ,
 Yaqtığa yul bormanıñ,
 Atam hüzen totmanıñ,
 Äsäm hüze yoqmanı.
 Bötä ilde hıw itteñ,
 Keşe qanın qoyorğa
 Deyezärze örköttöñ,
 Yer östöndä érketteñ
 Tigez yatqan yer yözön
 Oñqar-şoñqar itterzeñ
 Yamanlıqtı yaqşılıq
 Yeñgänen xäzer beldeñme?
 Keşelärzeñ donyala
 Östönlögön kürzeñme?
 Xäzer bötä deyeweñ
 Yänlekkä töyäk taw bulır,
 Qähqähäneñ yawzarı-
 Ayaqhız qalğan yaw bulır.
 Yer übep ant itmähäñ,
 Keşe aldında baş éyep,
 Aq hüzeñde birmähäñ,
 Keşelärzeñ küz yäşen
 Üz östönä almahañ,
 Atam menän küreşkändä,
 Ğäyeplemen timähäñ,-
 Başıñ sarzay sorğotop,
 On-talqanday itermen;

Seni övüp sevdirdim.
Sen sözünde durmadın,
İyiliğe yol vermedin,
Babamın sözünü tutmadın,
Anamın sözünü dinlemedin.
Bütün eli su ettin,
İnsan kanını dökmeye,
Devleri kışkırttın,
Yer üstünde topladın,
Sakin yatan yer yüzünü,
Alt-üst ettirdin.
Kötülüğü iyiliğin,
Yendiğini şimdi bildin mi?
İnsanların dünyada
Üstünlüğünü gördün mü?
Şimdi bütün devlerin,
Hayvanlara yuva dağ olur,
Kahkahanın askerleri,
Ayaksız kalan asker olur.
Yer öpüp ant içmezsen,
İnsan önünde baş eğip,
Ak sözünü vermezsen,
İnsanların göz yaşını,
Üstüne almazsan,
Babamla görüşende,
Suçluyum demezen,-
Başını zar gibi uçurup,
Un gibi yaparım;

Kübäläktäy yäneñde
Töngö toman qılırmin;
Qanıña buyap kăwzände,
Azrăqănän bar bulğan,
Yamantaw tip atalğan
Tawğa iltep kümermen.
Başına yän kilmästäy,
Kilep xäleñ belmästäy,
Yaqşılap telgä almastay,
Ber ülän-zat üsmästäy,
Bite köngä yarılğan,
Qasqan-boşqan yılanğa,
Yawız uyılı börkötkä,
Qan kösägän qozğonğa
Qunıp, yänlek añdırğa
Yawız tağı bulırzay
Qara qaya itermen,-
Tigän hüzen Uraldın
Şülgän tıñlap torğan da
Ural quymas, üliterer,
Tip yöräge qurqqan,
Hüz birergä totonğan:
-Üz tılsımım yahağan
Diñgezemden qaldığı,
Uşallığım şomloğ
Küldän bitem yıwayım;
His yawızlıq qılmaşqa,
Yolanan baş tartmaşqa,

Kelebek gibi canını,
Gece dumanı yaparım;
Kanına boyayıp gövdeni,
Ezreke'den meydana gelen,
Yamantav diye adlandırılan
Dağa götürüp gömerim.
Başına canlı gelmezcesine,
Gelip halini bilmezcesine,
Övüp dile almazcasına,
Bir at-zat bitmezcesine,
Yüzü güneşte yarılan,
Kaçıp saklanan yılana,
Kötü niyetli kartala,
Kana susamış kuzguna,
Konup, av avlanmaya,
Daha da kötü olacak,
Kara kaya yaparım,-
Dediği sözünü Ural'ın
Şülgen dinleyip durmuş da
Ural bırakmaz, öldürür,
Deyip yüreği korkmuş,
Söz vermeye çalışmış:
- Öz tılsımını yapan,
Denizimizin kalanı,
Sertliğimin suçlusu,
Gölden yüzümü yıkayayım;
Hiç kötülük yapmamaya,
Töreden ayrılmamaya,

Hineñ menän berlektä,
 Keşelär menäñ duslıqta
 İl batırı bulırğa,
 İldä tınıs qalırğa,
 Ural, yulıñ übäyem;
 Isın tuğan bulayım,
 Bergä torlaq qorayım,
 Atam-äsäm küräyem,
 Ularğa hüz biräyem.
 -Qandan üskän bit iteñ
 Küldä yıwıp tazarmas,
 Qanhırağan yörägeñ
 Yaqşılıqqa başalmas;
 Qanda yözöp, ut yotqan
 Keşe hine işkä almas;
 Keşegä asıw tarqığan,
 Qähärzä taştay qatırğan,
 Keşelärgä ut bulğan,
 Bäğerlekteñ toqomo
 Tıwmıştan uq yuq bulğan
 Hineñ ıwlı yörägeñ,
 Taş irehä lä, iremäs,
 Yaqşılıqtı tiñhenmäs,
 Keşelärze işhenmäs.
 Keşelärze höyhäñ hin,
 Bergä yäşäp, il qorop,
 Batır bulam, tihäñ hin,
 Keşelärgä doşmandı

Senin ile birlikte
İnsanlarla dostlukta
El bahadırı olmaya,
Yurtta sakın kalmaya,
Ural yolun öpeyim;
Gerçek kardeş olayım,
Birlikte yuva yapayım,
Babamı-anamı göreyim,
Onlara söz vereyim,
- Kandan büyüyen yüzün,
Gölde yıkanıp temizlenmez,
Kansırayan yüreğin,
İyiliğe gelemes,
Kanda yüzüp ateş yutan
İnsan seni dost görmez
İnsana acı veren,
Kahırlı taş gibi sertleşen,
İnsanlara ateş olan,
İyiliğin tohumu,
Doğuştan olmayan,
Senin zehirli yüreğin,
Taş erise de erimez,
İyiliği tanımaz,
İnsanları iyi görmez.
İnsanları sevsen sen,
Birlikte yaşayıp, el kurup,
Bahadır olayım, desen sen,
İnsanlara düşmanı,

Üzeñä qarşı yaw hana,
 Doşman qanın kül itep,
 Biteñ yıwır hıw hana.
 Keşelärgä yaw asıp,
 Buştan-buşqa qan qoyop,
 Yawızlıqtı dan hanap,
 Yaqşılıqtı xur yahap,
 Olpatlanıp, mahayıp,
 Käperäygän täneñde,
 Qorayıp bötkän qanıñdı,-
 Ütkäneñde uylatıp,
 Yörägeñde hızlatıp,
 Täneñ hızlap qağayhın,
 Yäneñ hıztap ağarhın;
 Yörägeñdäge qara qan
 Kibep qabat qızarhın,
 Şunda keşe bulırhıñ,
 İldä bergä qalırhıñ,
 Yawza batır bulırhıñ,"-
 Ural şulay tigän huñ
 Şülgän qabat horağan,
 Üz telägen höylägän:
 -Hıbay mengän arıslanım
 İke hörönöp abındı,
 İke tapqır huğıldı,
 Tănendä qandar kürende,
 Küzeñä uttar sağıldı,-
 Ayağıma yığıldı;

Kendine karşı düşman say,
Düşman kanını göl edip,
Yüzünü yıkar su say.
İnsanlara savaş açıp,
Boşu boşuna kan döküp,
Kötülüğü şan sayıp,
İyiliği rezil edip,
Büyüklenip gururlanıp,
Kibirlenen vücudunu,
Kararıp giden kanını,-
Geçmişini düşündürüp,
Yüreğini sızlatıp,
Vücudun sızlayıp kararsın,
Canın hıçkırıp, ağarsın;
Kalbindeki kara kan
Kuruyup tekrar kızarsın,
O zaman insan olursun,
Yurtta birlikte kalırsın,
Savaşta bahadır olursun",-
Ural böyle dedikten sonra
Şülgen tekrar sormuş
Öz dileğini söylemiş:
Binip gittiğim arslanım
İki sürünüp tökezledi,
İki defa yıkıldı,
Vücudunda kanlar göründü,
Gözüne ateşler yayıldı,
Ayağıma yıkıldı;

Ösönsö tapqır höröndö-
Miñä qarap ükende.
Qabat inde hörönmäm,
Tip, arslanım yelkende.
Min dä qabat huqmanım,
Telem menän hüksänem.
Ağañ bulğan Şülgän dä
İke tapqır yuğaldı,
Höröngän arslan day,
Küñeleñä şom haldı,
Ösönsögä-kitäyem,
Deyewze tar-mar itäyem;
Qara yözöm yımayım,
Aq yöz menän aldıña
Kilep, yerze übäyem,
Keşelärgä iş bulıp,
Bergä torlaq qorayım.

Ural tırlamaq bulğan,
Huñğı qat hınamaq bulğan:
“-Namıs, tapar ir bulha,
Ömötö bulmaş könönän;
İl bıwının hanağan
Könön ayırmaş tönönnän:
Yırtqıs bulğan yändärgä
Qara tönö kön bulır,
Küze qalğır bayğuşto
Töndä awlap, şat bulır.
Keşelärgä tön ine-
Hiñä yaqtı kön ine.

Üçüncü defa sürünmem,
Bana bakıp üzüldü.
Tekrar şimdi, tökezlesem,
Deyip arslanım çıkıştı.
Ben de tekrar vurmadım,
Dilimle sövmedim,
Ağabeyin olan Şülgen de
İki defa yok oldu,
Sürünen arslan gibi,
Gönlüne korku saldı,
Üçüncüsüne gideyim,
Devi tarumar edeyim,
Ak yüz ile önüne
Gelip, yeri öpeyim,
İnsanlara dost olup,
Birlikte yuva kurayım.

Ural dinlemek istemiş,
Son defa sınamak istemiş:
"Namus arar er olsa,
Ümidi olmaz gününden;
El geleceğini hesaplayan
Gününü ayırmaz geceden:
Yırtıcı olan canlılara
Kara gecesi gün olur,
Gözü kör baykuşu
Gece avlayıp, mutlu olur.
İnsanlara gece idi-
Sana aydınlık gün idi.

Qalqıp torğan keşene
Qırıp, zur dan dawlanıñ,
Keşegä doşman deyewze
Üzeñä duş haylanıñ;
Keşeneñ qara tönönda
Ayı qalqır timäneñ,
Ayı batha, tañ atıp,
Kön balqırın belmäneñ.
İnde kürzeñ küz menän
Keşegä kön kilgänen,
Deyewneñ menän üzeña
Qara töndön kilgänen;
Deyew yözgän diñgezzeñ
Yergä äylänep qalğanın,
Äzrägä tiğän batşanıñ
Qayalı tawbulğanın;
Uşal da menän aq qızzan
Haqmar batır tiwğanın;
Yılan yeygän irzärzeñ,
Unda bikle qızzarzıñ
Köläs yözlö bulğanın,
Aldıña kilep tiwğanın
İnde kürep, işanhañ;
Keşegä qarşı sayqaşıp,
Yawızlıqtan yaw asıp
Mäñge yeñälmäseñde
Ber tuqtalıp uylahañ,
Uşallığıña baş bulıp

Yaşayan insanı,
Öldürüp, büyük şöhret aradın,
İnsana düşman dev
Kendine dost seçtin;
İnsanın kara gecesinde,
Ayı çıkar demedin,
Ayı batsa tan atıp,
Günün parlayacağını, bilmedin,
Şimdi gördün göz ile
İnsana güneş geldiğini,
Devin ile kendine
Kara gecenin geldiğini;
Dev yüzen denizin
Yere dönüşüp kaldığını,
Ezreke denen padişahından
Kayalı dağ olduğunu;
Kötü ile temiz kızıdan
Hakmar bahadırın doğduğunu;
Yılan yiyen erlerin,
Orada tutsak kızların,
Güleç yüzlü olduğunu,
Önüne gelip doğduğunu,
Artık görüp, inansan;
İnsana karşı saldırıp,
Kötülükten savaş açıp
Ebediyyen yenemeyeceğini
Bir durup düşünsen,
Kötülüğüne baş olup,

Keşelekte haylahañ,
Üz arıslanıñ hüzenän
Ölgö alırlıq bulhañ,-
Min dä ber yul quyayım,
Hinän yaqşılıq kötäyem.
Atamdıñ xaqı ösön,
Äsämdeñ xätere ösön,
Tağı la ber hınayım,
Telägeñde biräyem.

ÜLEM KÜRÄ ALMAY QANĞIRĞAN QARTTIŇ
ÄYTKÄNE; URALDIŇ YÄNŞİŞMÄNE URTLAĞANI,
TAMSIHIN DA YOTMAĞANI, TİRÄ-YAQQA HIPKÄNE-
YER YÄNLÄNEP KİTKÄNE

Şülgände şulay ozatqas,
Ural xalıqtı yızırtqan da:
-Küzgä kürener ülemde
İldän qıwıp yuq ittek,
Qan ésewse deyewzeñ
Barın qırıp taw ittek.
Yänşışmäneñ bar hıwın
Hoşop alıp kiläyek,
Bar keşegä biräyek.
Küzgä kürenmäs Ülemdän,
Kiler awırıw-sırxawzan,
Awırtınıw-hızlawzan
Keşelärze qotqarıp,
Barhını şat qılıp,

İnsanlığı seçsen,
Öz arslanının sözünden
Örnek alacak olsan,-
Ben de bir yol vereyim,
Senden iyilik bekleyeyim.
Babamın hakkı için,
Anamın hatırı için,
Daha da bir sinayayım,
İstediyini vereyim.

ÖLÜMÜ GÖREMEYİP APTALLAŞAN İHTİYARIN
SÖYLEDİKLERİ; URAL'IN HAYAT PINARINI AĞZINA
ALDIĞI, BİR DAMLASINI BİLE YUTMADIĞI, ETRAFA
SERPTİĞİ-YERİN CANLANDIĞI

Şülgen'i böyle uğurlayınca,
Ural halkı yığdırmış da:
- Göze görünür Ölümü,
Elden kovup yok ettik,
Kan içici devin
Hepsini öldürüp dağ ettik.
Hayat pınarının bütün suyunu
Doldurup alıp gelelim,
Herkesine verelim.
Göze görünmez Ölümünden,
Gelecek ağır hastalıktan,
Sakatlık-sızılardan
İnsanları kurtarıp,
Hepsini şat kılıp,

Māñge ülmäs, qılayıq,-
 Tip, Ural hüz asqanda,
 Ah-vah itep zarlanıp,
 Ülem saqırıp-yalbarıp
 Bar höyäge qaqsğan,
 Tānendä it qalmağan,
 Ata-äsä, beren dä
 Kem bulğanın belmägän
 Ber qart kilep yetkän, ti,
 Oşo hüzen äytkän, ti:
 - Bik küp bıwın kürzem min,
 His nāmäne toymağan,
 Ber nāmānān qurqmağan,
 Bik küp yerzä buldım min,
 Bala-atahın belmägän,
 Ata-balam timägän
 Osorzo la kürzem min;
 Keşelär bergä tuplanıp,
 Üz-arahı yoplanıp,
 Köslö ırıwzar köshözzö
 Talawın da kürzem min;
 Yılan, deyew, batşalar,
 Keşe zatın ézärläp,
 Tapqan yerzä berämläp
 Aşap başın üsterep,
 Qaynıhın qol itterep,
 İl östöndä tüş kirep,
 Keşelärze busıǵıtıp,

Ebedi ölmez yapalım,-
Deyip Ural söyleyince,
Ah-vah edip sızlanıp,
Ölümü çağırıp-yalvarıp,
Bütün kemikleri kağışayan,
Gövdesinde et kalmayan,
Ana-baba birisinin de
Kim olduğunu bilmediği,
Bir ihtiyar gelmiş, de,
Şu sözünü söylemiş, de:
- Pek çok kuşak gördüm ben,
Pek çok yerde oldum ben,
Hiçbir şey duymayan,
Birşeyden korkmayan,
Çocuğun-babasını bilmediği,
Babanın-yavrum demediği
Asrı da gördüm ben;
İnsanlar birlikte toplanıp,
Aralarında ayrılıp,
Güçlü urukların güçsüze
Talanını da gördüm ben;
Yılan, dev, padişahlar,
İnsanları izleyip,
Bulduğu yerde birer birer
Yiyip, başını büyütüp,
Kimisini kul yapıp,
El içinde gururlanıp,
İnsanları korkutup,

Qan ilatqan osorza
Yeget tä bulıp üstem min.
Ülemde lä belmänem,
Yetemde lä kürmänem,
Deyew ilde qaplağas,
Yılan küpte yalmağas,
Ülem küzgä sağılğas,
Miñä lä kön kiler, tip;
Mineñ quldan kilmähä,
İlgä ber ir twır, tip;
Deyewzär menän yılanğa
Ber kön qırañ halır, tip,
Keşelärzeñ ber köndö
Şatlı tuyı bulır, tip,
Hıqtap yöräge hızğan,
Qan ilap küze tonğan
Keşelärem yılmayıp,
Räxät huliş alır, tip,
Yerzä bayman qoror, tip,-
Şunu kötöp yattım min,
Ülemgä yän birmäškä,
Tuyzan torop qalmasqa,
Yänşişmännän éstem min.
Ülem küp saq osranı,
Öskä qandar säsräne,
Üñäsemdän küp aldı,
Boğazğa bısaq haldı,
Qandarımdı harqıttı,

Kan ağlattığı çağda,
Yiğit olup yetiştim ben.
Ölümü de tanımadım,
Yetimi de görmedim,
Dev yurdu kaplayınca (sarınca),
Yılan çok kişiyi yutunca,
Ölüm göze görününce,
Bana da gün gelir, deyip;
Benim elimden gelmezse,
Yurda bir er doğar deyip;
Devler ile yılana
Bir gün kıran gelir, deyip,
İnsanların bir gün,
Mutlu düğünü olur, deyip,
Hıçkırıp yüreğı sızlayan,
Kan ağlayıp gözü kör olan
İnsanların gülümseyip,
Rahat nefes alır, deyip,
Yerde bolluk olur, deyip,
Bunu bekleyip durdum ben,
Ölüme can vermezliğıe
Toydan da kalmazlığıa
Hayat pınarından içtim ben.
Ölüm çok defa rastladı,
Üste kanlar sıçradı,
Boğazıma çok sarıldı;
Boğazıma bıçak çok saldı,
Kanlarımı akıttı,

Höyägemde qıyrattı,-
Şunda la buy birmänem,
Yänemde al timänem;
Yänem birmäy seräştäm,
Ülem menän köräştäm,
İnde tuyzı kürzem min,
Şuğa bında kildem min,
Hezgä säläm birzem min;
Keşelärzeñ köläs yözön
Küz aldımında kürzem min;
Keşe, keşe tigänden
Batırılığın hizzem min.
İnde ülhäm dä, qayğım yuq:
Qalqıp yatqan zur yulıñ
Keşeğä töyäk bulırılıq;
Deyewzän öygän tawzarıñ
Keyekkä torlaq bulırılıq.
Här qayhılı yäyeräp
Yoplanıp tül yäyerlek;
Bıwın-bıwın ürseşep,
Bergä uynap-kölöşöp,
Bayman tabıp yerləşep,
Ütkändären yırlaşıp,
Kön iterzäy il bulıp
Torasağın beldem min.
Yegetem, batır ikänheñ
Küz qaramday hanalğan
İlgä qaşqa ikänheñ;

Kemiklerimi incitti,-
Yine de pes etmedim.
Canımı al demedim;
Canımı vermemeye çalıştım,
Ölüm ile savaştım.
Artık toyu gördüm ben,
Bunun için buraya geldim ben,
Size selâm verdim ben;
İnsanların güleç yüzünü,
Göz önümde gördüm ben;
İnsan, insan dediğinin,
Bahadırlığını sezdim ben.
Artık ölsem de kaygım yok:
Göze görünen büyük yolun,
İnsana yuva olabilecek;
Devden oluşan dağların
Geyiğe otlak olabilecek.
Hepsi de yayılıp,
Çiftleşip çoğalabilecek;
Boy boy çoğalıp
Birlikte oynayıp gülüşüp,
Bolluk bulup yerleşip,
Geçmişlerini yırlaşıp,
Gün görece el olup,
Duracağını bildim ben.
Yiğitim, bahadırmışsın,
Göz karası gibi sayılan,
Ele kaideymişsin;

Bıwın-bıwın buyına
Maqталırlıq ikänheñ.
İl ırısın tabırğa
Atañ hiñä qot birgän,
Äsän hiñä höt birgän,
Doşmanğa taş yöräkle,
Duşına aş yöräkle
Batır itep üstergän,
Täw arıslan mendergän.
Yaqsılıqqa unılğan
Yözö köndäy hılıwğa,
Hını tiñhez hılıwğa-
Homayğa tap bulğanhıñ.
Utqa qarşı ut bulır,
Hıwğa qarşı hıw bulır,
Yelgä qarşı taw bulır,
Yawğa qarşı yaw bulır
Aqbuzatqa atlanıp,
Deyewzärgä yaw asqan;
Yerzän diñgez kiptergän,
Yergä ırıs sästergän,
İlgä bayman kiltergän
Hine qaşqa tip beldem,
Hineñ aldıña kildem.
Kübäläktäy yänem bar,
Ber yotomday qanım bar,
Älberägän tänem bar;
Höyäk-hayaq qıyralğan,

Kuşaklar boyunca
Övürlükmüşün.
El mutluluğunu bulmaya,
Baban sana kut vermiş,
Anan sana süt vermiş;
Düşmana taş yürekli,
Dostuna iyi yürekli
Bahadır olarak büyüten,
İlk defa arslana bindirmiş.
İyiliğe heveslenen,
Yüzü güneş gibi güzele,
Hali eşsiz güzele-
Huma'ya rastlamışsın.
Ateşe karşı ateş olur,
Suya karşı su olur,
Yele karşı dağ olur,
Düşmana karşı düşman olur,
Akbozat'a binip,
Devlere savaş açan;
Yerde deniz kurutan,
Yere mutluluk saçtıran,
Ele bolluk getiren
Seni abide diye bildim.
Senin karşına geldim.
Kelebek gibi canım var,
Bir yudumluk kanım var,
Yaşlanmış vücudum var;
Kemikleri incinen,

Tik tarqalmaş hınım bar.
Xäzer uyım tarqaldı,
Yäşär xälem qalmanı;
Ülem saqırıp qaranım,
Buy birergä uylanım.
“-Yänşişmännän hıw ésteñ-
Miñä qarşı kös itteñ,
Mäñge yäneñ alalmam,
Hine ülek itälmäm;
Kösön bötör-qalırhıñ,
Ülä almay qañgırhıñ;
Täneñ serep, qort aşar,
Şunda la hin ülmäsheñ,
His donyanan kitmäsheñ,
Alyp-qañgırp bötörhöñ,”-
Tip, yänemde almanı,
Ülem başnat qılmanı.
Yeget, hiñä kildem min,
Kilep xälem äyttem min.
Qolaq halhañ hüzemä,
Äytä torğan hüzem bar;
İlgä yola bulırzay,
Hınap belgän zañım bar:
Donyala mäñge qalam, tip,
Donyalay gümer höräm, tip,
Ülemgä buy birmäskä,

Sadece dağılmayan gövdem var.
Şimdi düşüncem dağıldı,
Yaşayacak halim kalmadı;
Ölümü çağırıp bekledim,
Ölmeyi düşündüm.⁽⁸⁾
"- Hayat pınarından su içtin-
Bana karşı güç yaptın,
Bengü canını alamam,
Seni öldüremem;
Gücün biter-kalırsın,
Ölemeyip telaşlanırsın,
Vücudun çürüyüp, kurt yer,
O zaman da sen ölmezsin,
Hiç dünyadan gitmezsin,
Yorgun-argın bitersin,"-
Deyip canımı almadı,
Ölüm gelemedi.
Yiğit, sana geldim ben,
Gelip halimi söyledim ben.
Kulak verirken sözüme,
Söyleyecek sözüm var;
Ele töre olabilecek,
Sınadığım yaşam var:
Dünyada ebedî kalayım, deyip,
Dünya gibi ömür süreyim, deyip,
Ölüme yol vermemek için,

8) Boy vermeyi düşündüm

Unı ber zañ itmäskä
Yänşısmänän ésmägez,
Mindäy xurlıq kürmägez.
Donya ul ber bağ ikän
Yän éyähe şul bağta
Donya bıwının hanağan,
Qayhı bıwın aqlağan,
Qayhı unı taplağan,
Törlö töskä bizäğän,-
Barı üsemlek, göl ikän;
Bez Ülem tip hanağan,
Yawız ul tip qarağan-
Bağtıñ tuzğan üsmeren
Yäki könö tulğanın
Süpläp, bağtı buşatqan,
Unan donya taşlatqan,
Bötmäy torğan zañ ikän.
Mäñge qalam timägez,
Yänşısmänän ésmägez.
Donyala mäñge qalır eş-
Donyanı matur tözögän,
Bağtı mäñge bizäğän-
Ul da bulha yaqşılıq.
Kükkä la osor-yaqşılıq,
Hıwğa la batmas-yaqşılıq,
Utqa la yanmas-yaqşılıq,
Teldän dä töşmäs-yaqşılıq.
Barı eşkä baş bulır,

Onu bir yasa etmemek için,
Hayat pınarından içmeyin,
Benim gibi horluk görmeyin
Dünya o bir bağmış;
Can iyesi bu bağda
Dünya neslinin saydığı,
Bazı neslin aklandığı,
Bazısının onu karaladığı,
Türlü renge bezediğini,-
Bütün bitkiler, gül imiş.
Bizim ölüm diye saydığımız,
Kötü o diye baktığımız-
Bağın yeni yetişen kuşağı
Veya günü dolanını
Süpürüp, bağı boşaltan,
Sonra dünyayı bıraktıran,
Bitmeyecek yasaymış.
Ebedî kalayım demeyiniz,
Hayat pınarından içmeyiniz.
Dünyada ebedî kalacak iş,-
Dünyayı güzelleştiren,
Bağı ebedî süsleyen-
O da olsa iyiliktir.
Göge de uçar (ulaşır)-iyilik,
Suya da batmaz-iyilik.
Ateşte de yanmaz-iyilik,
Dilden de düşmez-iyilik.
Bütün işlere baş olur,

Üzeñä lä, keşegä
 Mäñge yaşär aş bulır",-
 Tiğän hüzen išetkäs,
 Bötä serze añlağas,
 Bar xalıqtı éyärtep,
 Ural yulğa sıqqan, ti;
 Yänşişmäğä bargan, ti,
 Hıwın urtlap alğan, ti;
 Üze sapqan yulına,
 Deyewzän öyğän tawına
 Hıwızı şunda börkkän, ti.
 -Taw-urman yaşähən,
 Mäñge ülmäs, tös alhın,
 Qoşo hayrap maqtahın,
 Xalqı yırlap xuplahın,
 Yerzän qasqan doşmandar
 Barı kürep hoqlanhın
 İl höylärgä il bulıp,
 Yer höyörgä bağ bulıp,
 Doşman küzen qızdırıp
 Balqıp torğan yer bulhın!-
 Tiğän hüzen äytkän, ti.
 Hıw küp hipkän yerenän
 Qarağay, şırşı üskän, ti,
 Hıwıqqa tös qoymaşlıq
 Ésegä lä kipmäşlek,
 Qort, mır-mazar töşmäşlek,
 Yapraqı törölöp,

Kendine de, insana da,
Ebedî yaşayacak aş olur",
Denen sözünü işitince,
Bütün sırrı anlayınca,
Bütün halkı izletip,
Ural yola çıkmış, de;
Hayat pınarına varmış, de,
Suyunu sorup almış, de;
Kendi gezdiği yoluna,
Devlerden yaptığı dağına
Suyu oraya püskürmüş, de.
- Dağ-ormanlar yeşersin,
Ebedî ölmez renk alsın,
Kuşu ötüp övsün,
Halkı yırlayıp metetsin.
Yerden kaçan düşmanlar,
Hepsi görüp hayran kalsın.
Yurt sevene yurt olup,
Yer sevene bağ olup,
Düşman gözünü cezbedip
Parlayıp duran yer olsun!-
Denen sözünü söylemiş, de.
Suyu çok serptiği yerinden,
Çam, gürgen bitmiş, de,
Soğukta renk değiştirmez
Sıcakta kurumaz,
Kurt, böcek düşmez,
Yaprağı dörülüp,

Bežänäktäy bulğan, ti,
Mäñge yäşel qalğan, ti.

Şülgän bını işetkäs:
“Xäzer mine yaqlawsı,
Keşene aranan süpläwse,
Bara-bara az-mazlap,
Donyanan yuq qılıwsı
Ülem tigän yaw qaldı,
Uğa irkenlek buldu,-
Miñä yarzam iter ul,
Keşene tar-mar iter ul”, -
Tiyep uylap qıwanğan,
Deyew-yılandı yıynağan,
Barına höyläğan.
Uralğa baş éymäskä,
Keşegä hıw birmäskä
Bar deyewgä quşqan, ti.

Ayzar, köndär uzğan, ti,
Keşelär torlaq qorğan, ti;
Ber-berenä yöröşöp,
Uynap bergä, kölöşöp,
Qoza- qozağıy bulışıp,
Yäşe-qartı yoplaşıp,
Qanlı yawzan tınışıp,
Bayman tabıp, tın alıp,
Räxätlänep qalğan, ti.

Süs gibi ölmüş, de;
Ebedî yeşil kalmış, de.

Şülgen bunu işitince:
"Şimdi beni koruyucu,
İnsanı aradan götürücü, [İnsanı öldüren]
Gide gide az az,
Dünyadan yok edici,
Ölüm denen düşman kaldı,
Ona erkinlik oldu,-
Bana yardım eder, o,
İnsanı torumar eder o",-
Deyip düşünüp sevinmiş,
Devi-yılanı yığmış,
Hepsini de söylemiş.
Ural'a baş eğmemeye,
İnsana su vermemeye
Bütün devlere buyurmuş, de.

Aylar, günler geçmiş, de,
İnsanlar yuva kurmuş, de;
Birbiriyle gezişip,
Birlikte oynaşip gülüşüp,
Kayın-kaynana görüşüp,
Genci yaşlısı, birleşip
Kanlı savaştan kurtulup,
Huzur bulup, nefes alıp,
Rahatlayıp kalmış, de.

DEYEWZÄRGÄ ASIW İTEP, URALDİŇ ŞÜLGÄN
KÜLEN YOTQANI, ÉSKÄ ÜTKÄN YILAN-SAYANDİŇ
YÖRÄGEN TELGELÄGÄNE; URALDİŇ ÜLER ALDI-
NAN ÄYTKÄNE; URAL TAWI BUYINDA KEŞELÄR
KÜBÄYGÄNE, XAYWAN, QOŞ-QORT İŞÄYGÄNE,
ÉSER HIW YETMÄGÄNE; İZEL, HAQMAR, YAYIQ,
NÖGÖŞ YILĞALARI BARLQQA KİLGÄNE;
KEŞELÄR, QITLIQTI LA, DEYEWZÄRZÄN QIRILIW-
ZI LA ONOTOP, BAYMAN YÄŞÄP KİTKÄNE

Bına ber saq tağı la
Hiwğa barğan qızzarzı
Yulğa sıqqan irzärze
Deyewzär ańdıp yatqan, ti:
Hiwğa barha, yotqan, ti,
Yulda bulha, bıwğan, ti,
Yıǵıp, qanın hurğan, ti,
Yörägene alğan, ti;
Qayala qalğan yılandar
Keşelärze saqqan, ti.
Keşelär bınan zarlanıp,
Qurqınısıp, yalbanıp
Uralğa barı kilgändär,
Uralğa höyläp birgändär.
Ural xalıqtı tuplağan,
Deyewzärze haqlağan;
Deyewzär bını belgäs tä
Yer yözönä sıqmağan.
Ural qarap tormağan:
İzel, Yayıq, Nögöştö,

DEVLERE KIZIP URAL'IN ŞÜLGEN GÖLÜNÜ
YUTTUĞU, İÇERİ GİREN YILAN-ÇIYANIN YÜREĞİNİ
KESTİKLERİ; URAL'IN ÖLÜRKEN SÖYLEDİKLERİ;
URAL DAĞI BOYUNDA İNSANLARIN ÇOĞALDIĞI,
HAYVAN, KUŞ-KURDUN ÇOĞALDIĞI, İÇECEK SUYUN
YETMEDİĞİ; İDİL, HAKMAR, YAYIK NÖGÖŞ NEHİRLİ-
RİNİN MEYDANA GELDİĞİ; İNSANLARIN, KİTLİĞİ DA,
DEVLERDEN EZİYETİ DE UNUTUP, BOLLUKTA YAŞA-
YIP GİTTİKLERİ

İşte bir ara yine de
Suya varan kızları,
Yola çıkan erleri,
Devler avlamış, de:
Suya varsa, yutmuş, de,
Yolda bulsa boğmuş, de,
Yıkıp, kanını sormuş, de,
Kalbini almış, de;
Kayada kalan yılanlar,
İnsanları sokmuş, de.
İnsanlar bundan yakınıp
Korkuşup, yalvarıp,
Ural'a hepsi gelmiş,
Ural'a söylemişler.
Ural halkı toplamış,
Devleri beklemiş;
Devler bunu öğrenince de
Yer yüzüne çıkmamış.
Ural bakıp durmamış:
İdil, Yayık, Nöğöş'ü

Haqmar, bütän batırzı
Yawzarına baş qılğan;
Bulat qılısın alıp,
Üze Aqbuzın mengän
Aybarlanıp, şaw halıp,
Aqbuzatın dulatıp,
Yerzä dawıl quptarıp,
Hıwza tulqın qaynatıp,
Şülgän külenä barğan.
-Küleñ urtlap bötöräm,
Hıw qaldırmay qorotam,
Keşeğa tınlıq birmäğän
Qalğan-bosqan deyewzän
Yaw bulıwsı Şülgändän
Bar xalıqtı qotoltam!-
Tiyep, küldä urtlağan,
Kül hıwı qaynay başlağan,
Deyewzär qurqıp şawlağan,
Şülgän barın tuplağan
Ural küldä hura, ti,-
Deyewzär éskä tula, ti,
Beräm-beräm Uraldın
Yöräk-bawırın telä, ti.
Deyew bik küp tulğan huñ,
Yörägene telgän huñ,
Ural küldä börkkän, ti,
Qırğa sıqqan deyewze
Batırzarı totqan, ti.

Hakmar, diğ er bahad rları
Askerine baş k lm ş;
Polat k l c n  al p,
Kendisi Akbozuna binmiş
K z p, bağırp,
Akbozat' n  koşturup,
Yerde fırt na kopart p,
Suda dalga   kart p,
ş lgen g l ne varm ş,
- G l n  sorup bitiriceğ m.
Su bırakmay p kurutacağ m,
 nsana rahatlık vermeyen,
Kalan-kurtulan devden,
Savaş  ıkar c  ş lgen'den
B t n halk  kurtaracağ m!-
Deyip, g l  sormuş,
G l suyu kaynamaya başlam ş,
Devler korkup bağırm ş,
ş lgen hepsini toplam ş.
Ural, g l  yutar, de,-
Devler   ine dolar, de,
Teker teker Ural' n
Y reğ ni-bağr n  diler, de.
Devler  ok fazla dolunca,
Y reğ ni dilince,
Ural g l  p sk rm ş, de,
D şarı  ıkan devleri,
Bahad rları tutmuş, de.

Ayağına başalmay,
Qabat yawıñ asalmay;
Ural şunda yıǵılğan,
Bötä keşe yıylğan,
İl baxete ine, tip,
Barı hıqtap ilağan.

-Kürzegez barın küz menän:
Hıw urtlağan awızıma
Deyewzär tuldı yaw menän,
Yörägemde teldelär,
Quldan köstö aldılar,
Xalqım, hezgä şunı äytäm,
Ulandarım, hezgä äytäm:
Uyım -uyım küldärzeñ
Barında deyew bulasaq,
Uşalıǵın qılasaq,
Ésegezgä keräsäk.
Deyewzärzeñ qohoro
Barǵızǵa teyäsak,
Şunan barıñ üläsäk.
Küldeñ hıwın ésmägez,
Xaraplıqqa töşmägez,
Deyewzärgä buy birep,
Qul qawşırip tornaǵız.
Deyewzärgä yaw asıp,
Diñgezze deyewzän ärsep,
Yerzä torlaq tabıstım,

Ayağına basamadan,
Tekrar savaş açmadan;
Ural orada yıkılmış,
Bütün insanlar toplanmış,
El bahtı idi, deyip,
Hepsi hıçkırıp ağlamış.

- Gördünüz hepsini göz ile:
Su sorduğum ağızıma
Devler doldu savaşla,
Kalbimi parçaladılar,
Elden gücü aldılar,
Halkım, size şunu söyleyeyim,
Oğullarım, size söyleyeyim:
Oyuk-oyuk göllerin.
Hepsinde dev olacak,
Kötülüğünü yapacak,
İçinize girecek.
Devlerin kötülüğü,
Hepinize degecek,
Bundan hepiniz ölecek(siniz).
Gölün suyunu içmeyin,
Haraplığa düşmeyin,
Devlere baş eğip,
Kol kavuşturup durmayın.
Devlere savaş açıp,
Denizi devden arıtıp,
Yerde yaşayacak yer buldum,

Keşelärze yawızdan
 Qotqarığa tırıştım.
 Menhäm, buz at bar ine,
 Qulda bulat bar ine;
 Yaw tuplarlıq yeremdä
 Talay ilem bar ine;
 Quldäş bulır ilemdä
 Batır irzär bar ine.
 Şular qäzeren belmänem,
 Batırlıqqa mahayıp,
 Känäş qorop tormanım,
 Yañğız başım uylanım,
 Uñmaş yuldı haylanım.
 Uldarım, tıñlañ, hezgä äytäm,
 Tıñla, ilem, hiñä äytäm;
 İr-anşlan bulhañ da,
 Batır beläkle tıwhañ da,
 İldä yöröp, il kürmäy,
 Tubıgıñdan qan kısmäy,
 Yörägeñ batır bulalmas.
 Yawızğa yuldaş bulmağız
 Känäşhez eş qılmağız
 Ulandarım, hezgä äytäm:
 Min ärsegän yerzärzä
 Keşegä bayman tabığız:
 Yawza bulha, baş bulıp,
 Keşegä bayman tabığız:
 Yawza bulha, baş bulıp,
 Keşegä il qoroğoz,
 Danlı batır bulığız.

İnsanları kötünden
Kurtarmaya çalıştım.
Binsem, Bozat var idi,
Elde polat var idi;
Asker toplayacak yerimde,
Güzel yurdum var idi;
Yandaş olacak yurdumda,
Bahadır erler var idi.
Onların değerini bilmedim,
Bahadırlığa güvenip,
Kengeş kurmadım,
Yalnız başıma düşündüm.
Olmayacak yolu seçtim.
Oğullarım, dinleyin, size söylüyorum,
Dinle, elim, sana söylüyorum:
Er-arslan olsan da,
Bahadır bilekli doğsan da,
El gezip, yurt görmeden,
Dizinden kan akmadan
Gönlün bahadır olamaz.
Kötüye yoldaş olmayın,
Kengeşsiz iş yapmayın.
Oğullarım, size söylüyorum:
Benim temizlediğim yerlerde,
İnsana bolluk bulunuz;
Savaşta olsa, baş olup,
İnsana yurt kurunuz,
Şanlı bahadır olunuz.

Olono olo itegez,-
 Kăñăş alıp yörögöz;
 Kesene kese itegez,-
 Kăñăş birep yörögöz.
 Kûzenă súp tőşörzäy,
 Kûzhez bulıp qalırzay
 Éserzärzeñ aldında
 Kûzenă keprek bulıǵız.
 Aqbuzatım, bulatım
 İldä torop qalır ul;-
 Östönä menep sabırzay,
 Yawza qılıs heltärzäy
 Batırğa mener at bulır,
 Batır bulmas irzärgä
 Mener atım yat bulır.
 Äsägezgä äytegez:
 Minän rıza bulhındar,
 “İrem, xuş bul!”-tihendär.
 Barıǵızğa şunu äytäm:
 Yaqşılıq bulhın atıǵız,
 Keşe bulhın zatıǵız;
 Yamanğa yul quymaǵız,
 Yaqşınan baş tartmaǵız!-
 Tigän hüzzä äytkän dä
 Ural batır ülgän, ti.
 Xalıq ultırıp barıhı
 Başın tübän éyǵän, ti;
 Küktän yondoǵ atılıp,

Uluyu ulu görünüz,
Kengeş alıp yürüyünüz.
Küçüğü küçük kabul ediniz.
Maslahat verip yürüyünüz.
Gözünüze düşecek
Gözsüz kalacak halde
Halkın önünde,
Gözüne kirpik olunuz.
Akbozatım, polatım
Elde durup kalır o;-
Sırtına binip çapacak,
Savaşta kılıç çalacak,
Bahadıra binecek at olur,
Bahadır olmayan erlere,
Biner atım, yad olur.
Ananıza söyleyin:
Benden razı olsunlar
"Erim, hoşçakal" desinler.
Hepinize şunu söyleyeyim:
İyilik olsun adınız,
İnsan olsun zatınız;
Yamana yol vermeyiniz,
İyiden uzaklaşmayınız!-
Diye sözü söylemiş de
Ural Batır ölmüş, de,
Halkın oturup hepsi
Başını yere eğmiş de;
Gökten yıldız kayıp,

Homayğa oran birgän, ti.
 Homay, qoş tunın keyep,
 Şunduq osop kilgän, ti,
 Üle yatqan Uraldıñ
 Awızınan üpkän, ti.
 -Ay Uralım, Uralım,
 Yäneñä kilep yetmänem,
 Azaq hüzeñ işetep,
 Küñlelende başmanım.
 Hiñä yaşläy osorap,
 Şatlığımdan qız bulıp
 Qoş tunımdı halğaynım;
 Yawızdarğa yaw asıp,
 Yaqşılıqqa yul asıp,
 Aqbuzatqa mengängä,
 Bulat qılıs totqanğa
 İñ baxetle ber bulıp,
 Min ozatıp qalğaynım.
 Yänenä kilep yetmänem,
 Awızımdan üpmäneñ,
 Ni äytereñ belmänem,
 İnde xäzer nişläyem,-
 Ni äytergä belmäyem.
 Qız bulıp, kemgä qarayım?
 Homay isemem qalha la,
 Keşelär qoş tihä lä,
 Qoş tunımdı halmayım,
 Sittär küzen alırlıq

Huma'ya haber vermiş, de,
Humay, kuş donunu giyip,
Hemen uçup gelmiş, de.
Ölü yatan Ural'ın
Ağzından öpmüş, de.
-Ey Ural'ım, Ural'ım.
Canlıyken yetişemedim,
Son sözünü işitip,
Gönlümü durultmadım.
Sana gençken rastlayıp,
Sevincimden kız olup,
Kuş donumu çıkardım;
Kötülere savaş açıp,
İyiliğe yol açıp,
Akbozat'a binmene,
Polat kılıç tutmana,
En mutlu biri olup,
Ben uğurlayıp kalmıştım.
Canlıyken gelip yetişemedim,
Ağzımdan öpmedin,
Ne söyleyeceğini bilmedim,
Şimdi artık neyleyim,-
Ne diyeceğimi bilmiyorum.
Kız olup, kime bakayım?
Huma adım kalsa da,
İnsanlar kuş dese de,
Kuş donumu çıkarmayacağım,
Başkasının dikkatini çekecek,

Qabat hılıw bulmayım.
 Hindäy batır tabalmam,
 Batırğa äsä bulalmam,
 Aqbuzatıñ, bulatqa
 Batır haylap birälmäm.
 Qoş köyömä qalırmin,
 Tıw yomortqa halırmin;
 Balam bulha, qoş bulır,
 Hineñ kerkez uyıñday
 Töslö bulha, aq bulır.
 İnde nisek itäyem?
 Üzeñ sapqan yulına,
 Hızılıp kilgän tawıña
 Güreñ qazıp küräyem,
 İzge teläk teläyem.
 Üzeñ sapqan zur yulıñ
 Bileñ his hıw qırqalmas.
 Hinän qalğan zur tawıñ
 Üz quynına alır ul,
 Hineñ menän berlektä
 Mäñge yerzä qalır ul.
 Östön astıñ dingezzeñ,
 Östöndä batır buldıñ hin,
 Buyına il qorzoñ hin;
 Zur tawıñdıñ quynında
 İlgä zatlı bulırzay,
 Keşegä tatlı bulırzay,
 Yändäy hanap yörörzäy

Tekrar güzel olmayacağım.
Senin gibi bahadır bulamam,
Bahadıra ana olamam,
Akbozat'ına Polata
Bahadır seçip veremem.
Kuş halimde kalırım,
Kısır yumurta yumurtlarım;
Yavrum olsa, kuş olur,
Senin kirsiz fikrin gibi
Rengi olsa, ak olur.
Artık nasıl yapayım?
Koştuğun yoluna,
Sıralanıp gelen dağına,
Kabrini kazıp gömeyim,
İyi dilek dileyeyim.
Koştuğun büyük yolun
Belini hiç su kesemez.
Senden kalan büyük dağın,
Öz koynuna alacak,
Seninle birlikte
Ebedi yerde kalacak.
Üstünü açtın denizin,
Üstünde bahadır oldun sen,
Boyuna yurt kurdun sen;
Yüksek dağının koynunda
Ele asil olup,
İnsana tatlı olup,
Canlı gibi sayılıp

Tağı la zatlı bulırhıñ,
 Yuğalmas altın bulırhıñ,
 Keşega danlı hanalıp,-
 Donyağa batır bulırhıñ,-
 Tiğän hüzen äytkän dä,
 Uraldı tawğa kümgän, ti,
 Üze osop kitkän, ti,
 İldän gäyep bulğan, ti;
 Ural yulı - beyek taw,
 Ural güre - danlı taw-
 "Ural" bulıp qalğan, ti.
 Baytaq yıldar uzğan huñ,
 Homay Uralın hağınğan:
 Unıñ yulı buyınan
 Osop yöröp, talpınğan,
 Tawğa kilep, qayala
 Uraldı uylap, moñ säskän,
 Aqqoş bulıp tül yäyep,
 Aqqoş tıwın ürsetkän.
 Bını barı belgän, ti,
 Homay toqomo qoştar, tip,
 Ber tuğanday küreşep,
 Aw awlawzan tıyışıp,
 Aqqoş totop yeymäskä, tip,
 Üz-ara hüz quyışıp,
 Aqqoş ürsep kitkän, ti;
 Aqqoş ite keşegä
 Şuğa xaram ikän, ti.

Daha da asil olursun,
Kaybolmaz altın olursun;
İnsana şanlı sayılıp-
Dünyaya bahadır olursun,-
Diye sözünü söylemiş de,
Ural'ı dağa gömmüş,de,
Kendisi uçup gitmiş, de,
Elden kaybolmuş, de;
Ural yolu - yüksek dağ,
Ural kabri - şanlı dağ-
"Ural" olup kalmış, de.
Nice yıllar geçtikten sonra,
Huma, Ural'ını özlemiş:
Onun yolu boyunca
Uçup kanat çırpmış,
Dağa gelip, kayada
Ural'ı düşünüp ötmüş,
Akkuş olup döl yayıp,
Akkuş neslini üretmiş.
Bunu herkes bilmiş, de
Huma kuşlar, deyip,
Bir kardeş gibi görüp
Avlamayı yasaklayıp,
Akkuş tutup yenmeyecek, deyip,
Öz aralarında sözleşip,-
Akkuş çoğalıp gitmiş, de;
Akkuş eti insana
Bundan harammış, de.

Homay tüzmäy osqan, ti,
Ber kilgän, ti, kitkän, ti;
Tınıs il tip, berämläp,
Qoş-qorttarı éyärtep,
Üz artınan érkeltep,
Tağı Uralğa kilgän, ti;
Şuğa éyäreپ Uralda
Qoş-qort, yänlek tulğan, ti.

Qoştar kitkänen belgäs,
Tınıs il tip işetkäs,
Qatil ügeze, toqomon
Üze başlap éyärtep;
Danlı Ural buyında,
Yämle Ural quynında
Bergä gümer höräm tip,-
Ural buyına kilgän, ti,
Keşegä buy birgän, ti.

Aqbuzat ta il gızep,
Yılqı toqomon yıyıp,
Bar yılqığa baş bulıp,
Barıp alıp kilgän, ti.
Keşelärgä ılığıp,
Menärenä at bulıp,
Yılqı la tülläp kitkän, ti.

Ay, kön hayın Uralğa
Törlö yänlek tulğan, ti,

Huma dayanamayıp uçmuş, de,
Bir gelmiş, de, bir gitmiş, de;
Huzurlu yurt deyip, bir bir,
Kuş-kurtları izletip,
Arkasına dizip,
Yine Ural'a gelmiş, de;
Onu izleyip Ural'da
Kuş-kurt, hayvan dolmuş, de.

Kuşların gittiğini öğrenince,
Huzurlu ülke diye işitince,
Katil öküz, neslini
Arkasından izletip;
Şanlı Ural boyunda,
Güzel Ural koynunda,
Birlikte ömür şürelim deyip,-
Ural boyuna gelmiş, de,
İnsana baş eğmiş, de.

Akbozat da el gezip,
Yılıkı neslini toplayıp,
Bütün yılıklara baş olup,
Varıp alıp gelmiş, de.
İnsanlara alışıp
Binmeye at olup,
Yılıkı da döllenip gitmiş, de.

Aylarca, günlerce Ural'a
Çeşitli hayvan dolmuş, de.

Şul yänlektär, qoş-qorttar
Kilew könö keşegä
Ay, yıl hanap belewgä
İsem bulıp kitkän, ti.

Ural batır ülgän huñ,
Gürendä yerhеп bötkän huñ
Güre balqıp torğan, ti,
Bını kürgän keşelär
Yıylışıp barğan, ti,
Ber us tupraq alğan, ti,
Barı danlap halğan, ti,
Bara-tora ul yerzä
Altın bulıp kitkän, ti.

Qoş-qort yänlek kübäygäs,
Şışma hıwı yetmägäs,
Küldän qurqıp ésmägäs,
İzel batır, Yayıqqa,
Nögöş batır, Haqmarğa
Xalıq yıylıp kilğan, ti,
Nişläybez, tip, barhı
Aptıraşın äytkän, ti.
İzel uyğa qalğan, ti,
Atahınıñ bulatın
Üz qulına alğan, ti;
Aqbuzatqa mengän dä,
Bötä xalıqtı yığan da;

O hayvanların, kuş-kurtların
Geliş günü insana
Ay, yıl sayıp bilmeye
İsim olup gitmiş, de.

Ural Batır öldükten sonra,
Mezarında eriyip bittikten sonra,
Mezarı balkıyıp durmuş, de,
Bunu gören insanlar
Toplanıp varmış, de,
Bir avuç toprak almış, de,
Hepsi övüp atmış, de,
Zamanla o yerde,
Altın olup gitmiş, de,

Kuş-kurt, hayvan çoğalınca
Pınar suyu yetmeyince,
Gölden korkup içmeyince,
İdil Batır, Yayık'a
Nöğöş Batır, Hakmar'a
Halk toplanıp gelmiş, de,
Neyleyeceğiz, deyip, hepsi
Şaşırp söylemiş, de.
İdil, düşünceye dalmış, de,
Babasının polatını
Öz koluna almış, de;
Akbozat'a binmiş de,
Bütün halkı toplanmış de:

-Ésä torğan hıwzıla,
 Yäşäp kilgän donyala
 Yawız bötmäy, yän tıwmas,
 Tıwha la, tınıs yäşämäs.
 Şülgängä yaw asayıq,
 Barın tar-mar yahayıq,-
 Hıw ға bulır keşe ösön,
 Tınıs bulır il ösön,-
 Tiyp hüzən bötkindä,
 Yaw asırğa torğanda,
 Homaı kilep yetkän, ti,
 Bılay tiyp äytkän, ti:
 -Batırzan tıwğan ir-yeget
 Aptırawza qalır mı?
 Donyala tıwğan ber yänden
 Uylap başı yetmägän,
 Küñelenä kilmägän
 Diñgezenä yul halır,
 Deyezären taw qılır,
 Bötä diñgez, qorop,
 Yörögän yulın il qılır,-
 Tip kem genä uylağan?
 Atañ üze ülhä lä,
 Bulatı qaldı qulında,
 Buz atı qaldı yanında.
 Atañ deyewzän taw öyhä,
 Sapqan yeren yul ithä,
 Yaman hıwzı bötörhä,

- İçilen suda da,
Yaşanılıp gelinesi dünyada
Kötü bitmeden, can doğmaz,
Doğsa, da, rahat yaşamaz.
Şülgen'e savaş açalım,
Hepsini torumar edelim,-
Su da olur insan için,
Rahatlık olur el için,-
Deyip sözünü bitirende,
Savaş açmaya kalkanda,
Huma gelmiş, de,
Şöyle deyip söylemiş, de:
- Bahadırdan doğan er-yiğit
Çaresizlikte kalır mı?
Dünyada doğan bir canın
Düşünüp anlayamadığı,
Gönlüne hoş gelmeyen
Denizine yol yapar,
Devlerden dağ yapar,
Bütün denizi kurutup,
Yürüdüğü yolunu yurt yapar,-
Deyip kim düşünmüş?
Babanın özü ölse de,
Polatı kaldı kolunda,
Boz atı kaldı yanında.
Baban devden dağ yapınca,
Çaptığı yerini yol edince,
Kötü suyu bitirince,

İlde bergä tuplaha,-
Hezgä azaq atağız:
“Küldeñ hıwın ésmägez,
Esep äram bulmağız”, -
Tip äytkäyne tügelme?
Şülgängä yaw ashañ da,
Unı tar-mar ithäñ dä
Külenän il mandımaş,
Äsä hötöndäy bulıp,
İlde mänge huğarmas!...
Hoday hüzen işetkäs,
İzel uyğa qalğan, ti;
Aqbuzattan töşkän, ti,
Atahınıñ bulatın
Qulına totop alğan, ti,
Beyek tawğa mengän dä
İramälläp torğan, ti.
-Atayımdıñ qulında
Bulat deyew turanı;
Uraldan tıwğan ul bulıp,
Xalıqtı hıwhız qañğırtıp,
Batır iseme kütärep,
Hıw tabalmay tilmerep
Torow irlek bulamı?-
Tiğän da İzel iräyep,
Tawzı yara sapqan, ti,
Kömöştay ber aq yılğa
Şıltrap şunduq aqqan, ti;

Eli bir araya toplanınca,-
Size sonunda babanız:
"Gölün suyunu içmeyin,
İçip mahvolmayın",-
Deyip söyledi değil mi?
Şülgen'e savaş açsan da,
Onu torumar etsen de,
Gölünden el faydalanmaz,
Ana sütü gibi olup,
Eli ebediyen doyurmaz!..
Huma sözünü işitince,
İdil düşünüp kalmış, de;
Akbozat'tan inmiş, de,
Babasının polatını,
Koluna tutup almış, de,
Yüksek dağa çıkmış da,
Etrafına bakmış, de:
- Babamın elinde
Polat, devi doğradı;
Ural'dan doğan oğul olup,
Halkı susuz bırakıp,
Bahadır adını taşıyıp
Su bulamayıp zorlanıp
Durmak erlik olur mu?-
Demiş de İdil toplanıp,
Dağı kesmiş, de,
Gümüş gibi bir ırmak
Şarlayıp hemen akmış, de;

Tawzı buylap kitkän, ti,
Äzräqanän bar bulğan
Yamantawğa yetkän, ti.
Taw yılğanı bıwğan, ti,
İzel kilep uqtalıp,
Bilen özä sapqan, ti,-
Yılğa an aqqan, ti;
İzel basıp torğan taw,
İrämalläp sapqan taw-
Yılğa sıǵıp aqqan taw-
“İrämal” bulıp qalğan, ti.
Yılğa bıwğan zur tawı,
Qırqa sapqan urını-
“Qırıqtı” bulıp qalğan, ti.
İzel batır tapqan hıw
Şıltırap matur aqqan hıw
“İzel” bulıp qalğan, ti.
Barı kilep éskän, ti,
Hıw aqqanın küzätep,
Bötähe lä qıwanıp,
Bılay tiyep äytkän, ti:

“İzel batır tapqan ay Aq yılğa
Şıltırap ta ağa la üzändän,

Dağı boylayıp gitmiş, de,
Ezreke'nin olduğu,
Yamantav'a varmış, de.
Dağ ırmağı boğmuş, de, ⁽⁹⁾
İdil gelip saldırıp
Belini kesmiş, de,-
Irmak öteye akmış, de;
İdil'in basıp durduğu dağ,
Bütün gücüyle kesdiği dağ-
Iрмаğı çıkıp aktığı dağ-
"İremel" ⁽¹⁰⁾ olup kalmış, de.
Irmak boğan yüksek dağı,
Vurup kestiği yeri-
"Kırıktı" ⁽¹¹⁾ olup kalmış, da
İdil Batır'ın bulduğu su
Şarıldayıp güzel akan su
"İdil" ⁽¹²⁾ olup kalmış, de.
Herkes gelip içmiş, de,
Su aktığını görüp,
Hepsi de sevinip,
Şöyle deyip söylemiş, de:

"İdil Bahadır'ın bulduğu ey Ak ırmak
Şarıldayıp da akıyor vadiden,

9) Yolunu kesmiş, de,

10) Güney Urallardaki 1584 metre yüksekliğinde bir dağın adı.

11) Güney Urallar'daki 1114 metre yüksekliğindeki dağın adı.

12) İdil veya Akidil adındaki ırmak

Dürt yılğanı buylatıp,
Torlaq qorop taralıp,
Ayırım donya qorğandar.
Dürt batırzıñ iseme
Dürt yılğağa at bulğan,
Onotolmas zat bulıp,
Bıwın-bıwın qalğandar.

Dört ırmağı boylatıp,
Yuva kurup çoğalıp,
Ayrı dünya kurmuşlar.
Dört bahadırın ismi,
Dört ırmağa ad olmuş ⁽¹³⁾,
Unutulmaz şahsiyet olup,
Nesilden nesile kalmışlar.

13) Günümüz Başkurdistan'ındaki Yayık, Nöğöş, Hakmar ve İdil ırmakları

ALFABE / АЛФАВИТ

Kiril	Latin	Kiril	Latin
А а	A a	П п	P p
Ә ә	Ä ä	Р р	R r
Б б	B b	С с Ç ç (peltek)	S s (<u>S</u> s peltek)
В в	V v, W w	Т т	T t
Г г	G g	У у	U u (Ww diftong)
Ғ ғ	Ğ ğ	Ү ү	Ü ü
Д д	D d	Ф ф	F f
Е е	E e (y)	Х х	X x
Ё ё	Yo yo	Һ һ	H h
Ж ж	J j	Ц ц	Ts ts
З з ƶ ƶ	Zz Zz (Peltek)	Ч ч	Ç ç
И и	İ i	Ш ш	Ş ş
Й й	Y y	Щ щ	Şç şç
К к	K k	Ъ ъ	Kalınlaştırma İşareti
Қ қ	Q q	Ы ы	I ı
Л л	L l	Ь ь	İnceltme İşareti
М м	M m	Э э	É é
Н н	N n	Ю ю	Yu yu
Ң ң	Ñ ñ	Я я	Ya ya
О о	O o		
Ө ө	Ö ö		

УРАЛ БАТЫР

Борон-борон борондан,
Кеше-мазар булмаган,
Килеп аяк басмаган
(Ул тирэлә коро ер
Барлығын нис кем белмәгән),
Дүрт яғын дингез ураткан
Булган, ти, бер урын.
Унда булган, ти, борон
Йәнбирзе тигән карт менән
Йәнбикә тигән бер карсык,
Кайза барһа, уларға
Ул урында юл асык.
Был карт менән был карсык
Кайзан бында килеүен,
Ата-әсә, ер-һыуы
Кайза тороп калыуын
Үззәре лә оноткан, ти.
Икәүзән-икәү шул ерзә
Башлап гүмер иткән, ти,
Тора-бара ул икәү
Ике уллы булгандар:
Шүлгән булган олоһо,
Урал булган кесеһе;
Бүтән кеше күрмәйенсә,
Тик йәшәгән дүртәүһе.

Донъя-мазар йыймаган,
Кашык-аяк тотмаган,
Казан асып, ут ягып,
Улар донъя көтмәгән.
Ауырыу-һызлау күрмәгән,
Үлем барын белмәгән,
Барлык һәммәгә үлем -
Үзем мин, тип һанаган.
Һунарға ат менмәгән,
Кулга һазак тотмаган;
Менәренә - арысланды,
Балыгына - суртанды,
Кошка сөйтән шоңкарзы,
Кан һурырға һөлөктө
Үз иштәре яһаган.
Бик борондан булганмы,
Йәнбирзе үзе кылганмы,
Бара-тора шул ерзә
Йола булып киткәнме,-
Йырткыс йәнлек тоттонинһә,
Йәнлек иркәк булдынинһә,
Ирле-бисәле икәүһе
Башын сәйнәп ашаган,
Шүлгән менән Уралға,
Эте менән арысланға,
Шоңкар менән суртанға
Бүтән һанын ташлаган;

Йырткыс йәнлекте тотһа,
Йәнлек оргасы булһа,
Ирле-бисә икәүһе
Йөрөгөнә һайлаган.
Үлән емшәр йән тотһа,
Кара һөлөк қазаған,
Һөлөгөнән һурзырып,
Канды һыуһын яһаған.
Бала үсеп еткәнсе,
Үзе йәнлек тоткансы,
Баш-йөрәкте ашауҙан,
Һыуһынға кан эсеүҙән
Уландарын тыйғандар,
Ғис ярамай, тигәндәр.
Ай үсәһен көн үсеп,
Балалары иҫ белеп,
Шүлгәнәнә ун ике,
Уралына ун тулып,
Береһе, арыҫлан менәм, тип,
Береһе, шоңкар сөйәм, тип
Маһаһына тейгән һуң,
Ике улына Йәнбирҙе
Төшөндөрөп биргән, ти.
- Икегеҙ ҙә - баламһыҙ,
Күҙебезҙең карамһыҙ,
Тешәр сағығыҙ үтмәгән,

Быуынығыз катмаған;
Кулға сукмар тоторға,
Кошка шоңкар сөйөргә,
Әле арыслан менергә
Мизгелһез етмәгән.
Мин ни бирһәм, ашағыз,
Мин кушканды эшләгез;
Күнегергә һыбайға -
Ана, болан менегез,
Сыйырсыктың тубына
Яғылбайзы сөйөгөз;
Һыуһаһағыз уйында,
Ана, аҡ һыу эсегез,
Қабырсақка тултырған
Кандан ауыз тартығыз,-
Тип быларға тағы ла
Йола өйрәтеп куйған, ти.
Қан эсеүзән балаларын
Тағы бер кат тыйған, ти.
Берзән-бер көн еткәндә,
Қарт менән қарсыҡ икәү
Ау ауларға киткәндә,
Шүлгән, Урал икәүләп
Торлақта аулақ қалғанда,
Аталары киткән һуң,
Байтақ вақыт үткән һуң,

Ике бала һөйләшеп,
Ашаузан һүз аскан да,-
Шүлгән уйлап торған да,
Кан эсеүзән атаһы
Нык тыйғанын белһә лә,
Эсә күрмәң, тиһә лә,
Шүлгән, Уралды димләп,
Ошолар тип әйткән, ти:
- Йәнде кыйып һунарлау
Комарлы эш булмаһа,
Һыуһағанда кан эсеү
Тәмле нәмә булмаһа,
Атамдар йоко калдырып,
Көн дә икәү қаңғырып,
Аяк-кулын талдырып,
Беззе өйзә калдырып,
Йөрәмәс ине һунар теп.
Урал, әйзә, булмаһа,
Кабырсыкты асайык,
Һәр беренән аз-азлап,
Берәр тамсы эсәйек,-
Кандың тәмен беләйек.

Урал:

- Атам һүзән тотамын -
Мин ул канды йотмамын.
Егет булып үсмәйенсә,

Ике бала һөйләшөп,
Ашаузан һүз аскан да,-
Шүлгән уйлап торған да,
Кан эсеүзән атаһы
Нык тыйғанын белһә лә,
Эсә күрмән, тиһә лә,
Шүлгән, Уралды димләп,
Ошоләй тип әйткән, ти:
- Йәнде кыйып һунарлау
Комарлы эш булмаһа,
Һыуһағанда кан эсеү
Тәмле нәмә булмаһа,
Атамдар йоко калдырып,
Көн дә икәү қаңғырып,
Аяк-кулын талдырып,
Безҙе өйҙә калдырып,
Йөрөмәс ине һунар теп.
Урал, әйҙә, булмаһа,
Кабырсыкты асайык,
Һәр беренән аз-азлап,
Берәр тамсы эсәйек,-
Кандың тәмен беләйек.

Урал:

- Атам һүҙен тотамын -
Мин ул канды йотмамын.
Егет булып үсмәйенсә,

Төп йоланы белмәйенсә,
Ил гизеп бер йөрәмәйенсә,
Ысынлап та донъяла
Үлем югын күрмәйенсә,
Сукмар алып кулыма,
Җис бер йәнде һукмамын,
Җөлөк канды һурган мин
Җабырсактан йотмамын.

Шүлгән:

-Кеше еңер Үлемдең
Бында килеп сыкмашын,
Беззе килеп тапмашын
Атам һөйләп бирзе бит;
Бары йәнгә без - Үлем,
Тии тагы ла әйтте бит!
Инде низән өркәһең,
Җан эсеүзән җуркаһың?

Урал:

- Тилберлектә, тизлектә,
Көслөлөктә, зурлыкта,
Җизгерлектә - көндөз зә,
Төндә йоклап ятканда -
Арыслан, болан, капланы,
Айыуы, тагы бүтәне -
Улар беззән кәммә ни?
Ташка һуғылып тоягы,

Үлән төртөлөп аягы
Ҡис бер сакта аҡһамай;
Йәйге эсәлә өс һалмай,
Ырашкыла тун кеймәй;
Берәй йәнгә уҡталһа,
Бер ҙә сукмар йөкмәмәй;
Ҡошҡа шоңҡар сөйөргә,
Суртан арбап балыҡҡа,
Эт һөсләтеп йәнлеккә,
Шоңҡар, эткә, арысһанға,
Һунарында интекмәй;
Теш-тырнағы - коралы,
Үз кулында теләге,
Бер ҙә талмай беләге,
Ҡис аҙамай йөрәге,
Йәшәп килгән ҡапһаны,
Юлбарысы, арысһаны
Шулай батыр булһа ла,
Барының ҡотон алһа ла,
Аяғын бәйләп алған һуң,
Муйынына бысаҡ һалған һуң,
Ике күҙе йәшләнеп,
Йөрәге һуға түгелмә.
Атам безгә һөйләгән,
Без әле ҡис күрмәгән,

Беззең ерзә булмаған,
Яуыз үлем - кеше тип
Уйламайзар, тиһеңме.
Сабағына - суртаны,
Йомранына - көзәне,
Куянына - төлкөһө,-
Барыһын тезеп уйлаһаң:
Көшөзөнә - көслөһө
Үлем була түгелме?
Үлемдән куркып ялдымға
Сумып яткан балыктың,
Каяла сыр-сыр килешеп
Өркөп оскан кош-корттоң
Тотоң, башын сәйнәгән,
Йөрәген ярып ашаған;
Көшөз һанап барыһын,
Аулап, комарын асқан,
Ямандарзың яманы,
Шул йоланы табыусы,
Ерзә үлем сәсеүсе -
Ошо тирәлә без дүртәү
Булабыз һуң түгелме?
Үлемдең иң яуызы,
Булған йәнде кыйыусы,
Тип, барыһы уйлашып,
Беззе Үлем һанашып,
Сукмар итеп тырнаған,

Шоңкар итеп йөрөгән,
Бөтәһе бергә тупланып,
Бергә килеп укталып,
Безҙең өскә ташланһа,-
Атайым безгә һөйләгән,
Без әле һис күрмәгән
Үлем шунда безҙең дә
Күз алдына баһмашмы?"-
Тигән һүҙҙе ишеткәс,
Шүлгән бер аз уйлаған,
Шулай ға ул үз һүҙен
Уға карап куймаған, -
Ҡабырсактан аз-азлап
Ҡанды һемереп эскән, ти,
Атаһына әйтмәһкә
Уралдан һүз алған, ти.
Күп йән тотоп һунарҙан
Ата-әсәһе ҡайткан, ти.
Йола буйынса, күмәкләп,
Табын ҡороп дүртәүләп,
Бары йәнде ботарлап,
Былар ашқа ултырған.
Ашағанда уйланып,
Урал былай тигән, ти:
"Атай, бына был йәнде
Ҡасып һинән, боһа ла,
Йән аямай ҡаһа ла,

Шоңкар итеп йөрәген,
Бөтәһе бергә тупланып,
Бергә килеп укталып,
Безҙең өскә ташланһа,-
Атайым безгә һөйләгән,
Без әле һис күрмәгән
Үлем шунда безҙең дә
Күз алдына баҫмаҫмы?" -
Тигән һүҙҙе ишеткәс,
Шүлгән бер аз уйлаган,
Шулай ға ул үз һүҙен
Уға карап куймаған, -
Ҡабырсактан аз-азлап
Ҡанды һемереп эскән, ти,
Атаһына әйтмәҫкә
Уралдан һүз алған, ти.
Күп йән тотоп һунарҙан
Ата-әсәһе кайткан, ти.
Йола буйынса, күмәкләп,
Табын короп дүртәүләп,
Бары йәнде ботарлап,
Былар ашҡа ултырған.
Ашағанда уйланып,
Урал былай тигән, ти:
"Атай, бына был йәнде
Ҡасып һинән, боҫһа ла,
Йән аямай ҡасһа ла,

Һис коткармай тотканһың,
Муйынына бысак һалғанһың;
Безҙе шулай берәй йән
Килеп эҙләп тапмаһмы,
Безгә лә бысак һалмаһмы?"

Йәнбирҙе:

- Көнө бөтөр һәр йәнгә
Без үлеме булабыз;
Кайҙа ғына кәһә ла,
Кая, шырға боһә ла,
Без уларҙы табабыз,
Боғазына бысак һалабыз.
Кешене тотоп ашарлык,
Уға бысак һалырлык
Бында бер йән тыумаған,
Безҙе тотоп һуйырлык
Үлем бында булмаған.
Борон без тыуған ерҙә,
Атайҙар торған ерҙә
Үлем була торғайны;
Бик күбегә йәштән үк
Ятыш үлә торғайны.
Унда дейеү килгән һуң,
Күп кешене үлтереп,
Дейеү ашап киткән һуң;

Ерзең өстөн һыу каплап,
Каскан-боҫкан кешеләр
Ул тирәнән киткән һуң,
Үлемгә иш калманы,
Эшләргә эш булманы.
Каскан кеше барҙыр, тип,
Күрәһең, уйлап торманы:
Әсәң менән без ҡасып
Киткәнде ул күрмәне.
Бында кеше булмаған,
Берәү аяҡ баҫмаған,
Шуға Үлем был ерзе
Килеп эзләп тапмаған.
Без килгәндә, бында әле
Йәнлектәр ҙә аз ине,
Ере лә йүнле кипмәгән,
Вак-вак күллек, һаз ине.

Урал:

- Атай, үлемде эзләһең,
Уны табып буламы?
Тап килтереп тоткан һуң
Башына етеп буламы?"

Йәнбирзе:

- Үлем тигән яуыз ул,
Күзгә һис тә күренмәй,
Килгәне һис беленмәй
Йәшәй торған януар ул.

Уға тик бер сара бар:
 Дейеу батша ерендә,
 Әйтәләр, бер шишмә бар,
 Шунан һыу эсһә кеше,
 Һис тә үлмәй йәшәй, ти,
 Үлемгә бирешмәй, ти,-

тип, үлем тураһында һөйләгән дә, ашап бөткәс, кабырсактарҙы килтереп, кан эсергә булған. Йәнбирҙе карт, кабырсактарҙың бүскәргәнән күрөп, уландарынан канды кем эскәнән кысып һорай башлаган. Шүлгән, берәү ҙә эсмәне, тип алдаған. Йәнбирҙе карт, һуйыл таяк алып, балаларын алмаш-тизмәш һыптырырға тотонған. Урал шунда ла, ағайын кызғанып әйтмәй серәшһә лә, Шүлгән түзмәгән, үз ғәйебен һөйләп биргән. Йән-бирҙе карт тағы ла өстәп һуккылай башлагас, Урал атаһының кулынан тоткан да, былай тигән, ти:

- Атакайым, уйласы,
 Кулындағы һуйылға
 Күз йүгертеп карасы:
 Был һуйыл да йәш булған;
 Кабығынан әрселгән,
 Осо-башы йәнселгән,
 Бөкһәң, шартлап һынырҙай
 Кыу таякка әүерелгән.
 Һис киҫмәҫтән боронда,
 Үскәнөндә урманда,
 Еләҫ елдә ялбырҙап,

Япрактары елберзәп
Торган ағас булгандыр;
Бал корттары, коштары
Алмаш-тилмәш кунгандыр;
Коштар кунып һайраған,
Оя короһ йәшәгән -
Ботактарын һайлаған
Асыл ағас булгандыр;
Имсәк имгән балалай,
Тамырҙарын тарбайтып,
Ер дымыны имгәндер.
Тамырынан актарғас,
Ботағыны ботағас, -
Балғаң булған ташындай,
Кошка сөйөр шоңкарҙай,
Балык тотор суртандай,
Кан һурыусы һөлөктәй,
Йәнлек аулар көсөктәй, -
Һуккың булған түгелме?
Маңлай тирең һыпырып,
Күп йыл гүмер уҙзырып,
Ер өстөнә тапмаған,
Төсөн күрәп белмәгән,
Йөрәгең һис татмаған
Үлем тигән яуыздың, -
Тағы һукһаң баланды,
Үз торлағың эсендә,

Балаларың өстөндө, -
Көсчөззэргә көслөнән,
Балаларга атанан
Килгәнәнне күрергә
Эзерләнден түгелме?
Бөгөн агамды үлтерһән,
Иртән мине үлтерһән,
Яңгыз тороп калган һуң,
Картлыкк баһып алган һуң,
Бөкөрәйеп, татаргап,
Арысланыңа менә алмай,
Һунарына сыға алмай,
Шоңкарыңды сөйә алмай,
Уларга ем бирә алмай;
Арысланың да, көсөк тә,
Шоңкарың да, һөлөк тә, -
Барыһы аска тилмереп,
Күзенә кан һаузырып,
Ас зарыккан арысланың,
Бәйзә тороп ужарып,
Асыуынан укталып,
Билең бөгөп, үзеңде
Ботоң-ботса ботарлап
Бырағытһа бер сакта,
Үлем тигән яуызды

Каршыларга торлакта,
Атай, тура килмәсме?" -

тигән һүзен ишеткәс, Йәнбирзе карт Шүлгәнде тукмаузан туктаган.
"Үлемден күзгә күренмәй килеүе лә бар; шул үлем килгәндер, мине шул
которталыр; шулай ға үлемде берәйһе күрмәй булмаҫ, йәнлек, кош-кортто
йыйзырып һорашырға кәрәк", тип уйлаган да, шуларзы сакырған, ти.

Урал, йыйылған йәнлеккә, кош-кортка карап, былай тигән. ти:-

Үлем тигән ауыздың
Төрөн һанап беләйек,
Көслө көсһөззә ейгән
Йоланы без өзәйек.
Арабызған, һанаһак,
Һәр нөгәрзе караһак:
Кан да эсмәй, ит еймәй,
Берәүзең йәшен коймай, -
Кайныһы тамыр ашап,
Кайныһы үлән емшәп
Һаман гүмер иткәнен,
Йырткыстарға ем өсөн
Балаһын үрсеткәнен
Барығыз ға беләлер.
Уларға үлем ят түгел,
Кан һурған, ит ейгән-
Береһе лә дуҫ түгел.
Йырткыслыкты бөтөрәйек,
Яңгыз калған үлемде
Бергә эзләп үлтерәйек!" -

Тигән һүзгә йырткыстар,
Уларга кушылып Шүлгән дә, -
Барыһы каршы килгән, ти,
Төрлө һүззәр булған, ти.

Көзгөн:

- Мин үлемде табыузан
Бер зә куркып тормайым,
Әммә тотоп биреүгә
Һис касан да күнмәйем.
Карт булһам да, был эштән
Мин бер үзем баш тартам,
Тағы өстәп шуны әйтәм:
Көсө еткән көсчөзгә
Һис һунарлык кылһаһ;
Әсәнән тыуган берәү зә
Был донъяла үлмәһ;
Ер уттары, ағастар
(Аңына буйһонһаһ;
Үз мизгеле еткәндә,
Көзгө кырау төшкәндә,
Йәшеллек һис бөтмәһ, -
Унан безгә ни файза?
Куян һымак, һәр йәнлек
Йылға ике-өс түлләһ;
Төндә йөрөп, йәшелден

Барыһын да утлаһа;
Бүтән йэндәр каңғырып,
Ашарына тапмаһа;
Өйөр-өйөр туп булып,
Каз, өйрәге, аякшо,
Шыбыр-шыбыр койоноп,
Һыу өстөнә каплаһа;
Ғүмерем бушка уза, тип,
Ярым бушка туза, тип,
Һис бер йылға аямаһа;
Ерзә шундай йола, тип:
Койонорзар, эсерзәр -
Безгә тынғы бирмәстәр, -
Тип, шишмәләр сыкмаһа,
Ерзәге һыу тонсоһа, -
Шул сакта без нишләребез?
Емде кайзан эзләребез,
Һыуҙы кайзан эсербез?
Башым һалып, яу асып,
Күп сағында талшынып,
Аслык, тарлык күрһәм дә,
Күп зарығып йөрөһәм дә,
Мин кан эсмәй, ит еймәй,
Үлекһәнең күз майын
Өс көндә бер сокомай,
Һис донъяла тора алмам, -
Үлемде эзләп табырға
Мин һүҙемде бирә алмам".

Һайысқан:

- Үлемдән куркыр йән булла,
Котолорға юл эзләр,
Түл йәйергә уйлаһа,
Илде гизеп яй эзләр".
Һайысқан әйткән һүззәрзе
Юлбарыс та, каплан да,
Бүре, бурһык, арыслан да,
Типкес-өзгөс коштар за,
Карпыр балык - суртан да, -
Бөтә йырткыс хуп күргән.
Үлән емшәр хайуандар,
Торна, өйрәк, кыр каззар,
Туғазак менән сел, корзар
Бала сығарып, түл йәйеп,
Балалары кош булып,
Үз алдына оскансы,
Йәй мизгеле узғансы,
Шыр урманлык эзләргә,
Байманлыкта түлләргә, -
Тип барыһы уйлаган.
Коралайы, боланы,
Кызыл сикә куяны,
Аяғына маһайып,

Бер ауыз һүз әйтмәгән.
Тургай, майсыл, сыйырсыт,
Сәүкә, карга, буз сәпсек,
Мыр-мазарзы ашагас,
Һүз әйтергә оялган.
Кәкүк тагы: "Оям юк,
Балам тигән кайғым юк;
Бала - бауырым, тигәндәр,
Бала өсөн көйгәндәр
Ни теләһә, - миңә шул", -
Тип, уртаға һалған, ти.
Барыһы төрлөсә һөйләп,
Төрлөһө төрлө уйлап,
Һис берлеккә килмәйенсә,
Кырка бер уй әйтмәйенсә,
Таркалышта калған, ти.
Карт бынан һуң һискәнгән,
Яңғыз ауға сығырға
Бынан ары шикләнгән.
Берзән-бер көн дүртәүләп,
Былар ауға киткән, ти,
Күп ерзәрзе үткән, ти;
Күп йән алып, шатланып,
Ауған былар кайтқан, ти.
Аулап алған коштарзың
Араһында бер ақкош,
Аяктарын бәйләгәс,

Башын кыркып ташларга
Бабай бысак кайрагас,
Канлы йәшен түккән, ти,
Үз зарыны әйткән, ти:
"Ил күрергә сыктым мин,
Ер кошонан түгелмен, -
Йәшәй торган илем бар,
Илһез етем түгелмен.
Ерзә һис кем тыумастан,
Берәү аяк басмастан,
Куш булырға йәр эзләп,
Ерзә һис кем тапмагас,
Бүтән йәндән һайларга
Берәүзән тиң күрмәгәс, -
Күккә осоп йәр эзләп,
Айзы, қояшты күзләп,
Үзенә йәр һайлаган,
Икеһен дә арбаган,
Бар коштарға баш булган,
Самрау атлы атам бар.
Ике балаһы булган,
Балаһы ла, үзе лә
Һис ауырыу күрмәгән,
Һис берәүһе үлмәгән.
Әле лә батша атайым,

Ебәрегеҙ һеҙ мине,
Үҙ илемә кайтайым.
Мине бүлөп ашап та,
Сәйнәп мине йотоп та
Барыбер аш булмамын,
Һис аш булып һеңмәмен;
Йәншишмәнән һыу алып,
Әсәм тәнем йыузырған.
Үҙ нурына һуғарған
Барығыҙға билдәле
Кояш тигән әсәм бар.
Ебәрегеҙ һеҙ мине,
Атам барыбер табыр ул,
Килеп яулап алыр ул.
Самрау тигән батшаның
Һомай тигән кызымың;
Алтын сәсем таркаһам,
Нурға илде күмәмен:
Көндөҙ ергә нур һибәм,
Кисен айға нур бирәм;
Ебәрегеҙ һеҙ мине,
Илемә мин кайтайым;
Йәншишмәнән һыу юлын
Һеҙгә әйтеп китәйем", -

Тигән һүзгә ишеткәс, Йәнбирзә карт менән Йәнбикә карсык улдарына кәңәш иткәндәр. Шүлгән һомай кошто ашау ягында, Урал коткарыу ягында булып, ызгыш киткән. Урал кошто Шүлгәнгә бирмәй тартып алган да ситкәрәк илтөп куйган. "кайгырма, хәзәр тамаккланам да үзәндә ата-әсәңә илтөп тапшырам!"-тип аталары янына килөп ултырган. Былар ашарга ултыргас, кош һау канатын һелөккән, - өс кауырһыны төшкән; шуларзы һынган канатынан сыткан канга буяп, ергә ташлаган икән, - өс аткош килөп, кыззы күтөрөп алып киткән. Йәнбирзә карттар Йәншишмәнөң юлын һораша алмай калыузарына үкөнгән.

Карт шунда ук Шүлгән менән Уралга, коштар карап оскан якка табан күз язмай китөргә, арттарынан күзөтөп барып, Йәншишмәнөң урынын табырга, әгәр юлда үлөм оскана, башын кыркып алып кайтырга кушкан. Икө улын икө арысланга мөндөрөп озаткан, ти.

Урал, Шүлгән икөүлөп,
Көн-төнөн, ай-йыл һанап,
Тау артылып, һыу кисөп,
Кара урмандар үтөп,
Һаман алга киткән, ти;
Бара торгас, бер заман
Бер йылганың ситөндә,
Бер зур агас төбөндә,
Зур таягы кулында
Ак һакаллы бер картка
Былар барып өткән, ти,
Барып сөләм биргән, ти.
Карт та каршы алған, ти,
Юл башыны быларзың
Карт һорашып белгән, ти.

Үз уйзарын былар за
Картка һөйләп биргән, ти.
Карт уйланып торған да,
Һакалыны һыпырып,
Быларға күз йөрөтөп,
Ике юлды күрһәтөп,
Былай тиеп әйткән, ти:
"Бына һезгә ике юл:
Һулға китһән, юл буйы -
Уйын-көлкө төн буйы,
Кайғы-этлек күрмәйенсә,
Барлығын да белмәйенсә,
Рәхәт йәшәй байманда;
Бүрө, һарык яланда,
Төлкө, тауык урманда
Бергә йәшәп, дуҫ булып,
Самрау жошқа баш әйеп,
Кан да эсмәй, ит еймәй,
Һис үлемгә юл куймай
Йәшәп килгән бер ил бар;
Якшылыҡка якшылыҡ
Кыла торған йола бар.
Уңға китһән, юл буйы -
Илау-һыктау йыл буйы;
Яуызлыкта дан алған,
Батшаһынан, башкаһынан
Кайғы, этлек күреүсә,

Канлы йәшен түгеүсә
Катил батша иле бар;
Тау-тау кеше һөйәге,
Канға баткан ере бар".
Карттан быны ишеткәс,
Юлдар серене белешкәс,
Урал, Шүлгән икәүһе
Шунан шыбаға тотошкан,
Юл булергә уйлашкан,
Үз араһы һөйләшкән:
Һулға китеү - Уралға,
Уңға китеү - Шүлгәнгә
Шыбағалы юл булған.
Шүлгән быға күнмәгән:
Мин уҙаман әле, -тип,
Мин барамын һулға, -тип,
Үзенә һулды һайлаган,
Үз тигәнсә даулаган:
Урал күнгән уң ятка,
Шүлгән киткән һул ятка.
Урал уңға киткән һуң,
Озон юлға төшкән һуң,
Күп һыузарзы кискән, ти,
Күп таузарзы ашкан, ти;
Бара торғас, бер таузың

Итәгенә еткән, ти.
Бүре талап, өзгөләп,
Һырзай канға тузгандай-
Телгеләнгән аркаһы,
Айырылған елкәһе;
Сүплек типкән тауыктай,
Кул-аяғы ярылған;
Тамыр ашап, ер казып,
Ауыз-бите карайған;
Кырау һуккан үлөндәй,
Йөзө-төсө һарғайған;
Сутлап юнған ағастай,
Балтыр ите һулыған;
Бире уңалған ағастай,
Елек башы сурайған
Бер карсыкка һырышкан;
Көнгә янған тәндәрен,
Шырт каплаган сәстәрен,
Һуплап юнған ағастай,
Балтыр ите, беләген,
Ауза туйған кыйғырзай,
Кәпәйеп торған күкрәген,
Куға аша йылмылдап
Торған күлдәй күззәрен,
Бал кортондай ыктымат
Нескә һылыу билдәрен, -
Оялышмы, куркышмы, -
Карсыкка һырышып маташкан

Бер һылыу кызыккайға
Урал барып тап булған.
Урал якын барған, ти,
"Куркмағыз, тип әйткән, -ти-
Мин киләмен йырактан,
Үзем тыуған торлактан,
Бала инем киткәндә,
Күп илдәрҙе үткәндә;
Мин кешегә теймәймен,
Уның канын коймаймын;
Үлем тигән яуызды
Үлтерергә уйлаймын;
Әйзә, якын килегеҙ,
Ил хәлдәрен һөйләгеҙ", -
Тигәс, былар йылмайған,
Урынынан кузғалған .
Тузған сәстәрен әбей
Колағына кыстырып,
Урынынан кузғалып,
Бер аз күзен ҙурайтып,
Азырак буйын турайтып,
Былай тиеп әйткән, ти:
"Йырак илдән икәнһең,
Изге уйҙа килгәнһең;

Ай егетем, белһән һин,
Безҙең илдә булһаң һин,
Катил батша эшләгән
Эштәрене күрһәң һин;
Ауырыу-һыҙлау күрмәйенсә,
Үлем башка килмәйенсә,
Катын-кыҙы, ир-атты,
Айырмастан йәш-картты,
Кул-аяғын бәйләтеп,
Арыуҙарын һайлатып,
Йыл да бер кат йыйыра,
Һарайына алдыра;
Кыҙы һайлап егетен,
Үзе һайлап кыҙ-кыркын,
Калғандарын тағы ла
Ярандары карайҙар,
Үзәренә һайлайҙар;
Бүтәндәрен аямай,
Канлы йәшкә карамай,
Тереләтә, һау көйгә
Кыҙын күлгә һалдыра,
Ирен утка яндыра;
Атаһы өсөн, үзе өсөн,
Ярандары даны өсөн,
Үзе тыуған көнө өсөн,
Йыл да бер кат тәңре өсөн
Канлы корбан уҙыра.

Бына мин дә ун бала
Күргән эсә донъяла.
Дүртеһен һайлап алдылар,
Бишеһен һыуға һалдылар.
Картым, йөрәге һыҙлағас,
Туғыз бала юғалғас,
Карап тороп түзмәне,
Нишләрене һизмәне:
Йән асыуған укталып,
Балаларын кыҙғанып,
Бер яранға ынтылды, -
Баһыркайым шул көндә, -
Күҙ алдында үкһетеп,
Тереләй ергә күмелде.
Кинйә балам ҡалғайны,
Бер яраны килгәйне,
Алам үзен, тигәйне;
Бала бауыр булғанға,
Алып ҡастым урманға.
Миндәй балалы эсә,
Ҡаскан ир-ат күп бында,
Барыһы ла ҡан илап,
Йөрөй ҡасып урманда.
Егет, изге икәнһең,
Яҡшы уйға килгәнһең,

Ары барма, кайт кире,
Канлы ергә килгәнһең,
Яуыз илгә килгәнһең".
"Һыузар кисеп, тау ашып,
Күп йыл буйы килгәнмен,
Күп юлдарҙы узғанмын;
Күз йәшергән үлемде
Эзләп бында, тапмаһам,
Башын сабып өзмәһәм,
Әйткәнемә етмәһәм,
Уны ерзән йыймаһам,
Урал булып йөрөмәмен!" -
Тигән һүзен әйткәндә,
"Һау булығыҙ", - тигән дә,
Арысланға менгән дә
Катил батша йортона
Урал карап киткән, ти;
Бер нисә көн үткән ти:
Шундай ергә еткән ти:
Бер әсәнән тыуғандай,
Бер төс кейем кейгәндәй,
Барыһы ла шәп-шәрә
Төркөм халыҡ йыйылған,
Аллы-артлы тезелгән,
Ирзәр, кыззар айырылып,
Урам-урам куйылған.
Ярандары төрткөләп,
Тигеҙһезен тигеҙләп,

Камсылап та һуккылап
Йөрөһә лә һүз әйтмәй,
Тел дә кыбырзата алмай
Торған халыкка барған,
Майзанға был күз һалған.
Был төркөмдән ситтәрәк,
Ун биш азым кырзarak,
Күзен-башын шәмәртеп,
Йөрәктәрен һыктатып;
Балалары куркышып,
Ымлап кына һөйләшеп,
Кайғырышып, илашып
Торған ата-әсәләр
Янына барып туктаған,
Хәл-әхүәлен һораған,
Үз теләген һөйләгән.
Урал һүзен барыһы
Йотоношоп тыңлаган,
Араһынан бер картты
Ошолaй тип һөйләгән:
"Егет, һинең төс-башың,
Аптырашлы карашың,
Арыслад менеп килешен
Сит булырзай күренә.

Беззең илдә батша бар,
Яранынан түрә бар;
Бына был халык эсендә
Төрлө ырыузан кеше бар.
Һәр йыл батша тыуған көн
Ата-әсәһе хакы өсөн,
Батша тыугас, һыу алып,
Йыуған койоһо өсөн
Корбан бирер йола бар.
Батшаның тыу бизәге -
Кара козғон кошо бар,
Шул коштарзы йыл һайын
Һыйлай торған көнө бар.
Ана, егет, күрәмһең,
Ул коштарзы беләмһең,
Килеп тауға кунғандар,
Ем булырын белгәндәр.
Койоға кыззар һалған һуң,
Кыззар шунда үлгән һуң,
Барыһын алып койонан
Козғондарға ташлайзар,
Улар шунда ашайзар.
Бынау бәйле егеттәр
Һәр ырыузан килгәндәр.
Батша кызы йыл һайын
Тәүзә һайлай берәүһең;
Унан кала батша үзе

Колдар найлай һарайға;
Унан тороп калғаны -
"Тәңре өсөн корбанға", -
Тип һөйләп тә бөтмәгән,
Зарын әйтеп етмәгән:
Алтын тәхет өстөндә
Батша кызы ултырган,
Дүрт яғынан дүрт коло
Тәхетене күтәргән,
Бағмалатып артынан ,
Бер яраны әйәргән,
Быныһы үзе артынан
Калғандарын әйәрткән.
Килеп еткәс, ти, былар:
"Тигез, якшы тороғоз,
Батша кызы килә бит,
Якты йөзлө булығыҙ!" -
Тип берәүһе әйткән, ти.
Сафты бозоп торғанды
Камсы менән һуққан, ти.
Батша кызы шул сақта
Килеп етте майғанға;
Урал да рәт бозмаған,
Бағып торған ыңғайына;
Батша кызы, аралап,

Бар егетте һайлаған,
Араһынан окшарҙай
Бер егет тапмаған.
Аҙаҡ сиктә яҡынлап,
Уралға килеп еткән, ти
Туктап тороп шул ерҙә
Уралға күз теккән, ти;
Кулына алып бер алма,
Уға бүлөк иткән, ти.
Батша кызы майҙанда
Башка һайлап тормаған,
Уралды алып барырға
Бер яранға ымлаған.
Кыз тәхеткә ултырған,
Тағы колдан күтәртеп,
Һарайына юллаган,
"Батша кызы һөйҙө бит,
Батша кейәүе булды бит!"
Тип, барыһы шау килеп,
Ярандары ғыу килеп,
Халықты ситкә таркатып,
"Әйҙә һарайға, егет,
Батша кызы көтә", -тип,
Уралға йола аңлатып,
Бер яраны шул сакта
Юл башларға булған, ти
"Кейәү булдың безгә", -тип,

Аркаһынан һөйгән, ти.
Урал быға күнмәгән,
Һарайға ул китмәгән.
"Мин йоланы белмәйем,
Эш азағын күрәйем,
Азак барһам, барырмын,
Кыззы эзләп табырмын", -
Тиеп Урал әйткән, ти,
Ярандарзың һүззәрен
Шулай кире кәткән, ти;
Ә тегеләр корсайып,
Кызға әйтә киткән, ти.
Күп тә вакыт үтмәгән,
Майҙанда шау-шыу бөтмәгән,
Алғаскылар юл башлап,
Дүрт батырын эйәртеп,
Колдан тәхет күтәртеп;
Бураланған дөйәләй,
Канһыраған айыуҙай,
Күзенә кан һауҙырып,
Күз кабағын тойҙороп,
Ужар сәсеп, мат курып;
Кабан суска елкәле,
Филдәй йыуан балтырлы,
Кымыз тулған һабалай,

Имәнес йыуан корһаклы,
Ужарынан халыктын
Башын ергә эйзереп,
Катил батша килгән, ти,
Барыһын да аралап,
Ир-кол һайлап үткән, ти.
"Быныһы һарайға барыр, тип, -
Быныһы корбанға булыр", тип,
Кол һайлауын бөткән, ти,
Кыз һайлауға күскән, ти.
Кызҙар һайлап йөрөгөндә,
Бер һылыуға еткөндә,
Бер яранын сакыртыш:
"Тешен кара", - тигән, ти.
Алһыу йөзөн каплаған
Кулын кыздың алған, ти;
Күкрәктәрен капшаған,
Билен тотоп караған, -
"Һарайға был ярар, тип,
Бүтәнән үзегеҙ караң, тип,
Арыуҙарын һайлағыҙ,
Кәрәгенсә алығыҙ", -
Тиеп батша әйткән, ти,
Ярандарға кушкан, ти.-
"Калғандары әсәмдең,
Мине йыуған койомдоң
Корбанына калыр", - тип,

Азак һүзен әйткән, ти.
Асыуланып, шул сакта
Җызы килеп еткән, ти,
Урал янына үткән, ти,
Үпкә һүзен әйткән, ти:
"Егет, һине һайланым,
Һарайыма барманың,
Алма биреп ымланым,
Мине тингә алманың;
Кире кактың һүземде,
Бөтә колдар алдында
Кара иттең йөземде", -
Тигән һүззе ишеткәс,
Батша төшкән тәхеттән:
"Кайһы ырыу егеттән
Минең кызым хурланган?" -
Тип Уралға килгән, ти,
Төкөрөк сәсеп ауыздан
Һүзен һөйләп киткән, ти:
"Әй, егет, һин затымды,
Катил батша атымды,
Кеше түгел был илдә -
Мин биләгән һәр ерзә -
Кошо-корто, йәнлеге
Ишетеп тә, күреп тә,

Гүрендәге үлек тә,
Аңлаганын беләһең!
Кызым әйткәс, бармайынса,
Нимә уйлап тораһың?
Нинә йолам бозаһың,
Бармай ваҡыт һузаһың?"
"Батша тигән нәмәне,
Кеше һуйыр йоланы
Ишетеп тә, күрөп тә,
Нисә йылдар йөрөп тә,
Һис бер ерҙә күрмәнем,
Барлығын да белмәнем,
Мин ят йола белмәйем,
Үлем тигән яуызды
Үлтерергә эзләйем.
Йоланан да куркмайым,
Үлемдән дә өркмәйем,
Кеше түгел, кошто ла,
Үлем килә калдыһиһә,
Килеп кулды һалдыһиһә,
Уны биреп үлемгә
Кул каушарып тормамын!
Бына, карап торайым,
Бар йоланды күрәйем,
Аҙаҡ сиктә үз уйым
Һиңә әйтеп бирәйем", -
Тигән һүҙҙе ишеткәс,

Уралдың төптө сит кеше
Икәнлегене белгәс,
Ярандар за, батырзар,
Батша яклы карт-королар,
Батша кызын Уралдан
Уга кыззы биреүзән,
Уны кейәү кылыузан
Барыны ла көнләшкән.
Батша быга шашкан, ти:
"Бындай тинтәк һайлама,
Күзең юкка талдырып,
Юк кешегә карама,
Кайтсы, кызым, кайт, әйзә,
Һарайыңа кит әйзә", -
Тип кызына әйткән, ти.
"Корбандарзы тотмағыз,
Кызын һыуға һалығыз,
Ирен утка атығыз.
Был егетте быгаулап ,
Минең янга озатығыз", -тип;
Дүрт батырға кушкан, ти.
Үзе, тәхеткә ултырып,
Башкарыузы көткән, ти.
Ярандары кыззарзы,
Кулы бәйле ирзәрзе, -

Кызын һыуға ташларға,
Ирен утка ташларға
Кузгалыша башлагас,
Халык сыр-сыу илашкас,
Урал ырғыш сыткан, ти,
Ошо һүзен әйткә, ти:
"Мин күренмәс үлемде
Юк итергә сытканмын;
Кан койоусы батшанан,
Кеше ашар дейүзән
Бар кешене коткарыу,
Йәншишмәнән һыу алып,
Үлгәндәрзе терелтеү
Өсөн тыуған батырмын!
Халык илап торғанын
Күз алдында күргәндә,
Йәнде алып яуыз үлем
Кешегә кулын һалғанда,
Ирмен тигән ир-батыр
Шып-шым карап торормо?
Яуыздарға юл куйып,
Батыр куркып калырмы?
Кит, ярандар, артабан,
Төш, зур батша, арбанан,

Колдар кулын сисегез,
Кыззар кулын сисегез!"
Батша быны ишеткәс,
Кызарынган, бүртенгән,
Кыскырынган, екергән,
Батырзарына карап:
Үлем эзләп йөрөһә,
Канга һыуһап тилмерһә,
Күрһәтегез үлемде,
Танытыгыз илемде!"-тип,
Каты фарман биргән, ти.
Тәне йөнтәс айыуҙай,
Үззәре зур дейеүҙәй
Дүрт батыры килгән, ти
"Алыштанмы, тартыштанмы? -
Һайла берзе!", -тигән, ти.
"Әрәм булып куймағыз,
Тәүзә шуны уйлағыз.
Үзегеҙҙән көслөрәк
Берәй хайуан һайлағыз".-
Тигәс, былар яман көлгән, ти.
"Ай-һай батыр икәнһең!"-
Тип батша ла, бары ла,
Мысҡыл итеп куйған, ти.
Катил батша асыуҙан
Ни әйтергә белмәйенсә,
Уйлап-нитеп тормайынса:
"Канһыраған икән был,

Йәнһерәгән икән был, -
Һарайымды күтәргән
Үгеземде килтерен:
Үгез кылыр кылыкты,
Һез батырзар, тик тороң", -
Тигән һүззе ишеткәс,
Бары халык курккан, ти
Уралды бик кызғанып,
Әрәм була егет, -тип,
Халык күз йәш түккән, ти
Атаһына ялбарып,
Кызы ла килеп еткән, ти:
"Атакайым, куйсәле,
Юкка әрәм итмәле,
"Кейәү һайла үзең", тип
Миңә биргән һүзең бар.
Был егетте һайланым,
"Кейәүем", тип уйланым,
Һөйләшергә егеттең
Һис яйына куйманың.
Атакайым, куйсәле,
Юкка әрәм итмәле!"-
Тиеп кызы әйтһә лә,
Канлы йәшен түкһә лә,
Кызы һүзен алмаған,
Кыз яйына куймаған.
Ерзе тырнап, үкереп,
Шылағайын ағызып,

Таузай үгез килгән, ти
Урал алдына килеп,
Башып карап торған да,
Муйынын азырак борған да:
"Егет, ергә атмамын,
Сереп, тузан булгансы,
Елгә осоп тузғансы,
Мөгөзөмдә каклармын,
Һине шулай каклармын!" -
Тип Уралга әйткән, ти.
"Мин дә әрәм итергә,
Үгез, һине тырышмам,
Яфаланып, көс түгеп,
Һинең менән сайкашмам.
Донъяла һин кешенән
Көслө юғын танырһың, -
Үзең түгел, токомоң менән
Кешегә кол булырһың", -
Тигән һүзгә был үгез
Асыуланып ынтылған,
Мөгөзөнә алырга
Уралга ул укталған.
Урал батыр үгеззе
Мөгөзөнән алған, ти.

Тырышкан, ти, үгез җә,
Ышанһа ла мөгөзгә,
Ысқыналмай Уралдан,
Тубыгынан баткан, ти;
Көсөргәнөп тырышкас,
Ауызынан үгезҗөн
Кап-кара кан аткан, ти;
Өскө теше төшкән, ти,
Үгез хәлһезләнгән, ти,
Сәсәп, әлһерәгән, ти.
Быны күреп Катил дә,
Ярандары, бары ла
Аптырауға калған, ти.
Урал һүзенән китмәгән,
Үгезҗе эрәм итмәгән,
Шакарып ике мөгөзҗө,
Баткан ерҗән үгезҗе
Күтәреп алып куйған, ти.
Үгезҗөн дүрт тоягы
Урталайға ярылып,
Араһына ком тулып
Һырзай канға тулған, ти.
Урал:

- Кулым тейгән мөгөзөн
Кәкерәйгән көйөнсә,
Тешен төшкән ауызың
Өскө тешен үсмәйсә,

Айырылган тояғың
Ғис тә берекмәйенсә,
Үзең түгел, балаң да
Мәңге калыр шул көйсә.
Кеше көсөн күрзең һин,
Хәлһезлеген белден һин,
Кешегә мөгөз сайкама,
Еңермен тип, айканма!"

Катил:

- Бер табандан уктал!", -тип,
Дүрт батырға ымлаган.
Батырҙары килгән, ти,
"Йәнең сыҡһа кулымда,
Тәнен кайға ташлайым?
Сойорғоткансы үлмәһән,
Кайһы илгә сөйәйем?"-
Тип бер батыр Уралға,
Алып һүзен әйткән, ти.
Урал бынан куркмаған,
Дүрт батырға каршы тороп,
Алға табан атлаган.
"Дүртегез ҙә килегез,
Үлем эзләп йөрөгән
Батыр көсөн белегез;
Кулығыҙға йән бирһәм.

Арысланыма бирегез;
Көсөгөз етһә ташларга,
Йәншишмәгә сөйөгөз,
Инде һез ҙә әйтегез:
Минен кулга төшһәгез,
Күбәләктәй ошағыз,
Кайҙа карай сөйәйем?
Дейеүзәрҙе кыйратып,
Йәншишмәнең һыу алып,
Кире һезгә килгәндә,
Һезҙе эзләп йөрөгәндә,
Он-талкандай итегезҙе,
Күбәләктәй йәнегезҙе
Кайһы ерҙән табайым?" -
Тигәс Урал, көлгәндәр,
"Көсөң етһә атырға,
Һыртты ергә һалырға,
Батша менән ярандарҙың
Алдына карай ташларһың", -
Тип мысҡыллап куйғандар,
Дүрте берҙән укталып,
Йәбешкән, ти, батырға.
Урал тотоп береһен,
Олактырған батшаға,
Калған өсөһөн бер юлы-
Ярандары алдына.
Ер һелкенгәндәй булған,

Ярандар за, батша ла,
Олактырган батыр за
Он-талканга калган, ти,
Күззән гәйеп булган, ти.
Кан илаган әсәләр,
Җыктап торган аталар,
Кулы бәйлә балалар, -
Барыһы ла күргән, ти,
Ябырылып Уралдың
Барыһы янына килгән, ти.
Урал һарайға барған, ти,
Бар халыкты йыйған, ти,
Кысқан-босқан - барына
Үз йортона кайтырға
Урал фарман биргән, ти.
Аранан баш һайлатып,
Үзә китмәк булған, ти.
Халыктар йыйын корған,
Урал уртала булған.
Халык эсендә иң карты
Былай тиеп әйткән,
"һин егет тә егет икәнһең;
Егет, батыр икәнһең;
Йөрәгеңә таянып,
Беләгеңдә һызғаным,

Беззәйзәрзе кызганып
Килгән батыр икәнһең,
Еңеп ятыр икәнһең!
Батша асыуын куптарған,
Һиңә каршы өскөргән,
Шул айканлы беззәрзе
Шатлы азат иттергән
Батша кызы булды бит,
Ул сәбәпсә булды бит.
Һине һөйөп шаулашты,
Атаһы менән даулашты;
Батша кызын ал, егет,
Бында тороп кал, егет!"-
Тигән һүззе ишеткәс,
Барыһы ла димләшкәс,
Урал алмак булған, ти,
Кыззы алып туй яһап,
Бер аз калмак булған, ти.
Бер нисә көн булған һуң,
Кыззың туйы узған һуң,
Урал тағы киткән, ти,
Күп һыузарзы кискән, ти;
Бара торғас, бер ерзә,
Бер кая тау битендә,
Уйпат сая эсендә
Арысланынан төшөп,
Ял итергә ятканда

Йылан ыслаган тауыш
Колагына салынган.
Бірғып тороп урынынан,
Тирә-ягына каранган.
Йырак түгел, якында,
Бер кулкының янында:
Бейеклген караһаң, -
Арыслан аша күренмәс,
Озонлгон үлсәһәң, -
Йөз азымда түкәлмәс,
Ғәләмәт бер зур йылан
Кулкы эсенән һөзөп,
Тотоп алған бер болан.
Ай, айкаша, ти, былар;
Ай, сайкүаша, ти, былар,
Ахыр сиктә түзә алмай,
Йыланға каршы торалмай,
Сәсәп, йығылған болан,
Арт һанынан боландың
Шундук капкан, ти, йылан.
Урал барған йүгереп;
Йылан койроғон болғап,
Дулай, ти, ағас һындырып;
Уралды ла йоторға
Койрок менән һуккан, ти,

Урал урап йыландың
Койроғонан тоткан, ти,
"Ебәр һин боланды тип!"-тип,
Йыланға Урал әйткән, ти.
Йылан бер һүз әйтмәгән,
Боландың ул арт һынын
Сәйнәгән дә сәйнәгән.
Тырышкан, ти, был йылан
Үз теләген итергә,
Боланды йотоп бөтөргә
Тырышһа ла булмаған:
Зур мөгөззә туктаған;
Койрого менән шакарған,
Унда ла мөгөз һынмаған;
Ергә һужкан боланды,
Мөгөзгә бер ни булмаған.
Бара-тора йыландың
Һис тәкәте калмаған;
Йотһа, мөгөз ебәрмәй,
Коҫһа, кире тибәлмәй;
Аптыраған, алыған,
Һис тә эше сыкмағас,
Башка сара калмағас,
Йылан, башын сәкәйтеп,
Уралға карап ялбарған:
"Ай, егетем, ярҙам ит,
Шул булмаһын улемем,
Кәһкәһәнең улымын,

Зэркум тигэн егетмен,
Ярзамыңа карыуга
Мин дә ярзам итермен.
Юлымда юлдаш бул, тигән,
Юлыңа бергә китермен;
Ыйы-мәрийен һораһаң,
Һарайыма барырһың,
Теләгәнсә алырһың,
Кунак булып калырһың", -
Тигән һүзгә ишеткәс,
Урал былай тигән, ти:
"Һис тә карыу кылмаған,
Бер йәнгә лә теймәгән,
Кан эсмәстәй боланды
Минәң дошман үлемгә
Асмарланың бахырзы,
Миңә һөйлә серене,
Миңә әйт һин барыны,
Миңә бүләк кәрәкмәй,
Миңә һарай кәрәкмәй,
Мин сытканмын илемдән
Коткарырға кешене,
Ғәйепһез болан ишене
Яуыз дошман үлемдән".

"Ай, егетем, әйтәйем,
Бар серемде һөйләйем:
Безгә якын бер ерзә,
Коштар торған зур илдә,
Самрау тигән батша бар:
Шул батшаның кояштан
Тыуып төшкән кызы бар.
Мин һораным - бирмәне,
"Ғин йылан", тип, кызы ла
Мине тартып килмәне.
Мин атама ялындым,
Көнөн-кисен ялбырзым,
"Атай, шуны ал, -тинем, -
Ғис булмаһа иленә
Утлы яуың ас", -тинем.
"Бөгөн ауға сык, тине,
Йылан туның кей, тине;
Ун ике тарбак мөгөзлә
Болаң табып ей, тине-
Шуны йотһаң, донъяла
Төрлә төскә керерһең,
Хәүеф белмәй йөрөрһең;
Кешеләрзең һылыуы,
Бер ир-егет булырһың;
Кош иленә барырһың,
Самраузың бер кызын

Үзең һайлап алырһың", -
Тигәс, ауға сыккайным,
Боланды ла йоткайным;
Инде хәлем калманы:
Ауызыма кипләнгән
Мөгөзө һис һынманы,
Теләгәнем булманы.
Егет, минехур итмә;
Бер изгелек ит, егет,
Миңә ярзам ит, егет;
Атама бергә барайык,
Ни теләһең -алайык.
Атамдан байлык һорама, -
Донъяла һылыу кыз бирер;
Уныһына ла алданма,
Һарай тулы мал бирер,
Уныһына ла алданма,
Ынйы-мәрийен -барыһын
Атам түгер алдыңа, -
Уныһына ла алданма!
Азақ сиктә атайы
"Ынйы-мәрийен һөймәгән,
Байлыкка баш эймәгән,
Ай, һылыу кыз, тимәгән,
Был донъяла йөрөп тә,
Ишетеп тә, күреп тә

Ҳис берәүзе тапманым,
Бирер нәмәм калманы,
Инде үзеңә туктаным,
Егет, әйтсе теләгең,
Зур эшеңә бүләгем", -
Тиер һиңә атайым.
Алдан әйтеп куяйым:
Аждаһа туның һал, тирһең,
Кош телеңде сыгарып,
Ауызымы бир, тирһең.
Атам һине куркытыр,
Ташка төкөрөпкүрһәтер,
Ташты һыуҙай кайнатыр.
Әгәр тауға төкөрһә,
Тауы иреп, һыу булып,
Ағып бары шул сакта,
Бер үзәңгә йыйылып,
Осо-сиге күренмәс
Ялтыраған күл булып.
Уныһынан да куркма һин,
Һаман телен һора һин.
Атам телен үпкән һуң, -
Күңеле йомшап киткән һуң,
"Ни һорайһың бүләккә", -тип,
Һиңә карап әйткән һуң:
"Бер зур илдә батшаның
Якшылыкка - якшылык

Кылыр эшен беләһең,
Үз һөйгәнең ни булһа,
Шуны миңә бирерһең", -
Тигәс, ыңйы башлы таяғын
Бирһә, уны алырһың.
Ул таяктың даны шул:
Һыуға төшһең, батмашың,
Утка инһең, янмашың;
Күренмәскә теләһең,
Һис бер йән дә күрәлмәс,
Дошман һине эзләһең,
Бер касан да табалмас", -
Тиеп Зәркум ялбарғас,
Урал мөгөззә һындырған,
Йылан, боланды йоткас,
Шундук бер егет булған.
Уйламастан-нитмәстән,
Һүззәре лә бөтмәстән,
Бер һызғырыу ишеткән,
Зәркумдың йөзө шул сак
Ағарынып, буз булған.
Уралһ "ни?"-тип һораған,
Зәркум бер ни әйтмәгән,
Унан серен йәшергән.
"Атам белде серемде,

Мин һөйләгән уйымды,
Был егеттән язлыкһам,
Быны йотмай ебәрһәм,
Атам йөрәге ташыр,
Асыуынан мине асыр.
Йоторға көс алалмам,
Койроғомдо богалак
Тағы ла мин кылалмам.
Атама илтеп тапшырһам,
Аяғына баш орһам,
Аз-маз яза алырмын,
Үзем иҫән калырмың", -
Тигән уйҙы уйлаган,
Тик Уралға әйтмәгән,
"Атам эзләтә икән, -тип,
Ул Уралды алдаған.-
Әйзә, егет, барайык,
Беззә кунак булайык.
Атайымдан бүләккә
Мин әйткәнде һорайык", -
Тип Уралды өндәгән,
Һарайына димләгән.
"Йылан илене күрәйем,
Бар серене беләйем,
Якшылыкка яманлык
Була икән донъяла,
Бергә барып күрәйем

Егет һүзе бер булыр,
Алга алган уй булыр,
Тартынмайса барайым.
Үлем еңер йөрәктең,
Уны йығыр беләктең
Батырлығын һанайым", -
Тиеп Урал уйлаган,
Барыу юлын һайлаган.
"Һау булһам, кире килермен,
Һинең менән булырмын,
Килмәһәм, оҙак көтмәһең,
Ситтә ғүмер итмәһең, -
Төһәүелләп юлыңдан,
Илгә ҡайтып китерһең,
Минән сәләм әйтерһең", -тип
Арысланына әйткән, ти,
Маңлайынан үпкән, ти,
Шунда ҡуйып киткән, ти.
Бергә киткән, ти, былар,
Күп ер үткән, ти, былар.
Күккә олғашкан ҙур тауҙай
Ҙара күргән алданда,
Нәжғәйзәй ялтыраған
Ут уйнай, ти, янында.
Күк томандар ҡаплаган,

Ут һөрәмө'бөркөлгән
Нәмә күргәс юлында,
Урал:"Ни?", - тип һораған.
"Һарайзарзъ һаклаған,
Тау түгел ул, йылан", -тип,
Зәркум уға аңлаткан.
Барып еткән, ти, былар,
Шунда күргән, ти, Урал:
Тимер койма янында
Уралып үз яйына
Туғыз башлыбер йылан-
Һаксы икәнән белгән.
Зәркум башлап барған, ти,
Туғыз башлы йыланға:
"Аскыс килтер!"- тигән, ти.
Йылан шыжлап һызғырған,
Тау-таш аугандай булған,
Бер сак тауыш кузғалған:
Алтышар башлы дүрт йылан
Аскыс һөйрәй икән, ти,
Шул аскыстың тауышы
Шундай шаулай икән, ти.
Шул зур аскысты алып,
Һарайзы аскан, ти, барып.

"Әйзә, егет, инә тор,
Мин атама барайым,
Бында алып киләйем", -
Тиеп Зәркум киткән, ти,
Уралды шунда япкан, ти,
Бер сак һарай тирәһе:
'Эреһе-вағы, төрлөһе-
Йылан килеп тулған, ти;
Төрлө һүззәр булған, ти,
Урал тыңлап торған, ти.
Ун бер башлы бер йылан:
"Сират миңә ашарға-
Ун икенсе баш яһарға,
Батшаға иң яҡын бер
Вәзиренән булырға".
Туғыз башлы бер йылан:
"Юк, был кеше батшаның
Серен алды улынан,
Вәғәзә алды кулынан;
Быны батша йә үзе,
Йә булмаһа мин йотам;
Батшабыҙҙың бар серен
Үз башымда мин тотам.
Батша уны ашамас,
Улын яклап коткарғас,
Ашаһа ла, баш үсмәс.
Юкка йыйылып тормағыҙ,
Ымһынышып йөрөмәгез,

Һезгә теймәс - көтмәгез", -
Тигәс, барыһы таралған.
Туғыз башлы зур йылан
Шул тирәлә уранған:
Капкаға якын килгән, ти,
Бер кыз төслө булған, ти,
Урал янына инеп,
Арбамаксы булған, ти,
Уралға кул һуҙған, ти.
Урал кулын кысқан, ти,
Бармактары осонан
Каны бәрәп сыккан, ти;
Йылан түзмәй кысыуҙан
Ут бөрмәк булған, ти:
Урал сәсеп гәйрәтен,
Боғазынан алған, ти.
"Һин бит серзе белеүсе,
Кеше ашап ятыусы,
Баш үстөрөп йөрөүсе,
Кәһкәһәнең бар серен,
Башын һаҡлап тороусы", -
Тигән һүҙҙе ишеткәс,
Аптырауға калған, ти:
"Ай, тәңрем икәнһең,
Мин быны һис белмәнем,
Кешеләң тип уйланым.
Шуға бая батшама:

"Улың серзе кешегә,
Безгә дошман ишегә
һөйләгән бит", тигәйнем", -
Тиеп, йылан Уралдың
Аягына йығылған,
Бил урталай һығылған.
Ескәнепме, һизепме,
Күп тә, утмәй был йылан:
"Юк, юк, тәңрем түгел һин-
Кеше есе аңкыны-
Ысын кеше икәнһең!
Батша улын һөйләтеп,
Бөтә серзе белгәнһең,
Серзе аңлап килгәнһең", -
Тиеп ырғып торған, ти,
Ауыз асып, ажғырып,
Утын бөркмәк булған, ти.
Урал куркып тормаған,
Башына бер орған, ти, -
Бер башынан сылтырап,
Ергә аскыс койолған,
Һигез баштан тағы ла
Һигез батыр бар булған.
"Барыбыз за кеше инек,
Илебеззә ир инек,

Йылан беззе ашаны, -
Үзенә баш яһаны;
Яр йыландың йөрәген-
Алтын аскыс табырһың,
Сер һарайын асырһың,
Теләгәнең алырһың", -
Тип тегеләр әйткән, ти.
Урал йөрәген ярган, ти, -
Сер һарайын аскан, ти:
Ынйы менән бизәнгән,
Ебәк менән уранған,
Йөзө-башы һарғайған
Бер һылыу кыз күренгән;
Кыз янында - бер ишек,
Шуны барып аскан, ти;
Бер тәхеттең янында
Ынйы таяк күргән, ти.
"Алсы, егет, таякты", -тип, -
Теге кешеләр әйткән, ти.
Шул сакта һарай ишеген
Бер аҡ йылан аскан, ти;
"Был кем бында инеүсе,
Һис кешегә теймәстәй
Таяғымды алыусы?", -тип,

Йылан килеп Уралга,
Йотайым тип, укталһа,
Урал тотоп алған, ти,
Ергә урап һалған, ти,
Ошо һүззе әйткән, ти:
"Кеше юйыр үлемде
Әзләп сыткан батырмын;
Үлем яклы берәүзе
Ерзә имен куймамын;
Атым Урал булганда,
Затым кешенән булып,
Был донъяла тыуганда,
Кешегә ярзам итермен,
Илем байман итермен,
Кешегә дошман булгандың
Барын тар-мар итермен.
Батша булһан, бир фарман:
Бөтә йылан йыйылһын,
Кеше ейгән баштары
Бары ергә эйелһен, -
Барын турап бөтөрмөн,
Кире кеше итермен.
Яуыз үлем юлдашы,
Бөтә йылан-яуызды, -
Барын тар-мар итермен!" -
Тигән һүзен ишеткәс,
Батырлығын һынағас,
Йылан да буй биргән, ти.

"Таяғым киткәс кулымдан-
Көсөм һиндә ", - тигән, ти.
Батша фарман биргән, ти:
Бар йыланды йыйған, ти;
Кеше ашап үскәнден
Башын Урал кыржкан, ти, -
Баштан кешеләр сыжкан, ти.
Бар һарайзы астырган,
Зиндандағы тотокондон
Барыһын да коткарган.
"Хәзер улыңды тап, - тигән,
Эзләп алып кил!" - тигән.
Халык ирежкә сыжкан, ти
Бикле яткан һылыу кыз-
Улда бергә сыжкан, ти;
Барыһы ла килгән, ти,
Уралды һырып алған, ти:
"Тәңре бирмәс ярзамды
Безгә, егет, аткаржың,
Ил каплаган яуыздың
Утлы яуын актаржың.
Инде, егет, нишләйек,
Ниндәй бүләк бирәйек,
Ни тип әйтеп зурлайык?"
"Һис бер зурлык кәрәкмәй;
Ил батыры шул булыр-
Кеше һөйөр ир булыр.
Һеззәң шатлык - минеке,

Минең шатлык - һеззек.
Илден барын йыяйык,
Күмәкләп туй кылайык,
Арагыздан берәүзе
Башлык итеп куяйык."
Йыланга каршы яу тоткан,
Күп йыл буйы һуғышкан
Алгыр тигән ир булган, -
Шуны башлык кылган, ти.
Алгыр карт корзашының,
Тоғро бер юлдашының
Кызы кылган - Гөлөстан, -
Кәһкәһәлә кол булган.
Һарайза бая осраған
Ошо кыззы димләшеп,
Уралга бирмәк булғандар.
Урал халыктың уйзарын-
Кыззы алыр туйзарын
Бер аз һуңлатмак булган;
Әзрәкәне еңгәнсе,
Туйзы туктатмак булган.
Арала иң өлкәне,
Донъяны күп күргәне:
"Һәр йыл гүмер бер батыр

Иле өсөн яратыр.
Быуын-быуын үтер ул,
Киләсәк быуын етер ул.
Һинен даның калһа ла,
Кулда ғәйрәт бөтөр ул.
Ир бөтһә лә, ил бөтмәс,
Ил батыры - батырзан,
Батыр ирзән тыуыр ул;
Атанан күреп, ук юнып,
Өлкәндән күреп, яу кыуып,
Ил эсендә үсер ул,
Утын-һыуын кисер ул.
Батырзан батыр тыуғанда,
Бер быуын тип һаналған
Илдә ғүмер үтер ул.
Батыр атанан кот йәйгән,
Матур әсәнән һөт имгән, -
Һиңә тиндәш булыр кыз,
Батырға әсә булыр кыз", -
Тигәс, Урал тыңлаган:
Гөлөстанды алған, ти,
Бер оло туй кылған, ти,
Бергә кунак булған, ти.
Уңдан киткән Шүлгән дә
Осраған, ти, бер картка.
Ни эзләүен был якта,
Килгән сакта юлында
Осрағанын бер картка, -

Барын һөйләп биргән тә,
Был карт тағы Шүлгәнгә,
Сер йәшермәй, әс тартмай,
Былай тиеп әйткән, ти:
"Һин ораган ул бабай-
Минең кустым булыр ул,
Минең менән бер илдә
Тыуыш-үскән ине ул;
Уның йөзө хәзер җә -
Ап-ак һакал, сал карттыр,
Сак йәнәне асырарҗай,
Үзе какшау, ябыктар.
Бына мине күрәһең, -
Бер егеттәй тиерһең,
Уны " кустым ", -тигәнгә,
"Был карт алдай", -тиерһең.
Уның сере шул, егет, -
Шуны якшы бел, егет:
Безҙең илдә бар кеше лә-
Өлкәне йәнә йәше лә -
Барыһы да тугандай,
Бер әсәнән тыугандай;
Илде талап йөрәмәскә,
Кеше канын коймаҗка;

Ил ынйыһын йәшереп,
Ергә күмеп куймаҫка;
Тапкан-таянған бары
Һис айырым булмаҫка;
Тапкан-таянған бары
Һис айырым булмаҫка;
Көслөнөкө - байман, тип,
Есерҙе сит күрмәскә;
Кызға әсә булғанды
Хур әсә, тип кәмһетеп,
Балаларын һыуға атып,
Ундай йола кылмаҫка, -
Тигән илдең анты бар.
Кустым шуны тотманы,
Көсө еткән йәндәрҙең
Барын кырҙы, тукманы,
Кыйыратты, ашаны;
Үлем тигән яуызға
Дуҫ, дошманы табырға,
Илдә күп кан койорға
Йола таба башланы.
Шуға уны был илдән ,
Тыуып-үскән еренән
Бөтәһе лә берлектә
Ситкә кыуып ташланы.
Хәҙер илдән йырақта
Үҙе йәшәй тарлыкта,

Ғүмере үтә зарлыкта;
Шуга уның төс-башын
Үлем, картлык капланы", -
Тиеп, был карт һөйләгәс,
Шүлгән эште аңлаган,
Шул илде барып күрергә,
Ни барыны белергә
Карттан юлын һораған,
Карт йәшермәй һөйләгән.
Ай киткән, ти, йыл киткән,
Күп йылға, тауҙар үткән,
Кайза уға төн булһа,
Шунда ятып йоклаган.
Барып сыккан бер ергә,
Осраған бер күлгә,
Ситен куға ураткан,
Томбойоктар япрайып,
Тик ағастай, сәскә аткан;
Һазмыт түгел, карсын төп,
Өйрәк, аҡкош, кыр казы
Йөзөп йөрөй - шундай күп.
Күлдә яткан балығы,
Ялтуш, сабак, суртаны
Бергә йөзөп уйнайҙар,
Бер-береһенә теймәйҙәр.

Быны күргәс , туктаган,
Арыслан кылыны алып,
Мәскәү яһамак булган,
Балык ауламак булган.
Мәскәүенә һап эзләп,
Куйы таллыкта карап,
Атлап алға киткәндә,
Тал төбөнә еткәндә:
Талда һайрап ултырган
Һандугасты кушарлап,
Әберсендәр тезелгән;
Яғылбай ҙа, карсыға,
Тағы турғай күренгән.
Тау битенә күз һалһа, -
Куй-һарык та, бүре лә,
Әтәс, тауык, төлкө лә
Бер тирәгә йыйылған.
Шүлгән күрөп, туктаган,
Карт һүҙене исләгән;
"Тау батшаға барайым,
Һарай серен беләйем,
Кайтыуҙа юл ыңғайы
Барын аулап карайым", -
Тиһеп Шүлгән уйлаган,
Арысланына менгән дә,
Үз юлына ыклаган.
Китеп барған сағында,

Касып ултырган Зәркумга
Шүлгән килеп тап булган.
Зәркум бынан һорашкан,
Шүлгән танмай һөйләшкән.
Зәркум үзен эзрәкә-
Дейеү батша улы тип,
Сер йәшереп алдашкан.
Эзрәкәгә барырга,
Күп бүләктәр бирергә,
Бергә алып китергә;
Йәншишмәнән һыу алып,
Теләгәнсә бирергә
Зәркум уны димләгән;
Шүлгән серзе белмәгән.
Былар бергә киткән, ти,
Былар күп ер үткән, ти;
Бер сак ергә тоташкан,
Үзе күккә олгашкан
Кара нәмә күренгән.
Болот микән, тау микән?
Тау тир инең - кайнай, ти,
Болот тиһең - шаулай, ти,
Шүлгән быға аптырап,
Юлдашынан һорай, ти.
Зәркум уға былай ти:

"Ул күрөнгөн караскы -
Һарайзы һаклап тороусы,
Беззе күрөп килеүсе
Зур дейеүзең берәүһе.
Тукта, һин аз көтөп тор,
Ошо урында тороп тор
Мин тәү барып әйтәйем,
Кунак килде, тиәйем, -
Беззе килеп алып ул,
Һарайға алып барыр ул", -
Тип, Шүлгәнде калдырган,
Үзе дейеүгә барған,
Юлдашымды, үземде
Һарайға илт, тип һораған.
Дейеү хәбәр иткән, ти,
Батша серзе һизгән, ти,
Дейеүзәргә кушкан, ти, -
Ике толпар етәкләп,
Батыр ирзәй олпатлап,
Зур кунактай йүлпәтләп,
Бер зур дейеү килгән, ти,
Шүлгән менән Зәркүмде
Һарайға барып еткән һун,
Шүлгәнде Зәркум калдырып.
Хәбәр итеүен белдереп,
Үзе һарайға ингән, ти,

Батшаға кул биргән, ти,
Эзрәкәнең янында
Атаһыны күргән, ти.
Кәһкәһе менән Әзрәкә
Урал турында уйлашып,
Икәү-ара һөйләшеп,
Аптырашып, алъяшып
Ултырған сак икән, ти.
Ғынсы дейеүзәр килеп,
Бер карт дейеү бик белеп:
"Анау сакта ай, батшам,
Бер йәш бала тығанда,
Шуның тауышы килгәндә,
Күктә оскан дейеүзәр
Бары колап төшкәйне.
Баланы урлап алырға,
Үлтереп юк кылырға
Барған дейеү, ендәрзең,
Бала текләп карағас,
Тоторға тип укталғас,
Барған бере куркыузан
Йөрәге кубып үлгәйне.
Шул баланың сытканын,
Илгә якынлашканын,
"Алам - тигән уйының
Йәншишмәгә төшөүзән"

Шишмә куркып кайнауын,
Яртылаш һыуы кайтыуын
Хәбәр итеп алғайның -
Зур кайгыға калғайның.
Батшам, сара эзләйек,
Кул каушарып тормайык;
Берәй кеше табайык,
Самрау коштон Ақбузын
Кеше аша алайык,
Ҡис булмаһа - урлайык".
Эзрәкә : "Ақбузатты алырға,
Уға эйәр һалырға
Йә булмаһа ул атты
Был донъянан юйырға
Ете дейеү ебәрзем.
Күктә торған буз аттың
Урынын үзем күргәззем.
Улар барып бастырҙы,
Тота алмағас якшылап,
Ат уларға килмәне,
Дейеүзәрем ғәрлектән
Кире илемә инмәне:
Күктә калды хур булып,
"Етегән" тигән исемдә
Мәңге калды ут булып.
"Ҡис булмаһа һары атын
Алайым", тип уйланым.
Айзан тыуған кызы бар, -

Шуны урлап караным.
Кызы тоткон булһа ла,
Аты бүләк булһа ла, -
Ул ат һаман килмәне,
Һис теләгем булманы.
Хәзер безгә шул кәрәк:
Кеше булған ир кәрәк,
Кояш кызы һомайзы
Арбай алыр ир булһын,
Был донъяла бер булһын.
Кыз, яратып егетте,
Атбуз менән булатты
Бүләк итерзәй булһын.
Буз ат менер ир тапһак,
Кыз теләһә, кыз биреп,
Мал теләһә, мал биреп,
Баш булам тип ымһынһа,
Берәй илгә баш кылып,
Ул егетте арбаһак, -
Без Уралды еңербез,
Ер өстөндә кешенән
Тарлык-мазар күрмәбез,
Теләгәнебез итербез,
Барын кулда тоторбоз!

Тигән һуң Әзрәкә,
Зәркүм, алға сыгккан да,
Батша баш эйгән дә,
"Мин Уралдың агаһын
Алып килдем", - тигән, ти, -
Үз хәйләһен аңлатып,
Тезеп һөйләп биргән, ти.
Барыһы ла шатланған,
Зәркүм батша алдында
Мактау алып, данланған.
Шүлгән һарайға ингәс,
Әзрәкә урын күрһәткән,
Бик йүлшәтләп, олшатлап,
Так янында ултырткан,
Зәркүмды ул - улым , тип,
Кәһкәһәне - дуғым, тип,
Алдай-йолдап таныткан.
Ни теләһә, шул эзер, -
Зур кунактай һыйлаткан,
Бар байлығын күрһәткән;
Һарай кызҙарын йыйып,
Һылыуҙарын күзләткән.
Төркөм-төркөм кызҙары -
Барыһы һайлап куйғандай,
Күззең яуын алырҙай,
Күргәндәр таң калырҙай.
Күмәк кыз уртаһында:
Буҙ таштар араһында

Айырым бөртөк ынйылай,
Күктө балкып йәмләнгән
Йондоззарзың айындай;
Ғылыузарзың битендә
Айырым торған миңендәй,
Типһән-туғай үләнен
Йәмләп торған гөлөндәй-
Ғылыузарзың ғылыуы
Айһылыузы күргәс тә,
Шүлгән күзен текәгән,
Түземлеген югалтып,
Зәркумға быны һөйләгән.
Зәркум уны "һеңлем", тип,
"Кейәү итәм һине ", -тип,
Шүлгәнде ул алдаған,
Шүлгән быға йән атқан;
"Атама хәзәр әйтәм ", тип,
Зәркум уны йыуатқан.
Әзрәкә эште аңлаган,
Алап һалып , кот тауға
Бар дейеүзе йыйнаған.
Айһылыузы сакырып,
Аулак ергә алдырып
Урланған кыз икәнән

Шүлгәнгә һис әйтмәскә,
Һарайзан сығып йөрәмәскә,
"Мин әйткәнде тотмаһаң,
Башың өзөп ашармын,
Кәүзәң утка ташлармын", -
Тигән һүзен аңлаткан,
Айһылыузы куркыткан.
Данлы туйын корған һуң,
Шүлгән кейәү булған һуң,
Җыз ға һылыу булғанға,
Егетте лә һөйгәнгә,
Шүлгән шуға мауығып
Был һарайға йотолған,
Бөтә эше онотолған.
Берзән-бер көн Әзрәкә
Зәркум менән Шүлгәнгә
Самрау батшаның кызын,
Булат кылыс, Акбузын
Ала торған юлыны,
"Акбузатка менгән ир,
Булат кылыс тоткан ир -
Бөтә донъя йөзөндә
Иң ҙур батыр булыузы,
Барын баш эйзереүзе
Тезеп һөйләп аңлаткан", -
Төрлө яклап самалап
Кул тамырыны тарткан.

Шүлгәнгә быны аңлаткас,
Һомайзы ил мактағас,
Яуға калһа , аҙағы
Дейеү зә бирәм тигәс,
Шүлгән бармак булған, ти,
Һомайзы алмак булған, ти.
Зәркум, Шүлгән икәүһе
Үз-араһы һөйләшеп,
Бер дейеүгә менгәшеп,
Самрау батша иленә
Икәү бергә киткән, ти,
Күз асып, күз йомғансы
Барыр ергә еткән, ти.
Былар дейеүзән төшкәндәр,
Шунда кәңәш корғандар.
Һүз ыңғайы килгәндә,
Зәркум һөйләп киткән дә,
Урал турында һүз асып,
Былай тиеп, әйткән, ти:
"Бынан бик йырак түгел
Аждаһа-йылан иле бар,
Кәһкәһә тигән батша бар.
Шул батшаның кулында
Яуға каршы ут булыр,
Теләгәндә - һыу булыр,

Ел-дауылдар куптарыр
Бер хикмәтле таяк бар.
Аңгармастан-нитмәстән,
Берәүһе лә көтмәстән,
Бер батыр ир килгән дә,
Урлапмылар, нисектер,
Шул таяктыалған да -
Батшаһын да һөргән, ти,
Бөтә илен алған, ти;
Урал батыр булам мин, тип,
үзе батша булған, ти", -
Тиеп Зәркум Шүлгәнгә
Барын һөйләп биргән, ти.
Шүлгән Урал һаулығына,
Бер яғынан, шатланған,
"Урал өстөн булыр, тип,
"Мин йөрөнәм, ил гиззәм,
Илдә батыр танылдым", -
Тиеп, Урал мактаныр,
Илгә кайткас һөйләнер,
Барына якшы күренер",
Тиеп Шүлгән Уралдан,
Бер яғынан, көнләшкән.
"Акбузатка менгәндә,
Булат кулда булганда,
Бер ни каршы киләлмәс", -тип,
Зәркум, Шүлгән һөйләшкән.
Зәркум, бергә килһә лә,

Серзәш булып йөрөһә лә:
"Һомайзы Шүлгән алып ҙа,
Акбузатка менер ҙә,
Булат кылыс тотор ҙа
Безҙән өстөн булып, тип, -
Ул да эстән көнлөшкән.-
Шүлгән менән бер булайым,
Батырлығын һынайым,
Йә үлтереп Уралды,
Таяғымды алайым,
Теләгемде кылайым,
Барынан үс алайым".-
Тиеп Зәркум уйлаган;
Шуға мактап таякты
Шүлгәнгә ул һөйләгән
Былар килеп калғандар,
Һарайға күҙ һалғандар,
Һарай алды туп-тулы
Ап-ак коштар күргәндәр.
Кош тубынан берәүһе,
Был икәүҙе күргән дә,
Ситкә айырылып сыккан,
Кош тубына карата
Оран биргәндәй булған, -

Күз асып, күз йомғансы
Барлык коштар таралган.
Айырылган яңгыз кош
Быларға күз халған, ти,
Күзәтепме торған, ти;
Былар якын барған , ти,
Һомайзы атап һорағас,
"Өйзә юк ул", -тигән, ти.
Былар һорашып бөтмәгән ,
Оҙаҡ ваҡыт үтмәгән,
Кош туптары барыһы
Кош тундарын халған да
Һылыу кызға әйләнгән.
Шүлгән барыһын күзләгән.
Айырыуса берәүһең;
Ни тиергә белмәгән:
Үзе үсеп, ил гиҫеп,
Бындай һылыу күрмәгән!
Йөзө айзай балкыған,
Күкрәктәре кабарып,
Һылыу булып калкыған
Тирә-яғы, бар кыз за,
Һарай алды, бар ер зә
Шул һылыуҙан йәм алған,
Бары шунан йәнләнгән
һымаҡ төслө тойолған,
Әйтерһең дә, бар донъя
Уға карап әйелгән,

"Һомай тигән ошолор", -
Тиеп эстән уйлаган.
Кыззар серҙе бирмәгән,
Шикләнгәнән кыззарҙың
Был икәү ҙә һизмәгән;
Аралағы яңғызы, (
Алға сығып бер үҙе,
Күс башлығы - инәләй,
Кунак көткән эйәләй:
"Ил аралап йөрөгәнһегеҙ,
Һомай кызҙы белгәнһегеҙ,
Уға төбөп килгәнһегеҙ, -
Әйҙә, һарайға үтегеҙ,
Һомай кайтыр - көтөгөҙ", -
Тип быларҙы өндөгән;
Һарай ишеген асып ,
Кунактарҙы ымлаган;
Һомай үҙен танытмаған,
Былар һүҙ куздатған.
Былар һарайға ингән, ти,
Ғур кунактай кәпәйеп,
Түргә табан уҙған, ти.
Аҙ-маҙ ип-һип иткәс тә,
Һарайҙы томан баҫып,

Быларзың һушы касып,
һарайза шау-шыу кубып,
Ике уртаға ярылып,
Шүлгән, Зәркум икеһе
Ер астына оскан, ти,
Ямға қолап төшкән, ти.
Тирә-якты һәрмәгәс,
Бер-берене тапмағас,
Быларза куркыу тыуған, ти.
Икеһе лә иҫ йыйғас,
Арлы-бирле йөрөгөләп,
Тирә-якты кармалап,
һис сер белмәй альяғас,
Шүлгән аптырап ултырған.
Зәркум уйлап тормаған,
Бер йыланға әйләнәп,
Ярык-мазар юкмы, тип,
Сығырға юл эзләгән.
һомай белгән был серҙе,
Сакырып алған бер кызҙы;
Ямды һыузан баҫтырған,
һалкын һыузы таштырған,
Зәркумды һыуза йөззәрәп,
Аптырауға жалдырған.
Зәркум көшөл булған, ти,
һыуза йөзәп йөрөгән, ти.
һомай быны башкарғас,
Шүлгән янына барған, ти,

(һүҙен әйтә һалған, ти:)
"Караңғыға оскан һуң,
Күңеләң куркыу алдымы?
Миңә бысак кайраған
Сағың алға килдеме?
Куркыуыма - куркыуың
Карыу булһын, егетем;
Кан көсәгән, йәш түккән,
Күптәр башына еткән,
Кан эсергә укталған
Усал йөрәгең бөтһөн,
Бәгерле йөрәк үсһөн.
Йөрәк майын иреһөн,
Бөтә йәнде үзендәй
һөйөр бер күңел тыуһын;
Кызғаныусан йәш йөрәк
Уйына башсы булһын.
Шуға саклы был ерзә,
Тере көйө шул гүрзә
Башың қаңғырып ятһын.
Үзенә юлдаш һайларлыҡ,
Якшы юлды табырлыҡ,
Илдә даны калырлыҡ
Яңы кеше булырһын;

Якшыга юлдаш булырһың;
Йыландарзан касырһың,
Уны дошман белерһең",
Тигән һүзен әйткән дә
һомай сығып киткән, ти.
Бер кыз йүгереп килгән, ти:
Берәү килде, тигән, ти;
һомай шундук таныған:
Ул килгән Урал булған,
Тик Уралға әйтмәгән;
Урал, кыззы күрһә лә,
һомайзыр тип белмәгән.
һомай якынлаған һуң
Урал күзен һалған, ти:
Уның усма шәлкемдәй,
Енсегене капларзай,
Кәйтән менән бизәлгән
Сәс толомо һалынған;
Озон керпеге үтә
Кара күзе текәлгән;
Уйнап торған кыйгас каш
Күз өстөндә йылмайған;
Төртәйешкән калкыу түш
Күз алдында тулкынған:
Бал кортондай нәзек бил
Борғоланып уйнаған;

Гүйә күптәнге танышы,
Көмөштәй саф тауышлы;
Уйнап-көлөп һүз кушкан,
Кыззы күргәс, Урал да,
Ни әйтергә белмәгән,
Үзе күргән - һомай тип,
Уйына ла килмәгән.
Был кыз озақ тормаган,
Уралды үз артынан
һарайына ымлаган.
Урал һарайға ингәс,
Исән-һаулык һорағас,
Йәнә кайза булғанын,
Юлда низәр күргәнен,
Барын тезеп һөйләгәс,
Уралға күз ташлаган,
Былай тип һүз башлаган:
"Йә, егетем, төҫ-башың
Алыс илдән күренә,
Безең ятка килеүзән
Теләгең барлык беленә.
һүзең һөйлә, тыңлайым,
Кулдан килһә, йомошоңа
Ярзамсыңдан булайым".
Урал: "үзем йәп-йәш булһам да,
Биш ил барын белдем мин:

Берендә үзем тыузым,
Икенен йөрөп күрзем мин,
Калган тагы икәүһен
Күрергә тип сыктым мин.
Кайза ғына барһаң да,
Кемде генә күрһаң дә,
Беренә үзен баш, тиә,
Икенсәһе баш эйә,
Көслә көсһөззә ейә,
Теләгәнсә кан коя.
Исеме бар донъяла,
Үзе күзгә күренмәс;
Берәү уға кәркылмәс,
Аяғы-кулы һис уның
Балға тотоп йонсомәс;
Арыслан менән һунарза
Үзе йәнлек юлламас;
Үз теләген табырға
Бер зә юлдаш эзләмәс -
Шундай яуыз үлем бар,
Шунан алыр коном бар;
Үлемде табып үлтереп,
Ил коткарыр уйым бар.
Һунарлаган сағымда
Кулға төшкән бер коштан;
Һөззәң илдә үлемдән
Котолорға юл бар, тип,

Ишеткәйнем мин йәштән".
һомай:"Был донъяла үлмәскә,
Кара ергә кермәскә -
Минең илдә булмаған,
Үзен берәү күрмәгән,
Дейеү батша биләгән
Йәншишмәнең һыуы бар.
Уны барып алырга,
һиңә ярзам бирергә,
Теләгәң бар кылырга
Минең һиңә шартым бар.
Ҙайза булһа барырһың,
Үзең уйлап бағырһың;
Йылан илен үткән ир,
Уңдан һулға сыткан ир,
Үзең юлын табырһың.
Минең илдә булмаған,
Ишетеп тә күрмәгән,
Бөтә донъя кош төсөн
Үз өстөндә бизәгән
Бер кош эзләп тапһаң һин,
Шуны табып кайтһаң һин,
Минән ярзам күрерһең,
Шишмәнән һыу алырһың,
Теләгәнең табырһың".

Урал:

- Мин алыстан, ил йөрөп,
Яман-якшыны күреп,
Үлемде табып үлтереп,
Коткарырга кешене,
Тындырырга барыны
Уйлап сыккан батырмын.
һиңә кошң табайым,
Үзендән ярзам алайым,
Бүләгәңә шарт итеп,
Мин дә бер һүз әйтмәйем:
Алтын һалыр йөгөм юк,
Ыһый тағыр кемем юк,
Якшынан бүтән уйым юк
Үлемдән бүтән берәүҙән
Юллай торған дауым юк,
Ил теләген алырга,
Илде байман кылырга,
Үлемгә каршы барырга,
Уны тар-мар итергә;
Серләшеп яу асканда,
Үлем юлым баһканда,
Кан илаган кешенең
Күз йәшене һөртөргәй,
Миңә юлдаш булырҙай,
Яуҙа корҙаш булырҙай
Бүләк бир, тип һорайым,
Ул бүләгең ни булыр -
Әйтсе, белеп торайым".

һомай :

- Утка төшһә, янмаҫтай,
һыуға төшһә, баҫмаҫтай,
Ел дә кыуып етмәҫтәй,
Тауҙан-таштан өркмәҫтәй,
Ир-егеттән бүтәнде
Үҙенә тиң күрмәҫтәй;
Типһә, тау-таш сорғотоп,
Сапһа, дингез ярырҙай,
Ауырлыкта, тарлыкта
һиңә юлдаш булырҙай,
Күктә тыуып, күктә үскән,
Ерҙә током йәймәгән,
Әзрәкәнең дейеүе
Мең йыл кыуып тотмаған.
Әсәйемдән бирелгән
Әзем һөйгән егеткә
Бирә торған бүләгем -
Аҡбуз толшар бирәйем.
Йөзөн һис тут алмаҫтай,
һис берәү кәр кылмаҫтай,
Утка каршы - ут булып,
һыуға каршы - һыу булып,

Ен-дейеүзең барыһын
Үлемендәй куркытыр,
Куй-һарыктай өркөтөр
Булат кылыс бирәйем", -
Тигәс, Урал күнгән, ти,
Кыз теләген эзләргә
Сығып китмәк булған, ти.
Урал кунак булған, ти,
Бер нисә көн торған, ти;
һомай үзен әйтмәгән,
Шүлгән бикле тимәгән,
Урал тағы һизмәгән.
Урал торған, ти, таң менән,
Битен йыуған, ти, һыу менән,
Бер табында ултырып,
Тамакланған, ти, кыз менән.
Урал юлга сыккан, ти,
Таяғын ат иткән, ти.
(Бик күп көндәр киткән, ти)
Бара торғас, бер сакта
Тау ураткан бер якта:
һайысқан да, коҙгон да
Йән барлығын һизмәгән,
һис бер кеше булмаған,
Дейеү-ен дә ул ергә
Килеп аяк баһмаған,
Үркәс-үркәс каяһы,
Башына күзең һалһаң,

Югары торор болоттан,
Бөтә йәмде үзендә
һаҡлар элек-электән -
Шундай бер тау күргән, ти;
Болот ярып, үрмәләп,
Тау башына менгән, ти.
Тирә-якка күз һалып,
Оҙаҡ карап торған, ти:
Алыстан күзгә салынған,
Йондоҙҙай булып сағылған
Бер яктылык күргән, ти,
Шуға тоҫкап киткән, ти.
Барып етеп караһа,
Әйләндереп күз һалһа:
Таш урынына көмөштән
Сите, төбө бизәлгән,
Буйындағы сәскә лә
Каты елгә борсолмай,
Шазраланып өстәре,
Күз сағылыр төстәре,
Ел дә тейеп тулкынмай,
Кояш нуры төшкәндә,
Елем иткән ыңйылай
Бер һылыу күл күргән, ти.

Ошо күлден өстөндө
Тирэлэй кош йыйналган,
Бөтө төскө бизэлгән
Бер һылыу кош йөзгәнән
Урал айыра күргән, ти.
Кош һизмәстән, шул ерзә -
Кош янына барған, ти.
Төсөн-башын караған,
Таяғы менән арбаған.
һомай әйткән кош был тип,
Урал шундук уйлаган.
Кош Уралдан шикләнемәй,
Осорға ла укталмай,
Уға карай килгән, ти;
Урал, йола белмәгәс,
Кошка туры укталгас,
Кош Уралдан һискәнгән,
Осмак булып ынтылган,
Урал барып тоткан һуң,
Тотоп кулга алған һуң,
Тағы тапты дошман, тип,
Кош кайгырып уйланған.
Урал, кошто күтәрәп,
Кырга сығып барганда,
Теләгем булды тигәндә,
Кош телгә килгән дә:
"Ай, егетем, тукта әле,

Миңә ысынын әйт әле:
Дейеүме һин, енме һин?
Кешеһе һин, кем һуң һин?"-
Тигән һүҙҙе ишеткәс,
Ҡош кешеләй һөйләшкәс,
Урал таңға ҡалған, ти.
Бер аз барғас бер ерҙә,
Шишмә буйы тугайҙа,
Ҡоштоң затын кемлеген
Урал һорай башлаган.
Ҡош та бер аз уйланып,
Үҙ алдына һөйләнөп,
Төкләп ҡарап торған да:
"Күҙөн йомоп, күрмәй тор,
Ҡулың алып канаттан,
һис еремдән тотмай тор", -
Тигәс, Урал уйланған:
"Был ҡош оша, артынан
Ҡарсыға булып ҡыуырһың,
һыуға сумһа, артынан
Суртан булып сумырһың", -
Тип таякка ымлаган,
Ҡош әйткәнде тыңлаган.
"Егет, күҙең ас инде,
Әйтер һүҙең әйт инде", -

Тигәс, Урал караһа:
Куңыр һылыу, кыйғас каш,
Эйек-бите уйылған,
һул битенең уртаһы
Күз каралай миңләнгән;
Йүрмә-йүрмә ишелеп,
Ике яклап-сикәләп
Тамсы гөлдәй елберәр,
Иң башынан һалыныр
Озон сәсен матурлап,
Өсмә яһап төшөргән;
Озон керпектәре аша
кара күзен йылмайтып;
Бит уймаһын уйнатып,
Көләс йөзөн көлдөрөп,
Дертләп торған күкрәген
Уралғарак ыкталып,
(һөйләп киткән шулай тип:)
"Ай, егетем, һин былай
Килеп нисек юлыктың?
Бында килеп сығырға
Ни бәләгә тарыктың?
Ай, егетем, бел шуны.
Карап көлгән йөзөм дә,
Әйтеп торған һүзем дә -
Сер сисеү ул, егетем.
Быға саңлы мин былай
һиндәй егет күрмәнем,

Дейеу килмәс урынға
һис килер тип белмәнем.
һыуза балык булырҙай,
Күктә йондоҙ булырҙай
Кулда көсөм бар ине,
Китер юлым бар ине.
һине күргәс, бар уйым, -
Ел тараткан болоттай,
Каса торған бар юлым, -
Йүгереп бөткән һукмактай,
Күз алымдан киттеләр,
Юйылышып бөттөләр.
Мин бер сакта кыз инем,
Иркә үскән буз инем, -
Дейеу мине урланы,
Кейәүгә биреп зурланы.
Кейәүем егет-ир ине,
Бергә оҙак торманы:
Көтмәгәндә юғалды,
Йөрәгемде кайғы алды.
Дейеүзәрзән кастым мин;
Илгә кайтһам, атама,
Бөтә тыуған илемә
Ау килер тип курктым мин.

Дейеү килеп алыр тип,
Тағы кайгы һалыр тип,
һис донъяла булмаған ,
Кеше төсөн белмәгән
Бер кош булып остом мин;
һис бер кеше тапмашлык,
Килеп аяк басмашлык
Ошо күлгә төштөм мин", -
Тигән һүзен ишеткәс,
кыздың серен төшөнгәс,
Урал уйын һөйләгән,
Тик бер кызға кош эзләп
Сыккан уйын әйтмәгән.
"Юлымдан, ахыры, уңманым:
Эзләп килгән кошомдо
Был күлдә лә тапманым", -
Тиеп Урал уйлаган.
Тағы ары китергә,
Моразына етергә,
Кызға ярзам итергә
Теләгәнән һөйләгән.
"Егет, тыңла һүземде,
Асык күрзең йөзөмдө,
Айһылыу тигән атым бар,
Илде тотканатам барө
Күктең Айы - әсәм бар,
һөйгәнемә бирерзәй
һарысай тигән атым бар, -

һыу теләһәң, һыу табыр,
Яуза юлдашың булыр -
Егет, һүзем тыңласы,
һүзем кырын һалмасы:
һин эзләгәнүл кошто
Был тирәнән тапмаһың.
Атайым ил гизгән ул,
Күк йөзөндә оскан ул,
Бөтә ерзә булған ул,
Бар коштарҙы күргән ул.
Атайымдан һорайыҡ -
Безең илгә барайыҡ,
һин теләгән ул кошто
Шунда табып алайыҡ;
Мине дейеүзән коткарһан,
Теләгең үтәр атайым.
Безең илде хуп күрһәң,
Мине үзеңә тиң күрһәң, -
Әйзә, безгә барайыҡ,
Икәү бергә булайыҡ,
Бергә гүмер һөрәйек".-
"Ай, һылыу кыз, һылыу кыз,
Бүләгендә алмайым,
Илеңә мин бармайым,

Ысынлап та кош булһаң,
Кызға юрый әйләнһәң,
һине алып кайтайым,
Үзем белгән һарайға
һине илтеп бирәйем.
Унда барғас, һөйләрһең,
Үз теләгең әйтерһең:
Теләһәң, кош булырһың,
һине улар хурлаһа,
Теләгәһеңде бирмәһә,
Ул сак һине яклармын
Үз илеңә илтермен", -
Урал шулай тигән, ти
Кыз ға быға күнгән, ти,
Якшылығын Уралдың
Тел төбөнән белгән, ти.
Кыз, кош тунын кейгән дә,
Бергә китмәк булған, ти.
Теге таякка менгәндәр,
Юлға сығып киткәндәр,
Таузар ашып үткәндәр,
Күз асып, күз йомғансы
Былар кайтып еткәндәр.
Кызар каршы килгәндәр,
Кошто бары косаклып,
"Айһылыу!"-тип алғандар.
Урал быны ишеткәс,

Аптыраган, таң калган,
Айһылыу кош тунын һалган.
"Әйзә, егет, керәйек,
һинен кайткан һарайың -
Минен кайтыр һарайым.
Икеһе лә бер икән", -
Тип Уралға әйткән, ти.
Урал тағы нығырак
Хайран булып калған, ти.
"һай, егетем, егетем,
Батыр-алып икәнһең,
Мин һораған кошомдо
Дейеүзән алып килгәнһең", -
Тигәс, Урал аптырап,
Бөтә серҙе һөйләгән.
"Уны алған ул күлдә
Дейеү-мазар күрмәнем,
Барған-йөрөгән юлымда
һис ауырлыҡ тойманым.
Унда һисек икәнһең,
Кош туһында йөрөгәнһең
кайҙан улай белдең һин,
Миңә:"Әзлә", тинен һин?" -
Тиеп Урал һораған:
"Дейеү һисек белмәнә,

Киткәненде күрмәне?"
Тип һомай Айһылыуға
Аптыраулы һүз кушкәс,
Айһылыу шунда һизгән, ти,
Апаһының яңылыш
Уйлағанын белгән, ти.
Дейеүзәрзән үзенә
Җасып күлдә ятканын,
Урал барып шул күлдән
Уны эзләп тапканын, -
Барын тезеп һөйләгән.
Атаһының һарайынан
Уны берәү белмәгән.
һомай быны ишеткәс,
Уралдан сер тартмаған:
Үзе һомай икәнен,
Уралды яҡшы белгәнен
Барын һөйләп аңлаткан.
һомай шунда атаһын
Бүлмәһенә сакырткан.
Самрау, килеп ингән дә,
Айһылыуға күрешкән;
Күз йәш түгеп кызынан
Бөтә хәлен һорашкан.
Айһылыу атаһына
Хәлен һөйләп таныткан.
Самрау тыңлап торған да,

Серзе аңлап белгән дә,
Уртага һалып үз уйын,
Калдырмайынса төйөн:
"Айһылыузың кайтканын,
Дейеүзәрзән касканын,
Берәүгә лә әйтмәгез,
Хәзергә сер тотогоз:
Дейеү белһә, яу асыр,
һис уйламаҫ, ил баҫыр;
Айһылыу ҙа йонсоған,
Күп кайғынан борсолған,
Әсәһен дә һағынған.
Айға барһын кунакка,
Байман тапһын аулакта,
Сакырыбыҙ кәрәкте", -
Тиеп һүҙен әйткән, ти,
Атаһының һүҙенә
Ҙыззари ла күнгән, ти.
һарайҙа ял иткәс тә,
Бер һисә көн үткәс тә,
Атаһы менән апаһы
Әсәһенән бирелгән
Айһылыузың бүләге -
һары атын сакырткан,
Айһылыузы бер төндө

Былар айға озаткан.
Бер нисә көн Урал да
Бәсле кунак булған да,
Берзән-бер көн таң менән
Йокоһонан торған да,
һомайзы сакырып алған, ти,
Әйтерен әйтһә һалған ти:
"Мин әле бик йәш сакта,
Атам һине атканда,
Барыбыз за һунар тип,
һине һырып алғанда,
Муйыныңа ырмау һалғанда, -
Йәнең алкымға килгәндә,
Ысынлап та белепме,
Йән асыуҙан куркышмы,
һин телеңә килгәйнең,
Котолорға үлемдән
Йәншишмәгә бар тигәйнең.
һинән шуны ишеткәс,
Үлемде тапһаң, тоторға,
Илдән башын юйырга,
Шишмәнән һыу алырга,
Мәңге йәшәһен донъя, тип,
Илгә һыуын бирергә
Тигән уйға килгәйнең,
Икәү юлға сытҡайнык.
Күп ер китеп, сер белгәс,
Юлды икәү бүлгәйнең.

Юл буйында ни барын
horaшып та белгәйнек.
Агам китте һул ятка,
Мин тайпылып уң ятка,
Айырылып киткәйнек.
Күп йыл йөрөнөм, ил күрзем,
Әйткән һүзең онотмай,
һеззең илгә боролдом, -
Илең аша узманым,
Бармайым, тип торманым,
һарайығыз алдына
Арысланымды бәйләнем.
һарайыңа ингәндә,
Уйым һөйләп үткәндә,
Арала һүз киткәндә,
Үз бауырың эзләргә
Миңә йомош кушканда,
һин бер бүләк әйткәйнең.
Мин эзләгән үлемдән,
һин әйткәйнең телеңдән,
Котолорға юл табып
Мин бирермен, тигәйнең,
Азак һүзең әйт, һылыу,
Ни әйтерһең, - көтәйем,

Мин ишетеп китәйем", -
Тигән һүзен ишеткәс,
Атаһына барған, ти,
Йәшермәйенсә бер ниҙе,
Тезеп әйтеп һалған, ти.
"һөйһөң, кызым, барырһың,
Аҡбузатың бирерһең;
Якты донъя йөзөндә
Рәхәт торорһоң, балам,
Уралдай уҡ батырға
Әсә булырһың, балам.
Урал батыр хакына
Шүлгәндә лә сығар һин,
Бөтә илдә сакыр һин,
Батыр ирҙе туйла һин,
һис берәү ҙә калмаһын -
Барын йыйып һыйла һин", -
Тигән һүзен тыңлаған,
Атаһы уйын аңлаған ,
Үлемдә лә сығарған,
Бөтә илдә йыйнаған,
Алҡындырып һыйлаған.
Шүлгән, Урал икәүһе,
Берен-бере табышҡас,
Көтмәгәндә орашҡас,
Ике туған шатлығын,
Юлда күргән барыһын

Урал тезеп һөйләгән.
Шүлгән тыңлап ултырган,
Барын уйлап уззырган:
"Урал былай дан алһа,
Атама данлы кайтһа,
Батыр булып макталыр,
Бар эштә лә өс булып,
Минен һүззәр ас калыр", -
Тип, эсенән көнләшкән.
Шуға күрә Уралға
Бар серене сисмәгән,
Әзрәкәлә булғанын,
Бында ниңә килгәнән, -
Беренән дә әйтмәгән.
Ул Уралды үлтереп
Үзе данлы ир булып,
һомайзы ла үзе алып;
Акбузатка атланып,
Булат кылыс кулланып,
Дан алыузы уйлаган.
Шүлгән асыулы булғанын,
һәр сак һалкын йөрөгән,
Уның шомо барлығын
Урал зурға куймаған:
"Тик ябаулы ятканға,

Уңайһыҙға калғанға", -
Тиеп кенә уйлаган.
Бер сак Урал Шүлгәнден
Комһарылып, каш төйөп
Ултырганын күргән дә:
"Батыр иргә арышта,
Икәү бергә менгәшеп,
Бер-берене күзләшеп,
Күлэгәләй йөрөрзәр,
Баҫмалатып килерзәрө
Алмашлап тап булырзәрк
Батыр булған ир-егет
Еңмәс нәмә булырмы?
Батырмын тигән ир-егет
Яуызға юл куйырмы/
Утка каршы һыу булыр ул,
Яуга каршы тау булыр;
Үзенә түгел, барына
Ауырлыкта юл булыр;
үзенә түгел, барына
Ауырлыкта юл булыр;
Батырзан ил тарыкмаҫ,
Батыр һис бер зарыкмаҫ,
Якшылыктан ялыкмаҫ,
Яузан да һис талыкмаҫ.
Күккә менер баҫкышыҙ,
Ерҙе асыр аскынһыҙ,

Ерзе асыр аскышыз,
Якшынан эскәне - ыу булыр,
Ямандан эскәне - ыу булыр", -
Тигән Урал Шүлгәнгә.
һомай, һаман ышанмай,
Ысын сергә төшөнмәй,
Ағай-эне икәүзең
Кыланышын күзәткән.
Алмаш-тилмәш улар мән
һомай һәр сак һөйләшкән,
Бар йолаһын уларзың
һомай төпсөп һорашкан.
Уралды һомай күргәс тә,
Батырлығын белгәс тә,
Якшылығын һизгәс тә,
Уға күңел бәйләгән,
Ул Уралды һайлаган.
Шүлгән комһоу йөрөгәнгә,
һаман шиге булғанға,
Ике туған һөйләшеп,
Икәү-ара серләшеп
Ултырғанда, Шүлгәндәң
һытык йөзөн күргәнгә,
һомай унан шикләнгән.
Урал яtha йокларға,

Биш көн тотош йоклагас,
Шүлгөндөн кыз шиклөнгөс,
кыззар куйган һакларға.
Шүлгән яткан бер якта,
Айырымланган торлакта;
Шүлгән уйы сытмаган:
һомай һис юл куймаган.

Шүлгән:

- һин күп ерзә булганһың,
Бик күп нәмә күргәнһең,
Батыр булып, дан алып,
Инде бында килгәнһең,
Самраузың иленә
Килеп аяк баҫканһың,
Инде нимә уйлайһың?
Беззәң теләк ошонда
Икәнән асык белмәйһең.
Самрауға яу асайык,
Акбузатын алайык,
Беребез таяк тотайык,
Беребез Акбуз менәйек,
Бөтә илдә баш булып,
Барыһыны мат курып,
Көслө батша булайык.
һин таягың бир миңә, -
Ошо илде кырайым,
Самрау коштоң кызыны

үземә тартып алайым.
Акбузатын менәйем;
Мин бит туган ағайың,
Мин дә данлы булайым!"

Урал:

- Былар һис тә кешегә
Бер яуызлык итмәгән,
үлтереп, кан коймаған,
Кешегә дошман булмаған.
Без икәүләп барайык,
Дейеү илен алайык,
Унда тоткон булғандың
Барына юл асайык.
кыз алырга уйлаһаң,
Акбузатын һайлаһаң,
кызы һөйһә, кызын ал,
Бүләк итһә, - Бузын алк
кыз алам, тип яу асып,
үлемгә без юл куйып,
Бер ҙә юкка кан койоп,
Яуыз исем такмайык;
кан койоусы даны алып,
Илгә яман кайтмайык.
әзрәкәне еңәйек,
Шишмәнән һыу алайык,

үлгэнгэ йэн бирэйек,
Кешеләрзе донъяла
үлмәс йэндәр кылайык", -
Тигәс, Шүлгән уйлаган,
Төрлө юлдар һайлаганк
Берзән-бер көн аулакта,
һомай булган торлакта,
Шүлгән барған янына,
кулын һалған яуырынына.
Шунда һүзән асқан , ти,
һөйөү уйын әйткән, ти:
"Донъялағы донъяла
кайтты", тинең һин үзең;
Арабызға яман туй,
канға батыр яман туй
Арабызға булмаҫ ул,
Тиг уйлайым мин үзем,
һиңә әйтәм был һүзем,
Дуҫлыкка күңел береккән,
Айырылмаҫтай ереккән,
Без ҙә илдә ҙур батыр,
Йөрәгебез сыныткан,
һин тыңлаһаң, әйтәйем,
Бер серем бар, һөйләйем,
Тел өстөнә тел куймай,
Яуабыңды көтәйем.
Инде һүзем алмаһаң,
Асыҡ яуап бирмәһән,

Үз ярағым күрәйем,
Үз юлымда булайым.
Һарайыңа килгәс тә,
Күз алдымда күргәс тә,
Күңелемде арбаның,
Күзең миңә һалманың.
Мине әллә танышмы,
Ужарымды искә алып,
Шуга минән куркышмы,
Әллә мине һынапмы, -
Караңғыға бикләнең.
Һөйләшккән һуң, һөйөпмө,
Әллә Урал килепме,
Караңғынан сығарзың,
Һарайыңа сатырзың.
Асык йөзөң күргәс тә,
Барын хәҙер оноттом;
Һиндәй һылыу булмаһ, тип,
Эзләп һис кем тапмаһ, тип;
Миңә кулын бирерме.
Үзе һөйөп килерме, -
Тип, күңелем елкеттем;
Теләһең, бергә булайым,
Һөйһең, һине алайым,

Карыулашһаң, тағы ла
Үз уйымды кылайым".

һомай:

- Егет, һүзең тыңлайым,
Әс серенде аңланым,
Шулайзыр тип уйланым;
Мин бер батша кызымын,
Кыззарының зурымын.
Егет, уйың уй булһын,
Бер зур майзвн корайым,
Батырлығың һынайым,
Шунда даның күрәйем.
Буз атым бар йыракта,
Әсәм биргән бүләккә,
Майзаныма шул килер,
Батыр булһаң, ул белер.
Майзанымда буз атты
Кулыңа алып беләлһең,
Эйәренең кашынан
Булат кылысын алалһаң,
Шундай батыр булалһаң, -
Бузым бүләк кылайым;
Атама әйтеп туй яһап,
Үзеңә йәр булайым", -
Тип яуабын биргән, ти,
Шүлгән быға күнгән, ти,
һомай майзан йыйған, ти,

Акбузың сакырған, ти.
Күк күкрәп, шау килеп,
Ерзә дауыл куптарып,
Тау-таш, кая актарып,
Бетә йәнгә шом һалып,
Йондоз һымак атылып,
Акбуз толпар атлыгып,
Күктән килеп төшкән, ти,
һомай һылыу алдына
Килеп, башын эйгән, ти.
Акбуз шунда туктаған,
Бетә майзан һокланған:
һыртына эйәр һалынған, ти,
Эйәренең башына
Алмас кылыс тағылған;
Эйәренең кашы алтын,
Йүгәненең башы алтын;
Колагын беззәй казған,
Ялын кыззай тараған;
Башкүнәктәй танаулы,
һарымһактай асаулы;
Карсыға түш, тар бөйөр,
Еңел, текә тояклы;
Куян күзле, бакыр күз,
Кысыр йылан тамаклы;

Урайы куш, яңагы ас,
Муйындары бер колас,
Кыйгыр бөркөт кабаклы;
Текә басып, баш ташлап,
Йылгыр атлап бышкырыр;
Колактарын кайсылап,
Алан-йолан караныр;
Алгыр бүре күзендәй,
Күз бәбәген сылатыр;
Ауызлык сәйнәп, ярыузан
Ауыззарын күпсәтер;
Елһә, коштай елпенеп,
Артында саң уйнатыр;
Осраган бер кешене
Хайран итер, уйлатыр, -
Бына ошондай Акбуз ул,
Күз күрмәгән ят буз ул.
һөйөп алғас Акбузын,
(һомай әйткән хак һүзен:)
"Күктә торзоң йондоззай,
Батыр көтөп, зарыгып.
Кеше каны булмаган
Батырзарзы ыргытып;
Мин һайлаган батырзың
Беренен һанға алманың,
Үзең һайлап батырың,
Миңә табып бирмәнең.
Бына килде батырзар,

һине көтөп ятырзар.
Батырлығын һайлапмы,
Матурлығын һайлапмы,
Беренен үзең алаһың,
Үзеңә юлдаш кылаһың, -
һиңә иптәш ир булыр,
Миңә һөйгән йәр булыр".
"Матур миңә дан булмаҫ,
Өҫтөмдә йөрөр йән булмаҫ.
Шаулап болот калкканда,
Койон-дауыл сыкканда,
Күктә кош та оса алыр,
Комғак оҫһа, яр табып,
Уза елдән баһа алыр.
Мин сапканда - ел кубыр,
Таш та ятып түҙәлмәҫ,
һыу тулҡыныр- кайнашып,
һыуза балыҡ йөзәлмәҫ.
Каф тауына типһәм мин,
Он-талкандай ыуалыр,
Тирә - якта йән булһа,
Беренә калмай кыйралыр.
Эйәремдең кашында
Булат-алмас кылысым -

Күп йыл уны һугарған
Үз янында қояшым -
Бөтә донъя ирерлек
Утка һалһаң, - иремәс,
Донъялағы бер нигә
Йөзә тейеп тупармаһ,
Етмеш батман ауырлыҡ
Күтәрәп күккә сөймәгән,
Өм бармағы осонда
Төшөрмәйсә тотмаған
Кеше - батыр ир булмаһ,
Ҡылыһ һелтәп сабалмаһ.
Шундай батыр булмаһа,
Минә юлдаһ булалмаһ,
Мин сапканда, ул батыр
Миндә ултырып түҙәлмәһ.
Батыр булам тигән ир,
Мине алам тигән ир,
Көсөн шулай һынаһын,
Унан мине менергә
Базнат итеп ҡараһын", -
Аҡбуҙ шулай тигән һуң,
Бары эште белгән һуң,
Тау битенә барғандар,

Етмеш батмен ауырлык
Бер зур ташты тапкандар,
куптарырга булгандар.
Ай тарткандар, ти, былар,
Йыл тарткандар, ти, былар, -
Таш урындан купмаган,
Көс-хәлдәре етмәгән.
һомай Шүлгәнгә карап:
"Алып ташла!" - тигән, ти;
Шүлгән барып укталган,
Тирә яклап һәрмәгән,
Кутарырга серәнгән,
Көсөргәнөп маташкан,
Көсөн һалып айкашкан,
Баҫкан ерзә тубыктан
Шүлгән ергә баткан, ти.
Ай айкашкан, ти, Шүлгән,
Йыл айкашкан, ти, Шүлгән, -
Ташы һис кузгалмаган,
Шүлгән, сәсәп, алйыган,
Күтәрәлмәй, ташлаган.
һомай Уралга карап:
"Күтәрөп кара!" - тигән, ти.
Урал ташка барган, ти,
Ағаһы хурга калганга
Урал асыуланғанөти,
Йөзөрөклап һуккан, ти, -
Таш тәгәрәп киткән, ти.

Шунан алган кулына,
Ташты аткан һауаға, -
Таш киткән, ти, атылып,
Күрер күззән юғалып;
Барыһы күккә баккан, ти,
Таш төшөрөн көткән, ти.
Иртә ине, төш булған,
Төш тә ауып, кис булған, -
Күктә тауыш шаулаған,
Таш килгәнде күргәнгә,
Төшһә вайран булғанға,
Бөтә кош корт илаған.
"Зинһар, ергә төшмәһен, тип,
Илде харап итмәһен", -тип,
Барыһы ла Уралдан
Ялбарышып һораған.
һыңар кулын һуҙған, ти, -
Урал ташты тоткан, ти;
"Кайһы якта эзрәкә?" -
Тип һорашып алған, ти;
Әзрәкәнең иленә
Урал ташты аткан, ти.
Бөтәһе лә карашкан,
Аптырашып уйлашкан,
Кайҙа барып төшөр, тип,
Үз-араһы һөйләшкән.
Буҙ ат килеп, шунан һуң,
Уралға баш эйгән, ти,

Мин һинеке, батыр, тиң,
Уға буйын биргән, ти.
Самрау батша шул сакта
Үзе килеп сыккан, ти,
Уралға кул биргән, ти,
"Кейәүем бул", - тигән, ти.
Бөтә илде йыйғандар,
Былар зур туй корғандар,
"Ил батыры бул һин", - тиң,
Уралға дан биргәндәр.
Шүлгән быны күргән һуң,
Урал зур дан алған һуң,
Шүлгән быға түзмәгән,
Әсенән бик һызланған.
Урал уны кызғанған,
Айһылыузы димләргә,
Шүлгәнгә уны бирергә
һомай, Урал уйлашкан,
Самрауға аңлатып,
Өсәү-ара һөйләшкән.
Айһылыузы кайтарып,
Тағы илде сакыртып,
Айһылыузы бирергә,
Шүлгәнгә туй яһарға

Самрау за күнгән, ти;
"Башкарайык был туйзы,
Аман булыр", - тигән, ти.
Һомай туйы барғанда,
Уйын-көлкө булғанда,
Ер тетрәп киткән, ти,
Бары аптырап киткән, ти.
Төрлө уйға сумғандар,
"Был ни булыр", - тигәндәр, -
Караһалар: күк йөзөн
Кып-кызыл ут алған, ти;
Барыһы ла күккә карап,
Аптырауға калған, ти.
Һис кем быны аңламай,
Ни тип әйтергә белмәй,
Шулай алыып торғанда,
"Дейеү микән был?" - тиеп,
Барыһы шомға калғанда,
Күктән сыр-сыу, илаулап,
Һизер төшөп килә, ти,
Бары карап тора, ти,
Кара көйгән ялкынды,
Күктәге ут - тулкынды
Тотоп алған, ти, Урал.
Карағандар, ти, былар:
Айһылыу кыз булған, ти,
Кайтып килгән сағында

Алкын сырмап алган, ти,
Ут эсендә калган, ти.
"Һауаға таш атканын
Карап торҙом күктә мин,
Ташты буйға атканын
Йәнә күрҙем күптән мин.
Ул таш дингез ашаға,
Сорғап китте йыраҡка,
Әзрәкәнең иленә
Барып төштө бер сакта.
Ерҙе ярҙы уртаға,
Алкын сықты һауаға;
Алкын мине ялманы,
һис тәкәтем калманы, -
һушым китеп йығылдым.
Сак-сак йыйып һушымды,
Былай таба боролдом", -
Тигәндән һуң Айһылыу
Барыһы быға таң калған;
"Әзрәкәгә шау һалды?" -
Тип, Самрау бик шатланған.
Шүлгән быны белгән, ти,
Серене төшөнгән, ти:
Әзрәкәнең Шүлгәнгә
"Кызым", -ул тип кәләшкә

Биргән кызы Айһылыу
Икәнән һизенгән, ти.
Дейеү кызым тигәне,
Үз кызым тип биргәне
Барыһы ла буш икән, -
Тиеп Шүлгән уйлаган.
"Дейеү мине япты тип,
Мин дә унан кастым", -тип,
Шүлгән барын алдаған,
Айһылыу быға ышанған.
һомай күргәс Шүлгәнде,
Йылан менән килгәнде,
Үзең йылан : "Алам", -тип,
һәр сак һорап йөрөгәнде
һомай белгәс, һишкәнгән,
һомай бынан шикләнгән.
"Ике батыр кейәүем,
Ил өстөндә терәүем
Булыр", -тиеп Самрау
Үз эсенән шатланған.
һарайға һомай кайткас,
Зәркум янына төшкәс,
Шүлгән бынан шомланған;
Зәркум серзе асыр, тип,
Миңә бәлә тағыр тип;
Нисек булһа, юл табып,
Урал таягын алып,

Барыһын һыуҙан баһтырып,
Кыран-яран итергә;
Акбузатка менергә,
Һомайҙы ла алырға,
Әзрәкәгә китергә, -
Тиеп Шүлгән уйлаган.
Шул урында Уралға
Былай тип ул һөйләгән:
"Мин дә бер дан табайым,
Әзрәкәгә барайым,
Илен баһып алайым", -
Тип, таяғын һораған.
"Икәү бергә барайыҡ,
Бергә йөрөп карайыҡ", -
Тигән Урал Шүлгәнгә,
Шүлгән быға күнмәгән,
Урал таякты биргән.
Һомай ямдан сытқансы,
Зәркум менән һөйләшеп,
Бөтә серҙе белгәнсе,
Шүлгән таяк алғас та,
Һомайҙы ла күтмәйсе,
Айһылыуҙы күрмәйсе,
Самрауға әйтмәйсе,
Бер яҡ кырга сытқан да,

Таякты бер һуккан да,
Барыһын һыуҙан баһтырған,
һәләкәткә калдырған.
Зәркум быны күргәс тә,
Җур бер балыҡ булған да,
Янына барған һомайзы
Шул урында җарпыған.
Зәркум кызын җарпығас,
Күктә қояш тотолған,
Быны Акбуз белдергәнө
Акбуз даръяға сумған,
Даръя гөрләп кайнаған.
һомайзың да юклығын
Барыһы ла аңлаган.
Акбуз даръяны быуғас,
Зәркумға юл булмағас,
һомайзы ул ебәргән,
Зәркум үзе тотолмай,
Каса һалып өлгөргән.
һомай кире кайтқан һуң,
Бөгә серҙе әйткән һуң,
Урал эште аңлаган,
Дошман булды ағам, тип,
Үз эсенән уйлаган.
Бөрккән һыуы короғас,
Зәркум барып җушылғас,
Акбузатка җаршы

Таяк көсө етмэгэс.
Зэркум, Шүлгән киткән, ти,
Эзрәкәгә еткән, ти,
Бөтә серзе әйткән, ти.
Эзрәкә бик кайғырған,
Дейеүзәрен йыйзырған,
һарайға һак куйзырған.
кәһкәһә менән Шүлгәнде,
Зэркум, дүрт-биш дейеүзе
Ғәскәренә баш кылған.
Күктә коштар осмәслык,
Ерзә кеше йөрәмәслек,
Ерзе һыу менән капларға,
Күкте ут менән ялмарға
Бар дейеүгә бойорған.
Берзән-бер көн бар ерзә
Күк-күмгәк һыу эркелгән,
Күк йөзөндә кыш-кызыл
Ялкынлы ут бөркөлгән.
Күктә кош-корт осалмай,
Ерзә бер йән торалмай,
Аптыраған, алъяған;
Кошо-корто, йәнлеге
Йылан батша ерендә
Бары бергә йыйылған,

Уралга килеп ялбарған.
Урал каушап калмаған,
Ерзе баcкан һыузан да,
Күк каплаган уттан да
Бер зә куркып тормаған, -
Менеп алған Буз атын,
Кулына тоткан булатын,
Дейеү батшаға каршы
Канлы һуғыш, яу асқан.
Ай һуғышкан, ти, Урал,
Йыл һуғышкан, ти, Урал,
Йыл һуғышкан, ти, Урал,
Утка өтөргә бирмәгән, -
Кайык яһап бар кеше,
һыуға батыш үлмәгән.
Урал аяуһыз һуғышыпө
Дейеүзәрзе кырган, ти;
Шул саклы улар үлгән, ти, -
Киң дингеззәң өстөндә
Тау барлыкка килгән, ти,
Акбуз һыузы йырганөти,
Юлы калкып калған, ти;
Урал ярган юлдарзан
Халык эйәреп барған, ти.
Көн һуғышкан, ти, Урал,
Төн һуғышкан, ти, Урал.
Каты яуы барганда,

Дейеүзәрзе кырғанда,
Әзрәкәгә ап булып,
Икәүһе каршы тороп,
Кылыска кылыс килеп,
һуғышкандар , ти, былар,
Алышкандар, ти, былар,
Әзрәкә сабып караған,
Ут та бөркөп караған,
Уралды ул сапканда,
Күк күкрәп торған, ти;
Уралға ут бөрккәндә,
һыузар кайнап торған, ти,
Ерзәр тетрәп торған, ти.
Урал каушап калмаған,
һушынан да таймаған, -
Булат кылысын алған да,
Әзрәкәне өзә сапкан да,
Тураклаган, онтаған,
Кылысы дингезгә сумған,
Ер һелкенгәндәй булған:
Әзрәкә йәнһез йығылған,
Имәнес зур кәүзәһе
һыузы урталай бүлгән;
Халыкка менеп йөрөгә,
Йәйрәп хәл йыйырга

Зур бер яман тау булган.
Урал алға сапкан, ти,
Аты диңгез ярган, ти;
Акбуз барган урында
һыу алмашлыҡ юл булып,
Зур тау калка барган, ти;
һыу эсенән бар халыҡ
Шунда сыға барган, ти.
Урал күп йыл һуғышкан,
Күп дейеүзәрзе кырган,
Күп тау барлыкка килгән;
Урал яуға сытканда
Яңы тыуған балалар
Ат менерҙәй ир булган.
Урал барган ер буйлап,
һызылып яткан тау буйлап
Якшы толпар атланған,
Яу батырҙай кораллы
Дүрт йәш батыр килгән, ти;
Улар уртынса дүртәү
Ҡальшмайсы елгән, ти,
Килеп сәләм биргән, ти.

Беренсеге:

- Ҡатил батша кызынан
һинән тыуған улыңмын;
һигез йәштә ат мендем,
Ил аралап күп йөрөнәм,

Кыуам һинең юлыңды, ти.
Бер ерзә бер кан күрҙем -
Үзе ергә һеңмәйҙер,
Үҙен козғон эсмәйҙер;
Йырткыс, козғон йыйылып,
Көндә килеп ескәйҙер.
Әсәмә кайтып һөйләнем,
Бар серене һораным;
Әсәм миңә әйтмәне,
Ултырып үкһеп илань,
Ни әйтергә белмәнем,
Аптыраным-алъяным,
Серенә төшөмнәнем.
Ил аралап күп йөрөнөм,
Күп кешеләрҙе күрҙем,
Йәшен-картын осраттым,
Кан турында һораштым.
Береһе асыҡ әйтмәне,
Былай тиеп һөйләне:
"Атаң безгә тәңреләй
Ярҙам итте, балакай,
Атаң хакын һаклайбыҙ,
Әсәң хәтерен һакмайбыҙ.
һин - атаңдан кот йыйған,
һин - әсәңдән һөт имгән,

Уларга уртак бала мин.
Эсәндән үтеп, балага
Уртак серен әйтмәйбәз:
Атаң кәзере хакына
Эсәңә ант иткәнбәз.
Бар, балакай, кайт, бала,
Эсәндән һорап күр, дана,
Эсәң әйтһә бар серен,
Үзең уйлап бел, бала" -
Тигәс, кайттымөймә,
Тағы бактым әсәмә,
Әсәм һис тә әйтмәне,
Минән серен йәлләне.
Мин ултырып иланым, -
Ул һаман да әйтмәне,
Урын һалып яткыззы,
Йоклатырға бәпләне.
Мин дә һүзен тыңланым,
Мин йоклаган булайым,
Ни һөйләр тип уйланым.
Мине йоклай типмелер,
Әллә онотопмолор, -
Әсәм үкһеп иланы,
Башын баһып уйланды,
Ошотай тип һөйләнде:
"Уралым китте - югалды,
Кабат кайтып килмәйҙер;

Улы етте - ат менде,
Уны атаһы белмәйзер.
Атаһындай тыуғандыр,
Йөрәге куш булғандыр.
Яуыз атам кандары
Әле шиңмәй яталыр,
Бала, күреп кайтһа ла,
һорашып қаңғырталыр.
Инде нисек итәйем,
Әйтмәй нисек түзәйем?
Әйтһәм, серҙе белер ул,
Атаһыны эҙләр ул,
Башын ситкә аҙзырыр,
Мине яңғыҙ калдырыр", -
Тип, әсәйем зарланғас,
Мин дә торҙом, таң атҡас.
Кан янына барҙым мин:
"Әй, һеҙ кандар - кан икән,
Атам койған кан икән;
Атам Урал тигәнгә,
Яу аскандар һеҙ икән,
Батыр кулы тейгәнгә
Ғыуынмаймы канығыҙ,
Шуға тынмаймы йәнегез?
Канығыҙ бысраҡ булғанға,

Козгон да эсмэй, ер йотмай,
Күпсеп ята каныгыз,
Йонсон ята йэнегез", -
Тигән һүзем әйткәйнем,
Канлы был күл кайнаны;
Кан күленән ситтәрәк
Бер ак ташка сәсрәгәс,
Кан кыймылдай башланы,
Серзе һөйләп ташланы:
"Оло бабаң катилдең
Коллап алган дүрт батыр ,
Бабаң кушкас, яу астык,
Яуыз канға олгаштык;
Ер зә эсмэй каныбыз,
Көн киптермэй каныбыз,
Козгондарзан һорайбыз,
Улар за эсмэй каныбыз,
Өзгөләнә йәнебез.
Урал атаңа бар әле,
Беззең зарзы әйт әле:
Сара тапһың, терелтһен,
Үзенә юлдаш булырлык
Яуга сабыр ир итһен", -
Тигәсөсерзе белдем мин,
Әсәмә һөйләп бирзем мин
Әсәм уйлап торзо ла,
Тауга карай барзы ла,
Козгондарзы йыйзы ла,

Бер козгондо озатты,
хәр көн сығыш күзәтте.
Бер талай көн узғас та,
козгоно килде шау менән,
Ауызы тулы һыу менән.
әсәм канға төкөрттө, -
Барыһын да терелтте.
Дүрт батырға карата:
"Атамда хур булһағыз,
Унан этлек күрһәгез,
Уралға дуҫ булһағыз,
Атайымдың дуҫтарын
Донъянан юк итегеәз;
Улым менән Уралды
Эзләп бергә китегез,
Барып сәләм әйтегез".
Дүрт батырҙы әйәртеп,
"Атам - Урал икән, тип,
Урал улы - Яйыҡ", тип,
һиңә юлдаш булайыҡ, тип,
Алыстан эзләп килдем мин,
һиңә ярҙам итергә
Билем биштән быуҙым мин,
һинең юлды кыуҙым мин".

Икенсене :

- Минең әсәм - Гөлөстан,
Мин алтыға еткәндә,
Йылан, Шүлгән алыстан
Илде талай килгәндә,
Бар кешенең кото осоп,
Илдән касып киткәндә,
Әсәм һине уйлаган,
Шул кайғынан калгыған
Аяғына баһалмай,
Урынында ятканда,
Илдә йылан яу асты,
Бөтә ерҙе һыу баһты.
Балаһына, картына
Кайык яһап барыһына.
Барын теләп кайыкка,
Яңғыҙ үзем яу астым.
Яуҙа илде бирмәгәс,
һыуҙа берәү батмағас,
(Үзем йөш бер балалай
Күзҙәренә сағылғас),
Зәркум килеп тукталды,
Кылыс алып укталды.
Мин дә карап торманым,
Балаһынып калманым:
кылыс алып айкаштым,
Уға һис көс бирмәнем,

Ул һукканда йығылмай,
Батырзарзай сайкыштым.
Зәркум бик ужарланғас,
Уны яклап дейеүзәр
Тағы өстәлеп укталғас,
Унда ла көс бирмәнем,
Дейеуен дә, Зәркумды ла
Быуын-быуын тураным.
Хәлһезләнгән көйө тороп,
әсәм килеп кул һалды,
Йәшләндереп күззәрән
Былай тиеп һөйләнде:
"Атаң - Урал батырым,
Унан тыуған Нөгөшөм,
Батыр булып тыуғанһың,
Атаңа кулдаш булғанһың.
Мен толпарға һин, балам,
Атаңа юлдаш бул, балам!" -
Тиеп әсәм, һөйзө лә,
Толпар тотоп бирзә лә
Миңә юлды өйрәтте,
Мине яуға озатты".

Өсөнсөһө :

- Минең әсәм - һомайзыр,
Көн дә күккә менә лә,

Нимәнелер тыңлайзыр.
"Ай Уралым, нишләйһең?
Мин янамын, белмәйһең;
Дейеү-ендәр тупланды,
Бары бергә йопланды, -
Ил каплаган диңгеззе
Нисек йөзөп сығырһың?
Кан дулаган дейеүзе
Нисек еңеп сығырһың?" -
Тип, аһ ороп ялбарзы,
Үз алдына зарланды.
Миңә текләп торзо ла,
Бер көрһөнөп алды ла:
"һай иртәрәк тыуһаңсы,
Ат менерлек булһаңсы,
Күп йыл яуза йонсоған
Атаңа терәк булһаңсы", -
Тиеп мине бәпләйҙер,
Үзе һыктап илайзыр;
Мине бала типмелер,
Бер ҙә серен әйтмәйҙер.
Төндә икәү ята һукты,
Берәү ишеккә һукты,
Ишек селпәрмә килде, -
Өйгә бер дейеү керҙе,
Әсәйемә кул һуҙҙы.
"Илгә кыран һалғандың,

Илде тар-мар кылгандың,
Таш аттырып кая тауга,
Дейеүгә ут һалгандың
Йән һөйгәне һомаймы?
Уралға буз ат биреп,
Тау ярзырған һомаймы?
Булат кылыс тоттороп,
Бар дейеүзе кырзырыш,
Байман тапкан һомаймы?
әйт тизерәк, шулаймы?!
Хәзер башың киҫәмен,
Киҫеп канын эсәмен;
Кәүзәң утка атамын,
Башың ташлап Уралға,
Уны һалып кайгыға
Ярты көсөн аламын", -
Тиеп, эсәмә укталды.
Мине күргәс, тукталды:
"Урал котонан тыуған
Батыр бала түгелме?" -
Тиеп, үзе һөйләнде,
эсәм бер һүз әйтәлмәй,
Шомға калып уйланды
Йәшләндереп күззәрен,
Бигерәк мине кызганды.

үзем бала тимәнем,
нис ни уйлап торманым,
Дейеүгә мин ташландым, -
Бер башынан ут сәсте,
Бер башынан ыу сәсте.
Ул бер алды, мин - алдым,
өстөнә менеп атландым.
кулымда һуккы юк ине,
Тас яланғас кул ине;
Шулай ға көс бирмәнем,
Дейеүгә юл куйманым,
Тубарлата башланым.
кысып алдым муйынынан,
кан бөркөттөм ауызынан,
Тағы өстәп берһуктым, -
Албырланы, какшаны,
Баһыр хәле калманы.
Тағы ынтылып бер һуктым, -
Тау колаткандай иттем.
Дейеү ятып йән бирҙе,
һарай эсе кан булды;
әсәм билдән кан кисеп,
һыуһаның, тип, һыу бирҙе,
Йөзөнә шатлык тулды.
"Батырҙан батыр тыуғанһыңө
атаңдай батыр булғанһың;
Кәүҙәң бала булһа ла,
Йөрәгең йәш булһа ла,

Инде үсеп еткәнһең,
Атаң яңғыз тилмерә,
Ауыр көндәр кисерә,
Атаң яңғыз булмаһын,
Дошман яуы еңмәһен,
Бар атаңа, юлдаш бул", -
Тип, әсәм димләгән,
Атаһыны әзләгән
Изел тигән улың мин,
һиңә төбәп килдем мин".

Дүртөнсөһе:

- 'Минәң әсәм - Айһылыу,
Атам Шүлгән булғандыр,
Шүлгән һиңә туғандыр,
Дейеүзәр менән киткәндәр,
Азақ куп кан койғандыр;
Якшыға дошман булғандыр,
әсәм барып хур булған,
кайғыһынан һары алған.
әсәм озақ түзмәне,
Мине сакырып янына
Былай тиеп һөйләне:
"караңғы төн яктырткан
Айған тыуган бала инем,

эсэм һөйгән дана инем;
Шүлгәнде кейәү иткәнгә
эсәм бер йөз капланы:
кайгы басты йөзөнө,
Миңдәр басты битенек
Көн дә йөзө үзгәрә,
Нуры кәмеп, хурлана;
Элек көндөш булһа ла,
кояштан ул нурлана.
Атайым да хурланды,
Шүлгәнгә биреп алданды,
кайгыһынан китепме, -
Хәзер күззән югалды.
Кейәүгә тигән бүләгем -
һары толпар бирәйем;
Балам, атка мен, тине,
Изел менән кит, тине.
Урал атаң юлынан,
Балам, яуға сап, тине,
һакмар батыр бул, тине,
Атаңды эзләп тап""", - тине.
Дүрт егеттең был һүзән
Урал батыр ишеткәс,
Балалары үскәнән,
Батыр булып еткәнән
үз күзе менән күргәс,
Урал батыр кыуанған,
ғәйрәте тағы артып,

Акбузатка атланган,
(Аталы-уллы биш батыр,
Бер-берененә иш батыр)
Дейеүгә яу башлаган,
кыйратып ташлаган,
Ай һуғышкан, ти, былар,
Йыл һуғышкан, ти, былар.
каты яузың берендә
кәһкәһәнә колаткан -
Дингез ярып, дулаткан,
Асы тауыш сыгарткан,
Күк күкрәтеп, олоткан,
Кәүзәһен өйөп, дингеззә
Тағы бер тау яһаткан.
Тылсымлы Шүлгән дингезе
кап урталай быуылган,
һыуға йөзгән дейеүзәр
Ике ятка бүленгән.
Шүлгән юнгә килмәгән,
Ни эшләргә белмәгән,
үз яғында калгандың
Барыһын бергә йыйнаған,
Урал тағы юл сапкан,
Дейеүзәргә яу асқан.

каты яузар барганда,
Күктә уттар бөркөлөп,
Дингез һыуы эркелеп,
һыузар кайнап торганда,
Шүлгән, Урал икәүһе
Бер-береһенә тап булған.
Икәү-ара ясқышып,
Төрлө яклап алышкан.
Таяғы менән Уралға
Шүлгән яман укталған -
Утка этмәксе булған,
Башына етмәксе булған.
Урал һис тайшанмаған,
Булат кылысын алып,
Каты айбарын һалып,
Серле таякка сапкан, -
Таяк киткән сәсрәп,
Күктә тауыш күкрәп,
Дингез бөтөп, күл булған;
һыуһыз калып дейеүзәр,
Кәре китеп хур булған.
Урал тоткан Шүлгәнде,
Акбузаты, улдары
кырган дейеү, бүтәнде.
Көсө менән Шүлгән дә
Уралға кәр кылмаған,
Алышһа ла, түзәлмәй,

Шунда ергә колаған.
һакмар килеп Шүлгәнгә,
кылыс менән укталған;
Урал тыйғас, һакмар за
Сапмайынса, тукталған.
Урал, халыкты йыйған,
Шүлгәнде уртаға куйған.
"Йәштән яуыз үстең һин,
Урлап кан да эстең һин -
Атам һүзен тотманың,
Яуызлыкка ыкланың,
Якшылыкты ташланың.
Канда йөззөң яуың менән,
Ил капланың һыуың менән
Ил үртәнең утың менән.
Дейеүзәрзе дуҫ иттең,
Кешеләрзе үс иттең;
Яуызлығың ат иттең,
Йөрәгенде таш иттең,
Атам йөзөн ят иттең,
Әсәм һөтөн ыу иттең.
Юлда юлдаш булдым мин,
Яуза кулдаш тинем мин;
Кыз һайланың - буй куйзым,
Ат һайланың - яй куйзым;

Дан ээлэргэ телэнең -
Телэгеңә юл куйзым.
Кулыңа таяк тотторзом, -
Якшылыктан күз йомдоң,
Кан койорға ынтылдың;
Илде утта калдырзың,
Күпте һыуға батырзың,
Дейеүзэргә алданып,
Кеше каны түктерзең.
Һөттәй таза берәүзең -
Күз каралай икәүзең
Берен димләп бирзерзем,
Йөрәгең ак булып, тип,
һине мактап һөйзәрзөм.
һин һүзендә торманың,
Якшыға юл борманың,
Атам һүзен тотманың,
Әсәм һүзе йокманы.
Бөтә илде һыу иттең,
Кеше канын койорға
Дейеүзәрзе өскөттөң;
Ер өстөн дә эркеттең,
Тигез яткан ер йөзөн
Оңкар-шоңкар иттерзең.
Яманлыкты якшылык
Еңгәнен хәзер белдеңме?
Кешеләрзең донъяла

Өстөнлөгөн күрзеңме?
Инде бөтә дейеүең
Йәнлеккә төйәк тау булыр,
Кәһкәһәнең яузары -
Аякһыҙ калған яу булыр.
Ер үбеп ант итмәһең,
Кеше алдында баш эйеп,
Аҡ һүҙеңде бирмәһең,
Кешеләрзең күҙ йәшен
Үз өстөнә алмаһаң,
Атам менән күрешкәндә,
"Ғәйеплемен", - тимәһең, -
Башың сарзай сорғотоп,
Он-талкандай итермен;
Күбәлектәй йәненде
Төнгө томан кылырмын;
Каныңа буяп кәүзәңде,
Әзрәкәнән бар булған,
Ямантау тип аталған
Тауға илтеп күмермен.
Башына йән килмәстәй,
Килеп хәлең белмәстәй,
Якшылап телгә алмастай,
Бер үлән-зат үсмәстәй,
Бите көнгә ярылған,

Каскан-боҫкан йыланға,
Яуыз уйлы бөркөткә,
Кан көсәгән козғонға
Кунып, йәнлек аңдыра
Яуыз тағы булырзай
Кара кая итермен", -
Тигән һүзен Уралдың
Шүлгән тыңлап торған да
Урал куймас, үлтерер,
Тип йөрәге курыккан,
(Һүз бирергә тотонған:)
"Үз тылсымым яһаған
Диңгеземдең калдығы,
Усаллығым шомлого
Күлдән битәм йыуайым;
Һис яуызлык кылмаска,
Йоланан баш тартмаска,
һинең менән берлектә,
Кешеләр менән дуслыкта
Ил батыры булырға,
Илдә тыныс калырға,
Урал, юлың үбәйем;
Ысын туған булайым,
Бергә торлаҡ корайым,
Атам-әсәм күрәйем,
Уларға һүз бирәйем".
"Кандан үскән бит итең

Каскан-боҫкан йыланға,
Яуыз уйлы бөркөткә,
Кан көсәгән козғонға
Кунып, йәнлек аңдыра
Яуыз тағы булырзай
"Кара кая итермен", -
Тигән һүзен Уралдың
Шүлгән тыңлап торған да
Урал куймаҫ, үлтерер,
Тип йөрәге курыккан,
(Һүз бирергә тотонған:)
"Үз тылсымым яһаған
Дингеземдең калдығы,
Уҫаллығым шомлого
Күлдән битәм йыуайым;
Һис яуызлык кылмаҫка,
Йоланан баш тартмаҫка,
һинең менән берлектә,
Кешеләр менән дуҫлыкта
Ил батыры булырға,
Илдә тыныс калырға,
Урал, юлың үбәйем;
Ысын туған булайым,
Бергә торлаҡ корайым,
Атам-әсәм күрәйем,
Уларға һүз бирәйем".
"Кандан үскән бит итең

Күлдә йыуып тазармас,
Канһыраған йөрәгең
Якшылыкка баһалмас;
Канда йөзөп, ут йоткан
Кеше һине ишкә алмас;
Кешегә асыу таркыған,
Кәһәрзә таштай катырған,
Якшыға каршы ут булған,
Бәгерлектен токомо
Тыумыштан ук юк булған
Һинең ыулы йөрәгең,
Таш иреһә лә, иремәс,
Якшылыкты тиңһенмәс,
Кешеләрзә ишһенмәс,
Кешеләрзә һөйһәң һин,
Бергә йәшәп, ил короп,
Батыр булам, тиһәң һин,
Кешеләргә дошманды
Үзеңә каршы яу һана,
Дошман канын күл итеп,
Битең йыуыр һыу һана.
Кешеләргә яу асып,
Буштан-бушка кан койоп,
Яуызлыкты хур яһап,
Олпатланып, маһайып,

Күперәйгән тәненде,
Карайып бөткән каныңды, -
Үткәненде уйлатып,
Йөрәгенде һызлатып,
Тәнең һызлап кағайһын,
Йәнең һыктап ағарһын;
Йөрәгендәге кара кан
Кибеп, кабат кызарһын,
Шунда кеше буларһын,
Илдә бергә калырһын,
Яуза батыр булырһын", -
Урал шулай тигән һун
Шүлгән кабат һораған,
Үз теләген һөйләгән:
"һыбай йөрөгән арысланым
Ике һөрөнөп абынды,
Ике тапкыр һуғылды,
Тәнендә кандар күренде,
Күзенә уттар сағылды, -
Аяғыма йығылды.
Өсөмсө тапкыр һөрөндө-
Миңә карап үкенде,
Кабат инде һөрөнмәм,
Тип, арысланым елкенде.
Мин дә кабат һукманым,
Телем менән һүкмәнем.
Ағаң булған Шүлгән дә

Ике тапкыр югалды,
хөрөнгән арыҫландай,
Күңеленә шом һалды.
Өсөнсөгә - китәйем,
Дейеүзе тар-мар итәйем;
Кара йөзөм йыуайым,
Ак йөз менән алдыңа
Килеп ерзе үбәйем,
Кешеләргә иш булып,
Бергә торлак корайым".
Урал тыңламак булған,
(һуңғы кат һынамак булған.)
"Намыс тапар ир булһа,
Өмөтө булмаҫ көнөнән;
Ил быуынын һанаған
Көнөн айырмаҫ төнөнән:
Йырткыс булған йәндәргә
Кара төнө көн булып,
Күзе калгыр байгошто
Төндә аулап, шат булып.
Кешеләргә төн ине,
Һиңә якты көн ине.
Калгып торған кешене
Қырып, зур дан дауланың,
Кешегә дошман дейеүзе

Үзеңә дуҫ һайланың;
Кешенең кара төнөндә
Айы калкыр тимәнең,
Айы батһа, таң атып,
Көн балкырын белмәнең.
Инде күрзең күз менән
Кешегә көн килгәнен,
Дейеүең менән үзеңә
кара төндөң килгәнен;
Дейеү йөзгән дингеззең.
Ергә әйләнеп калганын,
Өзрәкә тигән батшандың
Каялы тау булганын;
Усал да менән аҡ кызған
Һакмар батыр тыуғанын;
Йылан ейгән ирзәрзең,
Унда бикле кызғарзың
Көләс йөзлө булғанын,
Алдыңа килеп тыуғанын
Инде күреп, ышанһаң;
Кешегә каршы сайкашып,
Яуызлыктан яу асып
Мәңге еңәлмәсенде,
Бер тукталып уйлаһаң;
Усаллығыңа баш булып
Кешелекте һайлаһаң,
Үз арысланың һүзенән
Өлгө алырлык булһаң, -

Мин дә бер юл куяйым,
Ғинән яҡшылык көтәйем.
Атамдың хаҡы өсөн,
Әсәмдең хәтерә өсөн,
Тағы ла бер һынайым,
Теләгендә бирәйем".
Шүлгәнде шулай оҙатҡас,
Урал халыҡты йыйҙырткан да:
"Күзгә күренер үлемдә
Илдән кыуып юҡ иттек,
Кан әсеүсә дейеүҙең
Барын кырып тау иттек.
Йәншишмәнең бар һыуын
Һоҫоп алып киләйек,
Бар кешегә бирәйек.
Күзгә күренмәс үлемдән,
Килер ауырыу-сырхауҙан,
Ауыртыныу-һыҙлауҙан,
Кешеләрҙе коткарып,
Барыһыны шат кылып,
Мәңге үлмәс кылайыҡ", -
Тип, Урал һүҙ асҡанда,
Аһ-ваһ итеп зарланып,
Үлем саҡырып-ялбырып,

Бар һөйәге какшаған,
Тәнендә ит калмаған,
Ата-әсә, берен дә
Кем булғанын белмәгән
Бер карт килеп еткән, ти,
Ошо һүзән әйткән, ти:
"Бик күп быуын күрзем мин,
Бик күп ерзә булдым мин,
Ғис нәмәнә тоймаған,
Бер нәмәнән куркмаған,
Бала - атаһын белмәгән,
Ата - балам тимәгән
Осорзо ла күрзем мин;
Кешеләр бергә тупланып,
Үз-араһы йопланып,
Көслә ырыузар көсһөззә
Талауын да күрзем мин;
Йылан, дейеү, батшалар,
Кеше затын эзәрләп,
Тапкан ерзә берәмләп
Ашап башын үстөрөп,
Кайһыныһын кол иттереп,
Ил өстөндә түш киреп,
Кешеләрзә бусығытып,

Кан илаткан осорза
Егет тә булып үстем мин.
Үлемде лә белмәнем,
Етемде лә күрмәнем,
Дейеү илде каплагас,
Йылан күпте ялмагас,
Үлем күзгә сағылгас,
"Миңә лә көн килер тип;
Минең кулдан килмәһә,
Илгә бер ир тыуыр, тип;
Дейеүзәр менән йыланға
Бер көн кыраң һалыр, тип,
Кешеләрзең шул көндә
Шатлык туйы булып, тип,
Ғыктап йөрәге һызған,
Кан илап күзе тонған
Кешеләрем йылмайып,
Рәхәт һулып алып, тип,
Ерзә байман корор", - тип, -
Шуны өзөлөп көттөм мин.
үлемгә йән бирмәскә,
Туйған тороп калмаҫка,
Йәншишмәнән эстем мин.
Үлем күп сак осраны,
Өскә кандар сәсрәне,
Үнәсемдән күп алды,
Боғазға бысак күп һалды,
Кандарымды һаркытты,

Һөйәгемде кыйратты, -
Шунда ла буй бирмәнем,
"Йәнемде ал!"-тимәнем;
Йәнем бирмәй серәштем,
Үлем менәй көрәштем.
Инде туйзы күрзем мин,
Шуга бында килдем мин,
Һезгә сәләм бирзем мин;
Кешеләрҙең көләс йөзөн
Күз алдымда күрзем мин;
Кеше, кеше тигәндең
Батырлығын һиззем мин.
Инде үлһәм дә, кайғым юк:
Калкып яткан зур юлың
Кешегә төйәк булырлык;
Дейеүҙән өйгән тауҙарың
Кейеккә торлаҡ булырлык.
Һәр кайһыһы йәйерәп
Йопланып түл йәйерлек;
Быуын-быуын үрсешеп,
Бергә уйнап-көлөшөп,
Байман табып ерләшөп,
Үткәндәрен йырлашып,
Көн итерҙәй ил булып,
Торасағын белдем мин.
Егетем, батыр икәнһең,
Күз карамдай һаналған
Илгә кашҡа икәнһең;

Быуын-быуын буйына
Макталырлык икәнһең.
Ил ырысын табырға
Атаң һиңә кот биргән,
Әсәң һиңә һөт биргән;
Дошманға таш йөрәкле,
Душыңа аш йөрәкле
Батыр итеп үстергән,
Тәү арыслан мендергән.
Якшылыкка ынтылған
Йөзө көндәй һылыуға,
Һыны тиңһез һылыуға-
Һомайға тап булғанһың.
Утка каршы ут булыр,
Һыуға каршы һыу булыр,
Яуға каршы яу булыр
Акбузатка атланып;
Дейеүзәргә яу асқан;
Ерзән дингез киптергән,
Ергә ырыс сәстәргән,
Илгә байман килтергән
Һине кашка тип белдем,
Һинен алдыңа килдем.
Күбәләктәй йәнем бар,

Бер йотомдай каным бар,
Элберэгэн тәнем бар;
Һөйәк-һаяк кыйралған,
Тик таркалмаҫ һыным бар,
Хәзер уйым таркалды,
Йәшәр хәлем калманы;
Үлем сакырып караным,
Буй бирергә уйланым.
"Йәншишмәнән һыу эстең-
Миңә каршы көс иттең,
Мәңге йәнең алалмам,
һине үлек итәлмәм;
Көсөң бөтөр - калырһың,
Үлә алмай қаңгырырһың;
Тәнең сереп, корт ашар,
Шунда ла һин үлмәһең,
һис донъянан китмәһең,
Мине бушка көтөрһөң,
Айыш-канкыш бөтөрһөң", -
Тип, йәнемде алманы,
Үлем базнат кылманы.
Егет, һиңә килдәм мин,
Килеп хәлем әйттем мин.
Колак һалһаң һүземә,
Әйтә торған һүзем бар;
Илгә йола булырҙай,
һынап белгән заңым бар:

Донъяла мәңге калам, тип,
Донъялай гүмер һөрәм, тип,
Үлемгә буй бирмәскә,
Уны бер заң итмәскә
Йәншишмәнән эсмәгез,
Миндәй хурлыҡ күрмәгез.
Донъя ул бер бағ икән,
Йән эйәһе шул бағта
Донъя быуынын һанаған,
Кайһы быуын аҡлаған,
Кайһы уны таплаган,
Төрлө төскә бизәгән,
Бары - үсемлек, гөл икән;
Без үлем тип һанағанә
Яуыз ул тип караған -
Бағтың тузған үсмерен
Йәки көнә тулғанын
Сүпләп, бағты бушаткан,
Унан донъя ташлаткан
Бөтмәй торған йола икән.
Мәңге калам тимәгез,
Йәншишмәнән эсмәгез.
Донъяла мәңге калыр эш -
Донъяны матур төзөгән,
Бағты мәңге бизәгән -

Ул да булһа якшылык.
Күккә лә осор - якшылык,
һыуға ла батмаҫ - якшылык,
Утка ла янмаҫ - якшылык,
Телдән дә төшмәҫ - якшылык.
Бары эшкә баш булыр,
Үзеңә лә, кешегә
Мәңге йәшәр аш булыр", -
Тигән һүзен ишеткәс,
Бөтә серҙе аңлагас,
Бар халықты эйәртеп,
Урал юлға сыткан, ти;
Йәншишмәгә барған, ти,
һыуын уртлап алған, ти;
Үзе сапкан юлына,
Дейеүзән өйгән тауына
һыуҙа шунда бөрккә, ти.
"Тау-урмандар йәшәрһен,
Мәңге үлмәҫ төҫ алһын,
Ҡошо һайрап мактаһын,
Халкы йырлап хурлаһын,
Ерҙән ҡаскан дошмандар
Бары күреп һокланһын,
Илһөйөргә ил булып,
Ер һөйөргә бағ булып,
Дошман күзен кыҫырып
Балкып торор ер булһын!" -
Тигән һүзен әйткән , ти.

һыу күп һипкән еренән
Карагай, шырцы үскән, ти,
һыуыгкка төс коймәслык,
Әсегә лә кипмәслек,
Корт, мыр-мазар төшмәслек,
Япрагы төрөлөп,
Безәнәктәй булған, ти,
Мәңге йәшел калған, тик
Шүлгән быны ишеткәс:
"Хәзер мине яклаусыө
Кешене аранан сүпләүсө,
Бара-бара аз-мазлап,
Донъянан юк кылыусы
Үлем тигән яу калды,
Уға иркенлек булды, -
Миңә ярзам итер ул,
Кешене-тар-мар итер ул", -
Тиеп уйлап кыуанған,
Дейеү-йыланды йыйнаған,
Барыһына һөйләгән.
Уралға баш әймәскә,
Кешегә һыу бирмәскә
Бар дейеүгә кушкан, ти.
Айзар, көндәр узған, ти,

Кешеләр торлак корган, ти;
Бер-беренә йөрөшөп,
Уйнап бергә, көлөшөп,
Коҙа-коҙағый булышып,
Йөшө-карты йоплашып,
Канлы яуҙан тынышып,
Байман табып, тын алып,
Рәхәтләнеп калған, ти.
Бына бер сак тағы ла
Ғыуға барған кыҙҙарҙы,
Юлга сыккан ирҙәрҙе
Дейеүҙәр аңдып яткан, ти,
Ғыуға барһа, йоткан, ти,
Йығып, канын һурған, ти,
Йөрәгене алған, ти;
Каяла калған йыландар
Кешеләрҙе саккан, ти.
Кешеләр бынан зарланып,
Куркынышып, ялбарып,
Уралға бары килгәндәр,
Уралға һөйләп биргәндәр.
Урал халыҡты туплаган,
Дейеүҙәрҙән һаклаган;
Дейеүҙәр, быны белгәс тә
Ер йөзөнә сыкмаған.
Урал карап тормаған:
Изел, Яйык, Нөгөштө,
һакмар бүтән батырҙы

Яуҙарына баш кылған;
булат кылысын алып,
Үзе Аҡбузын менгән.
Айбарланып, шау һалып,
Аҡбузатын дулатып,
Ерҙә дауыл куптарып,
Һыуҙа тулкын кайнатып,
Шүлгән күленә барған.
"Күлең уртлап бөтөрәм,
һыу калдырмай коротам,
Кешегә тынлык бирмәгән
Калған - босқан дейеүҙән,
Яу булыусы Шүлгәндән
Бар халыкты котолтам!" -
Тиеп, күлдә уртлаган,
Күл һыуы кайнай башлаган,
Дейеүҙәр куркып шаулаган,
Шүлгән барын туплаган.
Урал күлдә һура, ти, -
Дейеүҙәр эскә тула, ти,
Берәм-берәм Уралдың
Йөрәк-бауырын телә, ти.
Дейеү бик күп тулған һуң,
Йөрәгене телгән һуң,

Урал күлде бөрккән, ти,
Җырға сыткан дейеүзе
Батырзары тоткан, ти.
Аягына баҗалмай,
Кабат яуын асалмай;
Урал шунда йыгылған,
Бөтә кеше йыйылған,
"Ил бәхете ине", -тип,
Бары Һыктап илаган.
Урал:
- Күрзегез барын күз менән:
Һыу уртлаган ауызыма
Дейзәр тулды яу менәнә
Йөрәгемде телделәр,
Кулдан көстә алдылар.
Халкым, һезгә шуны әйтәм,
Уландарым, һезгә әйтәм:
Уйым-уйым күлдәрзән
Барында дейеү буласак,
Уҗаллығын кыласак,
Әсегезгә керәсәк.
Дейеүзәрзән көһөрә
Барығызға тейәсәк,
Шунан барың үләсәк.
Күлдең һыуын эсмәгез,
Хараплыкка төшмәгез,
Дейеүзәргә буй биреп,
Кул каушырып тормағыз.

Дейеүзэргә яу асып,
Дингеззе дейеүзән әрсеп,
Ерзә торлак табыштым,
Кешеләрзе яуыздан
Коткарырга тырыштым.
Менһәм буз ат бар ине,
Кулда булат бар ине;
Яу тупларлык еремдә
Талай илем бар ине;
Кулдаш булыр илемдә
Батыр ирзәр бар ине.
Шулар кәзерен белмәнем,
Батырлыкка маһайып,
Кәңәш короп торманым,
Яңгыз башым уйланым,
Уңмас юлды һайланым.
Улдарым, тыңлаң, һезгә әйтәм,
Тыңла, илем, һиңә әйтәм,
Ир-арыслан булһаң да,
Батыр беләкле тыуһаң да,
Илдә йөрөп, ил күрмәй,
Тубығыңдан кан кисмәй,
Йөрәгең батыр булалмас.
Яуызга юлдаш булмағыз,

Кәңәшһеҙ эш кылмағыз,
Уландарым, һеҙгә әйтәм:
Мин әрсегән ерҙәрҙә
Кешегә байман табығыз;
Яуҙа булһа, баш булып,
Кешегә ил короғоз;
Данлы батыр булығыз.
Олоно оло итегез, -
Кәңәш алып йөрөгөз;
Кесене кесе итегез, -
Кәңәш биреп йөрөгөз.
Күҙенә сүп төшөргәй,
Күҙһеҙ булып калырҙай
Есерҙәрҙең алдында
Күҙенә керпек булығыз.
Аҡбузатым, булатым
Илдә тороп калыр ул, -
Өстөнә менеп сабырҙай,
Яуҙа кылыс һелтәргәй
Батырға менәр ат булып,
Батыр булмаҫ ирҙәргә
Менер атым ят булып.
Әсәгезгә әйтегез:
Минән риза булһындар,
"Ирем, хуш бул!" - тиһендәр.
Барығыҙға шуны әйтәм:
Яҡшылык булһын атығыз,
Кеше булһын затығыз;

Яманга юл куймағыз,
Якшынан баш тартмағыз!" -
Тигән һүззе әйткән дә
Урал батыр үлгән, ти.
Кайғырышып, барыһы
Башын түбән эйгән, ти;
Күктән йондоз атылып,
һомайға оран биргән, ти.
һомай кош тунын кейеп,
шундук осоп килгән, ти,
үле яткан Уралдың
Ауызынан үпкән, ти.
"Ай, Уралым, Уралым,
Йәнеңә килеп етмәнем,
Азак һүзен ишетеп,
Күңелемде басманым.
Һиңә йәшләй осорап,
Шатлығымдан кыз булып,
Кош тунымды һалғайным;
Яуыздарға яу асып,
Якшылыкка юл асып,
Акбузатка менгәнгә,
Булат кылыс тотканға
Иң бәхетле бер булып,

Мин озатып калгайным.
Йәнеңә килеп етмәнем,
Ауызымдан үпмәнен,
Ни әйтерек белмәнем,
Инде хәзер нишләйем, -
Ни әйтергә белмәйем.
Кыз булып, кемгә карайым?
һомай исемем калһа ла,
Кешеләр кыз тиһә лә,
Кош тунымды һалмайым,
Ситтәр күзен алырлык
Кабат һылыу булмайым.
Һиндәй батыр табалмам,
Батырға әсә булалмам,
Акбузатың, булатка
Батыр һайлап бирәлмәм,
Кош көйөмә калырмын,
Тыу йомортка һалырмын;
Балам булһа, кош булып,
һинең керһеҙ уйыңдай
Төсө булһа, ак булып.
Инде нисек итәйем?
Үҙең сапкан юлыңа,
һызылып килгән тауыңа
Гүрең казып күпмәйем,
Изге теләк теләйем.
Үҙең сапкан зур юлың

Билең нис һыу кыркалмас.
Һинән калған зур тауың
Үз куйынына алыр ул,
һинең менән берлектә
Мәңге ерзә калыр ул.
Өстөн астың диңгеззең,
Өстөндә батыр булдың һин,
Буйына ил корзон һин;
Зур тауыңдың куйынында
Илгә затлы булырзай,
Кешегә татлы булырзай,
Йәндәй һанап йөрөрзәй
Тағы ла затлы булырһың,
Юғалмас алтын булырзай,
Кешегә данлы һаналып,
Донъяға батыр булырһың", -
Тигән һүзен әйткән дә,
Уралды тауға күмгән, ти,
һомай осоп киткән, ти,
Илдән ғәйеп булған, ти;
Урал юлы - бейек тау,
Урал күре - данлы тау -
Урал булып калған, ти.
Байтак йылдар узған һуң,
Һомай Уралын һағынған:

Уның юлы буйынан
Осоп йөрөп, талпынған,
Тауға килеп, каяла
Уралды уйлап, моң сәскән,
Ажкош булып түл йәйеп,
Ажкош тыуын үрсеткән.
Быны бары белгән, ти,
Һомай токомо коштар, тип,
Бер тугандай күрешеп,
Ау аулаузан тыйышып,
Ажкош тотоп еймәскә, тип,
Үз-ара һүз куйышып, -
Ажкош үрсеп киткән, ти;
Ажкош ите кешегә
Шуға харам икән, ти.
Һомай түзмәй оскан, ти,
Бер килгән, ти, киткән, ти;
Тыныс ил, тип, берәмләп,
Кош-корттарзы эйәртеп,
Үз артынан эркелтеп,
Тағы Уралға килгән, ти;
Шуға эйәрәп Уралда
Кош-корт, йәнлек тулған, ти.
Коштар киткәнән белгәс,
Тыныс ил тип ишеткәс,
Катил үгезе , токомон
Үзе башлап эйәртеп,
Данлы Урал буйында,
Йәмле Урал куйынында

Бергә гүмер һөрәм, тиг,
Урал буйына килгән, тиг,
Кешегә буй биргән, тиг.
Акбузат та ил гизеп,
Йылкы токомон йыйып,
Бар йылкыға баш булып,
Барып алып килгән, тиг.
Кешеләргә ылагып,
Менәренә ат булып,
Йылкы ла түлләп киткән, тиг.
Ай, көн һайын, Уралға
Төрлө йәнлек тулған, тиг,
Шул йәнлектәр, кош-корттар
Килеү көнө кешегә
Ай, йыл һанап белеүгә
Исем булып киткән, тиг.
Урал батыр үлгән һуң,
Гүрендә ерһеп бөткән һуң,
Гүре балкып торған, тиг,
Быны күргән кешеләр
Йыйылышып барған, тиг,
Бер ус тупрак алған, тиг,
Бары данлап һалған, тиг,

Бара-бара ул ерзә
Алтын булып киткән, ти.
Кош-корт, йәнлек күбәйгәс,
Шишмә һыуы етмәгәс,
Күлдән куркып эсмәгәс,
Изел батыр, Яйыкка,
Нөгөш батыр, һакмарға
Халык йыйылып килгән, ти,
"Нишләйрбез ?"-тип, барыһы
Аптырашып әйткән, ти.
Изел уйға калған, ти,
Атаһының булатын
Үз кулына алған, ти;
Акбузатка менгән дә,
Бөтә халыкты йыйған да:
"Эсә торған һыуға ла,
Йәшәп килгән донъяла
Яуыз бөтмәй, йән тыумаҫ,
Тыуһа ла, тыныс йәшәмәҫ,
Шүлгәнгә яу асайык,
Барыһ тар-мар яһайык, -
Һыуға булыр кеше өсөн,
Тыныс булыр ил өсөн", -
Тиеп һүҙен бөткәндә,
Яу асырға торғанда,
Һомай килеп еткән, ти,
Былай тиеп әйткән, ти:
"Батырҙан тыуған ир-егет

Аптырауза калырмы?
Донъяла тыуган бер йенден
Уйлап башы етмәгән,
Күңеленә килмәгән
Дингезенә юл һалыр,
Дейеүзәрен тау кылыр,
Бөтә дингез коротоп,
Йөрөгән юлын ил кылыр, -
Тип кем генә уйлаган?
Атаң үзе үлһә лә,
Булаты калды кулыңда,
Буз аты калды яныңда.
Атаң дейеүзән тау өйһә,
Сапкан ерен юл итһә,
Яман һыузы бөтөрһә,
Илде бергә туплаһа, -
Һезгә азак атағыз:
"Күлден һыуын эсмәгез,
Эсеп әрәм булмағыз", -
Тип әйткәйне түгелме?
Шүлгәнгә яу асһаң да,
Уны тар-мар итһәң дә,
Күленән ил мандырмаһ,
Әсә һөтөндәй булып,

Илде мәңге һуғармаҫ!"
Һомай һүзен ишеткәс,
Иҙел уйға калған, ти;
Аҡбузаттан төшкән, ти,
Атаһының булатын
Ҡулына тотоп алған, ти
Бейек тауға менгән дә
Ирәмәлләп торған, ти.
"Атайымдың кулында
Булат дейеү тураны;
Уралдан тыуған ул булып,
Халықты һыуһыҙ қаңғыртып,
Батыр исеме күтәрәп,
Һыу табалмай тилмереп
Тороу ирлек буламы?" -
Тигән дә Иҙел ирәйеп,
Таузы яра сапқан, ти,
Көмөштәй бер аҡ йылға
Шылтырап шундук аққан, ти;
Таузы буйлап киткән, ти,
Әзрәкәнән бар булған
Ямантауға еткән, ти.
Тау йылғаны быуған, ти,
Иҙел килеп укталып,
Билән өзә сапқан, ти, -
Йылға ары аққан, ти;
Иҙел баһып торған тау,

Ирәмәлләп сапкан тау,
Йылға сығып аткан тау-
"Ирәмәл" булып калған, ти.
Йылға быуган зур тауы,
Қырка сапкан урыны-
"Қырықты" булып калған, ти.
Изел батыр тапкан һыу,
Шылтырап матур аткан һыу
"Изел" булып калған, ти.
Бары килеп эскән, ти,
Һыу атканын күзәтеп,
Бөтәһе лә кыуанып
Былай тиеп әйткән, ти:
"Изел батыр тапкан ай Аҡ йылға
Шылтырап та аға ла үзәндән,
Тәмле Изелкәй һыуҙары ла
Бөтөрәләр һыу көсәгән уйҙары,
Қыуандыра кан илаған илдәрҙе.
Ғүмерҙәр үк теләп ил йырланы
Батыр тыуган, тип үк Уралдан,
Тәмле Изел һыуҙары ла
Бөтөрәләр һыу көсәгән уйҙарҙы,
Қыуандыра кан илаған илдәрҙе"
Шулай барыһы мактаған,
Кан илауҙан туктаған.

Бөтә халык эркелеп,
Бар Изелдең буйында
Торлак кора башлагас,
Ай-йыл һанап түлләгәс,
Илдә кеше күбәйгән,
Изел буйы тарайған.
Дүрт батыр ул йыйылып,
Бергә ултырып уйлаган;
Яйык, Нөгөш, һакмарзар,
Яңы йылға эзләгән.
Изел һымак, былар ға
Алмашлашып, бер-бере
Булат менән сапкан ти, -
Уларзан да өс йылға
Шылтырашып асқан, ти.
Былар халыкты йыйғандар,
Дүрт батырға бүлгәндәр;
Дүрт йылғаны буйлатып,
Торлак короп таралып,
Айырым донъя корғандар.
Дүрт батырзың исеме
Дүрт йылғаға ат булған,
Онотолмас зат булып,
Быуын-быуын калғандар.